

Monim Tanrım gözözlükdür...

O, canlı, monovi körpü idi.

Bir şoklin izi ilo...

Xeyirxahlıq və ziyalılıq

Mahmud müəllimin xeyir-duası ilo

Türk ordusu necə qarşılandı?

Sabir GƏNCƏLİ

AİLƏ

ENSİKLOPEDİK TOPLU

NƏSİLLƏR
AİLƏLƏR
TALELƏR

№ 2011
2124

MÜƏLLİF VƏ TƏRTİBÇİ
SABİR GƏNCƏLİ
Tarix elmləri doktoru

AİLƏ

ENSİKLOPEDİK TOPLU

NƏSİLLƏR, AİLƏLƏR, TALELƏR
(Ev üçün, ailə üçün)

II kitab

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

AZƏRBAYCAN
NƏSRIYYATI
BAKİ - 2011

ARXIV

94413

*Bu ensiklopedik toplusunu müqəddəs ailə ocaqlarımızı
yarananların, onu qoruyub saxlayanların şərəfinə və
anam Minayənin əziz xatirəsinə həsr edirəm.*

EVİN, AİLƏNİN QURUCUSU QADIN, QORUYUCUSU KİŞİDİR

Qadınlar və kişilər haqqında xoş sözlər az deyilməyib. Neçə illərdən bəri tədqiqat işlərim dövründə müxtəlif analarımız və nurani atalarımızda olan aliliyə, müqəddəsliyə, saflığa, onların başlıca sivilizasiyasında oynadıqları nəcib, xeyirxah roluna, gözəl əməllərinə, müqəddəs duyğularına mənə də heyranlıq, böyük ehtiram və məhəbbət hissi yaranmışdır. Ən böyük tərifə layiq olan ulu babalarımız, nəvələrimiz, gül üzlü analarımız haqqında bildiyim xoş sözlərə əlavə olaraq ürəyimdən keçən ülvə duyğuları ifadə edən bu fikirlərimi müdrik kəlamlar çəlgəsinə armağan edirəm.

- * Qadın zərif çiçək kimidir, qorumasın solar.
- * Sevinin gözündə hər şey gözəl görünür.
- * Evin, ailənin qurucusu qadın, qoruyucusu kişidir.
- * Allah dünyanı yaradarkən onun dirçəlişini, gələcəyini, həyat eşqini qadına həvalə etmişdir.
- * Qadın kişi ilə birlikdə həyatın başlanğıcı, məhəbbətin özülüdür.
- * Qadın, qız millətin arı, namusudur.
- * Ziyalı, mədəni qadın cəmiyyətin zinatidir.
- * Qadınını, övladını sevən atanın gözündə hər şey ülvədir, pakdır.
- * Qadın çiçəklilikdə açılmış sanki ətirli güldür.
- * Nəcəbatlı gəlin ailəyə düşmüş nurlu bir ulduzdur, daim parlayar, ətrafa şəfəq saçır.
- * Qız ananın kamilləşmiş surəti, atanın fərəhi, iftixarındır.
- * Övlad ata-ananın gözünün nuru, sinəsində döyünən ürəyidir.

Sabir Gəncəli

Gəncəli Sabir

© 01(11) Ailə ensiklopedik toplusu. Nəsilər, ailələr, tələlər (Ev üçün, ailə üçün). II kitab. - Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2011-168 səh.

© 4804000000 - 001(11) Sifariş
M670(07) - 2011

Çapı imzalanmışdır 12.01.2011. Kağız formatı 60x84 1/8. Fiz.çap vərəqi 21,0 ç.v.
Şərti çap vərəqi 19,76. Sifariş 44. Tirajı 300. Muqavilə qiyməti ilə.

"Azərbaycan" nəşriyyatın mətbəəsində çap olunmuşdur. Az1073, Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
E-mail: azerbneshr@yahoo.com

© Sabir Gəncəli, 2011
© "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2011

ÖN SÖZ

Xalqımızın ən qədim dövr-
lərindən gələn zəngin
ailə ənənəsi vardır. Ulu nəvələri-
miz, müdrik babalarımız dünyaya
nümünə ola bilən ailə quruluşu
yaratmışlar. Bu quruluşda möh-
kəm qayda-qanun, izzət-namus,
ləyaqət, etibar, inam, məhəbbət
əsas yer tuturdu. Qadına, Anaya
hörmət, ehtiram hər şeydən uca
idi. Ata evin dirəyi, bel sütunu
hesab edilirdi. Oğulun, qızın öz
yeri, ailə üzvlərinin hər birinin
yaşına görə öz vəzifələri vardı.
Bu gözəl ənənə bu gün də yaşayır.
Lakin zaman keçdikcə, mühit
dəyişdikcə insanların həyat tərz
dəyişir, yeniləşir. Tərəqqi,
mədəni yüksəliş hər şeydə olduğu
kimi, həyatda da, məişətdə də,
insan münasibətlərində də, təlim-
təربiyədə də dəyişikliklərə səbəb
olur. Sivilizasiya xalqların məna-
viyyətinə, əxlaqına, dünyagö-
rüşünə nüfuz edir. Yenilik özünə
cığır açdıqca əsrlərlə formalaşmış
baxışlar, adət-ənənələr yeni mə-
dəni səviyyəyə uyğunlaşmağa
başlayır. Bu gün evimiz, ailəmiz
30-40 il (hətta 10-15 il) bundan
əvvəlki səviyyədə deyildir. İnsan
həyatı dəyişdikcə, yeniləşdikcə
yeni zövqlər yaranır, yeni tələ-
batlar meydana çıxır.

Bu yeniləşmənin, tərəqqinin
müsbət cəhətləri ilə yanaşı, bəzi
xoşagəlməyən cəhətləri də təzahür
edir. Bütün bunları göz önünə
gətirərək, ailələrimizin daha da
möhkəmlənməsi, sağlam həyat

**Ailə öz təkrar olunmaz
aləmi ilə inkişaf edən
kiçik bir cəmiyyətdir.
Bu kiçik cəmiyyətin
cəmindən xalq, millət
formalaşır. Millətin,
ölkənin səviyyəsi bu
ailələrin səviyyəsindən
asılıdır.**

**Ailə-insan
cəmiyyətinin
özəyidir**

**Ailə elə bir müqəddəs
ocaqdır ki, orada isti
ana qucağı, ata nəfəsi,
oğul-qız, nəvə-nəticə fə-
rəhi, səadəti var.**

tərzinin qorunub saxlanması,
məişət mədəniyyətimizin səliqə-
sahmanı sahəsində maarifləndirmək işinə kömək etmək məqsədilə "Ailə" Ensiklopedik toplusu hazırlanmışdır.

Bu toplusu özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə ənənəvi ensiklopediyalardan fərqlənir. Burada ailə, məhəbbət, birgə yaşayış qaydaları haqqında hər bir qadını, kişini, yeni ailə quran hər bir gənci maraqlandıran suallara cavab tapmaq mümkündür.

Bədii-publisistik mahiyyət daşıyan bu toplusu iki hissədə ibarətdir.

Hörmətli oxucular, Siz bu dəyərli, hər bir ailənin masaüstü kitabı olan bu toplusda ailənin yaranması tarixi, ailə hüququ, nikah, nikahın pozulması, ailə üzvlərinin vəzifələri, rəsmi dövlət sənədləri ilə ailə hüququnun prinsipləri, mənavi-əxlaqi, İslami-dini dəyərlər, ailə-məişət adətləri, sevgi, məhəbbət, uşaq tərbiyəsi, etik-əxlaqi qaydalar, yeni ailə quran gənclərə ulularımızın tövsiyələri, qadınlar haqqında dünya müdriklərinin fikirləri, məsləhətləri ilə tanış olacaqsınız.

Bundan başqa tarixdə adı, soyadı, həyatı və vətən qarşısında böyük xidmətləri olan adlı-sanlı ailələrin kiçik bir qismi haqqında bu toplusun "Nəsilər, ailələr, tələlər" adlı ikinci hissəsində bəhs edirik.

Siz bu toplusu əldə etməklə ən maraqlı, seçmə materiallar və məsləhətlər külliyyatına sahib olacaqsınız.

Hər bir qadın və yeni ailə quran gənc üçün gözəl hədiyyə olan bu "Ailə" ensiklopedik toplusu güman edirik ki, Sizin xoşunuza gələcəkdir.

Müəllif və tərtibçi

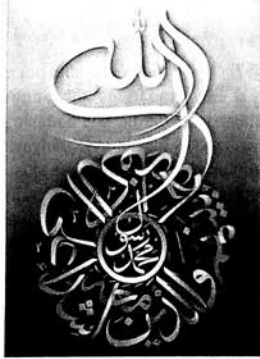

Həqiqətən, bu Quran (bütün bəşəriyyəti) ən doğru yola (islama) yönəldir, yaxşı işlər görən möminlərə böyük bir mükafata nail olacaqları ilə müjdə verir!

Əl-İsra surəsi, ayə 9

**BİSMİLLAHİR-
RƏHMANİR-RƏHİM!**

Məhəmməd (ə) Allahın rəsuludur, Onunla birlikdə olanlar (möminlər) kafirlərə qarşı sərt, bir-birlərinə isə mərhəmətli olurlar...

Əl-Fəth cürəsi, ayə 29

Ey bu gözəl dünyanı, gözəl nemətləri yaradan ulu Tanrı! Şükür sənin cəlalına. Bizi ruhu, canı, ağılı, kamalı, zövqü, həyatı bəxş etdiyin üçün bütün ömrümüz boyu Sənə minnətdarıq!

Ey bu ələmlərin sahibi, Səndən rica edirik günahlarımızı bağışla, səhvlərimizi düzəltməyə imkan ver. Bizi haqq yoluna, ədalət yoluna yönəlt. Qəlbimizdə nəcib insani hissələrin yaranmasına kömək elə.

O böyük, müqəddəs varlığına and veririk, bizi heç zaman darda qoyma, xata-bəladan uzaq elə, öz nəzər-diqqətini, mərhəmətini bizdən əsirgəmə. Bizi bəxş etdiyin ümid hissi, inam hissi qoyma qəlbimizdə yaşasın. Allahımızın nuru, Günəşi qoy həmişə həyatımızı

işıqlandırсын, bizi daha yaxşı, xeyirxah, nəcib işlərə ruhlandırсын.

Ey ulu Tanrı! Bizi nadanlara, xəbəslərə möhtac olmağa qoyma, ruzimizə halal zəhmətimizin nəticəsində yetir, dolanaq, balalarını, nəvələrimizi böyüdək. Qoy onlar Allah amanında böyüsünlər, ağıllı, mərifətli, xeyirxah insanlar olsunlar.

Səndən rica edirik, ailələrimizdə həmişə dinclik, xoş əhval-ruhiyyə olsun! Hər bir evdən sevinc, fərəh səsi eşidilsin! Bütün ailəvi münasibətlər səmimiyyətlə, mehribanlığla qaydasına düşsün! Hər bir evdə anadan olan körpə dünyaya sağlam göz açsın, böyüyüb millətimizin, vətənimizin gözəl, layiqli övladı olsun. Gəlinlərimiz analıq şərəfinə çatsınlar! Övladlarımız ağıl, kamal

sahibi olub uğurlu, xoşbəxt gələcəyə yetişsünlər.

Bütün dünyada sülh, əmin-amanlıq, haqq, ədalət olsun! İşğal olunmuş torpaqlarımız xain, məkrli düşməndən təzliklə azad olsun, qaçqınlar, köçkünlər dədə-baba torpaqlarına qayıdıb özlərinə firavan gün-güzəran qursunlar.

Yurdumuzun keşiyində dayanan oğullarımız əsgəri xidmətlərini sağlamat başa vurub, ata-analarına qovuşsunlar, arzularına çatsınlar.

Ya Allah, qocalarımıza isə səbir, dəyanət, güc-qüvvət ver! Qoy onlar həmişə ailələrimizin şərəfi, ləyaqəti keşiyində dayansınlar! Amin!

**DUA İNSANLA ALLAH ARASINDA BİR ÜNSÜYYƏTDİR
DUA İNSANI SAFLAŞDIRIR**

Dua insan həyatının, məişətinin, inamının ən çox yayılmış qədim adətlərindən biridir. İnsan özünü dərk edən gündən təbiət hadisələrinə bir möcüzə kimi baxmış və bunların yaradıcısına ulu Tanrıya həmişə dua edərək yaşamışdır. Bütün yaranmışlar—təbiət, kainat, canlı və cansız aləm arasında bir bağlılıq olduğunu nəzərə alsaq, insanın Allaha dua etməsi ilahi bir qüvvənin təbii mənasıdır. İnsan həyatda düşüdü çətinliklərdən, müsbətlərdən çıxmaq, qorxu hissələrindən azad olmaq üçün həmişə əllərini göyə uzadıb gözə görünməyən o müqəddəs varlığı komaya çağırmışdır. Deməli, dua insanla Allah arasında bir ünsiyyətdir. Dini kitablarda, o cümlədən "Qurani-Kərim"-də deyilir ki, Allah rəhimlidir, o hər şeyi biləndir, pislikləri ehtiraf edənləri, onları aradan qaldıranları bağışlayandır. Bax, bu anlama görə də insanlar Allaha, müqəddəslərə dua etməklə özlərini islah edir, günahlarının bağışlanmasını istəyirlər. Bu baxımdan duanın insan həyatında, onun mənavi,

Göylərdə və yerdə kim varsa, özləri də, kölgələri də səhərxşam istər-istəməz Allaha səcə edir...

*"Qurani-kərim",
Ər-Rəf surəsi, ayə 15.*

əxlaqi tərbiyəsində böyük əhəmiyyəti vardır. Dua insanı saflaşdırır. Onu bəd niyyətlərdən çəkindirir. Dua millətin, ailənin mənavi dəyərlərə əməl etməsinə kömək edir. Dua inam yaradır, insaf, ədalət, düzgünlük yaranmasına təsir göstərir. Dua xoş arzular, istəklər deməkdir. Adamların hər yerdə, hər an Allaha dua etməsi vacibdir. İnsan daim, hər zaman, xoş anlarda da, müşkül, ağır vəziyyətlərdə də Allaha yada salmalı, dua etməli, əldə olunan uğura, ruziyaya görə şükür etməlidir.

Allah-təala buyurub ki, dua ibadətin özüdür. Namaz qılmaq da elə dua etməkdir. Namaz duanın kamil qayda-qanunlarının qəbul olunmuş bir sistemi və ibadətidir.

Ailə tərbiyəsində, insanın şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşmasında duanın böyük rolu vardır. Dua in-

sanda xeyirxah, nəcib, mərhəmətli olmaq hissələri tərbiyə edir. Ailədə uşaq tərbiyəsində bu vacib vasitədən istifadə etmək lazımdır.

Dua həm də fiziki və sağlamliq işində güclü təsirə malikdir. İdmançı yarışa gedərkən dua edirsə, ona sanki yeni güc gəlir. Əsgər Allahu Əkbər deyib döyüşə atılırsa, onda qələbəyə böyük inam hissi yaranır.

Dünyanın bir sıra alimləri, psixoloqları, ilahiyyatçıləri uzun illərin müşahidələri, elmi düşüncələri nəticəsində belə qənaətə gəlmişlər ki, dua edərkən xəstələrdə, çarəsiz adamlarda ümid hissi yaranır, xəstənin halı yaxşılaşır. Harvard Universitetinin professoru Herberd Bensonun fikrinə görə dərkərkən insanın deynində müsmət mənada dəyişikliklər baş verir. Daim ibadətə məşğul olanların qan təzyiqi normalda və əsəbləri nisbətən sakit olur.

Onu da qeyd edək ki, Allaha dua etmək bütün xalqların həyatında, adətlərində möhkəm yer tutub. İstək, arzu məzmunca eynidir. Ancaq onların icrası müxtəlifdir.

A ilə, böyüyə hörmət, uşaq tərbiyəsi və digər mənəvi-əxlaqi dəyərlər haqqında müqəddəs kitabımız "Qurani-kərim"-in surələrində və ayələrində geniş bəhs edilmişdir. Əl-Səcdə surəsinin 7-ci ayəsində deyilir ki, Allah hər şeyi gözəl yaratmışdır. Ət-Tin surəsinin 4-cü ayəsində bu fikir daha da inkişaf etdirilərək deyilir ki, Ulu Tanrımız insanı ən gözəl biçimdə xəlq etmişdir.

Bəli, bütün varlıqların əşrəfi olan insanı Allah hər cəhətdən gözəl görmək istəmişdir. "Qurani-kərim"-də və başqa dini kitablarda insan haqqa tapınmağa, ədalətli, insafli, mənəvi-əxlaqi cəhətdən təmiz olmağa, qadına, ailəyə qayğıkeş münasibət göstərməyə çağırılır.

Allah insanı gözəl yaratdığı kimi, ona ağıl da, kamal da vermiş, yaxşı, xeyirxah işlərə ruhlandırmış, yol göstərmişdir.

Lakin bu təzadlı, cazibədar dünyamızda şeytan xislətli adamlar da peyda olmuşlar. Onlar öz Ulu Tanrısına asi çıxmış, yolundan azmışlar. Qəddarlıq, xainlik, paxillıq, ağgözlük onların qəlblərini didib parçalamışdır. Belə bəndlərin üzündəndir ki, dünyamızda insan cəmiyyəti yaranan gündən didişmələr, çəkişmələr, dedi-qodular olmuş, neçə-neçə ailələrin, nəsilərin kökü kəsilmiş, evlər, xanımınlar viran qalmışdır.

Bütün bu qarışıqlığın qarşısını almaq üçün Yer üzündə haqqın, ədalətin, əmin-amanlığın yaranmasından ötrü Allah müdrik, saleh bəndləri içindən öz peyğəmbərlərini seçib insanlar arasına göndərmişdir. Bu aqıl, adil insanlar Allah

İslam qanunlarına görə ailə cəmiyyətin ilk bünövrəsi, insanın haqqı yüksəlişi və inkişafının beşiyidir.

kəlamlarını hər cür çətinliyə, əzab-əziyyətə dözərək insanlara çatdırmış, onları vəhşi xislətindən ayrılıb tərəqqi etməyə, elm öyrənməyə, mənəvi kamilliyə səsləmişlər.

Bu müqəddəs insanlardan biri də İslam dininin banisi Məhəmməd Peyğəmbər olmuşdur. Tanrının sonuncu rəsulu Məhəmməd (ə) Allah kəlamlarının toplusu olan "Qurani-kərim"-də ailə, övlad, tərbiyə, mənəviyyət haqqında hikmətləri gözəl, zəngin ərəb dilində insanlara çatdırılmışdır.

Toplumuzu zینətləndirmək üçün həmin Allah kəlamlarından bir neçəsini Sizə təqdim edirik:

QURANDAN AYƏLƏR

"Biz insana ata-anasına yaxşılıq etməyi (valideynlərə gözəl davranmağı, onlara yaxşı baxmağı) tövsiyə etdik. Çünki anası onu (doqquz ay bətnində) zəhmətlə gəzdirmiş, əziyyətlə doğmuşdur. Onun (ana bətnində) daşınma və süddən kəsilmə müddəti otuz aydır. Nəhayət (insan) kamillik həddinə yetişib qırx yaşa çatdıqda belə deyər: "Pərvədigara! Mənim özümə və ata-ana-ma ata etdiyin nemətə şükür etmək və Sənə xoş gedəcək yaxşı əməl etmək üçün mənə ilham ver, nəslimi əməli-saleh et. Mən (günahlardan) Sənə tövbə etdim və şübhəsiz ki, mən müsəlmanlardanam! (Özümlə canımdan Allahə təslim edənlərdənam!)".

"Quran", əl-Əhqaf surəsi, ayə 15.

"Adamlardan təkbəbbirlə üz çəvməyə, Yer üzündə lovğa-lovğa gəzib dolanma. Haqiqətən Allah heç bir özümdən razını, lovğalanıb öyünəni sevməz". (18)

Yerində müvazinat gözlə (nə çox yeyin, nə də asta get) və (danışanda) səsinə qaldırma. Çünki ən çirkin səs uzunqulaq səsidir". (19)

"Loğman" surəsi, 18-19-cu ayələr.

"Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi (onlara yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalıqdan düşkün çətinə yetərsə, onlara "uf" belə demə, üstlərinə qışqırın acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış" (23).

"Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına alıb: "Pərvədigara! Onlar mənim körpəliyimdən (nəvazişlə) tərbiyə edib başladıkları kimi, Sən də onlara rəhm et"-de. (24)

"Nə əldən bərk ol, nə də əlini tamamilə açıb israfçılıq et. Yoxsa həm qınanarsan, həm də peşman olarsan". (29)

"Yoxsulluqdan qorxub (cahillik dövründə olduğu kimi) övladlarını (xüsusilə qız uşaqlarını) öldürməyin. Biz onların da, Sizin də ruzinizi veririk. Onları öldürmək haqiqətən günahdır". (31)

"Yaxşı niyyət istisna olmaqla, yetimin malına həddi-buluğa çatana qədər yaxın durmayın. (bu malı ancaq onu qorumaq, artırıb çoxaltmaq və yetimin öz xeyrinə istifadə etmək məqsədilə əl vurmaq olar). Əhdə vəfa edin. Çünki (insan) əhd bərsində (qiyamət günü) cavabdehdir. (İnsan verdiyi əhdi yerinə yetirib-yetirmədiyi haqda sorğu-suala tutulacaqdır)". (34)

əl-İsra surəsi, ayə 34.

"Ey insan! Sən (ölənə qədər) Rəbbinə doğru çalışıb şabalayırsan. Sən Ona qovuşacaqsan! Sənin qısa ömrün gündən-günə səni Allaha yaxınlaşdırır. Ölümün gəlib çatması Allah dərğahına qovuşmaq deməkdir. Öləndən sonra Allahın hüsuruna gedib dünyada etdiyin yaxşı, pis əməllərin əvəzinə tamamilə alacaqsan. Yaxşı əməllər etmisənsə, xoş halına. Pis əməllər etmisənsə, vay halına!"

"Əl-İnşışaq (yarılma) surəsi, ayə 6.

İslam mənəviyyəti və Ailə haqqında Peyğəmbərimiz Məhəmməd (ə) və imamlarımız çoxlu didaktik, hikmətli kəlamlar, hədislər də söyləmişlər. Onların böyük əhəmiyyətini nəzərə alıb kiçik bir qismi Ayatulla Məhəmmadi Reyşəhrinin müxtəlif mənbələrdən, müxtəlif müəlliflərin əsərlərindən topladığı "Mizanil-hikmət" kitabından (B. 2009) seçib ailələrimizə arməğan etmək istəyirik.

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏR (ə):

"İslamın libası həya, zinəti vəfa, mərdliyi xeyir və ləyaqətli əməl, sütunu "vəfa" dir (günahlardan çəkinmə). Hər şeyin dayağı var. İslamın da dayağı biz-Əhli-Beytə (ə) məhəbbətdir".

"Uşaqları sevin və onlarla mehriban olun".

"Ləyaqətli övladın olması kişinin xoşbəxtliyidir".

"Qızlarımız soyuq olmayın, çünki onlar qiyamətli munisdir".

"Qızlar ürəyə yatan (qayğıkeş), köməyə yətan və bərkətlil olurlar".

"Allah qadınlara qarşı kişilərdən daha mehribandır".

"Kim ata-anaya yaxşılıq etsə, Allah onun ömrünü uzadar".

"Ata-ana vəfat etdikdən sonra onlara dua etmək, günahlarına görə bağışlanmalarını diləmək, vəsiyyətlərini yerinə yetirmək, onların yaxın

qohumları və əqrəbaları ilə rabitə saxlamaq, dostlarına hörmət qoymaq lazımdır".

"Uşağın balaca vaxtı dəcəlliyi böyüyəndə ağılın çoxluğuna dəlalət edir".

"Fatimə mənim gözümlərin nuru və qəlbimin meyvəsidir. Onu qəmləndirən mənə də qəmləndirir və şad edən mənə də şad edir. O, Əhli-Beytimdən mənə qovuşan ilk şəxsdir".

"İslamda evlənmək qədər Allaha sevimli və əziz olan heç bir bina qurulmamışdır".

"Ailə qurun! Çünki bu iş Sizin ruzinizi artırır".

"Subaylarınızı evləndirin. Bu əməllə Allah onların əxlaqını gözəlləşdirir, ruzilərini və mərdliklərini artırır".

"Yaxşı və mötəbər ailədən evlənin, çünki qanın təsiri var".

"Qadının üzərində ən böyük haqqı olan şəxs onun əri, kişinin üzərində ən böyük haqqı olan şəxs isə onun anasıdır".

"Dünyanın ən yaxşı neməti ləyaqətli qadındır".

"Ləyaqətli arvadı olan kişi xoşbəxtidir".

"Cənnət anaların ayaqları altındadır".

"Ən böyük sədəqə biliyi bilməyənlər arasında yaymaqdır".

"Əxlaqi gözəl olan möminin inamı daha kamildir".

"Alimlər sağ ikən biliklərini yazıya köçürün. Çünki alimlər öləndə onların bilikləri də özləri ilə gedir".

İMAM ƏLİ (ə):

"Övladlarınızı elm öyrənməyə vadar edin".

"Dinin və dünyanın salamatlığı xalqa mehriban olmaqdır".

"Qadına onun gücündən artıq olan işi tapşırma. Çünki o, işçi deyil, bir güldür. Onu özizləməkdə də həddini aşma. Elo etmə ki, sənin yanında kimi isə şəfaət etməyə cürət etsin".

"Uşaqlığında öyrənməyən böyüyəndə inkişaf etməz".

"Nadan qoca olsa da, uşaqdır. Alim isə yeniyetmə olsa da, böyükdür".

İMAM SADIQ (ə):

"Allah bəndəyə onun övladına güclü məhəbbətə görə rəhm edir".

"Atalarınızla xoşroftar olun ki, övladlarınız da sizə qarşı xoşroftar olsunlar".

"Bir kişi peyğəmbərin yanına gəlib sual etdi: ey Allahın rəsulu! Kimə yaxşılıq edim? Peyğəmbər dedi: Anana. Kişi öz etdi: Ondan sonra kimə? Peyğəmbər dedi: Anana. Kişi: Daha sonra kimə? Peyğəmbər yenə dedi: Anana!"

"Kim ata-anasına kinli baxsa, Allah onun namazını qəbul etməz".

"Övladın ata üzərində üç haqqı var: onun üçün yaxşı bir ana seçmək, yaxşı ad qoymaq və ona yaxşı tərbiyə verməyə çalışmaqdır".

İMAM HADİ (ə):

"Validəyə itaətsizlik yoxsulğa səbəb olar və zillətə gətirib çıxarar".

ALLAH GÖYLƏRİN VƏ YERİN NURUDUR.

NAMAZ BÖYÜK İBADƏTDİR

İbadət bir növ insanın Tanrı qarşısında hazır olmasıdır. İbadət görək agahlıq şəraitində bilinsin. İbadət görək Allaha məhəbbətlə qılınsın. İbadət səmimi və imanla olmalıdır. İbadətin əsası onun pak niyyətlə edilməsidir.

Namaz (əs-səlat) Allaha dua etmək deməkdir. Namaz vaxtı mömin insan Allahın əzəməti qarşısında baş əyir, diz çökür. Namazın əsas qayəsi müsəlmanın öz Xalığı Allahla ruhani, mənəvi əlaqəsinə nail olmaqdır. Namaz möminləri Allaha yaxınlaşdırır. Bu, mənəvi yaxınlıqdır.

Namaz daxili təmizlik, mənəvi saflıq yoludur. Bu yolda insan özü ilə Allahı arasındakı məsafəni sanki qətdir, mənəvi göylərə ucalır, Allaha yaxınlıq hiss edir. Hədislərin birində deyilir ki, "Namaz möminin mərcəsidir". Namaz vaxtı mömin insan özünü ətraf

aləmdən təcrid edir, Allahı ilə təkbətək qalır, sirrini, ehtiyacını, arzularını Allahına bildirir, ondan kömək diləyir.

NAMAZIN VAXTLARI

İslama görə, gündə beş vaxt namaz Allaha ibadətin vacib əməllərindəndir. Namazın vaxtlarının müəyyən edilməsində bir məna vardır. Quranda bu vaxtlar belə göstərilmişdir: "...Günəş doğmamışdan və batmamışdan əvvəl Rəbbinə şükr edib şəninə təriflər de, (sübh və əsr namazlarını qıl), gecənin bir vədəsində (axşam və gecə saatlarında) və günorta rədələrində də Rəbbini öyüb təqdis et (şam, gecə və günorta namazlarını qıl) ki, (bunun müqabilində Allahın səni böyük savaba, yüksək dərəcələrə, yaxud ümmətin üçün şəfaətə nail etməsindən) razı (xoşhal) olasan!" (Taha surəsi, 130 - cu ayə)

Təfsirlərdə göstərilir ki, ayədəki "Günəş doğmamışdan qabaq" Sübh namazına, Günəş batmamışdan qabaq" Əsr namazına, "gecə saatları" Şam və Xiftən namazlarına, Günorta rədələri" isə Zöhr namazına işarədir. Bu vaxtlar elə nizamə salınmışdır ki, bütün gün ərzində möminlərə əməlisalehlik ovqatı təlqin edə bilsin, insanlar Allaha yaxınlığını təmin edə bilsin.

("Tarix, Fəlsəfə, ibadətlər", B. 1994, səh.195-196)

Biz milli-mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi qoruyub saxlamalıyıq və gənc nəsli bu ruhda tərbiyələndirməliyik.

Heydər Əliyev

Heydər Əliyev və
ömrü yoldaşı
Zərifə xanım

Uşaqlar bizim sevincimizdir, həyatımızın mənasıdır, gələcəyimizdir.

Heydər Əliyev

Heydər babanın fərəhi bu gülüzlü nəvəsi ilə tarixdə belə iz qoydu. O, yurdumuzun bütün uşaqlarını da beləcə çox sevirdi. Bu sevgiyə cavab olaraq balalarımız onun amal və arzularını yaşadacaqlar.

Xalqımızın böyük oğlu, dünya şöhrətli dövlət xadimi Heydər Əliyev bütün həyatı və fəaliyyəti dövründə Azərbaycan ailəsinin rifahı və tərəqqisi işinə böyük diqqət yetirmiş, saf, müqəddəs, gözəl ailə ənənələrini də yüksək qiymət vermişdir. Onun qurduğu ailə

də öz nəciyyəliyi ilə əsl örnək və nümunə məktəbi olmuşdur. Bu ailənin nəsil şəcərəsi zəhmətkeş, elini obasını hədsiz sevmə, xalqının tərəqqisinə çalışan ziyalı, əsilzadə insanların nuru ilə şaxələnməmişdir. Bu ailənin binövürəsi məhəbbətlə, sədaqətlə qoyulmuşdur. Azərbaycanın görkəmli

GƏNC NƏSLƏ DİQQƏT, DÖVLƏT QAYĞISI MİLLƏTİN XOŞBƏXT SABAHİ DEMƏKDİR!

dövlət xadimi Əziz Əliyevin nurlu ocağında böyümüş, dünya miqyasında tanınmış alim-akademik səviyyəsinə yüksəlmiş Zərifə xanım Əliyevlər ocağına lətifət, zəriflik gətirmiş, ləyaqətli ömür yoldaşı, sədaqətli dost və əqidə yoldaşı olmuş, Heydər Əliyevlə birlikdə böyük əməli, müdrik, alicənab bir Azərbaycan ailəsi yaratmışlar. Bu ailədə ata-ana qayğısı ilə böyümüş İlham Əliyev Heydər Əliyevin həyat məktəbində kamilləşmiş, müdrik atanın yolunu bu gün uğurla davam etdirərək, müstəqil Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi çox çətin, lakin şərəfli bir vəzifəni uğurla yerinə yetirir. Bu böyük işdə görkəmli yazıçı, alim, əməkdar elm xadimi, professor Mir Cəlal Paşayevin ziyalı ailəsində, Azərbaycan mətbuatının möhtəşəm sütunlarından biri Nəsir İmanquliyevin qızı,

məşhur ərəbşünas alım Aida xanımın ana nəvəsi, alim ata Arif Paşayevin tərbiyəsi ilə böyümüş Mehriban xanım da ömür və əqidə yoldaşı İlham Əliyevlə çiyin-çiyinə xalqımızın tərəqqisi namına böyük ictimai-siyasi və dövlət əhəmiyyətli işlər görür, gözəl balalarını bu ruhda-Heydər babanın arzuları ruhunda tərbiyə edir. Azərbaycanın birinci xanımı şərəfinə çatmış Mehriban Əliyevə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri kimi böyük xeyriyyəçilik işləri görür. Onun qızı Leyla xanım da anası kimi xeyriyyəçilik işlərinə qoşulmuş, uğurla Heydər Əliyev Fondunun Rusiya Federasiyasındakı nümayəndəliyinə başçılıq edir. Mehriban xanımın Arzu və Heydər balaları da Əliyevlər ailəsinin adına layiq böyüyürlər.

AZƏRBAYCAN KONSTITUSİYASINDA AİLƏ

Maddə 17. AİLƏ VƏ DÖVLƏT

I. Cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir.

II. Uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir.

Maddə 24. İNSAN VƏ VƏTƏNDAŞ HÜQUQLARININ VƏ AZADLIQLARININ ƏSAS PRİNSİPI

I. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır.

II. Hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir.

Maddə 25. BƏRABƏRLİK HÜQUQU

I. Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir.

II. Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır.

Maddə 27. YAŞAMAQ HÜQUQU

I. Hər kəsin yaşamaq hüququ vardır.

Maddə 28. AZADLIQ HÜQUQU

I. Hər kəsin azadlıq hüququ vardır.

Maddə 29. MÜLKİYYƏT HÜQUQU

I. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır.

II. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur.

V. Dövlətin vərsəlik hüququna təminat verilir.

Maddə 31. TƏHLÜKƏSİZ YAŞAMAQ HÜQUQU

I. Hər kəsin təhlükəsiz yaşamaq hüququ vardır.

II. Qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, şəxsin həyatına, fiziki və mənəvi sağlamlığına, mülkiyyətinə, mənzilinə qəsd etmək, ona qarşı zor işləmək qadağandır.

Maddə 32. ŞƏXSİ TOXUNULMAZLIQ HÜQUQU

I. Hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.

II. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunda nəzərdə tutulan hallardan başqa şəxsi həyata müdaxilə etmək qadağandır.

III. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir.

Maddə 33. MƏNZİL TOXUNULMAZLIĞI HÜQUQU

I. Hər kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır.

II. Qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna olmaqla mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz.

Maddə 34. NİKAH HÜQUQU

I. Hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququ vardır.

II. Nikah könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Heç kəs zorla evləndirilə (əə verilə) bilməz.

III. Nikah və ailə dövlətin himayəsindədir. Analiq, atalıq, uşaqlıq qanunla mühafizə edilir. Dövlət çoxuşaqlı ailələrə yardım göstərir.

IV. Ər ilə arvadın hüquqları bərabərdir. Uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək valideynlərin həm hüququ, həm də borcudur.

V. Valideynlərə hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq uşaqların borcudur. 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyətli uşaqlar əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamağa borcludurlar.

Maddə 43. MƏNZİL HÜQUQU

I. Heç kəs yaşadığı mənzildən qanunsuz məhrum edilə bilməz.

VƏTƏNDAŞLARIN ƏSAS VƏZİFƏLƏRİ

Maddə 72. VƏTƏNDAŞLARIN VƏZİFƏLƏRİNİN ƏSASI

I. Dövlət və cəmiyyət qarşısında hər bir şəxs onun hüquq və azadlıqlarından bilavasitə irəli gələn vəzifələr daşıyır.

II. Hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir.

III. Qanunu bilməmək məsuliyyətdən azad etmir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1997.

Konstitusiyanın insan hüquqları və azadlıqları, kişi və qadınların hüquq bərabərliyinə dair bütün maddələr BMT-nin 1948-ci ildə qəbul olunmuş nizamnamasına əsaslanıb.

Nikah və Ailə Məcəlləsi ər-
arvad arasında, valideynlər
və uşaqlar arasında, digər ailə üzvləri
arasında baş verən şəxsi və əmlak
münasibətlərini nizamlayan qanunlar
toplusudur.

Nikah və Ailə Məcəlləsi Azərbaycan-
canda ilk dəfə 1928-ci ildə və sonra
1969-cu ildə qəbul edilmişdir. 2000-
ci il iyunun 1-dən ləğv olunmuşdur.
22.10.2002, 30.04.2004, 10 və
20 oktyabr 2006-cı illərdə Azərbaycan
Respublikasının Ailə Məcəllə-
sində edilmiş bir sıra əlavə və dəyi-
şikliklərdən sonra Ailə Məcəlləsi
Müstəqil Respublikamızın qanunları
əsnasında təkmilləşdirilərək 1999-cu
il dekabr ayının 28-də (N 781-IQ)
təsdiq edilmiş, 2000-ci il iyunun 1-
dən qüvvəyə minmişdir.

Bu məcəllə Azərbaycan Respub-
likası Konstitusiyasında nəzərdə tu-
tulan əsas insan və vətəndaş hüquqları
və azadlıqlarına uyğun olaraq ailə
münasibətlərinin yaranmasının və
möhkəmlənməsinin prinsipləri, ailə
münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq
və vəzifələrini, dövlət orqanlarının
bu sahədə vəzifələrini, habelə vətəndə-
daşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alın-
ması qaydalarını tənzimləyən nor-
maları müəyyən edir.

2008-ci ilə qədər əlavə və dəyi-
şikliklərlə Milli Məclisdə qəbul olun-
muş "Azərbaycan Respublikasının
Ailə məcəlləsi" böyük bir qanunlar
toplusudur. Burada Ailə qanunverici-
liyi, ailə hüquqlarının tənzimləyən
qanunvericiliyi, ailə hüquqlarının qeydə
alınması və müdafiəsi, nikahın bağlan-
ması və nikah xitam verilməsi, ər-
arvadın hüquq və vəzifələri, valideyn-
lərin və uşaqların hüquq və vəzifələri,
ailə üzvlərinin aliment öhdəlikləri,
valideyn himayəsindən məhrum olan

MADDƏ 1. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AİLƏ QANUNVERİCİLİYİ VƏ ONUN ƏSASLARI

1.2. Azərbaycan Respublikasının
ailə qanunvericiliyi və onun əsasların-
da deyilir ki, ailə dövlətin hi-
mayəsindədir. Analıq, atalıq, uşaqlıq
qanunla mühafizə olunur.

1.4. Azərbaycan Respublikasının
nikah və ailə münasibətlərinin hüquqi
baxımdan tənzimlənməsi dövlət
tərəfindən həyata keçirilir və yalnız
müvafiq icra hakimiyyəti orqanında
bağlanmış nikah tanınır.

1.5. Dini kəbinkəsmə (dini nikah)
hüquqi qüvvəyə malik deyildir.

MADDƏ 2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AİLƏ MƏCƏLLƏSİ İLƏ TƏNZİMLƏNƏN MÜNƏSİBƏTLƏR

2.2. Ailə münasibətlərinin hüquqi
tənzimi qadınla kişinin nikahının
kənüllüliyi, ər-arvadın hüquq bərabər-
liyi, ailedaxili münasibətlərin qarşılıqlı
razılıq əsnasında həll olunması,
uşaqların ailə tərbiyəsinin üstünlüyü,
onların rifahına və inkişafına qayğı,
ailənin yetkinlik yaşına çatmayan və
əmək qabiliyyəti olmayan üzvlərinin
hüquq və mənafelərinin müdafiəsinin
təmin olunması prinsiplərinə uyğun
həyata keçirilir.

2.3. Nikah kişi ilə qadının ailə
qurmaq məqsədilə müvafiq icra
hakimiyyəti orqanında (VVAQ) qeyd-
diyyata alınan kənüllü ittiqaftır.

2.4. Nikah daxil olarkən və ailə
münasibətlərində sosial, irqi, milli,

dini və dil mənsubiyyətinə görə
vətəndaşların hüquqlarının hər hansı
formada məhdudlaşdırılması qada-
ğandır.

MADDƏ 3. BU MƏCƏLLƏNİN VƏZİFƏLƏRİ

3.1. Ailənin ümumbəşəri prinsip-
lər əsnasında qurulması.

3.2. Ailə münasibətlərinin qadın
və kişinin kənüllü nikah ittiqaqı,
bütün ailə üzvlərinin maddi mülahi-
zələrindən azad olan qarşılıqlı məhəb-
bət, dostluğu və hörmət hissləri əsa-
sında qurulması;

3.3. Ailədə uşaqların ictimai tərbi-
yə ilə əlaqədar şəkildə Vətənə
sədaqət ruhunda tərbiyə edilməsi;

3.4. Ana və uşaqların mənafeyinin
hərtərəfli müdafiəsi və hər bir uşağın
xoşbəxt həyatının təmin edilməsi;

3.5. Ailə münasibətlərində zərərli
adətlərin aradan qaldırılması;

3.6. Uşaqlarda ailə və cəmiyyət
qarşısında məsuliyyət hissəsinin tərbiyə
edilməsi.

MADDƏ 6. AİLƏ HÜQUQLARI- NIN HƏYATİ KEÇİRİLMƏSİ VƏ AİLƏ VƏZİFƏLƏRİNİN YERİNƏ YETİRİLMƏSİ

Bu maddənin 2-ci bəndində deyil-
ir ki, ailənin bir üzvi öz hüquqlarını
həyata keçirərkən və vəzifələrini ye-
rinə yetirərkən ailənin başqa üzvlə-
rinin və digər vətəndaşların hüquq-
larını, azadlıqlarını və qanuni mə-
nafelərini pozmamalıdır.

MADDƏ 7. AİLƏ HÜQUQLA- RININ MÜDAFİƏSİ

Ailə hüquqları məhkəmələr, bu
məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda
müvafiq icra hakimiyyəti (yerli icra

hakimiyyətlərinin qayyumluq və hi-
maya orqanları) və digər dövlət
orqanları tərəfindən qanunvericilikdə
müəyyən olunmuş qaydada müdafiə
olunur.

MADDƏ 9. NİKAHIN BAĞLAN- MA QAYDASI

9.1. Nikah müvafiq icra haki-
miyyəti tərəfindən nikah daxil olmaq
istəyən şəxslərin bir barədə arizə
verdikləri gündən 1 ay sonra onların
iştirakı ilə bağlanır.

MADDƏ 10. NİKAH YAŞI

10.1. Nikah yaşı kişilər üçün 18,
qadınlar üçün 17 yaş müəyyən olu-
nur.

Ailə məcəlləsinin 13-cü maddə-
sində çox vacib olan yeni bir
məsələyə də xüsusi diqqət yetiril-
mişdir. Bu da nikah daxil olan şəxs-
lərin tibbi müayinədən keçirilməsi
məsələsidir. Bu maddədə deyilir:
nikah daxil olan şəxslərin tibbi
müayinəsi, habelə tibbi-genetik və
ailənin planlaşdırılması məsələləri
üzrə məsləhət verilməsi onların
razılığı ilə yaşayış yerindəki dövlət
və bələdiyyə tibb müəssisələrində
pulsuz həyata keçirilir.

13.2. Nikah daxil olan şəxslərin
tibbi müayinəsinin nəticələri həkim
sirrdir.

Ailə məcəlləsində nikah xitam
verilməsi (maddə 16), nikahın
məhkəmə qaydasında pozulması
(maddə 19), nikah xitam verilməsi
vaxtı (maddə 23), nikahın etibarsız
sayılması (maddə 25), nikahın eti-
barsız sayılmasının nəticələri (maddə
28) və s. 11 maddənin 32 bəndində
nikahla bağlı bütün məsələlərə ay-
dınlıq gətirilir.

Uşaqların və yeniyetmələrin
təlim-tərbiyəsi, onların cəmiyyət
həyatına hazırlanması, sağlamlığı

qayğısına qalınması dövlətin və ictimaiyyətin mühüm vəzifələrindən
birdir. Müstəqil Azərbaycan Res-
publikasının Konstitusiyasında təsbit
olunmuş qanunlarda və Milli Məclis
qəbul etdiyi bütün sənədlərdə bu
vəzifələrin həyata keçirilməsi
işinə böyük diqqət və qayğı ifadə
olunmuşdur. Azərbaycan hökuməti
və qeyri hökumət təşkilatları, xüsusi
Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər
Əliyev fondunun prezidenti, UN-
ESKO-nun və İSESKO-nun xoş
məramlı səfiri, millət vəkili Mehriban
xanım Əliyevanın nəci bəyləri,
qayğıkeşliyi və xeyriyyəçiliyi ilə
gənc nəslin sağlamlığı və tərbiyəsi
işinə böyük fikir verilir. Son illərdə
təlim-tərbiyə ocaqları, uşaq bağçaları
yenidən qurulur, uşaqların istirahəti,
asudə vaxtlarının səmərəli keçirilməsi
üçün xeyli iş görülmüşdür.

Valideyn himayəsindən məhrum
olan uşaqların tərbiyə olunması da
diqqət mərkəzindədir. Ailə Məcəllə-
sində bu məsələ genişliyi ilə öz
əksini tapmışdır. Bu məcəllənin
"Valideyn himayəsindən məhrum
olan uşaqların tərbiyə formaları"
bölməsində belə uşaqların hüquq və
mənafelərinin müdafiəsi haqqında
deyilir:

MADDƏ 114. Valideynlər öldük-
də, valideynlik hüququndan məhrum
olunduqda, valideynin hüquqları
məhdudlaşdırıldıqda, valideynlər
fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab
edildikdə, valideynlər xəstələndikdə,
uzun müddət uşaqlarla birlikdə ol-
madıqda, valideynlər uşaqların tərbiyə-
sindən və ya onların hüquq və
mənafelərinin müdafiəsindən yayın-
dıqda, o cümlədən doğum evlərindən,
(5) tərbiyə, müləci və əhalinin sosial
müdafiəsi müəssisələrindən və digər
analoji müəssisələrdən öz uşaqlarını

götürməkdən imtina etdikdə, eləcə
də valideyn himayəsinin olmadığı
digər hallarda uşaqların hüquq və
mənafelərinin müdafiəsi müvafiq
icra hakimiyyəti orqanı (yerli icra
hakimiyyətlərinin qayyumluq və hi-
maya orqanları) tərəfindən həyata
keçirilir.

114.2. Müvafiq icra hakimiyyəti
orqanı (yerli icra hakimiyyətlərinin
qayyumluq və himaya orqanları)
valideyn himayəsindən məhrum olan
uşaqları aşkar edir, belə uşaqların
ilkini uçuşunu aparır, ümumi uçuşun
aparılməsi üçün müvafiq icra haki-
miyyəti orqanına (Azərbaycan Res-
publikasının Ailə, Qadın, və Uşaq
problemləri üzrə Dövlət Komitəsi)
məlumat verir (5) və valideyn hi-
mayəsindən məhrum olmağın
konkret hallarını nəzərə almaqla
həmin uşaqların yerləşdirilməsi for-
malarını seçir, eləcə də onların
saxlanması, tərbiyəsi və təhsili şəraitinə
nəzarəti həyata keçirir.

Ailə məcəlləsinin XIX fəslində
övladlığa götürmə qaydaları, övlad-
lığa götürülən və övladlığa götürməyi
arzu edən şəxslərin uçuşu, övladlığa
götürülən uşaq ilə övladlığa götürən
arasında yaş fərqi, uşağın övladlığa
götürülməsinə valideynlərin, həm-
çinin valideyn himayəsindən məhrum
olan uşaqların övladlığa götürülməsi-
ni qayyumların (himayəçilərin), hi-
mayədar ailənin, uşaqların yerləşdiyi
müəssisələrin rəhbərlərinin və
uşaqların özlərinin razılığı, övladlığa
götürülənin soyadının, adının və
atasının adının, habelə övladlığa
götürmənin gizli saxlanması üçün
övladlığa götürənin xahişi ilə
övladlığa götürülənin doğulduğu
yerin və tarixin dəyişdirilməsi,
övladlığa götürülənlərin valideyn

kimi yazılması, övladlığa götürmənin gizli saxlanması, övladlığa götürmənin ləğv edilməsi, bu məsələnin əsasları geniş əks olunmuşdur.

Ailə Məcəlləsində (XX fəsil) uşaqlar üzərində qayyumluq və himayə məsələlərində də bir çox yeniliklər vardır. Burada qayyumluqda (himayədə) olan həmçinin valideyn himayəsindən məhrum olub tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində qalan uşaqların hüquqları, uşağın qayyumunun (himayəçisinin) hüquq və vəzifələri himayədar ailənin yaranması, uşağın ailəyə tərbiyə edilmək üçün verilməsi barədə müqavilə, himayədar valideynlər, himayədar ailənin tərbiyəsinə verilmiş uşaqlar və onların saxlanması məsələləri dövlətin gənclərin sağlamlıq, ruhdan böyüməsi, tərbiyəsi və təhsili işinə böyük qayğının təzahürüdür.

HİMAYƏDAR AİLƏ

Ailə məəcəlləsinin 142-ci maddəsində deyilir ki, himayədar ailə uşağı tərbiyə olunmaq üçün vermə müqaviləsi əsasında yaranır. Bu müqavilə qayyumluq və himayə orqanı ilə himayədar valideynlər (uşağı tərbiyə olunmaq üçün ailəyə götürmək arzusunda olan ər-əravad və ya ayrı-ayrı vətəndaşlar) arasında bağlanır. Himayədar ailəyə tərbiyə üçün yalnız yetkinlik yaşına çatmamış uşaq və yalnız müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətə verilməlidir.

142.2. Himayədar ailə haqqında əsasnamə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti) tərəfindən təsdiq olunur.

Canı kim cananı üçün sevsə, cananın sevsər,
Canı üçün kim ki, cananın sevsər, canın sevsər.

M. Füzuli

ANALİQ. Hüquqi anlayışda iki mənada işlənir.

1. Ananın uşaq doğması, böyüməsi, tərbiyə etməsi ilə əlaqədar hüquq və vəzifələrinin cəmini özündə etivə edir. Nikahda olan valideynlərdən törəyən uşağın ana mənşəyi valideynlərin nikahda olmaları haqqındakı qeydlə təsdiq olunur. Valideynlər nikahda olmadıqda uşağın ana mənşəyi onun ata və anasının birgə ərizəsinə əsasən müəyyən edilir. Ana doğum haqqında şəhadətnamədə uşağın valideyni kimi qeyd edilir. Analığın qeydi valideynlərin hüquq və vəzifələrinin yaranması ilə əlaqələndirilir.

2. Analıq bir termin kimi ögey ana mənasında da işlənir.

ATALIQ. Uşağın müəyyən kişidən törəmə faktı olduğu VVAQ orqanlarında doğum haqqında qeydiyyatla təsdiq edilir. Nikahda olan kişi və qadından törəyən uşağın anasının əri uşağın atası hesab olunur. Valideynlər nikahda olmadıqda uşağın atası onun ata və anasının birgə ərizəsinə əsasən müəyyən edilir. Atalıq-ögey ata mənasında da işlənir.

Atalıq-qəbilə quruluşu dövründə meydana çıxmış ən qədim adətdir. Padşahlıq-ataşahlıq dövrünün bütün münasibətlərini özündə əks etdirən bu adət feodalizm dövrünə qədər qalmışdır.

AİLƏ NƏDİR? O NECƏ VƏ NƏ VAXT YARANMIŞDIR?

Ailə-nikah, yaxud qan qohumluğuna əsaslanan, birgə yaşayan, bir-birinə məişət birliyi, mənəvi cavabdehlik və qarşılıqlı münasibətlə bağlı kiçik qrupdur.

Ailə müqəddəs ocaqdır. İnsan nəsiləri bu ocaqdan pərvəzlənib cəmiyyətin əsasını yaradır. Müasir sivilizasiyamız ailələrimizə borcudur. Çünki bəşəriyyətin tərəqqisinin əsası ailədən başlamışdır.

Ailənin yaranması, onun keçidi inkişaf mərhələlərinin çox qədim və maraqlı bir tarixi vardır. Səbit ictimai birlik kimi bu tarix Neolit dövrünün axırlarından, qəbilə quruluşunun dağılması, xüsusi mülkiyyətin meydana gəlməsindən başlanır.

Bəşər cəmiyyətinin əsası və ilk isti ocağı olan Ailənin yaranması, təşəkkül tapması, inkişafı məsələləri dünyanın böyük alimlərini, filosoflarını, ictimai-siyasi xadimlərini düşündürmüş, bu haqda maraqlı fikirlər irəli sürülmüş, elmi-fəlsəfi əsərlər yazılmışdır. Ailənin yaranması və mənşəyi haqqında fikirlər 19-cu əsrin ortalarına qədər xristian dininin təsiri altında olmuşdur. Moiseyin baxışlarına görə ailə ibtidai icma dövründə qeyri-əxlaq, qanun-qaydası olmayan cinsi münasibətlər üzərində idi. Qədim dünyanın ayrı-ayrı xalqlarında vəhşiliyin mövcudluğu şəraitində ailənin əmələ gəlməsi atadan deyil, anadan hesab edilirdi. Qadın-ana xətti əsas götürülürdü. Dünyanın hər yerində yaşayan xalqlarda bu məsələnin əsl kökünü, elmi izahının açılmasına cəhdlər giriş bilmirdilər. Bu sahədə ilk addımı İ. Bahoven (1815-1887) atmışdır. O, ilk dəfə olaraq ailənin yaranması tarixini öyrənmiş, 1861-ci ildə "Analıq hüququ" adlı əsərini

yazıb ortaya qoymuşdur. Burada deyilirdi ki, qədimdə qadın-kişi arasında cinsi əlaqə məhdud olmayıb. Belə olan şəraitdə atanın kimliyini müəyyən etmək mümkün deyildir. Analıq hüququ əsas götürülür, nəsil xətti ana ilə sayılırdı.

Mark Lennan "İbtidai nikah, toy mərasimlərində qız qaçırmaq adətinin mənşəyinin tədqiqi" (Edinburq, 1865) əsərində ailənin əsasının qoyulmasını qadının adı ilə bağlayırdı. Bu onun "elmdə xidməti" idi. Dahi alman filosofu F. Engels onun bu sahədə xidmətinə qeyd etməklə yanaşı, ailənin mənşəyində kişinin rolunu göstərməsinə irad tutmuşdu. "Mark Lennanın ailənin mənşəyi haqqındakı nəzəriyyəsi o zaman İngiltərədə qəbul edilməmiş, geniş rəylərə səbəb olmuşdur. Burada onu ailənin ilk tədqiqatçısı, bu sahədə nəzəriyyənin banisi hesab etmişlər. Mark Lennan nikahın ancaq üç formasının olduğunu qeyd edirdi: "Çoxarvadlıq, çoxkişilik və təkəbinlik". Onun fikrincə Ailənin təkamül prosesində təknikahlıqla yanaşı Yaxın Şərq və Orta Şərqdə çoxarvadlıq, Hindistanda və Tibetdə çoxkişilik mövcud olmuşdur.

İngiltərədə ibtidai icma dövrü tarixinin öyrənilməsinin əsasını qoyan Luis Morqan 1871-ci ildə bu mövzu haqqında çıxış edib, bu sahədə olan tədqiqat işlərinə yeni yol açmışdır. Onun fikrincə insanların ibtidai dövründə nikah qrup halında olub. O, qeyd edirdi ki, Amerika hindu xalqlarında bu məsələnin əsl kökünü, elmi izahının açılmasına cəhdlər giriş bilmirdilər. Bu sahədə ilk addımı İ. Bahoven (1815-1887) atmışdır. O, ilk dəfə olaraq ailənin yaranması tarixini öyrənmiş, 1861-ci ildə "Analıq hüququ" adlı əsərini

masında F. Engelsin 1884-cü ildə yazdığı "Ailənin, xüsusi mülkiyyətin və dövlətin mənşəyi" adlı əsəri mühüm yer tutur. O, İ. Bahovenin, M. Lennanın və L. Morqanın tədqiqatlarına yüksək qiymət verərək, bu məsələnin dəqiq elmi anlayışını yaratmışdır. Həmin əsəri varəqlədikcə ailənin necə meydana gəldiyini, necə formalaşdığını, hansı mərhələlərdən keçdiyini sivilizasiyanın yüksək pilləsinə necə çatdığını görürük. İnsanın mənəvi dünyası, həyat tərzi, amalı, nəsillərin taleyi gözümüzün önündə canlanır. Onları izləyərək, nəzərdən keçirərək, tarixə baxışlarımızı əsaslanaraq düşüncələrimizi nəzərinizə çatdırmaq istəyirik.

İ. Bahovenin fikrincə qrup ailə sistemində uşağın atasının kim olduğu bilinmirdi. Ancaq anası bilinirdi. İcmada ana bütün uşaqları özününkü bilirdi, onlara ana qayğısı, ana münasibəti göstərirdi. Bu qarışıqlıqda ana öz doğma uşaqlarını özge uşaqlardan seçə bilirdi.

Buradan aydın görünür ki, qrup ailədə nəslin mənşəyi ana xətti ilə qəbul olunurdu. Bu da matriarxat-madərşahlıq-anaşahlıq dövrünə gətirib çıxarırdı. Latin sözü olan mater-yunanca maties-ana, arehe-başlanğıc, qadın hakimiyyəti, farsca-madərşahlıq kimi səslənən bir dövrün tarixindən xəbər verir. Anaşahlıq dövrünü ilk dəfə İ. Bahoven müəyyən etmişdir. Matriarxat qəbilə quruluşunun dağılması, yeni cəmiyyətə keçməsi ilə əlaqədar olmuşdur. İ. Bahoven bunu ana hüququ adlandırmışdır. F. Engelsin fikrincə bu əsl hüquq anlayışına görə ana hüququ deyildir. İctimai istehsalda birinci dərəcəli rol oynamış əmək və vəzəliyin ana xətti ilə müəyyən

Ailənin yaranması və inkişafı tarixinin daha mükəmməl araşdırıl-

edilməsi anasahliğin əsas xüsusiyyəti idi. Anasahliq qədim Azərbaycanda da olmuşdur. Tarixdə qəhrəmanlıqlar göstərmiş amazonkaları xatırlayın. Onlar çox yerdə olmuşlar. Hazırda qalıqları bu gün Sumatra adasında və Mikroneziyanın bəzi tayfalarında hələ də yaşayırlar.

Həyatının böyük hissəsini Nyu-Yorkda prokezlər içində yaşamış, Seneka qəbiləsində oğulluğa götürülmüş L. Morqan öyrənmişdir ki, bu qəbilələrdə özünəməxsus ailə münasibətləri sistemi olmuşdur. Onlarda qoşa nikah mövcud idi. Prokez öz oğulları və qızlarını özününkü hesab etməklə yanaşı, hətta öz qardaşlarının övladlarını özününkü bilirdi. Övladlar da onu öz ataları hesab edirdilər. Bacılarının uşaqlarını isə o, baci oğlu, baci qızları sayırdı. Uşaqlar isə onu dayı hesab edirdilər. Prokez qadın isə baci uşaqlarını öz doğma balası, uşaqlar isə onu ana hesab edirdilər. Qardaş uşaqlarını isə o, əmi qızı, əmi oğlu sayırdı. Qardaş-baci uşaqları isə bir-birini baci-qardaş hesab edirdilər. Bu, doğma-ıq, qan qohumluğu sayılırdı.

Amerika hindularında olan bu sistem Hindistanda yaşayan qəbilələrdə də eyni ilə vardı.

Bu anlayışın bir qədər fərqli cəhətlərini biz qədim insan məskənləri olan, dünya sivilizasiyasında görkəmli iz qoymuş Yaxın və Orta Asiya, Altay, o cümlədən Azərbaycanda orazilərində yaşayan ərəb, türk, fars və başqa xalqların mənşəyində də görürük. Bu yaxın qohumluq münasibətləri indi də həmin xalqların adət və ənənələrində yaşayır. Bu da qəbilələr, tayfalar, xalqlar arasında qədim qohumluq tellərinin olmasını göstərir. Ancaq təəssüf ki, qəribə tədqiqatçıları öz əsərlərində bu haqiqətlərə toxunmamışlar.

Cüt, qoşa ailə quruluşu bir adət kimi qrup halında olan ailələrdə uzun müddət davam etmişdir. Hələ ehtimal ki, bu adət qrup ailə formasından əvvəl mövcud olub. Bu ailədə kişinin bir əsas-baş, istəklili arvadı və arvadları varmı. Bu çox arvadlı kişi baş arvadı üçün o biri kişilər içində əsas kişi idi. Belə cüt ailələrdə dünyaya göz açan övladlar sonralar qrup ailələr əmələ gətirirdilər. Nəticədə aləm bir-birinə qarışırdı. Sonralar, məsələn hindilərdə bu qarışıqlıqdan qurtarmaq üçün bütün doğmalar arasında evlənmək ailə qurmaq qadağan olunmuşdur. Nəticədə bu, qoşa, cüt ailə quruluşunun ləğvinə gətirib çıxarmış, təkəbbinlik yaranmağa başlamışdır. Bu dövrdə mədəniyyətin gətirdikləri bir şəraitdə insanlar əxlaq normalarına fikir verməyə başlayırdılar. Kişi bir qadınla ailə qurmağa, yaşamağa üstünlük verirdi. Qadınlar isə "alqaldıcı vəziyyətdən xilas olmaq, ismətli yaşamaq, müvəqqəti və ya uzun müddət yalnız bir kişi ilə kəbinli qalmaq hüququ əldə etmək, daha inadla çalışmalı idilər". (F. Engels).

Mülkiyyətin kişinin əlində toplanması, var-dövlətin ailə üzvlərinin, gələcək nəslin əlində qalması məsələsi yeni ailə münasibətlərinin yaranmasına səbəb olurdu. Belə ailə quruluşunda kişinin ixtiyarı hər şeyə çatırdı. Qadın isə kişidən asılı vəziyyətə düşürdü.

Təkkəbbinlik-monoqamiya (yunanca mono-tək, qamos-nikah kəbin) yeni nikah və ailənin yeni tarixi formasına çevrildi. Bu dövr Patriarxat (yunanca pater-ata, archo-idarə edirəm, hökmranlıq edirəm) ailə quruluşu kimi uzun bir yol keçərək, bu günə qədər gəlib çıxmışdır. Patriarxata keçid məhsuldar qüvvələrin

daha çox inkişafı və təsərrüfatın və təsərrüfatın bütün sahələrində əmək məhsuldarlığının artması ilə nəticələnmişdir. Əsas istehsal sahələrində kişilər qadınları sıxışdırır, nəticədə qadın əməyi ən çox ev-məişət işləri ilə məhdudlaşır.

Avropa patriarxat ailəsi bir atanın nəslini, onların təkəbbinlik arvad-uşaqlarının deyil, həm də ev xidmətçilərinin, o cümlədən kəndliləri öz soyadında-familiyasında (latın dilində "famiya") –bir adama mənsub) birləşdirirdi.

Patriarxat quruluşun öz qanunları, adət-ənənələri yaranırdı. Qadın ərinə köçür, klassik ailə modeli meydana çıxırdı.

Ailənin təkamül tarixində poliqamiyanın –çoxarvadlılığın yaranması da mühüm yer tutur. Bu, əlbəttə quldarlığın, feodalizmin, onun əxlaqının, hökmranlığının inkişafı tapdığını müəyyənləşdirir, şəraitin nəticəsi idi.

Dünya dinlərinin yaranması ailənin möhkəmləndirilməsi, baxışları daha da qüvvələndirirdi. Ailədə kişinin varlığı, nüfuzu müqəddəsdirildi, qadının itaətkarlığı, ərinə sadiqliyi əxlaqi dəyər kimi qiymətləndirildi. Bu, xüsusilə İslam dininin başlıq sivilizasiyasında böyük xidməti idi. İslama qədər Ərəbistanda yaşayan qəbilələrdə ailə, qan, çox arvadlılıq münasibətləri ibtidai halda idi. Büt-pərəst ərəblər arasında çoxarvadlılıq geniş yayılmışdır. Ərəb qəbilə başçıların, qəbilə ağsaqqallarının 10 qədər arvadı vardı. Qədim ərəblər arasında qız uşaqlarına münasibət yaxşı deyildi. "Onlar yoxsulluq üzündən, yaxud ailəyə ar gətirə biləcəklərindən və onlardan öləri fidiyə-avaz tələb olunacağından ehtiyat edərək və ya hər hansı bir fiziki nöqsana, yaxud xəstəliyə görə qız uşaqlarını diri-diri torpağa

gömrürdülər. Göygöz, şikəst, çil-çil, xallı qızlar doğulduqları gündən ailədə bədbinlik əhval-ruhiyyəsi hökm sürürdü və belə uşaqları diri-diri torpağa basdırırdılar". (R. Əliyev, "İslamda ailə və nikah münasibətləri", B. 2003, səh. 11).

Bunun nəticəsində gələcək anaların sayı tükənir, ölkəyə lazım olan övladlar azalırdı.

Məhəmməd Peyğəmbər (ə) bu vəhşi adətləri və qan qohumluğunda olan bir sıra nöqsanları "Qurani-kərim"də Allahın kəlamı ilə pisləmiş və qız uşaqların tələf edilməsini qadağan etmişdir. Bu, dünyada qadın məsələsində, mədəni-əxlaqi cəhətdən çox böyük müdaxirəçi hadisə, ərəb ictimaiyyətində bir inqilab idi. Məhəmməd Peyğəmbər (ə) buyurdu ki, qadın ölkənin əsasidir. Qadının sağlamlığı, xoşbəxtliyi, rifahı ölkənin əmin – amanlığıdır. Qadının məhvi ölkənin məhvidir.

Ərəb Xilafəti dövründə İslam dininin yayılmasında kişilərə-orduya böyük ehtiyac yaranırdı. Ölkəyə ər, oğullar doğub baxış etmək zəruriyyəti meydana çıxırdı. Ona görə də İslam dini, şəriət kişilərə döndərdi qadınla evlənməyi məqbul sayırdı. Buradan da məsul-mənəvi cəhətdən kişilərin məhdudlaşdırılması və yeni məzmun kəsb etməsi başlanmışdır.

Çoxarvadlılığın mənfəti təzahürləri meydana çıxırdı. Kiçik qızların əra verilməsi, qız qaçırılması, şahların, xanların hərəmxanalarında qızların kənz, qul edilmələri kimi adətlərin yaranmasına səbəb olurdu.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qız qaçırma adəti İslamdan xeyli əvvəl təkəbbinliyin yaranması zamanı bir çox ölkələrdə vardı. Qız qaçırma zamanı qəbilələr, sonralar ailələr arasında münasibətə, davaya səbəb olurdu. Bu adətin qalıqları indinin

özündə bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da qalmışdır.

Ailənin yaranması və inkişafı tarixində bir məsələ də xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu da ailədə və cəmiyyətdə qadının rolunun dark olunması, qadına münasibət məsələsi idi. Bahoven bu məsələnin hələ qoşa ailə sisteminə olduğunu qeyd edərək yazırdı ki, ailədə məişət və ev təsərrüfatının qadının əlində olması, ona ehtiyac duyulmuş, hörmət bəslənilmişdir. Vaxtilə bütün qəbilələrdə-ən geri qalmış hətta inkişaf etmiş tayfalarda qadın azad idi, icmada, qohum-qəribədə şərafi yer tuturdu. Övlad böyütmək, ailə-məişət işlərini qaydaya salmaq qadının sayəsində olurdu. Qadının belə mövqeyi, vəzifəsi ailənin möhkəmlənməsinə kömək etmişdir. Geyim, bəzək, yemək hazırlamaq, ev əşyalarının, hətta silah-sursat düzəltmək, məişətdə qayda-qanun yer tuturdu, bir sözlə ailə təsərrüfatını idarə etmək qadının adı ilə bağlıdır. Tam yəqinliklə demək olar ki, əkinçiliyin meydana gəlməsi də qadın zəkasının məhsulu idi. İbtidai həyatda kişilər əsasən çöl işləri və ovçuluqla məşğul olurdular.

Bir xarakterik cəhət. Amerika hindu qəbilələri nəsilər arası döyüşlər nəticəsində əsr alınmış kişilər qalib qəbiləyə lazım olmurdu. Onları öldürürdülər, yaxud da qardaşığa götürürdülər. Qadın və qızlarını özlərinə arvad edir, uşaqlarını götürürdülər.

Heyvandarlığın, metalların emalı, toxuculuq və nəhayət əkinçiliyin inkişafı qədim insanların həyatında, ailə-məişətində dönüş yaratdı.

Varlanma, mülkiyyət sahibi olmaq yeni tipli ailələrin yaranması cəmiyyətə, ana nəslinə əsaslan cüt nikahlığa ağır zərbə vurdu. Ailəyə yeni element gətirdi.

Doğma ana ilə yanaşı, haqiqi, doğma atanı ortaya qoydu. Ailədə əmək bölgüsü müəyyən ediləndə atanın üzərinə yem əldə etmək, silah hazırlamaq, özünü müdafiə və ailənin təhlükəsizliyi qayğısına qalmaq vəzifəsi düşürdü. Ailədə nikahın pozulması baş verdikdə kişi bunları özü ilə götürürdü. Qadına isə ev-məişət əşyaları qalırdı. O dövrün cəmiyyətində kişi mülkiyyətçi hesab olunur, bütün mal-qara ixtiyarında qalırdı. Kişinin artan hüququ və mövqeyi ailədə onun tam hakimiyyətini möhkəmləndirirdi. Ailəni yaşadan da, pozan da kişi haqqı olurdu.

Belə ailə modeli ilk əvvəl qədim Yunanıstanda meydana gəlmişdir. Afina qızlar evdə əl işləri, toxumaq, tikmiş tikmək və bir qədər də mütaliə etmək, oxumaqla məşğul olurdular. Onlar demək olar ki, qapalı şəraitdə həyat sürürdülər. Qadınlar evin ikinci mərtəbəsində, yaxud da gözə görünməyən yerlərdə yaşayırdılar. Bu yerlərə kişilər, xüsusilə kənar kişilər daxil ola bilməzdilər. Evə qonaq gələndə qızlar xalvətə çəkilirdilər. Qadınlar bayıra yalnız qulların müşayiəti ilə çıxırdılar. Evdə onlar demək olar ki, nəzarət altında idilər. Aristofan "Qadınlar fəsmofen bayramında" əsərində yazırdı ki, arvadın etibarlılığını qorumaq üçün ər evdə it saxlayırdı. Evripiddə görə qadın-arvad oykuremə (evə nəzarət edən şey) adlanırmışdı.

Belə şəraitdə yunan qadınları haqsızlığa dözməyərək ərlerini aldadır, gizli yollarla məşuqəlik edirdilər (F. Engels, "Qadın məsələsi haqqında", M.1978, səh.150).

Bax, beləcə üç minillik tarixində təkəbbinlik, aşiq-məşuq, məhəbbət məqəllərinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Yunanlardan fərqli olaraq romalılarda qadına münasibət nisbətən

açıqlıq olmuş, qadına hörmət və azadlıq verilmişdir. Ər-arvadlıq etibar qadın ailənin idarə edilməsinə imkan verirdi. Bundan başqa lazım olarsa, nikahın pozulmasında qadın kişi ilə eyni hüququ vardı.

Roma imperiyasının mədəni aləminə xalqların qarışması nəticəsində monoqamiyanın yeni mərhələsi başlanmışdır. Qədim klassik dövrün görmədiyi kişi hakimiyyəti qadına daha mülayim yanaşma formasına keçmiş, qadına xarici aləmlə təmasda, azad mövqedə olmasına imkan vermişdi.

Burada Hun imperiyasının böyük xanı, qəhrəman türk sərkərdəsi Attilanın Avropaya gətirdiyi türk çöllərinin ab-havasından qaynaqlanan təbii azadlıq duyğularını da xatırlamaq yerinə düşür. Yəni qədim, müdrik Şərq gözələrimiz öünə gəlir. İslam əxlaqi dəyərləri, Şərq xalqlarının yaratdıqları mədəniyyət ailələrimizin sağlamlığı üzərində qurulması işində müsbət rol oynamışdır. Qadına, ailə-məişət məsələlərinə bütöv bir dünya baxışı yaranmışdır.

Şərq qadını da, Şərq ailəsi də başqa xalqların qadınlarının yaşadıkları, üzləşdikləri mövhumat, cəhəlat mühitini görmüş, bəşəri hüquq və azadlıqlardan məhrum olmuşdur. Amma ailə məsələsində qadına münasibətdə Azərbaycan qadınları böyük hörmətə, ehtirama layiq olmuşlar. Müdriklərimiz, şairlərimiz qadınlarımızı və ailələrimizi vəsf etmiş, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaşatmışlar. (Bu haqda toplumumuzda ətraflı bəhs olunur).

Bax, beləcə tarixin enişli-yoxuşlu yollarını keçə-keçə, dövrün bütün çətinliklərini, ziddiyyətlərini ağıllı gücü, ürəyini istisi ilə aradan götürərək, insanlar dünyada ən gözəl nemət olan Ailə şirinliyini, Ailə xoşbəxtliyini, cəmiyyətin ən ali

maqşadı olan sağlam ailə yaratmaq arzusunı həyata keçirmiş, müasir-mədəni ailə modeli yaratmışlar.

Doğma yurdumuzda xalqımız əsrlər boyu sağlam, möhkəm ailə ənənəsi yaratmışdır. Azərbaycan ailəsi möhkəm təməl üzərində-namus, qeyrat, sədaqət, etibar, oğul-uşaq, ata-ana, ailə məhəbbəti ruhunda, əqidəsində qurulub. Bunları qorumaq hər birimizin müqəddəs vəzifəsidir.

Rəssan: Vəfa İbrahim qızı

Keçmiş ailə həyatından bir səhnə

AİLƏ, NƏSİL ŞƏCƏRƏSİ

Şəcərə-ərəb dilində ağac deməkdir. Bu söz rəmzi mənada nəsil ağacı kimi işlənir. Şəcərə ulu kökdən-sülalənin, xanədanın, nəslin qollarını göstərən siyahıdır. O nəslin mənşəyini və qohumluq tellərini əks etdirir.

Nəsilərin tarixini, ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin mənşəyinin öyrənilməsi işində şəcərələrin tərtibinin əhəmiyyəti vardır. Bu sahə ilə yunanca əsil, mənşə bildirən gen sözündən əmələ gələn genealogiya elmi məşğul olur.

İnsanlar öz keçmişini, əsil-nəcabətini yeni nəsilə təqdim etməyə çalışırdı. Şəcərə tərtib etməyə hələ orta əsrlərdən başlamışlar. Adlı-sanlı nəsilərin, ailələrin hətta rəmzləri, gerbləri olmuşdur.

Ailə-nəsil şəcərəsinin ailə təbəqəsində böyük əhəmiyyəti vardır. Gənc nəsil öz əcdadlarını, ulu babalarını, xanım-xatın nəvələrini bu şəcərələr vasitəsilə tanıyıb, öyrənir, onlardan nümunə götürür, fəxr və qürur hissi keçirirlər.

Gəzəl yurdumuzun tarixində məşhur, adlı-sanlı nəsilər çox olublar. Onların bir çoxunun şəcərəsi məlumdur. Azərbaycan ziyalıları şəcərə tərtibi işinə böyük əhəmiyyət vermishlər. Amma ailələrimizin çoxu bu vəzifə işə bir o qədər diqqət vermirlər.

MƏNƏVİYYATCA SAĞLAM AİLƏ VƏ CƏMİYYƏT YARATMAQ İSTƏYİRİKSƏ...

Yer üzündə ailənin, cəmiyyətin yaranması, insanların dünyagörüşünün getdikcə təkmilləşməsi, həyat tərzində yeniliklərin görünməsi, yaşamaq, yaratmaq istəyi, arzusu, əməli insanı bir sıra mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlər əldə etməyi öyrətməlidir.

İnsan həyata gözünü açanda gözəl təbiətin qoynuna atılmışdır. Yer, göy, kainat, təbii gözəlliklər onu düşünməyə, öyrənməyə sövq etmişdir. Şüurlu varlıq olan insanın maraq dairəsi artdıqca təbiətdə gördükləri hər şey ona möcüzə kimi görünmüşdür. Bu möcüzələri yaradan ilahi bir varlığın olduğuna onda inam, etiqad hissi yaranmış, dünyanı dərindən, öz həyat tərzində nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu anlamaq qabiliyyətini üzə çıxarmışdır.

İnsan öz vəhşi təbiətindən, kor-təbii həyat tərzindən getdikcə uzaqlaşaraq, ali insani keyfiyyətləri yavaş-yavaş əxz etməyə başlamışdır. Mifik təsəvvürlərin, dünya dinlərinin yaranması, yayılması, nəsil-dən-nəslə ötürülməsi insan həyatında ibtidai adət-ənənələrin təşəkkül tapmasına səbəb olmuşdur. Bu adət-ənənələr onun psixologiyasında, daxili aləmində, xasiyyətində dərin iz qoymuş, onda mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin yaranmasına kömək etmişdir.

İnsan bütün varlığını dövründə xeyirlə-şərin mübarizəsini görmüşdür. Min illər boyu davam edən bu mübarizə insanda müsbət və mənfi keyfiyyətlərin yaranmasına, gənədəki xislətlərin üzə çıxmasına, ziddiyyətlərin, ədalətsizliklərin baş verməsinə səbəb olmuşdur.

Aqıl, nurani insanlar həmişə yaxşı, xeyirxah əməlləri yaşadaraq,

öz müdrik kəlamları ilə nəsilərin təbəqəsinə çalışmış, kamil ailə və cəmiyyət yaratmağa səy etmişlər. Bunların əsasında bütöv fəlsəfi dünyabaxışı, etik qaydalar düşülmüşdür. Bu mənəvi-əxlaqi qaydalar fəlsəfənin böyük bir sahəsinə əhatə edən etika elminin, etika təliminin əsasını qoymuşdur. Etika ədəbiyyatda, incəsənətdə, təlim-tərbiyədə, ictimai-mədəni həyatda, insan psixologiyasında təbiiq edilərək kamil, mədəni, xeyirxah, alicənab insan yetişmək amalına xidmət edir.

Ancaq çox təəssüf ki, ailədə, cəmiyyətdə, işdə, elmi-ədəbi, pedaqoji fəaliyyətdə, təlim-tərbiyə işlərində, ictimai yerlərdə insanların rastı, davranışı, ətraf mühitə münasibəti istənilən səviyyədə olmur, buraxılan qüsurlar, nöqsanlar çox vaxt onların etik qaydalara əməl etməmələri üzündən baş verir.

Bunları nəzərə alaraq, müdrik insanların-alimlərin, filosofların fikirlərinə, yazdıqları qiymətli əsərlərə istinad edərək, mənəvi cəhətdən sağlam, mədəni ailə görmək arzusu ilə Etika elmi və həyat təcrübəsində etika qaydaları haqqında qısa söhbət açaq.

ETİKA NƏDİR?

Etika yunan dilində ethika, ethos –adət, xasiyyət anlayışını ifadə edən əxlaq və mənəviyyəti öyrənən fəlsəfi elm sahəsidir. Etika sözünün ilk dəfə böyük yunan filosofu Aristotel (384-322 e.ə.) "Nikomaxın etikası", "Böyük etika", "Evdem etikası" əsərlərində işlənməmiş, əxlaq haqqında ilk nəzəriyyənin əsasını qoymuşdur. Qədim Şərq və yunan mütəfəkkirlərinin etik görüşləri əməli nəsihət xarakteri daşıyan fəlsəfi fikirlərdən

ibarət olmuşdur. (ASE, c. 4, s. 108)

Qədim Yunanıstanda eradan əvvəl 4-cü əsrdə Zenon (336-264), sonra Romada yeni eranın 1-ci əsridə fəlsəfi-etik təlim Seneka, Lutsi Anney (3-65), Mark Avreli (121-180) tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Roma stoikləri təbiət qanununu əxlaqın əsası hesab etmişlər. Mənəviyyət odur ki, Allah tərəfindən təlqin edilən dinə, əmin-amanlıq şəraitində təbiətə uyğun yaşamaqdır.

Qədim Azərbaycan zərdüştlərinin xeyir və şəər arasında gedən mübarizə düşüncələri başdan-baş əxlaqi, mənəvi dəyərlər əsasında olmuş, min illər ərzində xalqımızın adət-ənənəsində yaşamışdır. Azərbaycan atalar sözlərinə, zərb-məsələlərə diqqət edin. Qədim Şərq müdrikləri Əbu Nəsr Fərabi, İbn Rüşd, İbn Sina, Azərbaycan alimləri, şairləri Nəsrəddin Tus, Nizami Gəncəvi, Əfzəladin Xəqani, İmadeddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Sahib Təbrizi, Səfiddin Ümməvi və onlara söz-sənəd korifeyləri ağıla, kamala, ədalətə, hikmətə əsaslanaraq zəngin etik əxlaqi dəyərlər yaratmış, onları öyüd nəsihət kimi gələcək nəsiləyə yadigar qoymuşlar.

Orta əsrlərdə İslam dininin yayıldığı dövrdə etik prinsiplər ilahiyyət təlimi ilə üzvi şəkildə vahidləşdirilmişdir.

İstər Şərq, istərsə də Avropa filosofları insanın həyatda üzləşdiyi problemləri həll etmək üçün ailədə və cəmiyyətdə nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu praktik fəlsəfənin əsas vəzifəsi hesab edirdilər. Onların fikrinə buna normativ etika deyilirdi. Skolastikaya qarşı çıxmış yeni dövr filosofları etik təsəvvürlərin köklərini

ictimai-siyasi quruluşda axtarmış, onları insanın psixi ehtirasları haqqında təlim kimi başa düşmüşlər. Holland filosofu B. Spinoza (1632-1677) təbiəti və insanı dərk etməyi yüksək əxlaqi keyfiyyət hesab edirdi. Fransız filosofları - Klod Anri Helvetisi (1715-1771), Pöl Anri Holbax (1723-1783), Deni Didro (1713-1784), Julien Lametri (1709-1751) fikrincə mənəviyyət fitri olmayıb, ictimai həyatın məhsuludur. Bu müəfəkkirlər əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasında sosial mühitin roluna üstünlük vermiş, etikəti insanlara öz şəxsi mənaflarını cəmiyyətin mənafeyi ilə uzlaşdırmaq yolu göstərən və bu əsasda şəxsiyyətin xoşbəxtliyinə çalışan elm adlandırmışlar.

Qədim dövrdən başlayaraq etika, "insan necə hərəkət etməlidir?" sualına cavab axtarır. (Bu haqda ətraflı bilik əldə etmək üçün Z.B. Göyüşovun "Azərbaycan maarifçiliyinin etik görüşləri". B. 1960) və "Əxlaqi sərvətlər" (B. 1966) adlı əsərlərinə bax).

Görkəmli alman filosofu İ. Kanta (1724-1804) görə etika "sosial pedaqogika" olub, sinfi konfliktləri, münafiqlikləri aradan qaldırmaqla və insanların arasında həmrəylik yaratmalıdır.

Klassik alman fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsi L.Feyerbaxın (1804-1872) fikrincə etika insanların mənaflarları arasında əhdədarlığı-həmməniyyəti təmin edə biləcək "bəşəri məhəbbət" hissiini əsaslamaqlıdır.

K. Marks (1818-1883) isə yazırdı ki, bir ictimai quruluş digəri ilə yalnız əxlaqi ibarətlə əvəz etmək olmaz. Çünki əxlaq özü ictimai-iqtisadi quruluşun məhsuludur.

Nəhayət qeyd edək ki, mənəviyyət məsələlərinin filosofları deyil, həyatda, cəmiyyətdə insanların özləri yaradırlar. Bu əhəmiyyətli işdə nəsil-

lər, ailələr, şəxsiyyətlər böyük rol oynayırlar.

İndi isə etikətin kateqoriyaları haqqında:

ALİCƏNABLIQ, NƏCİBLİK

Bu yüksək əxlaqi-mənəvi keyfiyyət insanın genindən, yüksək təbiəyindən gəlir. O insanın hərəkətini, davranışını əks etdirən ən ali mənəvi keyfiyyətdir. Alicənablıq, nəciblik fərdi keyfiyyət olsa da, cəmiyyətdə xoş təsir göstərir, insanlarda müsbət keyfiyyətlərin aşılanmasında böyük rol oynayır. Alicənab insan fədakardır, mərdidir. O, yüksək ideallar namına yaşayır, çalışır, vətənə, xalqa sadıqlıyı, vətənpərvərliyi ilə seçilir.

Alicənablıq, nəciblik müxtəlif dövrlərdə müxtəlif məzmun daşısa da, insanlıq almində, cəmiyyətdə nəcib, keyirxah əməllərin, ideyaların qarşısı kimi xatırlanmış, sevilmişdir. Müasir dövrimizdə də belə insanlar az deyildir. Amma təəssüf ki, bu keyfiyyətləri lazımcına həmişə aşılaya bilmirik. Belə insanlar ailədə, cəmiyyətdə nə qədər çox olsa, ölkəmizin mədəni səviyyəsi daha yüksək olar. Biz hər bir ailədə, evdə böyüyən uşaqları alicənab, nəcib insanı ruhdan qaydığımızı bilməliyik. Bu hər bir valideynin vətən qarşısında ən vacib borcudur.

AĞIL, DƏRRAKƏ, İDRAK

Bu mənəvi keyfiyyətlər dərk etmədə, sosial yaradıcılıqda, mənəvi mədəniyyətdə sintez şəklində insanın şəxsiyyətini müəyyən edir. Bu anlayış alman filosofu İ.Kant tərəfindən qoyulmuşdur. Burada insanın istedadı, qabiliyyəti, mənəvi-əxlaqi inkişafı nəzərdə tutulur.

BƏRABƏRLİK

Əxlaqi anlayışda mənəvi keyfiyyətin formal prinsipidir. Burada

mənəvi tələblər bərabər şəkildə bütün insanlara aid edilir. Bütün insanlar, onların ictimai vəziyyətindən və həyat şəraitindən asılı olmayaraq bərabər hüquqa malikdirlər.

Lakin cəmiyyətdə bu ali prinsip tez-tez pozulur. Xüsusi vəziyyətdə olanlarla adl adamlar arasında etika qaydalarında-rəftarlarda, davranışda, nəzakətdə bu daha çox hiss edilir.

GERÇƏKLİK, DÜZLÜK

Düz danışmağı, haqiqəti düz deməyi, camaatdan gizlətməməyi özünə borc bilmək kamil, cəsarətli insanın ən müsbət keyfiyyətidir. Belə insanlar keçmişdə də olublar, indi də vardır.

Düzgünlük, doğruluq olan yerdə haqq-ədalət, xeyir-bərəkət olar. Azərbaycanın müdrikləri bu haqda öz əsərlərində istənilən qədər gəzəl fikirlər söyləmiş, gənc nəslin mənəvi təbiəyində buna xüsusi fikir vermişlər. Hər bir ailədə böyüyən uşaq kiçik yaşlarından bu ruhdan, bu aqiddə təbiəyə olunmalıdır. Amma bu da haqiqətdir ki, düzgün qurulan həyat tərzində problemlər içində çapalayan insan həmin keyfiyyətlərdən məhrum olur. Deməli, ilk növbədə həyat şəraiti, sosial durum yaxşılaşdırılmalıdır.

DOSTLUQ

Şəxsiyyətlər arasında münasibət formasıdır. Maraqların bir-birinə bağlanmasına əsaslanır. Dostluq insanın əqidə, ideya, məslək duyğuları ilə birləşdirir.

Şərqdə, o cümlədən Azərbaycanda dostluğa böyük əhəmiyyət və qiymət verilir. Həttə dost qardaşdan öziz tutulur. Dost olan adamlar bir-birinə sadıqlıyı, inamı, etibarını itə bilər və sevilirlər. Keçmişdə döyüşçülər, cəngavərlər müharibədə dostluğun sayısında böyük qələbələr qazanmışlar.

Tarixdə əməl, ideya dostluğuna əsaslanan insanlara həttə silahdaş, arxa-dayaq demişlər. Cəmiyyətdə iş, əməl dostluğu həmişə böyük uğurların qazanılmasına kömək etmişdir.

SƏDAQƏT

Bu mənəvi keyfiyyət şəxsiyyətin xasiyyətini və davranışını, cəmiyyətdə insanların əl münasibətini əks etdirir. Belə adamlar dostluqda, sədaqətdə, məhəbbətdə, ailədə həmişə hörmət sahibi olublar.

Etik-əxlaqi keyfiyyətdən məhrum olan adamın əlindən həmişə xəta, cinayət törənə bilər. Ona görə gələcəyin vətəndaşlarını körpə yaşlarından düzlük, sədaqət ruhunda tərbiyə etmək lazımdır. Uşaq bağçalarından tutmuş ali məktəblərə qədər pedaqoji ictimaiyyət, ailələrdə valideynlər bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Yalan, saxtakarlıq, dələduzluq insan mənəviyyətini şikəst edir. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, cəmiyyətdə belə mənfi keyfiyyətlərin daşıyıcıları az deyillər. Onlara hər yerdə, hər an rast gəlirik. Bələləri heç bir etik qaydalara məhəl qoymadan gözümüzün içinə baxa-baxa biza kolək gəlir, özünə qənaəti korlayırlar.

ETİBAR, İNAM, ETİMAD

İnsanın insana etibar, etimadı, inamı mühüm mənəvi keyfiyyətdir. Bu insanın əqidəsində, haqiqətdə inamında vicdanlı, insafli, təmiz qəlbiliyində özünü göstərir. Bu keyfiyyətlərə cəmiyyətimizdə necə də böyük ehtiyac vardır! Yalan, saxtakarlıq olan yerdə bu mənəvi keyfiyyətlər aşınmaya, yoxsulluğa düşür olar.

Bütün tarix boyu kamilləşməyə can atan insanlar işdə, əməldə, həyatda qarşılıqlı inama, etimada, etibara

yüksək qiymət vermiş, övladlarını bu mənəvi keyfiyyətlərə yönəldən məsləhətləri arzulanmışlar. İnsanda bu keyfiyyətlər olmasa həyat mənasız görünür. İnsanı yaşıdan inam hissidir. İnam arzuya qovuşmaqdır, sevgidir, xoşbəxt ömürdür. Etibar sədaqətin açarıdır, məhəbbətin, ülvyyətin qoruyucusudur.

ƏDƏB, NƏZAKƏT

Bu, hər bir insanın davranışını xarakterizə edən ən vacib əxlaqi keyfiyyətdir. Ailədə və cəmiyyətdə böyük kiçikliyindən asılı olmayaraq həmişə hörmətlə yanaşmalı, nəzakətlə rəftar etməkdir. Hər kəsə yaxşılıq etmək, qulluğunda durmaq, nəzakətli, ədəblə davranmaq hər bir mədəni adamın simasını, daxili əlmini əks etdirir. Ancaq təəssüf ki, bu mənəvi keyfiyyəti çoxları unudur. Son vaxtlar kobudluq halları artmışdır. Bu, əlbəttə həyat tərzimizdə baş verən qüsurların, çatışmazlığın nəticəsində olur. Ermənilərin ölkəmizə təcavüzü nəticəsində yüz minlərlə qaçqının, köçkünün faciəli həyatı, doğma isti ocağından didərgin düşmələri, şəhidlərin, əlillərin artması insanların əhval-ruhiyyəsinə ağır təsir etmişdir. Amma yaman günün ömrü əs olardeyiblər. İnsan ən ağır, narahat vəziyyətdə belə öz ləyaqətini itirməməlidir. Müstəqil ölkəmiz gündüzdən inkişaf edir. Biz indi azad, müstəqil bir yurdun vətəndaşlarıyıq.

Qədr ki, mənəvi dəyərlərimizi üzə çıxarıb, ata-babadan qalma yaxşı, nəcib keyfiyyətləri özümüzə təbiəyə etməliyik. Bir haqiqəti də yada salaq ki, sovet dövründə hər bir şagird "Məktəblinin ədəb qaydaları" əsasında təlim-təbiyə olunurdu. Bunun çox böyük əhəmiyyəti vardır. Hər bir uşaq hələ məktəbli olan ədəb-ərkan öyrənir, ailədə və cəmiyyətdə öz layiqli yerini tuturdu.

ƏXLAQ, ƏDƏB QAYDALARI

Klassik alman fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsi, dialektik məntiqin yaradıcısı Qeorq Vilhelm Heqel (1770-1831) əxlaq məsələsinə böyük məna vermişdir. Əxlaq, adəb qaydaları fəlsəfədə termin olaraq xasiyyət, dəb, adət mənalıdır. Ancaq bu terminlərin mənaflarında fərqlər də vardır.

Əxlaq, adəb qaydaları şəxsiyyətin azadlığından, fərdi xasiyyətdən yaranır. Bu, insanın şəxsi düşüncəsi, dərrakəsi, yaradıcılığı ilə bağlıdır.

Dəb, adət əsrlər boyu həyat tərzinin qayda-qanunları və təcürbələrindən keçərək ictimai fikirdən yaranır. Cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş adətlər əxlaqi və ədəb əhəmiyyəti daşıyır.

İCTİMAİ RƏY

İnsanların cəmiyyətdə davranışına, həyat tərzinə yönələn mənəvi təsir vasitəsidir. Hər cür ictimai nizam-intizam forması (adət, ənənə, dəb, xasiyyət) sosial həyatın qaydaları əsasında yaranırsa, insanların çoxu könüllü olaraq buna qoşulursa, bunlar şüurlarda kök salır ki, bu da nüfuz sahiblərinin sayı, təsiri ilə ictimai rəyi formalaşdırır. Bu kollektiv rəyi çoxları təqdir edirsə, günah işləmədən hərəkətləri tənqid olunursa, bu, insanların cəmiyyətdə davranışına, düzəlməsinə kömək edən ən təsirli vasitədir. İctimai rəy ümumi qəbul edilmiş mənəvi prinsiplərə, meyar və ölçü qaydalarına əsaslanır. Burada cəmiyyətdə neqativ halların düzəlməsində xalqın və ictimaiyyətin rolu böyük olur.

Amma cəmiyyətdə elə adamlar var ki, bunlara əhəmiyyət vermirlər, öz nələyiylə hərəkətlərindən lazımi nəticə çıxarmır və ictimai rəyə hesablaşmır, heç bir qaydalara əməl etmirlər.

İctimai ray hər cür nöqsanlara, ədalətsizliyə, müflaxora, tüfeyliyə qarşı çox kasərlə silahdır. Bu silahlardan bu gün lazımcına istifadə edilmir.

HUMANİZM

Humanizm-latin dilində humanus-insanpərvərlik deməkdir. Mənəviyyatın ən yüksək prinsipidir. Humanizm insanın böyük imkanına, qabiliyyətinə, məslək, əqidə prinsipinə söykənir. Şəxsiyyətin cəmiyyət həyatında ləyaqət, şəraf, əzadlıq duyğularının göstəricisidir. Bu prinsip insanın geniş ideyaya, məfkurə baxışları bazasında formalaşır.

Humanizm intibah dövrünün mədəni-əxlaqi baxışlarının məhsuludur. Dahi filosoflar, alimlər, yazıçılar - F. Petrarka, Leonardo da Vinçi (1452-1519), N. Kopernik (1473-1543), M. Monten (1533-1592), V. Şekspir (1564-1616) və b. İnsanı təbiətin çağları hesab etmişlər. Onların fikrinə görə hər şey təbii və ruhən, mənən, mədəni-əxlaqi cəhətdən ahəngdə inkişaf etməlidir. İnsan həyatda xoşbəxt olmaq hüququna malikdir. Onun həyatda döyq almağa və saadətə can atmağa mədəni əsası olmalıdır.

Humanistlər insanın ağılı və dərkəsinə bu işdə böyük əhəmiyyət verir, hissiyyata idrakın nəzarətini qəbul edirdilər. Nizami Gəncəvi və Şərqi müdrikləri insanı bütün varlıqların əqrəfi hesab etmiş, öz əsərlərində kamil insan obrazı yaratmışlar.

HEYSİYYƏT, MƏNLİK

İnsanın özünə bir şəxsiyyət kimi hörmət bəsləməsi, öz ləyaqətini bilməsi mədəni hiddir. Bu keyfiyyət vüqar, ictimaiyyət, qürur kimi insanın özünü dərk etməsidir. Bu, şəxsi xüsusiyyətdir, mədəni keyfiyyətdir. Bunlar insanın irdəli olmasında, cətinliklərdən üzü ağ çıxmasında

müsbət rol oynayır. Heysiyyəti, mədəni olan insan həyatda bəzilər kimi yaltaqlıq, ikiüzlülük etməz, yersiz irdələri, tələləri qəbul etməz, öz şəxsiyyətini alçalıtmaz.

İFTİXAR, FƏXR, VÜQAR

Bu keyfiyyətlər insanın özünə hörmət etməsi, cəmiyyət və mədəniyyət hissi ilə bağlıdır. Qürur, ictimai insanların davranışını tənzimləyir və istiqamət verir. İftixar, vüqar, fəxr hissi insanı layiqli işlərə, millətə, xalqa xidmət etməyə sövq edir. Bu hissirlər insanın mədəni simasını göstərir, onun xarakterini üzə çıxır. Lakin bu hissirlər mədəniyyətcə kasıb olan adamlarda loğallıq, dikbaşlıq, təkabburlik kimi mənfəi xasiyyətlər yaranır. Belə mənfəi xislətli adamlar cəmiyyətdə, ölkədə etik qaydalara əməl etmir, özlərini hamıdan üstün tuturlar. Belə adamlar gördüyü kiçik işdən loğğalananda ətrafında olanların gülüşünə, tənəsinə səbəb olur. Bu cür xasiyyətli adamlar heç vaxt el içində, ictimaiyyətdə nüfuz, hörmət qazana bilmirlər.

Loğğalıq, dikbaşlıq, təkabburlik üzündən münəfiqələr də, hətta müharibələr də baş verir. Tərixdə belə hadisələr çox olub. Arada qan tökülüb, xanəmənlər dağılıb, ailələr başsız, oğulsuz qalıb.

İRADƏ AZADLIĞI

Fəlsəfədə etika kategoriyasıdır. İradə azadlığı insanın bacarıq və qabiliyyətini üzə çıxır, hərəkətlərini müstəqil, öz qərarı ilə inamla yerinə yetirir. Hər hansı bir hərəkətin icrasında özünə mədəni seçim edir, nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu müəyyən edir. Bu, əlbəttə insanın özündən asılı olduğu üçün öz üzərinə məsuliyyət götürür. Bütün bunlar, əlbəttə insanın iradəsindən, biliyindən, özünə inamından asılıdır.

KİŞİLİK-MƏRDİLİK, QOÇAQLIQ, İGİDLİK

Bu yüksək mədəni keyfiyyət insanın mədəni simasını, əxlaqını əks etdirən keyfiyyətlərdir. Bu anlayış yalnız igidlik, qoçaqlıq göstərmək deyil, eyni zamanda qeyrət, namus, vüqar, saxavət, fədakarlıq, ləyaqət kimi müsbət mədəni keyfiyyətlərin məzmunu ifadə olunur. Burada insanın gözəl rəfləri, mədəni davranış, etik normalara tam əməl edilmə vəzifələri əks olunur. Kişilik-ali mədəni keyfiyyət-xarakter rəmzi kimi işlədilir. Ailədə uşaq tərbiyəsində bir nümunə kimi bundan istifadə edilməlidir.

MƏNƏVİYYAT VƏ HÜQUQ

Etik təlimdə mədəniyyət və hüquq anlayışları arasında bir yaxınlıq vardır.

Hər ikisi cəmiyyətdə sabitliyə, gözəl yaşayış qaydalarına, əmin-amanlığa, ləyaqətə, əxlaq və davranışların yaxşı olmasına, bir sözlə mədəni bir cəmiyyətin qurulmasına çalışır. Hüquq dövlət tərəfindən rəsmi olaraq bir norma kimi tələb edir. Mədəniyyət isə adətən ictimaiyyətin şüurunun formalaşmasına, kamil insanın yetişməsinə səy göstərir. Həm mədəniyyət, həm də hüquq geniş sistem kimi fəaliyyətdə olur.

Hüququn-cinayət, vətəndaş, əmək, ailə-nikah, dövlət və beynəlxalq səhələri üzrə qanunları, mədəniyyətin isə ictimai münasibətlərin həlli üçün əmək mədəniyyəti, peşəkar etika, məişət mədəniyyəti, nikah-ailə əxlaqı və s. sahələri vardır.

Hüquq normalarının həyata keçirilməsində hüquq-mühafizə orqanları, məhkəmə, mədəniyyət isə ictimaiyyətin və hər bir fərdin qnağı, ümumin münasibəti ilə fəaliyyət göstərir.

NÜFUZ

Ailədə də, cəmiyyətdə də insanın bu keyfiyyəti çox böyük rol oynayır. F. Engels qeyd edirdi ki, belə insanlar cəmiyyətə yaşayışa bilməz. Nüfuz sahibi işdə, əməldə, ictimai fəaliyyətdə nizam-intizam yaradır, insanların fəaliyyətini idarə edir, yaradıcılığa istiqamət verir. İnsanlarda inamı artırır. Özü davranış, xasiyyətini elə ətrafında olan insanlara nümunə göstərir. İnsanlar belə şəxsiyyətlərdən etibar, hörmət görür, mədəni, hüquqi vəzifələri, peşəkarlığı, alicənablığı öyrənir.

İnsanların etibarını, hörmətini qazanmaq böyük xoşbəxtlikdir. Hər yerdə belə insanlara ehtiram bəslənilir.

NÜMUNƏ, ÖRNƏK

Nümunə insan mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm elementlərdən biridir. Bir nəfər tərəfindən göstərilən təşəbbüsçilik, yaxşı, xeyirxah iş, əməl hamı tərəfindən bəyənilir, bu, nümunə, örnək olur.

Cəmiyyət həyatında, ailə təbəssüdə nümunənin böyük rolu var. Nümunə yaxşı da ola bilər, pis də. Yaxşı nümunə mədəniyyəti zənginləşdirir, pis nümunə isə ictimai həyatı əzərləyir.

Böyük rus pedaqoqu K. D. Uşinski tərbiyə işində şəxsi nümunənin rolu haqqında dənşərkən qeyd edirdi ki, nümunə heç bir dərslik, heç bir əxlaqi nasihat, heç bir rəhbərlikləndirmə ilə əvəz edilə bilməyən ecazkar qüvvədir.

Ailədə ata-ana öz yaxşı hərəkətləri, dəyərli işi, mehriban rəfləri, səmərəli fəaliyyətləri uşağa nümunə, örnək olmalıdır. Məktəbdə müəllim, cəmiyyətdə ictimai xadim, rəhbər işçi, millət vakili, vəzifə məmuru vətən xalq qarşısındakı öz nəci, xeyirxah əməlləri ilə nümunə göstər

məlidir. Mədəniyyət, maarif, ədəbiyyat, incəsənət, elm sahələrində çalışan, kəşflər edən, yazıb-yaradan sənət adamları millətin balaları üçün ən yaxşı nümunələrdir. Onların həyat və əməlləri örnəkdir.

Dünya gör-görür dünyasıdır. Hamı bir-birinə baxıb öyrənir, yaxşıları nümunə götürür.

ÖZ-ÖZÜNÜ TƏRBIYƏLƏNDİRMƏ

Özünə nəzarət şəxsiyyətin ən əsas keyfiyyətlərindən biridir. İnsan məqsədyönlü çalışmaq, biliyini, dünyagörüşünü artırmaq yolu ilə inkişaf edə bilər, mənfəlikləri aradan qaldıraraq, özündə mədəni keyfiyyətləri tərbiyə edir.

Öz-özünü tərbiyələndirmə-özünü tənqid, özünü təhqir, öz tələbatını məhdudlaşdırma, özünə inam hissələri aşılamağın forma və metodlarına əsaslanır.

İnsan ağılı və səyləri ilə öz şəxsiyyətini formalaşdırır. Bunu çoxları fərdi keyfiyyət kimi düşünür. Onu müxtəlif cür izah edirlər. K. Marks bunun ictimai əhəmiyyətini qeyd edərək yazırdı ki, "mənim fərdi həyatım ictimai fəaliyyət deməkdir. Ona görə də mən öz şəxsiyyətimlə, mən özümü cəmiyyət üçün yararlı adam kimi hazırlayıram".

PRİNSİP-ƏSAS, QANUN, ƏQİDƏ, GÖRÜŞ

Prinsip-latin dilində əsas mənasını verir. Müsəddət mədəni keyfiyyətdir. Şəxsiyyət və onun fəaliyyətini səciyyələndirir, ideyaya, məfkurəyə sadıqlıq bildirir. İdeya, məqsəd və vəzifəni həyata keçirməkdə ardıcılıq göstərir.

Prinsip adam dedikdə gözəlrimiz özündə əqidə sağlığı, zəngin görüş dairəsi olan, qanun keşiyində duran obyektiv şəxs cəmlənir. Belə

adamlar əfsuslar olsun ki, cəmiyyətdə çox azdır.

SƏXAVƏT, YAXŞILIQ

Qədim yunan filosofları Platon, Aristotel qeyd edirdilər ki, bu keyfiyyətlər anadangəlmə deyil, insanlar onu həyatda qazanırlar. Dində bunlar insanı üç əsas keyfiyyətə-inama, arzu və məhəbbətə təqib edir. İnsan yaşadanda, Allah qarşısında və cəmiyyət içində xeyirxah əməllərə sövq edən, ruhlandırıcı bu ilahi keyfiyyətlər insanda ləyaqət və səxavət hissələri tərbiyə edir. İnsan arzusuz yaşaya bilməz. İnsan ləyaqət, səxavət və yaxşılıq hissi ilə yaşayır. Demək o, mədəni kamilləşir, ruhən gözəlləşir. Onun həyatı da mənalı olur. Başqalarını sevindirirsə, özü də elə oba içində böyük hörmət, ehtiram sahibi olur.

ŞƏFQƏT, ACIMA, CƏNİYANANLIQ

Bu əxlaqi-mədəni keyfiyyətlər insana məhəbbət, sevgi, rəhbət göstərmək hissindən yaranır. Bunlar humanizm anlayışına çox yaxındır, insanın elementar hissələri ilə yanaşı, fundamental keyfiyyətlərini də bildirir. Bunlar təkcə insana yazığı gəlmək, halına acıma deyil, insana məhəbbətin olması tələbinə əsaslanır. Şəfqət, acıma, cəniyananlıq, əsl insanpərvərlik keyfiyyətidir. O şəxsiyyəti alçalıtmır, əksinə onun ləyaqətini artırır.

Müsbət etik mədəni keyfiyyətlərə hörmət, ehtiram, namus, qeyrət, şəraf, ismət, insanpərvərlik və başqa hissələr də daxildir. Bunlar yaxşı insanların mədəni həyatının güzgüsüdür.

Ailədə və cəmiyyətdə bu mədəni-əxlaqi keyfiyyətlərsiz yaşamaq mümkün deyildir. Ona görə də gənc nəslə bu keyfiyyətlər əsa-

sında tərbiyə etmək çox vacibdir. Respublikamız indi dünya səhnəsinə çıxır. Orada bizim kimliyimiz açıq-aşkar görünür. Biz bu böyük səhnədə ölkəmizi təkcə iqtisadi uğurlarla deyil, yüksək mədəni keyfiyyətlərimizlə tanıtmalıyıq. Buna bizim böyük, şərəfli, zəngin tariximiz, əxlaqı-mənəvi keyfiyyətlərə çoxdan malik olmuş xalqımız və müasir, mədəni potensialımız vardır.

ŞƏXSİYYƏT

Şəxsiyyət mədəni fəaliyyətin subyektidir. Şəxsiyyətin mədəniyyət anlayışı etikanın ən vacib kateqoriyasıdır. Bu, borc, məsuliyyət, özünüdərk, vicdan, özünə qiymət, ləyaqət, məslək, əqidə, etiqad anlayışları ilə əlaqədardır.

Şəxsiyyət anlayışı geniş məna kəsb edir. "Adi fərd"dən onu fərqləndirən mədəni-əxlaqi keyfiyyətlər çoxdur. Şəxsiyyət hərtərəfli inkişaf etmiş, yüksək intellektual səviyyəsi, nəcib, xeyirxah əməli, möhkəm iradəsi, sağlam əqidəsi olan insana deyilir. Şəxsiyyət şüur və özünüdərkəmənin yaranması ilə meydana çıxır.

Fəlsəfədə şəxsiyyət problemi ən əvvəl insanın cəmiyyətdə tutduğu yeri, mövqeyi ilə izah olunur. İ. Kant görə insan, onu heyvandan fərqləndirən və öz "məni"nin əxlaq qanunlarına sərbəst təbə olmasına imkan yaradan özünüdərkəmə sayəsində şəxsiyyət olur.

Psixologiyada şəxsiyyət (latın dilində persona) sözü qədimdə yunan teatrında aktyorun rolunu, maskasını bildirirdi. İndi isə bu söz tarix, fəlsəfə, sosiologiya, etika, ümumi və sosial psixologiya, həmçinin başqa elmlər sahəsində işlədilir.

Şəxsiyyətin əsas mahiyyəti onun ictimai keyfiyyətlərindədir. Fəal

sosial varlıq olan şəxsiyyət zəngin psixoloji aləmə malikdir. Həmin aləmin sirlərini öyrənmək şəxsiyyətin psixologiyasının başlıca vəzifəsidir. Şəxsiyyətin psixoloji keyfiyyətləri çox rəngarəngdir.

Cəmiyyətdə şəxsiyyətin hərtərəfli və harmonik inkişafı məsələsi tərəqqipərvər ictimaiyyəti həmişə düşündürüb. Xüsusilə bu, inkişafa mane olan ziddiyyətlərin meydana çıxdığı vaxt diqqət mərkəzində olub. Çünki cəmiyyətdə hadisələrin öhdə şəxsiyyət olmayanda narahatlıq, qarışıqlıq yaranır. Belə olduqda insan öz istedadını, qabiliyyətini üzə çıxara bilmir. Amma cəmiyyətdə intellektual səviyyədə ağıllı, müdrik, qüdrətli liderlər-şəxsiyyətlər olanda hər şey öz qaydasında gedir, tərəqqi, inkişaf olur.

TƏVAZÖKARLIQ, SADƏLİK

Etika anlayışında çox əhəmiyyətli mədəni keyfiyyətdir. Təvazökar, sadə insanlar özlərini və ətraf mühiti, öz şəxsiyyətini lovğalıqdan, təbəbbürlükdən, şöhrətpərəstlikdən qoruyurlar. Onlar ictimai nizam-intizama ağa-yənəliklə könüllü təbə olub, həmişə hörmətlə yanaşır, cəmiyyətdə onun maraqlarına toxunulan kirdə məsələlərə münasibət bildirir. Öz şəxsi xidmətlərinə, nailiyyətlərinə tənqidi yanaşır. Sadə, mənalı ömür sürür. Özünü heç kəsədən artıq saymır, öz müsbət keyfiyyətlərinə bir o qədər əhəmiyyət vermir. Bunları özü üçün vətəndaşlıq borcu bilir.

VƏRDİŞ

Bu, insanların davranışında ən çox hiss edilən bir xasiyyətdir. Vərdiş yaxşı da ola bilər, pis də. Əlbəttə yaxşı, dəyərli vərdiş təqdir edilməlidir. Amma insan özündə olan pis vərdişi islah etməlidir. Vərdişlər uşaq yaşlarından başlayaraq insanda adət

halına keçir. Ailədə hər bir valideyn uşaqların tərbiyəsində yaxşı vərdişlərin yaranmasına çalışmalıdır. Pis vərdişləri isə uşaqla birlikdə aradan götürməyi həmişə diqqətində saxlamalıdır.

VİCDAN, İNSAF, ƏDALƏT

Bunlar etikanın kateqoriyalarından olub şəxsiyyətin öz mədəni aləmini tənzimləyir, bacardığını, qabiliyyətini xarakterizə edir, özündə mədəni borcu formalaşdırır. Vicdan, insaf, ədalət yalnız mədəni düşüncəni deyil, həm də emosional hissi yaşantı əhatə edir. Bunlar cəmiyyətdə həm də öz subyektiv borcu və məsuliyyət hissi deməkdir. İnsan öz vicdanı ilə hərəkətlərini götür-qoy və mühakimə edir.

Görkəmli alman filosofları İ. Kant və İ. H. Fichte (1762-1814) qeyd edirdilər ki, insan "daxili aləmi" ilə mədəniyyət nəzəriyyəsinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. K. Marks isə yazırdı ki, vicdan müəyyən sosial həyat tərzində insanın tərbiyəsində əmələ gəlmiş ictimai düşüncədir, hissidir.

İnsanın daxilində gəlmiş bu etik düşüncə, hiss ictimai həyatda ziddiyyətlərlə üzləşir. Çünki sosial həyat tərzini hərəni bir cür formalaşdırır. Buradan da konfliktlər, narazılıqlar meydana çıxır.

YAXŞILIQ, XEYİRXAHLIQ

Pisliyin, şər in əksi olan bu keyfiyyətlər çox vaxt ilahi qüvvənin, Tanrının insanlara təlqin kimi izah edildir. Yaxşı, xeyirxahlığa dair "Quranı-kərim"də Peyğəmbər (ə) və imamlarımızın hədislərində, el müdriklərinin deyimlərində, atalar sözlərində, nəğil və dastanlarımızda çox hikmətli kəlamlar var.

İnsanpərvərlik tariximizdə öz xeyirxah əməlləri, yaxşılığı, saxavotu ilə tanınan nə qədər xeyriyyəçi, ali-

H.Z. Tağıyev

M. Nağıyev

H.B. Zərdabi

cənab insanlar olublar! H.Z. Tağıyev, M. Muxtarov, M. Nağıyev, Ş. Əsədullayev, X.B. Natavan, H.B. Zərdabi, N. Nərimanov, Ü. Hacıbəyov, A. Əfəndiyev və onlarla başqaları mədəniyyət tariximizdə şərəfli iz qoymuşlar. Onların nəcib əməlləri bu gün də yaşayır.

BİR NEÇƏ KƏLMƏ DƏ MƏNFI KEFYİYYƏTLƏR HAQQINDA

İKİÜZLÜLÜK, YALAN

Bunlar ictimaiyyət arasında ən çox nifrət edilən, ifşa olunan adamın xasiyyətinin göstəricisidir. Belə adamlar həmişə çalışırlar ki, öz mənafeələrini güdsünlər, sağlam olmayan mühit yaratsınlar

BÖHTAN, ŞƏR, İFTİRA

Egoist maraqları üçün başqalarını qəsdən şər, böhtan atmaq çox rəzil, pis keyfiyyətdir. Bu, çox vaxt paxılıqdan, intiqam hissindən yaranır. Böhtan, şər, iftira ən çox tərəflər arasında düşmənçilikdən, şübhələnməkdən, güman etməkdən, maraqların uyğun gəlməməsi üzündən baş verir. İnsanların həyatında faciələrə, dərdə-qəmə səbəb olan bu mənfi xüsusiyyətlər cəmiyyətin harmonik inkişafına mane olur. Bu mənfiyyətlərə qarşı ən yaxşı mübarizə ağıllarda, təhsil ocaqlarında tərbiyə işini gücləndirmək, yaxşı əxlaq keyfiyyətləri uşaqlara və gənclərə aşılamaqdır.

PAXILLIQ, HƏSƏD

İnsanların qazandıqları nailiyyətlərə düşmənçilikdir. Paxıllıq, həsəd və qısqancılıq hissi insanda özünü bəyənmə-egoist hissədən, şöhrətpərəstlikdən, şöhrət düşkünlüyündən, məğrurluqdan yaranır. Paxıllıq istedadsız adamlara olur. Paxıllıq insanı mədəni cəhətdən eyniləşdirir. Onu bəzən xəyala, cinayətə sövq edir. Məsələn, saray əyanları arasında mövqə qazanmış bəstəkar Solyeri öz şagirdi dahi Avstriya bəstəkari Motsartın böyük istedadına, şöhrətinə həsəd aparmış, paxıllıq etmişdir. O, Motsartın hər bir uğuruna alış-bəyənmiş, belə bir dahinin yanında özünü çox kiçik, zəif gördüyü üçün ən rəzil əmələ əl atıb,

35 yaşlı dahini zəhərləyib öldürmüşdür. Bu, başlıca tarixdə özünün də etiraf etdiyi kimi, ən çirkin hərəkət idi.

PİSLİK, YAMANLIQ

Xeyirxahlığa, yaxşılığa əks mənə ifadə edən, mədəniyyətsizliyi bildirən etika kateqoriyasıdır. Cəmiyyətdə insan həyatına hirsli, acıqlı, kinli, qəzəbli, şərli ziyan gətirən mədəniyyətsiz hərəkətdir. Belə adamlar heç bir etik normalara əməl etmirlər.

MƏŞƏNLIQ

Bu da bir mədəni keyfiyyətdir. Amma bu dərəcəsi düşüncə, heç bir ideal olmayan, vulqar həyat tərzini keçirən adamların "mədəni" keyfiyyətidir. Acizlik, riyakarlıq, ikiüzlülük, kobudluq, qəbaliq, zəvq yoxsulluğu, bayağılıq məşənlığın səciyyəvi xüsusiyyətidir.

Məşənlıq ilkin mənada sosial-iqtisadi fikirdə olub. XVIII - XIX əsrlərdə şəhər burjuaziyasının həyat tərzində özünü göstərir. XIX əsrin ortalarında görkəmli fransız dramaturqu J.B. Molyer (1622-1673) "Məşən zadəganlıqda" əsəri su dilinə tərcümə ediləndə bu termin mədəni-estetik düşüncə kimi, sonra ideya-siyasi fikir kimi həmin təbəqənin dünyagörüşünü əks etdirmişdir. Məşən su tənqidçisi B.Q. Belinski yazırdı ki, "...bir orta təbəqə də vardır ki, hətta kənarda qalan yoxsulluq həyatından bətdir". Bu təbəqə mədəni, xeyirxah, alimcən adamlara nifrət hissi ilə, haqarətlə, zəhləsi gətməklə baxır. Bu təbəqə aşıqlara nifrətlə, haqarətlə, yuxarılara dərin hörmətlə, ehtiramla, pərəstişlə, itaqla yanaşır. Bu təbəqə məşənlıqdır. Məşənliyin həmişə zadəganlara, yüksək təbəqənin adamlarına oxşamağa, onların həyat tərzini yamsılamaq psixologiyası ilə yamışılır.

AİLƏ ƏNƏNƏLƏRİNDƏN NƏLƏRİ GÖTÜRMƏLİYİK?

Möhkəm təməl üzərində qurulmuş ailələrimizin zəngin, özünəməxsus keyfiyyətləri, ənənələri olub. Azərbaycan ailəsi tarixin, müxtəlif dövrlərin çətinliklərinə dözərək, qıraqdan gələn yabançı, yad təsirlərə uymayaraq, əsrlərin kəşməkeşlərinə sinə gərərək öz mənliliyini, qürurunu, əxlaqını qoruyub saxlamışdır. Bu ailələrin varlığı da, kasıbı da, bəyi də, xanı da olub, yaşayış tərzində müxtəliflik də olub, amma bir xüsusiyyəti hamısında olub. Bu da namus, qeyrət, ailəyə, doğmalara sadiqlik, qohum-əqrəbəyə hörmət, istiqanlılıq duyğusudur. Keçmişdə Azərbaycan ailələrində boşanma məsələsi demək olar ki, olmayıb. Müqəddəs sayılan abır-həya, böyük-küçlük, ağsaqqallıq, ağbırəklik gözlənilib. Əsl-nəcəbat olub. Bu ülvü keyfiyyətlər nəsiləndəslə ötürülüb, möhkəm ənənə kimi yaşayıb.

Bu mədəni-əxlaqi keyfiyyətlərlə bərabər əcdadlarımızın öz övladlarına, nəvə-nəticələrinə miras qoyduğu alıcınablığı, mərdliyi, kişiliyi, xeyirxahlığı, halallığı öyrənilib götürməliyə.

İSLAM ƏXLAQI HARADAN QAYNAQLANIB?

İslam əxlaqi etik normalar və şəriət qaydaları qanunları "Qurani-kərim" in kəlamları əsasında formalaşmışdır. Bunlar müsəlmanlığın əsası olan qəzavü qədər, olaçaq, qismətə inamla bağlıdır. İslam əxlaqında çox ibrətli mədəni dəyərlər vardır. İnsan ilk növbədə həyatda buraxdığı səhvlərə, naqis hərəkətlərə görə "Qurani-kərim"də deyildiyi kimi, Allah qarşısında məsuliyyət hissi daşıyır. Xeyirxahlıq hissi Allahdan, pislik, yamanlıq isə insanlardan gəlir. Rəhmilik, səxavət, ləyaqət hər bir müsəlmanın mədəni-əxlaqi keyfiyyətinin göstəricisidir. Müsəlman olan şəxs gündə beş dəfə ibadət edib, buraxdığı qüsurlara görə Allahdan bağışlanmasını istəyirsə, bu, onun mədəni-əxlaqi düşüncəsinə müsbət təsir göstərir. Ramazan və digər dini bayramları qeyd etmək, həccə getmək, fitrə-zəkat vermək, yoxsullara kömək etmək müsəlmanın borcudur. Başqalarının malına göz tikmək, şərik olmaq cinayət hesab edilir. Belə şəxs şəriət qanunlarına əsasən cəzalandırılıb, müsəlman birinə qardaşdır, birlik timsalındır.

Din uğrunda cihada qoşulmaq islam əxlaqının tərkib hissəsidir.

Bütün bunlar cahillik dövründən yeni dünyabaxışına, yeni sosial həyat tərzinə keçməkdə, yeni mədəni-əxlaqi dəyərlərə yiyələnməkdə müsəlman dünyasında böyük rol oynamışdır.

İSLAMDA AİLƏ ƏXLAQI

Bu, İslam dini və şəriət qanunlarında mühüm etik-əxlaqi normalar məzəlləsidir. "Qurani-kərim"in müqəddəs kəlamlarında geniş yer tutan bu məsələ insan təbiətinə xas olan bütün mədəni keyfiyyətləri əhatə edir. İslam həyatın bütün sahələrində övladın valideyninə hörmət bəsləməsinə, qayğı göstərməsinə tələb edir. Təbəbüllüyyə naqis sayır, insanları təvəzökar olmağa çağırır. İslama görə təvəzökarlıq həm kişilər, həm də qadınlar üçün vacib keyfiyyət olmalıdır.

"Qurani-kərim" müsəlmanları etik və mədəni-əxlaqi normalara hər yerdə riayət etməyi öyrədir. Müqəddəs kitabımızın ən-Hur surəsinin 1 ayəsində deyilir ki, "açıq-aşkar ayələr nazil etdik ki, səhv yol tutan, günah işlədən insanlar düşünlüb ibrət alsınlar". 64 ayədən ibarət olan bu surədə haqq-ədalət, doğruluq,

ləyaqət, etiqad, saflıq və s. etik-əxlaqi nəsihətlər mühüm yer tutur. Görkəmli islamşünas alim Rafiq Əliyev özünün "İslamda ailə və nikah münasibətləri" kitabında İslamda ailə əxlaqının dəyərlərini ümumiləşdirərək, üç əsas xüsusiyyəti qeyd etmişdir.

İslam insan əxlaqının ən ülvü məqsədini Allah rızasına sayır. Bu məqsəd İslamda əxlaqın meyarını təşkil edir. İnsan Allah rızasına yetişmək üçün onu əhatə edən əlamə imtahan və sınaq meydanı kimi baxmalıdır. Ailə də sınaq meydanıdır. Bu sınaqdan yaxşı çıxanlar Allah rızasına qovuşacaq, nəciz tapacaqlar.

İslam insan xasiyyət ilə ziddiyyətə girmə, ona uyğun gəlməyən yeni bir əxlaq forması gətirməmişdir. İslam öz əxlaq sistemini bütün insanlarda yaxşı və müsbət nə varsa, onun üzərində qurur. İslam bütün əxlaq prinsiplərini mümkün qədər insan həyatına uyğunlaşdırmağa çalışır.

İslam əxlaq sistemi elə həyat tərzini təbii edir ki, müsəlmanlıq yaxşılıq etməyə və pisləkdən çəkinməyə alışdır.

İslamda ailə nikah münasibətləri belə bir əxlaq sistemində söykənir. (38-39)

ŞƏRQ MÜDRİKLƏRİ ƏXLAQ VƏ MƏNƏVİYYAT HAQQINDA

Elm, mədəniyyət və hökumət ocağı olan qoca Şərqi dünyaya Konfutsi Kun-Tzi, Əbu Həsər Məhəmməd Fərabi, Əbu Reyhan Biruni, Əbul Həsən Bəhmənyar, Nizami Gəncəvi, İbn Sina, Mövlana Cəlaləddin Nəsrəddin Tusi, İmaddəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli kimi yüzlərlə dahi alimlər, şairlər, filosoflar bəxş etmişdir. Kamal dünyasının bu böyük şəxsiyyətləri öz əsərlərində mədəniyyət və əxlaq haqqında çox qiymətli fikirlər söyləmişlər. Keçmişdə olduğu kimi bu gün də ailə və cəmiyyətin mədəni tərbiyəsində bu fikirlərin çox böyük rolu vardır. Bunların əhəmiyyətini nəzərə alaraq toplumumuzda qısaca bəhs etmək istəyirik:

KONFUTSİ KUN-TZİ

(e.ə. təqribən 551-e.ə.479). Qədim Çin müfəkkiri. İnsan-pərvərlik Kohfutsinin etik təlimində mühüm yer tuturdu. O, yaşca böyüklərə ehtiram, hörmət bəsləməyi, alıcınab olmağı təlim edirdi. Konfutsi nəcib, alıcınab adamları miskinlərdən üstün tuturdu. Eradan əvvəl 136-cı ildə o, "10 min nəslin müəllimi" elan edilmişdir. Çin xalqı onu çox sevirdi. Onun müdrik kəlamları həmişə rəğbətə qarşılanmışdır. Bu kəlamlar bu gün də əhəmiyyətlidir. Onlardan bir neçəsi:

Xalq qədimdən yaratdığı qayda-qanunu yaratmalıdır. Evdə kiçiklər böyükələrə, uşaqlar valideynlərə hörmət etməlidirlər.

Yaşlılar balacalara atalıq qayğısı və diqqət göstərməlidirlər.

Uzun ömürlük xoşbəxtlikdir. Çox yaşayan çox bilər. İllər keçdikcə o, müdrikləşər.

Alım qızıla həris olmaz. Onun dövləti müdrikliyindədir. Onun xəzinəsi haqiqətə inamdadır.

Alimə var-dövlət etibar olunsa, o, öz əqidəsindən dönməz. Əgər ona silah çəkilsə, belə qorxmaz, fikrindən dönməz.

Ləyaqətsiz adam varlanmağa çalışar, öz mənafeyini düşünər, xeyirxah, nəcib insan isə haqiqət söyləməyə çalışar.

Rəssam: O. Sadiqzadə
Azərbaycanın klassik şairləri.

NİZAMİ GƏNCƏVİ

(1141-1209)

Azərbaycanın dahi şairi, müfəkkiri. Dünya sivilizasiyasının möhtəşəm sütunlarından biri olan bu böyük söz ustasının, poeziyamızın parlaq ulduzunu yaradıcılığı, poetik irsi, ölməz "Xəmsə"si dünya mədəniyyətinin ən gözəl inciləri kimi neçə-neçə xalqın bədii təfəkkürünün inkişafına kömək etmişdir. Nizami təkcə Azərbaycanı deyil, bütün türk dünyasının, bütün Şərqi və dünyanın böyük sənətkarı kimi həmişə sevilmiş, oxunmuş, tədris və təbliğ edilmişdir. Onun əsərlərində ibrət sürülmüş humanist, bəşəri ideyalar dinindən, irqindən, milliyyətindən asılı olmayaraq həminin ürayına yol açmışdır.

Nizaminin humanist fikirləri Şərqi didaktik fəlsəfi şeirin ən yaxşı nümunəsi olan "Sirlər xəzinəsi" poemasında öz əksini tapmışdır. Bu sənət incisində hər bir hekayədə ibrət sürülən fəlsəfi, etik fikir başdan ayağa ibrət məktəbidir. Burada insanları ədalətə, xeyirxahlığa, doğruluğa, dostluğa, sadəliyə, düzlüyə, mərdliyə çağıran motivlər vardır. Şair dövrünün şahlarını, hök-

Eqşdir mehrabı uca göylərin,
Eqşsiz ey dünya, nədir dayarın?!

...Eqşsiz olsaydı xilqətin canı,
Dirilik sarmazdı böyük cahanı.

Nizami Gəncəvi

darlarını mərhəmətli, adəlatlı olmağa səsləyir, onlara əqləq, mənaəviyyat dərsi verir.

"Leyli və Məcnun" poemasında nəcib, saf, ülvə məhəbbət tərənnüm olunur. Şair bu məhəbbət dastanında insan azadlığını, vicdan azadlığını mənaəvi təkamül ideyaları ilə bağlamış, məhəbbətli fəlsəfi mənada şərh etmişdir.

"Xosrov və Şirin" poemasında Nizami Azərbaycan qadınlarına xas olan gözəl xüsusiyyətləri Şirinin simasında təsvir edərək, Şərq ədəbiyyatında ilk dəfə müsəbət qadın obrazı yaratmışdır. Şirin sədaqətli, fədakar, nəcib, yüksək mənaəviyyat rəmzidir. O, saf, təmiz məhəbbəti yolunda əsl fədakar, ağıllı Azərbaycan qızıdır.

Poemada zəhmətsevər, mərd, məhəbbətdə sədaqətli kişi obrazı da var. Fərhad məhəbbəti yolunda ağır zəhmətə qatlaşaraq, qayaları çapıb Şirinin obrazını qayalara həkk edir.

Xeyirlə şər arasında həmişə mübarizə olmuşdur. Bu fikir N. Gəncəvinin əsərlərində ana xətti təşkil edir. O, adəlatlı və ağıllı şah arzusunı "Yeddi gözəl" poemasında da bildirmiş, zülmkar səhləri xalqın qayğısına qalmağa, dövləti, ölkəni adəlatlı idarə etməyə çağırırdı. Şair şahları uzaqgörən, həyatı gözəl dərk edən Fitnə ilə xalqın sadə adamların müdrik nümayəndəsi qoca çobanla üzlaşdırır, öz didaktik müdrik sözləri ilə onlara təsir edir. Bu əsərdə də məhəbbət ülvə, müqəddəs hiss kimi tərənnüm edilir. "Məhəbbət toxunduğu hər kəsi, hər şeyi yaxşılaşdırır, gözəlləşdirir, xeyirxah və xoşbəxt edir".

"Təbiət etibarı ilə məhəbbət ülvə və müqəddəsdir, çünki ilahidən yaradılıb və buna görə də mənaəvi harmoniyaya nail olmaq üçün əşiqlər şəhəvət hissələrini boğmalıdırlar". Nizami hesab edirdi ki, əşiqlərin

qəlblərinin ayrı-ayrı hissə və qüvvələri bir-birinə harmonik vəziyyətdədir. Şair öz təlimində insanı yüksəldən bu ilahi gücü xüsusi qeyd edir".

(N. Gəncəvi, "Yeddi gözəl", B. 1983, s. 13).

N. Gəncəvinin "İsgəndərnamə" poeması isə başdan ayağa müdrik kəlamlar, ağıl, bilik toplusudur. Bunlar Şərq ədəbiyyatında gözəllik, vəfa, sədaqət, ülvilik, alicənablıq rəmzinə çevrilmişdir. Şair burada əməyi insanın mənaəvi saflığının amili kimi qiymətləndirir. Təbiiyətə şəxsi nümunənin əhəmiyyətini göstərir. Hökmdar İsgəndərin öz müəllimi Ərəstuna münasibətində bunu aydın görmək olur.

Əsərdə Bərdə hakimi Nüşabənin obrazı da Azərbaycan qadınının mənaəvi zənginliyini əks etdirir. Şair onun simasında azərbaycanlı qadının ən nəcib, başçı hissələrini, gözəlliyini, ağıl və müdrikliyini tərənnüm etmişdir. Nüşabə fəthə İsgəndəri ədəb-ərkanla qarşılayıb qabağına qiymətli daş-qaş düzür. Söhbət edərkən deyir:

Erkək tınatlıyam olsam da qadın,
Hər işi bəllidir mənə dünyanı.
Mən də bir aslanam, düşüncən
bir an,

Aslanın erkəyi, dişisi olmaz!
Nüşabə İsgəndəri öz müdrikliyi və dərin ağılı ilə sülhə çağırır və onu dünya malı üçün qan tökməkdən çəkindirərək deyir:

Daşın ki, boğaza yolu yox daha,
Faydasız, yaramaz belə daş üçün,
Bu qədr vuruşmaq, çarpışmaq
neçin?

İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,
Dünyada onunla ucalarmı baş?!
Bizim analarımız belə ürəyin
sahibi olmuşlar. Onların sülhsevərliyi, humanizmi haqqında tarixdə belə nümunələr nə qədər dərsən var.

ƏBU HƏSR MƏHƏMMƏD FƏRƏBİ (870-950)

Fərab şəhərində dünyaya göz açmış, 80 illik mənalı ömrünü Dəməşqdə başa vurmuş bu dahi filosof ərəb dilində çoxlu fəlsəfi əsər yazmışdır. O, Aristoteldən sonra müsəlman şərqində "İkinci müəllim" adını almışdır.

Fərab əqləq məsələlərini insanın zehni kamilliyi ilə, onun ağıllı olması ilə əlaqələndirirdi. "Fəzəlatlı hökmdar tərəfindən idarə olunan, insanların dostluğuna və qarşılıqlı köməyinə əsaslanan, zülm və müharibələrdən uzaq, adəlatlı bir cəmiyyət" bu müdrik insanın ideali, arzusu idi. (ASE, IX c. s. 535).

ƏBU REYHAN BİRÜNİ
(973-1048)

Görkəmli özbək alimi. O, sübut edirdi ki, bütün canlılar, insan təbiətinin bir hissəsidir. İnsanın əhval-ruhiyyəsinin dəyişməsi təbiətin inkişafının nəticəsidir. Ə.R. Biruni əsərlərində müharibələrin insanlığa vurduğu ziyanı tənqid etmiş, xalqlar arasında sülhün, bərabərliyin olmasını arzulamışdır. Elmlərin bütün sahələrində yazdığı əsərlərdə insanın zəkasını, yaradıcı qüdrətinin ülviliyini göstərmişdir.

Rəssam: Nəcəfqulu

NƏSRƏDDİN TUSİ (1201- 1274).

Tusi nəinki Şərqdə, eləcə də bütün dünyada böyük ensiklopedik alim idi. O, elmdə bir sıra ilk nəzəri fikirlər söyləmiş, riyaziyyata, astronomiyaya, tibbə, fəlsəfəyə, ədəbiyyata, məntiqə, etikaya və digər elmlərə aid yüzəndən çox əsər yazmışdır. N. Tusi "Əqləqi nasiri", "Alicənab insanların xarakterləri və keyfiyyətləri" (Ausof ul-əşrəf) və s. əsərlərində İbn Şinanın fəlsəfi görüşlərini şərh etmiş, onun baxışlarını müsəlman ilahiyatçısı Fəxrəddin Razinin hücumlarından qorumuşdur. Burada şübhəli cəzayın fəlsəfi səpkidə şərh etmiş, etika və sosiologiya məsələlərini işləyib hazırlamışdır.

N. Tusinin ailə, ər-arvad münasibətləri, əqləq və mənaəviyyat haqqında fikirləri də maraqlıdır. İslam mənaəviyyatı əsasında köklənmiş bu fikirlər müasir düşüncə ilə bir o qədər səslənməyə də, bunun əqləq, ədəb, ləyaqət, namus, qeyrət, milli-psixoloji xarakterimiz və Azərbaycan ailəsinin tarixinə bələd olmaq baxımından əhəmiyyəti az deyildir. N. Tusi sağlamlıq, namuslu ailə qurmaq üçün

evlənen gənclərə məsləhət görürdü ki, ağıllı, təbiiyətli qadınla evlənmək lazımdır.

Qadın gözəlliyi xətirinə almaq doğru deyildir. Çünki gözəl qadına gözü düşən çox olar. Belə evlənməyin aqibəti də qeyratsızlıqla yaşayıb rüsvayçılıqla ölmək, dünyada biabır olmaqla, ya da mal-dövlət sərf edib, müxtəlif tədbirlərlə əl atmaq, qəm və kədərlə batmaqla nəticələnər.

N. Tusi arvad saxlamağa ərin üç üsuldan istifadə etməsinə məsləhət görürdü. 1. zəhm, 2. kərəmət, 3. ev-məişət işləri ilə məşğul olması. Birinci əgər ərin zəhmi olmasa, ilk gündən arvad baş qaldırar, ərin nüfuzunu aşağı salar. Evdə dedi-qodu, söz-söhbət baş alıb gedər. Ailədə ər mütləqdir. Onun haqlı sözü qanun olmalıdır. İkincisi ər arvadın məhəbbətini və şəfqətini artıran şeyləri ondan asıngəməməli, kərəmət sahibi olmalıdır. Bununla ər arvadına hüsn-rəğbəti bildirməlidir. Üçüncüsü qadın daima evin səliqə-sahmanına fikir verməlidir.

Orta əsrlərin Azərbaycan alimlərinin bu düşüncə ilə yaşaması ənənə və adət halını almış bu günə kimi yaşamaqdadır. Əlbəttə, bu gün ailə quruluşunda mənaəvi-əqləqi baxımdan çox yeniliklər ortaya çıxıb. Qadın-kişi bərabərliyi yaranıb. Qadın ictimai həyatda fəal iştirak edir. Evdə öz ailəsinin xanımı, uşaqların tərbiyəçisi olmuş, müasir mədəni bir ailənin əri ilə bərabər başçısıdır. Bütün bunlarla yanaşı böyük alimimizin sözlərindən də öz yerini var. Ədəb, etibar, ləyaqət, evə, ailəyə sədaqət, nizam-intizam keyfiyyətləri, dədə-baba nəsihətləri yaşamaqlıdır.

Deyənlər haqq sözlərdən həmişə nəticə çıxarmaq lazımdır.

MÖVLANƏ CƏLALƏDDİN RUMİ (1207-1273)

Türk dünyasının bu görkəmli filosofu, müdrik, insanpərvər oğlu ömrünün axırına yaxın "Məsnəviyə-mənaəvi" adlı poemasını yazmışdır. Böyük mənaəvi-əqləqi, humanist dəyərləri əks etdirən bu fəlsəfi poetik əsərdə o insanları haqqa, adəlatə, sevgiyə, kamilliyə çağırırdı. Dini etiqadından, milli mənsəbiyyatından asılı olmayaraq, böyük cəsarətlə müsəlmanları, xristianları, yəhudiləri, atəşpərəstləri xeyirxahlığa və ümid dərəsinə səsləyir, ürəklərin birliyini dil və din birliyinə üstün tuturdu. Müharibəsiz, zülm və əzəbsiz, adəlatlı dünya arzulayırdı. Görkəmli fars şairi Əbdürrəhman Cami bu mənaəviyyat xəzinəsinə yüksək qiymət verərək yazırdı ki, onun məsnəvisi bəzilərində "Quran" kimi doğru yol göstərir, bəzilərində də səhv yoldan çəkindirirdi.

Cəlaləddin Rumi deyirdi: "Sevgi və şəfqət insanlığın məhək daşdır". "Məni öləndən sonra torpaqda deyil, bilikli insanların üyində axtarın".

Rəssam: S. Şarifzadə

MƏHƏMMƏD FÜZULİ (1494-1556)

Azərbaycan poeziyasının zirvəsi, müdrik insan. Füzuli babamız da "Leyli və Məcnun" poemasında məhəbbət mövzusu insan ülviliyyətinin ən yüksək mədəni duyğusu səviyyəsinə qaldırılmışdır. O, bu mövzunu lirik şeirlərindən-fəlsəfi məzmun daşıyan qəzəllərindən başlayaraq bütün bədii əsərlərində tərənnüm etmişdir. Füzuli elə bir dövrdə, mühtidə yaşamışdır ki, insanın ən ülvə, pak duyğuları amansızcasına tapdanırdı. Öz müdrik fəlsəfi dünyagörüşünü, pak hisslərini poeziyanın gücü ilə insanlara çatdıran dahi sənətkar Məcnunun və Leylinin simasında qarşıtlıqlı məhəbbəti, məcnəvi azadlığı, insanın ali duyğularını qələmə almışdır. Əsərdə Məcnun öz istəyinə qovuşa bilmədiyini üçün insan cəmiyyətindən qaçıb azad təbiətə üz tutur. O, öz harayını, etirazını əhəlaletə sanki üsyan qaldırır. Leyli də məzlum, hüquqsuz bir qız

kimi məhəbbəti yolunda cansıxıcı dünyasından əbədiyyətə qovuşur. Ancaq məhəbbət ölmür. O əsrlər boyu dünyaya, həyata qədəm qoyan insanların qəlbində yaşayır.

M. Füzulinin həyat, cəmiyyət, mədəniyyət haqqında fikirləri onun alleqorik əsərlərində də öz əksini tapmışdır. O, "Bəngü-bad" əsərində dövrün mühüm məsələlərinə toxunaraq, lovğa, təkbəbbürlü, şöhrət-pərəst adamların mənfur obrazlarını yaratmışdır. Şair Bənglə Badonin mübarizəsindən söhbət açaraq, saçı və şərabın simasında ikiüzlü, yaltaq, satqın saray adamlarını ifşa edir. "Badə bütün rəiyyəti özünə xidmətçi sayır, hamının itaət etməsini istəyir. Bəng də onun kimi təşəxxüslüdür. Onların bu lovğalığı və xudbinliyi müharibə ilə nəticələnir. Böyük tələfata səbəb olur.

"Söhbət ül Əsmar" alleqorik əsərində bostan bitkilərinin mübahisəsini qələmə alan şair təkbəbbürlü, lovğa adamları tənqid edir.

Füzuli farsca yazdığı "Yeddi cam" (Sağınama) məsnəvisində həflənin hər bir günü bir musiqi aləti ilə (ney, dəf, tar, ud, setar, qanun) və nəhayət müğənni ilə məclis qurur. Sağının verdiyi bədəni içib onlarla həyat və kainat haqqında dini-fəlsəfi mübahisələr aparır. O, nəhayət insan üzərində dayanaraq, müğənninin dili ilə əsl həqiqəti insandan gərənməyən mümkünlüyünü göstərir".

Şairin nəsrə yazdığı "Şikayətnamə" adlı məktubunda ovqat idarəsinin vəziyyəti, orada işləyən məmurların kobud rəftarı, süründürməçiliyi, rüşvətçorluğu obrazlı şəkildə təsvir edilmişdir. "Salam verdim, rüşvət deyildir, deyə alma-dılar" cümləsi ilə başlanan bu məktubda məmurlarla mükəllimədə vəzifələrin pulla satın alındığı göstərilir.

Azərbaycanın orta əsr alimləri.
Rəssam: O. Sadiqzadə.

Həddi-buluğa çatmış oğulla atanın mübahisəsi üzərində qurulmuş "Rindu-zahid" əsərində dövrün ictimai-fəlsəfi, etik-əxlaqi məsələlərinə toxunulur. Şair həyatın əsl mənasını əməkdə, zəhmətdə görür, tənbəlləri, taleyə inanıb işləməkdən boyun qaçıranları tənqid edir. Əsərdə ailə tərbiyəsi, ailə-məişət, oxumaq, peşə seçmək və s. məsələlər haqqında maraqlı fikirlər söylənir. Atanın övladının kiçik yaşından məşğul olmaq borcundan bəhs edilir. Savadın əhəmiyyətindən söhbət gətirdiyi kimi, bundan xalqın zərərinə istifadə edən şöhrətpərəstlər də tənqid olunur.

Müasir ailələrimizdə bu böyük şəxsiyyətlərin əsərlərindən istifadə edib uşaqların mədəni tərbiyəsində istifadə etmək olar. Bu dahiələrin həyatları, yaradıcılıqları və əsərləri əsl örnək məktəbidir.

ULU KÖKDƏN GƏLƏN ADƏT-ƏNƏNƏLƏR

"DƏDƏ QORQUD" DASTANI OĞUZ-AZƏRBAYCAN AİLƏSİNİN ADƏT- ƏNƏNƏSİNİN MÖHTƏŞƏM ABİDƏSİDİR!

Professor T.Hacıyev "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında ailə məsələsinin qoyuluşunu şərh edərək yazır ki, oğuz ellərində ailə quruculuğunun məzmunu evlənmə mərasimində bəylə gəlinin biribirini bəyənməsi, valideynlərin razılığı, xeyir-duası üstündə qurulur. Dirsə xan deyir: "Xan babamın göygeşi, qadın anamın sevgisi, atam-anam vergisi". Bu ifadələrdə oğuzun bütöv- evlənmə norması görünür. Aydın olur ki, qızın ərə gətməsində ata-ananın mütləq icazəsi olmalıdır; eyni zamanda qızın oğlanı görüb bəyənməsi, könül verməsi şərtdir. Oğuz bəylərinin duası ilə Allahdan oğul istəyən Baybörə, qız arzulayan Baybican, duaları baş tutarsa, gələcək övladlarını bəşikkərtmə elan edirlər. Ancaq valideynlərin razılığı öz yerində, Baybörə oğlu Bamsı Beyrəklə Baybican qızı Bançıqəç bir-birini bəyənbir qəbul edirlər. Yəni dastanda xoşbəxt ailə üçün zəruri şərt-bəy-gəlin və qayı-nana-qaynata homrəyliyi ardıcılıdır.

Dastanın ilk boyundan sonadək görünür ki, oğuz elində insan uşaqlıqdan qocalana qədər, bəşikdən gər evinəcən ictimai himayədədir. Yüksək sivilizasiyalı aristokrat ailələrində olduğu kimi, qədim oğuz ailəsində körpə doğulan kimi dayəyə tapşırırlar. Dayə uşağın qidalanmasında, gigienik bəslənilməsinin təminatçısı olduğu kimi, həm də təcridən aqlı tərbiyəsilə məşğul olur. Yetginlik halına çatən oğuz

Rəssam: F. Əliyev

övladlarının davranışından, cəmiyyətdəki yerindən aydın olur ki, oğuz ailələrində uşağın fiziki, aqlı və estetik tərbiyəsi vəhdətdə aparılır...

Ailə quruculuğunda ən böyük hadisə övlad tərbiyəsidir. Övlad ata-ana arasında bir-birinə bağlılığın artmasında böyük rol oynayır, səbəb olur. Oğuz-Azərbaycan anlamında ailədə övladın olub-olmaması dövlətin diqqət mərkəzindədir. "Dədə Qorqud" dastanı məhz övlad problemi ilə başlanır. Oğuz bəylərinin şadlıq məclisi keçirilən zaman Bayandır xan göstəriş verir ki, oğlu olanlar ağ, qızı olanlar qızıl, övladı olmayanlar qara çadırda otursunlar. Deməli övladı olmayan dövlətin qayğısı və marağındadır.

Oğuz-Azərbaycan ailəsində valideyn böyük hörmət sahibidir,

ailə məsələlərinin həll edicisidir...

Oğuz-türk-Azərbaycan ailəsinin varlığında ən uca əlamət namusdur. Qadın ərənin, oğul atasının namusunu qorumaq üçün ölməyə gedər. ("Kitabi-Dədə Qorqud" ensiklopediyası, 11 c. B.2000, səh. 16-17)

ULU KÖKDƏN GƏLƏN ADƏT-ƏNƏNƏLƏR

Ailə mədəniyyəti adlanır. Yüzlüklərin sınağında formalaşan adət-ənənə xalqın gündəlik həyatında, məişətində özünü göstərən əxlaqi məsələdir. Bu gün də qorunmaqda olan nəcib adət-ənənələrimizin bir çoxu "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında öz əksini qədrincə tapıb. Ağsaqqala, böyüyə hörmət göstərmək, sözlünə, məsləhətlərinə qulaq asmaq xalqımızın dayəril adət-ənənələrindəndir. Dastanın müqəddiməsində deyilir: "Qorqud ata Oğuz qövminin müskülünü həll edirdi. Hər nə iş olsa Qorqud ataya danışmayınca işləməzlərdi. Hər nə ki, buyursun, qəbul edilirdi..."

Dastanda olan ata-anaya hörmət göstərmək, qayğı-sayğı bəsləmək də gözəl adət kimi yaşamaqdadır. Burada ana haqqı - tanrı haqqı kimi sayılır. Qazan xan da kafir başçısı Şöklü Məlikdən qadınımı, oğlunu, mal-mülkünü yox, anasını istəməsi bunu bir daha təsdiq edir.

Oğuzlarda qonaqlara hörmət, ehtiram həmişə mühüm adətlərdən olub. Kimliyindən, haradan gəlməsindən asılı olmayaraq qonaq qapısını döydüyü evin əziz kimsəsi olub. Ev sahibi son tikisini qonaqdan əsirgəməyib. Dastanda qonağa etinasızlıq göstərən, onun qarşısına

adab-arkanla çıxmayan, layiqli süfrə açmayan qadın "bəyazı" adlandırılır.

Oğlan-qız qarşılaşmasında dö-yüşdə, yarışmalarda ilk imkanı qıza verilməsi "Kitabi-Dədə Qorqud"da adət ənənədir. (Bax Kitabı-Dədə Qorqud" ensiklopediyası II c. B. 2000, səh. 10-11).

ADVERMƏ. Anadan olanda uşağa, bəzən də yeniyetməyə igidliyə, hünərə görə xüsusi ad qoyulması mərasimidir. Advermə Oğuz dastanlarında geniş yayılmış gözəl bir adətdir. Bu çox çətin, şərafli, məsulyyətli bir prosesdir. Ad alan hər bir uşaq, yeniyetmə növbəti cəmiyyətin bərabər hüquqlu üzvünə çevrilir, həm də adına görə yaşamaq olar. Advermə vəzifəsini ilk çağlarda tayfa ağsaqqalları, ağ səmanlar, müsəlman ənənəsində isə övladları yerinə yetirirdilər. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında advermə səlahiyyətini Qorqud dədə icra edirmiş.

Qədim türk ənənəsində adlar bir tərəfdən qohumluq soyadları, digər tərəfdən əzəmət, qüdrət bildirmək üçün heyvan və quş adları – əsasən öküz-buğa, aslan, qurd, qartal, şahin cinsindən olan quş adları ilə bağlıdır.

Dədə Qorquddə advermə bəylik silkinə keçidlə əlaqədar olmuşdur. (səh. 12-13).

Müasir dövrdə advermə adət müəyyən dəyişikliyə uğramışdır. İctimai həyatda insanlara xasiyyətə, görkəminə, peşasına, işinə görə ad-laqab, təxəllüs qoymaq adətı yaranmışdır.

ADAXLI-NİŞANLI – "Kitabi Dədə Qorqud"da yavıqlı da deyilir. Əsasən "Qan Bəronin oğlu Bamsı Beyrək boyu"nda daha çox xatırlanır. Baybörə boyun övladının dünyaya gəlməsi üçün Qalın oğuz bayları Allahla dua edirlər. Baybican boy

QORQUD DƏDƏMİZİN MÜDRİK KƏLAMLARINDAN

* Qız anadan görməyincə öyüd almaz.

* Oğul kimdən olduğu ana bilər.

* Ana haqqı, tanrı haqqıdır.

* Yad oğlu saxlamaqla oğul olmaz.

* Hünəri oğul atadan görər, öyrənər.

* Baba oğul qazanır ad üçün, oğul da qulncə qurşanır baba qeyrəti üçün.

* Oğul ata sözünü iki eləməz.

deyir: "Bəklər, Allah-təala mana bir qız verəcəkdir, siz tanıq olun, mənəm qızım Baybörə bəyə oğluna bəşikərtmə yavıqlı olsun".

"Kitabi-Dədə Qorqud"da adaxlı, nişanlı həm də sədaqət rəmzidir. Baniçək Beyrəyi on altı il gözləyir. Nişan mərasimi isə sınaqdan (yarış, güləş, atçapma, oxatma) keçirilir. Nişan üzüyünü oğlanın özü taxır. Təkbətək yarışda qələbə çalan Beyrək "Ortamızda bu nişan olsun, xan qızı" deyir. (səh. 10)

"QABUSNAMƏ"Nİ VƏRƏQLƏYƏRKƏN

XI əsrin s. z. hikmət yadigarı, yüzdən çox alimin, şairin, tarixçinin, müəncimin, filosofun fikri xəzinəsindən qaynaqlanan, Şərqdə çox məşhur olan, dünyanın bir çox xalqlarının dillərinə tərcümə edilmiş "Qabusnama" əsərində ata-anaya hörmət, ailə, övlad tərbiyəsi və s. haqqında da çox dəyərli məsləhətlər vardır. Min ilin olaylarından keçib gələn bu nəsihətlər çağımızdan bu gün – mədəniyyətin aşılandığı müasir dövrdə müdrik ailə məsləhətlərində, tərbiyə-işlərində bir ibrət və örnək vasitəsi kimi istifadə etmək olar. Həmin dəyərli fikirlərin

toplumumuzun məzmununa uyğunlarından cüzi bir qismini seçib burada Səza təqdim edirik.

Ana və ataya ən azı ona görə hörmət lazımdır ki, onların hər ikisi soninlə yaradan arasında vasitədir. Deməli. Sən özünə və yaradanına hörmət etdiyin qədər, öz vasitələrinə də hörmət etməlisən. Ağlı başında olan hər bir övlad heç vaxt ana və ata haqqını unutmaz. Allah öz kitabı-məcidiyə belə deyir: "İtaat ediniz peyğəmbərə və öz amirlərinizə". Bu ayını bir neçə cür təsvir etmişlər. Onlardan birində belə oxumuşam ki, "amirlər" ana və atadır, çünki ərəb dilində "əmri" sözünün iki mənası vardır: iş və əmr. Amir ona deyirlər ki, həm ixtiyarı olsun, həm də iqtidarı. Ata və anada isə həm iqtidar var, həm də ixtiyar. İqtidar – yedirib baslmaq, ixtiyar – yaxşı şeylər öyrətməkdir. (səh. 32-33).

Ana və ata haqqını dini cəhətdən qəbul etməsən də, ağıl və insanlıq nöqteyi-nəzərindən qəbul etməlisən. Öz övladının səna qarşı necə olmalarını arzulayırsansa, sən də öz ata-anaya qarşı elə ol. Sən səni doğanla necə rəftar edibənsə, sənədən doğulan da səninlə elə rəftar edəcəkdir.

Ağıl ilə dövlət dövlət əldə etmək olar, dövlətlə ağıl qazanmaq olmaz. Cahil adam tez yoxsullaşa bilər, lakin ağıl oğru apara bilməz.

Bələliklə, əgər ağıl varsa, sənət öyrən, çünki bəliksiz ağıl paltarsız bədən, simasız adam kimidir. Yaxşı deyirlər: "bilik ağılın aynasıdır". (səh. 34).

*... Əgər Allah səna oğul versə, əvvəlcə ona yaxşı bir ad qoy... Bəyüdükcə vuruş qaydalarını təlim et, qoy at çapsın, silah oynatmağı öyrənsin.

* Elm və sənətdən nə öyrənmək lazımsa, hamısını övladına öyrət, beləliklə sən atalıq bərcunu və atalara xas olan mehribanlıq vəzifəsini yerinə yetirmiş olursan (səh. 117).

* Oğluna qız alarkən və ya qızını ərə verərkən çalış öz qohumlarından olmasın.

* Övladın qız olsa, onu həyalı bir dayaya tapşır, böyüyəndə ona bir müəllim tut.

Nə qədər ki, sənin evindədir, onunla mehriban dolan, çünki qızlar ata-analarının əsiri olurlar. Oğlan atasız qalsa belə, yenə öz işini tələb etməyə gədə bilər, necə olursa-olsun özünü dolandırar. Qız isə yazıq olar, hər nəyin varsa, əvvəlcə qıza xərclə, onun işlərini düzəlt, ərə ver, qəmindən xilas ol. Qızın bəkirədirsə, bəkirə kürəkən tap, qoy arvad könlünü ona versin, ərə də arvadın qədrini bilsin, hər iki tərəf bir-birinə bab olsun (səh. 119).

"Arvadı yaxşı ailədən almaq lazımdır, kimin qızı olduğunu bilmək gərəkdir. Arvadı ev dolandırmaq üçün alırlar, şəhvət söndürmək üçün yox..."

Arvad gərək tam həddi-buluğa çatmış, ağıla-kamala olmuş olsun. Atasının və anasının necə ev saxladığını, necə ev dolandırdığını görmüş olsun. Beləsini tapsan, ehməllik etmə, tez elçi göndər. Bir də çalış qışqanma, qışqanırsa heç evlənmə, çünki sənin qışqancılığın çox zaman zorla onu əyri yola getməyə məcbur edər...

Lakin arvaddan şübhələnilib onu qışqanmasan, pulunu ondan gizlətməsən və yaxşı saxlasan, Allahın verdiyindən onu yaxşı dolandırsan, o səna atadan, anadan və uşaqlarından daha mehriban olar. ("Qabusnama", B. 1989, səh. 114)

Vaxtı ilə lüt-üryan, keçədən, heyvan dərisindən, ağac yarpaqlarından özünə ibtidai geyimlər düzəldib meşələrdə, qayaaltı mağaralarda yaşayan insan böyük təkamül və inkişaf yolu keçmişdir. Onun keçdiyi tərəqqi mərhələlərini göz önünə gətirəndə qadın əməyinin, qadın təfəkkürünün əzəmətinə heyran oluruq.

Başariyyətin ilkin sivilizasiyasında ən böyük nailiyyət, ən gözəl

İnsanların yaşadığı coğrafi məkandan asılı olaraq ev tipləri qədim daş dövründə bir-birindən fərqlənmiş, adları da müxtəlif olmuşdur. İqlim şəraitindən asılı olaraq ilk ev nümunələri-komalar ağac budaqlarından, küləkdən, xəz dəridən, nəhəng heyvanların sümük-lərindən daırayı dəyər, şalaş, payə, qadır şəklində qurulmuşdur.

Neolit dövründə ovçuluqla və yığıcılıqla məşğul olan qəbilələr

patəkvəri sadə dayalərdə yaşamışlar. Oturacaq həyata keçilməsi ilə ev tipləri bir qədər inkişaf etmiş, bambuq və ya ağac daşlaqlarından, üstündə qurulmuş düz-bucaqlı, iki, yaxud dörd meyilli damı olan evlər yaranmağa başlamışdır. Bu dövrdə

Orta, Mərkəzi və Ön Asiyada, Qafqazda, Avropanın cənub-şərqində əkinçiliklə məşğul olan insanlar daş, möhrə, palçıq, çiy kərpic, saman və ağac materiallarından istifadə edərək müxtəlif tipli evlər tikmişlər.

İllər, əsrlər keçdikcə insanlar daha rahat, yaraşıqlı evlər, saraylar, qəsrlər ucaltmış, kənd və şəhərlər salmışlar.

İlk ev-məişət anlayışı, arzusu mağaralarda yaranmışdır. Kişilərin çöldə, bayırda, dağda, meşədə ov dalınca gedənləri zaman qadınlar mağaralarda yaşayış üçün səliqə-sahman yadırdı, ibtidai məişətin özünü qoruyurdular. Deməli, yurd, ev yaratmaq ilk növbədə qadının düşüncəsinin, çalışmasının, nəsil artırmaq istəyinin məhsuludur.

XXI ƏSRİN 2055-Cİ İLİNƏ QƏDƏR İLLƏR HANSI HEYVANLARIN ÜZƏRİNDƏ DÖNÜR?

Sıçan	Öküz	Palang	Dovşan	Balıq	Əjdaha	At	Qoyun	Meymun	Quş	İt	Qaban
					2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043
2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050	2051	2052	2053	2054	2055

NOVRUZ ADƏTLƏRİ

Min illər boyu yaranan və bu günə qədər gəlib çatan Novruz adətləri çoxdur. Onların bir qismini sizə təqdim edirik:

Novruz qabağı həyat-bacanı təmizləyirlər.

Novruza qədər bağların xəzəlini yığıb yandırılar.

Novruzda səməni göyərdirlər. Səməni halvası bişirirlər.

Novruz süfrəsi açılar.

Tonqal qalaylar (axır çərşənbə və bayram axşamı)

Novruzda təzə paltar geyirlər. Novruz xonçası bazayrlar.

Yumurta boyayb döyüldürülər. Axır çərşənbə günü ailə üzvlərinin sayına görə şam yandırılar.

Novruzda qız seçməyə çıxırlar. Novruzda qohumlara baş çəkib bayramlaşırlar.

Novruz günü ata-ananın qəbrini ziyarət edirlər.

Bayram axşamı qapıya, bacaya qoyulmuş papağa, torbaya Novruz xonçasından pay qoyurlar.

NOVRUZ BAYRAMI

Hər il martın 20-22-də qeyd etdiyimiz novruz bayramı yazın ilk günüdür. Bu gün gecə-gündüz bərabər olur. İl başa çatır, yeni ilin ilk səhəri yurdumuza qədəm qoyur. Novruz baharın müjdəçisi, təbiətin bayramıdır.

Novruz bayramının tarixi çox-çox qədimlərə gedib çıxır. Eramızdan əvvəl III minillikdə Babilistanda, Azərbaycanda, İranda ulu əcdadlarımız şumerlər bu bayramı qeyd edirmişlər.

XI əsr ərəb tarixçisi Əbu Reyhan əl Biruni Novruz təbiətin oyanması, əkinçiliyin başlanğıcı, dünyəvi bayram hesab olunduğunu qeyd edirdi. Novruz əkinçilik, məhsul bolluğu etiqadı ilə bağlı kütləvi xalq şənliyidir.

Novruz bir çox Şərqi ölkələrində Orta Asiyada, Əfqanıstanda, İranda, Pakistanda da qeyd olunur.

Fotolar: Rəsimindir

SƏMƏNİ BİŞİRMƏ

Böyük təbəqələrə buğda töküüb isladırırlar. Buğda göyərər, rəşlər bir-birinə qarışırdı. Sonra onu doğrayıb əzirdilər. Onun ağ rəngli şirasını sıxıb qablara yığırdılar. Sonra ona bir qədər su qatıb, həyatda ocaq qurub, iki pud, üç pud bişirən mis qazanlarda iki – üç gecə qaynadırdılar. Səməni bişənə yaxın rəngi yavaş-yavaş qızardırdı. Onun içində çox, fındıq qızardılar. Qohum-qonşu arvadlar hərə bir bəzəkli xonça düzəldib aparardılar və "Allah qəbul eləsin!" deyib həyatə düzəldirdilər. Qaydaya görə həyatə düzülən xonçalar evə qoyulmazdı. Həyatın hər yeri olvan xonçalarla bəzənərdi. Gecə hamı oturub gözləyirdi ki, görsün filankasın səməni qəbul olunacaq, ya olunmayacaq. Əgər səməni şirin çıxsaydı, demək qəbul olunmuşdu. Qadınlar çalıb – oxuyub oynayırdılar. Əgər şirin olmayıb acıtma olsaydı, deməli, qəbul olunmamışdır. ("Novruz", toplayanı A.Nəbiyev, B.1989, səh.93).

TOY ADƏTLƏRİ

TOY, TOY-DÜĞÜN SÖZÜNÜN MƏNŞƏİ HARADANDIR VƏ O NƏYİ İFADƏ EDİR?

Bu söz xalq arasında indi də çox işlənir. Məsələn, adamlar bir-birinə hədə-qorxu gələndə, bəzən də zarafatla deyirlər: "Sənə toy tutaram", "Elə bir toy tutaram ki..." və s.

Türk qaynaqları oğuznamələrin əksəriyyətində olduğu kimi "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında da "toy" oğuz cəmiyyətinin vacib siyasi, iqtisadi, hərbi-inzibati məsələlərini həll etmək üçün çağırılan yığıncaq, qurultay mənasını ifadə edir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" da Bayandır xan ildə bir dəfə toy çağırır oğuz bəylərini bir yerə yığıb, bəzi məsələləri həll edir.

Dastanın mətnindən göründüyü kimi Qazan xanın da verdiyi toy bugünkü "toy" anlayışında deyildir. Tarixi faktlar göstərir ki, türk tayfaları bu tip toyları 15-16-cı əsrlərdə belə davam etdirmişlər. Bunu hökmdar Uzun Həsənin tarixçisi Əbubəkr Tehraninin "Kitabi-Diyarbakriyyə" adlı kitabının başında verdiyi Ögüz-namə və 15-ci yüzilliyin hadisələrinin təsviri də subut edir. Əbubəkrin məlumatında Bayandır xan toyda qızıl və gümüş kəmərlər paylayır. Qədim türklərdə toy mərasimindən qabaq sınaq yarışlarının olması əski folklor nümunələrində də öz əksini tapmışdır... ("Kitabi-Dədə Qorqud" ensiklopediyası", B.2000, səh.307)

Qədim türklərdə "toy", "toy-düğün" anlamı həm də şənlik bildirir. Bu qədim adət evlənmək mərasimində də olmuş və əsasən bugünkü toy anlamında qalmışdır.

Toy mərasimi... xalqın əsrlər boyu yaratmış olduğu böyük xalq yaradıcılığı abidəsidir.

F. Kəcərlı, professor.

AZƏRBAYCAN TOYLARI

Azərbaycan toyu ibrətli bir həyat nümunəsidir. Bu haqda tədqiqatçılarımız, etnoqraflarımız, yazıçı və jurnalistlərimiz çox yazıblar. Mətbuatda və televiziya kanallarında indi də toylarımız haqqında maraqlı söhbətlər, verilişlər gedir. Azərbaycan toyu haqqında alim-tədqiqatçı sözlünə həmişə ehtiyac vardır. Azərbaycan toylarının tarixi və adətləri haqqında oxucularımıza daha ətraflı bilgi vermək məqsədilə tarix elmləri doktoru, professor H.A. Quliyevin "Məişətimizdə adət və ənənələr" kitabındakı maraqlı fikirləri yığcam şəkildə oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq: "Hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, toy mərasimlərimiz çox mərhələli, mürəkkəb, adətlərlə əlaqələndirilmişdir. Bu cəhət xüsusilə şəhərlərdə (Quba, Şamaxı, Şəki, Gəncə, Bakı, Naxçıvan və s.) daha açıq büruzə verir. Məsələn, qız bəyənmə, ağır bilmə, söz kəsdı, nişan və şirni, qız evinə paltar aparma, qız şirəsi, paltar-kəsdı, oğlan evində xına gecəsi, nikah (kəbin), cehizin siyahısını tərtib etmə və onun daşınması və s. toya qədər olan pillələrdir".

Toyun maddi cəhətinə gəldikdə isə toy sahibi bir sıra xərcləri çəkməli olurdu: bayramlıq (bayramlarda və təntənəli günlərdə qız evinə göndərilən bəxşis), bəlgə (qızın "ha"si alınandan sonra ilk bəxşis)... parça biçimi, başlıq (gəlin üçün verilən xərc), gəlini bəzəyənlərə verilən pul, mehr (kəbin kəsildə alınan xərc), qazan üstü, torpaq basdı, yengə pulu, nəmə, üzə çıxdı, və s. Biz hələ xına pulu, qazan üstü chezi demirik".

Bu adətlərin yaranması və inkişafı ilə bağlı toy geyimləri, gəlin paltarları da meydana çıxırdı. (BSE, c.38, s.181)

Toyu idarə edən adamın seçilməsi, sərpayının –“xanın” layəqəti, mağar məsələsi, və s. işlər də bu qədim adət-də mühüm əhəmiyyətə sahib edirdi.

Azərbaycan toyları adətən 3 gün davam edirdi. Sonralar “pullu toy” ortaya çıxdı, indi də davam edir.

Akademik M.A. Dadaşzadə yazırdı: “Ailə mərasimləri arasında toy xüsusi yer tutur. Toy adı evlənmək mərasimi çərçivəsindən çıxaraq, xüsusən kənd yerlərində, ictimai-mədəni bir əyləncəyə çevrilir. Toyun öz daxili ələmi vardır. Orada nümayiş etdirilən əyləncə və oyunların repertuarı genişdir. Xalq teatr ünsürləri müəyyən dərəcədə bu toy mərasimləri ilə bağlı olaraq bu günə qədər gəlməkdədir”. (s.112).

Keçmiş toylarımızın bir çox gözəl cəhətləri – at çapmaq yarışları, güləsmək, sürpapaq, bahar bənd, papaq oyunu, piyalə və yaylıq oyunu, gərdək qaçırma və s. kimi cavanların mədəniyyətini, çevikliyini və istedadını nümayiş etdirən xalq idman oyunları olmuşdur. Bundan başqa yallı getmək, “Haxışta”, “Gülüm ey” kimi kollektiv mahnılar və rəqslər toylarda əsas yer tuturdu. Bəzi yerlərdə 30-40 (hətta daha çox) kişi tərəfindən ifa olunan xalq oyunu (Quba) “Sütdü sümük” icra edilirdi. Qadınlar tərəfindən kollektiv şəkildə ifa olunan “Toy mələk”, “Kəlik-kəlik”, “İncə-İncə” (Quba – Xaçmaz) kimi oyun və rəqslər tamamilə unudulmuşdur. Ənənəvi toylar qız-gəlinlərimizin, gənclərimizin öz rəqs məharətlərini göstərən məclis idi. Hər bir məhəllə, ayrı-ayrı ailələr, tək şəxslər toylarımızda bir-biri ilə yarışır. Hər məhəllənin özünəməxsus rəqsləri, əyləncələri, oyunları vardı.

Bəzi bölgələrdə (müharibəyə qədər) birisinin toyunda “Söz kəsdişi” – kend qızlarının üzünə kələgəyi

salıb rəqsə dəvət edərək barmağına üzük taxmaq (nişanlamaq) və beləliklə nişanlama mərasimini bütün camaatın gözü qarşısında daha təntənəli etmək adət olmuşdur. Bu, qız və oğlanın ən yaxın adamları ayrıca “nişan toyu”ndan və onun əlavə xərcələrindən azad etməklə, həm də nişan mərasiminə ictimai xarakter verirdi. (c.116).

Şərq xalqlarının toy mərasimləri və evlənmək adətlərində mənə oxşarlığı vardır. Lakin onların icrasında müxtəliflik gözə çarpır. Bu da qədim zamanlardan Şərq xalqlarının bir-biri ilə mədəni əlaqələrinin olduğunu göstərir.

TOY MƏRASİMİNDƏ EL KÖMƏKLİYİ

Xalqımızın məişətində, adət-ənənəsində özünəməxsus yeri olan mərasimlər içərisində toy xüsusi yer tutur. Toy mərasiminə təkcə iki gəncin evlənməsi kimi dar mənada baxmaq bir tərəfli olardı. Doğrudur, toy öz məzmununu etibarilə iki gəncin ailə səadətini qurmasına həsr edilərsə də, geniş mənə daşıyır. Hər şeydən əvvəl toy etmək, ailə qurmaq ata ocağının sönməməsi, soy-kökün, nəslin yaşaması kimi bəşəri hissləri özündə birləşdirir. Xalqımızın toy adətlərində zəngin oyun əyləncələri, rəqslər, deyişmələr, dastan gələləri xüsusi yer tutur.

Azərbaycan toyuna xalqın rəqs sənətinin, xalq teatr tamaşalarının həm ixtiracısı, həm də yaşadıcısı kimi baxmaq lazımdır. Toy tarixən el-obanın şənlik meydanı olmuşdur. Milli rəqslərimizin, meydan tamaşalarının, oyun və əyləncələrimizin hər çox nümunələri məhz bu mərasimə yaranmış və gələcək nəsillərə yadigar qalmışdır.

Toy el şənliyi olduğu üçün, onun

keçirilməsi də el gücünə əsaslanırdı. Qız bəyommadan, elçi getməkdən, nişandan başlamış, toy gününədək el-oba toy sahibinə kömək edərmiş. Böyük nişan əslində qız evinin toyu demək idi. Odur ki oğlan evi qıza lazım olan pal-paltarı, ziynət şeylərini məhz bu mərasimə təqdim edirdi. İndi də belədir. Qohum-qonşu xonçalar tutardı, oğlan evinə, sonra qız evinə gedilərdi. Toy məclisində hərə öz adına layiq iştirak edərdi, öz hədiyyələrini verərdilər. Bu, oğlan evinin işini xeyli yüngülləşdirirdi. Azərbaycan toylarının xeyirxah bir xüsusiyyəti də vardı. Çalğıçılar, xanəndələr, aşıqlar pul səhəbi tələməzdi. Onlar yalnız şabəşə danışırdılar. (Q. Cavadov, “Azərbaycanda el köməyi adətləri”, B.1993, səh. 90-96)

“VAĞZALI ÇALINIR”

Hər bir ata-ana üçün oğul, qız toyu görmək ən böyük arzudur. Bu əziz günü onlar illərlə gözləyirlər. Qızları gəlin köçəndə analar sevincdən kövrəlib, göz yaşlarını saxlaya bilmirlər. Bu kövrək anı şair Tofiq Bayram poeziyanın dili ilə bəzə təsvir edir:

Duvağa bürünüb yola düşürsən,
Qonşular telinə çiçək bağlayır.
Ay bacım, sən haldan-hala düşürsən,

“Vağzal” çalınır, anam ağlayır...

Bir evdən bir evə səadət gedir,
Biri yola salır, biri səsləyir,
Bir ana qızını burda ləngidir,
Bir ana həsrətlə gəlin gözləyir.

Gedirsən ən şirin arzu-kam kimi
“Vağzal” çalınır, get yavaş-yavaş.
Dünyada hər ana öz anam kimi
Birçə toy günündə ağlayaydı kaş.

NIŞAN ÜZÜYÜ

Kəçəri tayfalarında kişilər öz sevgililərinin qaçmalarının qarşısını almaq üçün onların ayaqlarını küləşlə bağlayırdılar. Sonra bunlar dəri “qandallarla” əvəz olundu. Daha sonra da kündlər meydana gəldi. İnkışaf emiş romalıları isə gözəlliklərə əvvəlcə dəmirdən, sonra isə qızılдан üzükklər bağışlamağa başladılar. Xristianlıq isə bunu ənənəyə çevirdi. O vaxtdan nişan üzükklərinin dəyişdirilməsi nikah mərasiminin əsasını təşkil etdi. Qaldı nişan üzüyünün forması – hazırlanmış metal əsirdən əsrə dəyişmişdir.

XV əsrdə Avropa sarayında Hindistandan gətirilmiş almazlar dəbə düşdü. Onlar nişan üzükklərini bəzəməyə başladılar. İlk əvvəllər bu almazlar emal olunmamış şəkildə istifadə olunurdu. İlk belə bəzəyi nişan mərasimində Casur Kralın qızı Mariya Burqundskaya aldı.

XVI əsrdə üzərinə nikahı qorumaq barədə sözlər yazılmış üzükklər dəbə düşdü. Məsələn, üzükklərə belə sözlər yazılırdı: “Allah-taalanın birləşdirdiyini insanlar ayıra bilməz”. Bununla yanaşı, üzərini briyant qaşlar bəzəyən üzükklər Avropanın adli-sənli adamları arasında üstünlüyü qoruyub saxlayırdı.

XVII əsrdə yeni formalı nişan üzükkləri meydana gəldi. Onlar birləşmiş iki əl formasında idi. Bir əl briyantdan hazırlanırdı və sədaqət rəmzi, yaqutdan düzəldilmiş əl isə almaz qaşı, ətrafında isə kiçik briyant qaşları olan üzükklər də bu vaxt meydana çıxmışdır...

XIX əsrdə nişan mərasimində qiymətli qaşlarla bəzənməş üzük, toyda isə biri briyant qaşlı nişan üzüyü bağışlamaq dəbə düşdü. Zərgərlər orijinal, qeyriadi formalı əsl sənət əsərləri yaratmağa başladılar. (A.Eminov, “Şərq ailəsinin sirləri”, B.1992, səh. 38)

Bu məlumata əlavə edək ki, Azərbaycan aparılmış arxoloji qazıntılar zamanı hələ yeni eradan əvvəl ikinci minilliyə aid tunc, dəmir, və sümükdən düzəldilmiş üzük nümunələri tapılmışdır.

Varlı evində toy.
Rəssam:
Ə.Əzimzadə.

Kasıb evində toy.
(hər iki əsər
R. Mustafayev
adına Azərbaycan
Dövlət İncəsənət
Muzeyində
saxlanılır).

CEHİZ

Cehiz vermək bir çox xalqların, o cümlədən Azərbaycan xalqının qədimdən gələn adət-ənənəsinə daxil olmuş gözəl bir şadlıq mərasimidir. Cehiz yeni ailə quran gənclərə köməkdir. Atababalarımız, nəvələrimiz qız uşağı dünyaya göz açandan onun gələcək ailəsi üçün düşünmüş, imkan daxilində cehiz hazırlamağa başlamışlar.

Hər tarixi dövrün cehiz vermək dəbi olmuşdur. Keçmişdə qız evi elçiliyə gələn oğlan adamlarına qızın bacarığını, əl qabiliyyətini nümayiş etdirmək məqsədilə qızın illərdən bəri toxuduqlarını, tikmələrini göstərər, qızı köçürdükdə də bunları

cehizə qatıb oğlan evinə verərdilər. Cehizin tərkibində gənc ailə üçün vacib olan məişət əşyaları, yataq dəsti, pal-paltar olardı.

Cehiz sonralar varlanmaq vasitəsinə çevrilmişdir.

Xoşbəxt ailə qurmaq üçün cehizin dəbdəbəli olması əsas deyildir. Əsas yeni ailə quranların bir-birinə olan mehriban münasibəti, məhəbbəti və sədaqətidir.

MÜASİR TOYLARIMIZ VƏ CEHİZ VƏRMƏ

Son zamanlar insanların yaşayış tərzini yaxşılaşdırdığından onlarda dəbdəbəyə, şöhrətə meyl keyli artmışdır. Valideynlər sanki bir-birləri ilə bəhsə girərək toy mərasimlərimizə o qədər artırmalar etmişlər ki, indi bunun dhisindən gəlmək olmur. Gəlin gedən qız üçün dəst-dəst mebel, bahalı geyim şeyləri, mətbəx əşyaları, çoxlu ziynət şeyləri verilir. Oğul evləndirmək daha böyük xərc və təmtəraq tələb edir. Hətta hərnlənməmiş atalar toy arafəsindəki hazırlığın hər gününü bir təntənəyə çevirirlər. Bu dəbbabə, hərnlilik, yersiz, şit öyünmələr, özünügöstərmələr yabançı bir adət kimi xeyir məclislərimizə daxil olmuşdur. Bu yerdə bir çoxları deyərək bilirlər: Varlığa nə dərlilik. Biz də deyirik: - Allah bol ələsin, övladları xoşbəxt olsunlar. Amma xalqın sadə, zəhmətkeş adamlarını düşündə görürük ki, bunlar hamının qüvvəsinə uyğun deyildir. Hər bir ata-ana öz övladını istəyir, onun xoşbəxtliyinə çalışır. Mərasimlərimizə artırılmış süni yeniliklər, özü də çox bəha başa gələn işlər bircə lazım deyildir. Elə etmək lazımdır ki, hər kəs öz xeyir işini yola versə bilsin, heç bir valideyn öz övladı qarşısında xəcalətli qalmasın. Qız köçürən də, gəlin gətirən də bir-birini başa düşsün. Çalışmaq lazımdır ki, gənclər bir-birinə tay olsunlar.

İndi gəlin birlikdə düşünək. Çalışmaq ki, toya hazırlıq mərasimləri və toy gününün özü şən, maraqlı, ibrətli yadda qalan olsun. Sadəlik, səmimiyyət, mehribanlıq və təbiiyyət asil gözəllikdir.

Şair M.M. Nəvvab:

"Evlənməkdə gecikmə. O sənin nəfsini pis yerlərə getməkdən saxlayar, adın təmiz qalar. Cəhd et halal süd əmmiş bakır qız al. Anasının xasiyyətini də unutm.

Üç cürə şeydən uzaq ol: Birincisi dul qadından, ikincisi varlı olub sənə minnət qoyandan, üçüncüsü səni görəndə ah-nalə edib, nazik səslə sızıldayan qadından.

Qadın gözəl olmasa da olar. O xoşxəzlili, xoşxasiyyət olsa, bu, böyük səadətdir. Bədxasiyyət, bədrəftar və çirkin övrətin (arvadın) olsa, vay sənin halına; malın, canın və ömrünün fənyaya gedəcəkdir.

Dünyə bir neçə şeyə etibar etmə: Göyçəklərin gözəlliyinə, divanələrin lütfinə, sarıxoslu bəxşişinə, ağılsızların inamına, dünya malına, düşmənlərin hiyləsinə".

* Ailədə oğlan uşağı olanda onun yürüyüşünə yamanı papaq, kəmə, qamçı qoyurlar ki, nəslə kişi gəlməyir. El-obanın, ailənin qeyrətidir.

* Qız anadan olanda ana gərək qız uşağının yürüyüşünə qayçı, iynə, yskük, sap, daraq qoysun. Belə qızlar ağbırçıkların inamına görə evdar, işgüzar olar. (Həkimov M.L., "Xalqımızın deyimləri və duyumları", B. 1986, səh. 384)

KEÇMİŞDƏ GƏNCƏ TOYU

Azərbaycanda hər bölgənin, hətta şəhərin, kəndin öz toy adətləri, toy mərasimləri olub, indi də var. Qədim tayfalarından qalmış bu adətlərdə müəyyən fərqlər olsa da, mənə etibarlı ilə eynidir. Nikah, toy ən böyük murad, arzu, istək, məqsəd sayılır.

Qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan Gəncədə toy adətlərinin özünəməxsusluğu var. Bu haqda jurnalist Ə. İsayevin "Gəncə və gəncəlilər" (B.1991) kitabında verilmiş məlumatı nəzərinizə çatdırırıq:

Toy mərasiminə hazırlıq mürrəkəb və eyni zamanda fərqli bir prosesdir. Elçiliyə getməklə başlanan bu prosesdə qocaların söyləmələrinə görə çox ehtiyatlı tərpənilirlər. Bunun üçün münasib, xüsusilə şənə və bazar günləri seçirlər. Əvvəlcə iki-üç qadın qız tərəfin ağzını aramaq, "hə" sini almaq üçün gedirdi. Qız evinin razılığı alındıqdan sonra nişan üzüyü taxmaq, parça biçini mərasimi təmtəraqa keçirdi. Bu, elə qız toyu sayılırdı.

Toyda qohum-qardaş bir-birinə əl tutur, kömək edirdi. Qızın bütün nişan və toy xərcini oğlan evi çəkirdi. Kəbin çoxlu adamın şahədəti ilə kəsilir və hamının gözü qabağında mehr sənədi yazılırdı. Nikahın özü ürəyin başında gəzdiləyimi, nikah (kəbin) sənədi də daim göz qabağında, bəzən də etibarlı yerdə saxlanılırdı. Kəbin kağızı (buna mehr qəbələsi də deyilir) zarla yazılırdı. O ağsaqqal, ağbırçək öydü, duası kimi ürəkdə yaşayırdı, nəsilədən-nəslə keçirdi.

Azərbaycanın çox yerində olduğu kimi Gəncədə də toy adəti üç gün davam edirdi. Həm qız, həm də oğlan evində. Özü də eyni vaxtda. Toyun ikinci günü, gəlin gətirilməzdən qabaq oğlan evində bəy

tərfi olurdu. Xonçalar bazanir, bütün el yığışdı. Təzə bəy sağdı və solda birgə bəzakli masanın arxasında otururdu. Meydan xanəndəyə verildirdi. Bir-bir bütün qohum-taniş yadı salınırdı. Kimin adı çəkildisə, irəli yeriyir, bəyi təbrik edir, parçadan, paltarından, puldan nəmər verir, sonra da əl-qol götürüb oynayırdı. Elə ki, bəy tərfi qurtarırdı, oğlanın vakili qabağa düşüb, toy dəstəsi çal-çağırda qızı gətirməyə gedirdi. Gəlini aparən zaman qardaşı, yaxud yaxın qohumu qızın belinə kəmərlə bağlayırdı. Bu da namus-qeyrət rəmzi idi. Yengə də göz dəyməsin deyə qızın başına üzərlik fırladıb oda atırdı, başına üz dəvəyi salırdı. Bu iş adətin qızın dayısının boyuna düşürdü. Qızı oğlan evinə o, müşayət edirdi. Sağdış lampası, soldış isə güzgü tuturdu. Qoy ayağı sayalı, ömrü işıqlı olsun! Elə ki, gəlin həyata daxil olurdu ayağının altına nəlbəki qoyurdular. Bir biği burma da elə o daşıq qolunu çırmayıb qurbanlıq kəsirdi.

Buyursunlar, indi meydan qayınanının, qayınatanındır, deyirdilər. Onlar qoşalaşmış gəlin qabağında oynayırdılar. Sonra da gəlin bəzədilmiş otağa keçirdi. Gərdək arxasında oturan qocağına körpə oğlan uşağı qoyurdular ki, oğullu-uşaqlı olsun. Əsl mərkəyə yengə gözəyindənliyi gətirib müşululuq alanda müjdə tufəngi açılarda başlanırdı.

QIZ GƏLIN KÖÇƏNDƏ

Xalqımızın adətinə görə qız gəlin köçəndə gətiridiyi güzgü rəmzi mənə daşıyır. Güzgü təmizlik, bəkirlik, paklıq, sədaqət və ismət deməkdir. Buradan da belə mənəti mənə çıxır: "Oğlan evi arxayın olsun, qızımız bu güzgü kimi təmizdir".

Qız gəlin köçəndə başı üzərindən buğda və düyü atırlar. Yaxud, qızın toy xonçasına şirin çörək, qatılla və s. qoyurlar ki, özü ilə ər evinə bərkətə aparsın.

Qız gəlin köçəndə başına bir tiki çörək qoyurlar. Mənası budur ki, o halat əl çörəyi yeyib, təmiz ana südü içib.

Qız gəlin köçəndə toy xonçasına çörəklə bərabər bal da qoyurlar ki, bəyin evinin qapısında həmin çörəkdən bir tiki kəsib bala batırsın və qıza uzadırlar. Mənası budur ki, dilin şirin olsun.

Vaxtilə azərbaycanlı ailələrdə ata evindən ilk növbədə gəlinin bəy evinə aparacağı çörək çıxardı. Oğlan evinə gəlin yalnız çörəkdən sonra ayaq basardı.

Gəlin oğlan evinə qədəm qoyanda qızlar, gəlinlər onun dövrəsinə yığışır, çalib oynayırlar. Gəlinin başı üzərindən noğul, konfet tökürlər. Qonaqlar, ərlək qızlar simləri yerdən yığırlar. Bu adətin mənası budur: kim həmin şimirlərdən yəsə, onun da təzliklə xeyir işi olar.

Gəlin bəy evinə daxil olanda ayağı altında qab sındırılır. Bu, o deməkdir ki, təkəsinə qab-qacaq olsun, ürək sınımasın.

Gərdəyin dalında, döşək üstündə qabaqcadan körpə oğlan uşağı qoyurlar. Adətə görə, gəlin həmin körpəni götürüb bağrına basmalıdır. Mənası: oğullu-uşaqlı olarsınız (A. Abbasov, H. Əhmədov, "Qız gəlin köçür", B.1992, səh.12-13)

AĞ GƏLİNLİK PALTARINI İLK DƏFƏ HARADA, KİM GEYİNİB?

Diqqət etmisinizmi, indi dünyanın hər yerində gəlin köçən qız toy günü ağ paltar geyinir. Ağ göyərçin kimi məclisə gələn, utancaq baxışları ilə böyün yanında aylaşan, musiqi sədaları altında ağ sonalar kimi süzən qızlara baxanda fərh hissi keçirir, fikrim çox-çox uzaqlara uçar. Ağ gəlinlik paltarı görəsən ilk dəfə harada geyilib? Bu səadətə ilk dəfə kim qovuşub? Çox çətin sualdır, eləmi? Bəli. Elmi ədəbiyyatda, mətbuatda bu məsələyə aid çox cüzi məlumatlara rast gəlirik. Əvvəlcə onu qeyd edək ki, toy mərasimi, gəlin köçməsinə adət ən qədimlərdən məlumdur. Anasıhaqlıq dövründə bu mərasim öz haqqı mənasını insan cəmiyyətinin monoqamiya mərhələsində tapıb və inkişaf etməyə başlayıb.

Gəlin köçməsinə, toy adətləri bütün xalqlarda olmuşdur. İnsan həyatının ən əlamətdar, ən sevinci günü olan bu toy şənliyi hər bir xalqın mədəni səviyyəsini, dini-əxlaqi görüşlərini, zövqünü əks etdirən tamaşaşdırılmış bir adətdir. Burada ata evindən ar evinə gəlin köçən qızın toy günü bəzənib geyindiyi paltar da rəmzi mənə kəsb etmişdir.

Bilinir, ilk dövrlərdə gəlin paltarları na rəngdə və necə olmuşdur. Amma bir həqiqət məlumdur ki, toy günü gəlin köçən qız bəzənmiş, xüsusi paltar, duvaq geyinmişdi. Ən qədim xalqlarda belə bir adət mövcud idi ki, toy günü çiyinlərinə bürünəcək salardırlar. Bu toy duvağı bizim günlərdə gəlin geyinir. Həyat, cəmiyyət inkişaf etdikcə, mədəni səviyyə yüksəldikcə, toy. Mərasim və gəlinlik paltarları da intibah dövrləri keçirmiş, şəkildən-şəklə düşmüş, dəyişmiş, getdikcə gözəlləşmişdir.

Gəlinlik paltarı həmişəmi ağ rəngdə olmuşdür? Bir çox xalqlarda

ağ rəng dinclik, əminamanlıq, xoşbəxtlik rəmzi hesab edilir. Ağ rəng təmizlik, paklıq, bəkirəlik mənasını da verir. Ağ geyimin gözəlliyi, zərifliyi isə xüsusilə göz oxşayandır. Bəlkə elə buna görə də ulu əcdadlarımız ağ rəngə xüsusi istəklə yanaşmışlar?! Tarixdə belə bir əhvalat da olmuşdur: Deyilənə görə Xəzər ətrafında yaşayan qədim türk xaqanlığı o qədər güclənmişdi ki, hətta Bizans kimi güdrətlə dövlət də bundan təşviş düşmüşdü. Xaqanlaqla qonşuluq münasibətini yaxşılaşdırmaq üçün Bizans imperatoru xaqanın qızı ilə evlənmək və qohum olmaq istəmişdi. Türk xaqanı öz qızını cəh-cəllə, gözəl, ağ ipək gəlinlik paltarında Konstantinopola (indiki İstanbul) yola salmışdı. Gəlini qarşılamğa çıxan şəhər əhalisi ağ geyimdə bir mələkəni görəndə heyrdəndə sanki donub qalmışdı. Gəlinin ağ paltarı, zər-zibəsi, daş-qışı hamını heyran etmişdi.

Bu hadisədən sonra Bizansda toy şənliyi qurulanda hər bir valideyn arə gedən qızına ağ gəlinlik paltarı geyindirirmiş.

Ən zərif parçalardan tikilən toy gəlinlik paltarları artıq neçə yüz illərdə dünya xalqlarının məişətinə daxil olmuş, gözəl adət-ənənəyə çevrilmişdir.

Müasir dövrdə toy gəlinlik paltarlarının çoxlu gözəl nümunələri mövcuddur. İnsanların mədəni səviyyəsi, zövqü artıqca toy geyim paltarlarının da bir-birindən gözəl nümunələri yaranır.

Hər bir ailəyə toy qisməti, gözəl-göyçək, ismətli qız balalarına toy günü ən yaraşlıq, ən zərif ağ gəlinlik paltarı geyinməyi arzu edirik. Bu düm ağ, zərif paltarda bəy evinə gələn qızlarımız qoy özləri ilə təzə evə, ailəyə sevinc, fərh, bəxət, dinclik və xoşbəxtlik gətirsinlər. Onlara həmişə ağ günlər, səadət, mənalı ömür arzulayıırıq.

QOCALARIN QIZIL TOYU

1973-cü ildə İngiltərənin Folkston şəhərində 150 ailənin birgə qızıl toyu keçirilmişdir. Həmin oğlaların və arvadların hamısı ailə həyatının 50 illiyini qeyd etməyə yığılmışdır. "Qızıl toy" mərasiminin fəxri qonaqları – 88 yaşlı Ernest və 86 yaşlı Cenni Uilyams isə 68 il əvvəl evlənməmişdilər. Onlar çoxdan idi ki, babanənə olmuşdular. Bayram məclisinin iştirakçıları yubiley mərasiminə məsində deyil, atlı faytonlarda gəlmişdilər. Orkestr 50 il əvvəl dəbdə olan musiqi əsərlərini çalmışdır. Pionerun 93 yaşı vardı. Yubilyarlar Çarlı Çaplinin 1923-cü ildə ekranlara buraxılmış səssiz kino filminə baxmışlar.

Əgər belə bir mərasim Bakıda və ya Azərbaycanın hər hansı bir şəhərində keçirilsə, görəsən neçə ailə qızıl toya dəvət olunar?! Bu suala dəqiq cavab vermək mümkün deyil. Çünki belə bayram keçirmək çox çətinidir. Axı, Azərbaycanda belə ailələr çoxdur. Allaha şükür ki, bizdə ailə məsələsi həmişə möhkəm olub. Nənələrimiz, babalarımız ta qocalanadək, daha doğrusu dünyalarını dəyişənədək birgə ömür sürmüşlər. Həyatın bütün ağırlığını, acısını, nəşəsini, sevincini birgə keçirmişlər. Amma yaadlarına düşməyib ki, gümüş, qızıl toy etsinlər.

Nə olar, başqa xalqlardan da yaxşı cəhətləri, adətləri öyrənmək olar. Bunun böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Qoy bizdə də gümüş, qızıl toy keçirmək yeni bir adət halını alsın. Həmişə belə şərfi, namuslu ömür və toy qismət olsun!

Ekran qarşısında düşüncə

MÜASİRLƏSMƏK, YENİLƏSMƏK HƏMİŞƏ ÖZ SÖZÜNÜ DEYİR

Sovet dövründə toy məclislərini sadələşdirmək və ona ictimai mənə vermək üçün pullu toyların keçirilməsinin qarşısını almaq məqsədilə bu məsələ dövlət və mətbuat tərəfindən müzakirəyə çıxarılmış, tənqid edilmiş, nümunə olaraq pulsuz toylar da keçirilmişdir.

Müasirlərdə çalışan gənclərə kömək məqsədilə komkomol toyları adı ilə toy məclisləri təşkil edilirdi. Lakin bu təşəbbüslər basit şəkildə olduğu üçün dəb halına düşməmişdir.

Müasir dövrün yeni həyat tərzinin psixoloji əhval-ruhiyyəsinin dəyişməsi və bir sıra problemlərin ortaya çıxması üzündən xarici ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da evlənmək və toy adətlərində bir sıra yeniliklər meydana çıxmışdır. Hələ 50 il əvvəl "Bəki" (aşağı) qəzetində belə qənaətə gəlmişdik ki, Riqada çıxan aşxam qəzetində olduğu kimi, evlənmək istəyən gəncləri mətbuat vasitəsilə görüşdürək, onlar haqqında məlumatlar dərc edək. Baltik sahil, Rusiya və Avropa ölkələrində həmin bu təşəbbüs yayıldığı halda bizdə bu, milli xüsusiyyətimizə yabançı olduğu üçün alınmadı.

İndi bu, xeyrixah iş kimi televiziya kanallarında təbliğ edilir. Taleyi uğursuzluqla üzləşmiş, bəzi ata-anaların hikkəsi üzündən dağılmış ailələrdə iztirab və çətinliklər içərisində və yetimxanalarda böyüyən uşaqlar evlənmək həddinə çatanda bir sıra problemlərlə qarşılaşırlar. Arxa-dayağı olmayan, ata tərbiyəsi gəlməyən, an nəvəzindən məhrum olan belə gənclər təcrübəsizlik və nəzarətsizlik mühitində tələm-tələsik evləni və tezliklə də müxtəlif səbəblər üzündən nikahlarını pozurlar. İş tapmaqda, ailə qurmaqda, evlə təmin olunmaqda çətinlik çəkirlər.

Mirzə Şafi Vəzəh, Azərbaycanın görkəmli şairi:

* *Gözəl qadın o zaman sevilir ki, o həm cəmiyyəti, həmdə özüni bəzsən.*

* *O adam mahirdir ki, həyatın çirkinliyi içərisində gözəlliyi tapa bilsin. Bu elə bir hissirdir ki, o gözəllərin yanından, qızıl gülün ətrindən, günəşin zərrəsindən gəlir. Belə sevginin qarşısında baş əyirəm.*

* *Ən üli məhəbbət yüksək ağıl deməkdir.*

* *Qadına qəlbinə bağlansan, yaxından tanıyıb öyrənsən bir o qədər seversən.*

* *Həyatın ən gözəl məxluq olan qadınlar xoşbəxtlik tacının ən qiymətli qəsidir.*

Cəmiyyətimizə ağır yük olan, milli mədəniyyətimizə ziyan vuran belə qüsurların, problemlərin qarşısını almaq, insanlara kömək əlini uzatmaq xeyrixah işdir. Televiziya kanalları, o cümlədən ANS və ATV-nin əməkdaşları bu məsələdə nəzarətsizliklərə kömək etmək, dərdlərinə çarə tapmaq üçün fədalı iş görürlər. Maraqlı verilişlər vasitəsilə darda qalan, öz gələcəyini qurmaqda çətinlik çəkən insanları xalqın, ictimaiyyətin gözü qarşısında görüşdürür, fikirlərini, arzularını öyrənir, elçiliyini edir, işə düzəldir, el adətə və müasirliyin sintezi ilə uyğunlaşdırılmış xeyrixah iş görürlər.

Belə verilişlərin bir əhəmiyyəti də odur ki, bu görüşlər, söhbətlər, müsahibələr müasir gəncliyin, o cümlədən müxtəlif təbəqədən olan insanların mədəni səviyyəsi, həyat ideali, zövqü, dünyagörüşü, tərbiyəsi,

ata-anaya, övlada, ailəyə münasibəti, istəyi böllü olur. Bununla cəmiyyətin ümumi səviyyəsi göz önündə canlanır. Belə canlı verilişlər milyonlarla insan baxır. Onlar bir nəvə bu xeyrixah işlərin iştirakçısı olur, evlənan gəncləri təbrik edir, xeyirdua verirlər. Bu, insanların ürayında mərhəmət hissini artırır. Azərbaycanın bölgələrindən, İrandan, Türkiyədən, Rusiyadan və b. ölkələrdən zəng edib, münasibətlərini bildirən insanların xoş sözlərini eşidəndə bunun bir daha şahidi oluruz.

Amma bu məsuliyyətli işdə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Doğrudur, veriliş hazırlayanlar bu məsələyə diqqət yetirirlər. Ancaq ekrana tez çıxıb özünü göstərən, bir-iki sözəndən sonra qərarını verən gənclər yanlı bəhlərlər. Verilişin xeyrixah niyyətlərindən süni surətdə istifadə edənlər də ola bilər. Gənclər bir-birlərini yaxşı tanımalı, xasiyyətlərinə, ədəb-ərkanına, sözlərinin səmimiyyətinə bələd olmalıdırlar. Onların zövqünə, bir-birlərinə yaraşır-yarışmadığına xüsusi həssaslıqla yanaşılmalıdır. Bəzən studiyada oturan gənc tamaşaçıları, telefonla zəng edib fikir söyləyənlər səhvlərə yol verirlər. Ailə qurmaq istəyən təcrübəsiz gənclər bu düşünləməsi fikirlərin təsiri altına düşür, seçimlərini düzgün etmirlər. Süni, yersiz tərəf və aylaşmaya çevrilmiş görüş zamanı verdikləri cəzələri sonrakı günlərdə geri götürürlər.

Həmkərlərimizə tövsiyyə edərdik ki, bu xeyrixah təşəbbüsü daha yüksək səviyyədə davam etdirmək üçün bu məsuliyyətli işə görkəmli psixoloqlar, pedaqoqlar, müdrik ağsaqqallar, ağırırçəkləri cəlb etmək faydalı olardı.

SEVMƏDƏN, MƏCBURİYYƏT QARŞISINDA QURULAN AİLƏDƏ XOŞBƏXTLİK OLARMİ?

Bu suala bir kəlmə ilə də cavab vermək olar: -Yox! Ancaq bu, ağırılı məsələdir. Burada düşünülməli, nəticə çıxarmalı çox şey var. Bir çox ailələrdə bu məsələyə ya öləri, yaxud da heç baxmırlar. Bəzi ata-analar öz gözəl-göyçək qızlarını varlı, pullu kişinin oğluna əvə verməyə çalışırlar. Bir də görürsən ali təhsilli, mədəni, intellektual səviyyəli bir qız alverçiyyə, ayyaş qismət olur. Məhəbbət olmayan yerdə heç vaxt xoşbəxtlik ola bilməz. Ailə quran hər iki gənc bu aksiomanı bir dəfəlik nəzərə almalıdır.

Bəzən elə hallar olur ki, bir-birini sevən və ailə quran gənclər həyatda, məişətdə çətinliyə rast gəlirlər. Xırda işdən, yersiz söz-söhbətdən, qonşu paxıllığından gənc ailəyə dedi-qodu düşür. Belə vaxtda ar-arvad bir-birini başa düşməli, güzəştə getməyi bacarmalıdırlar. Hər xırda işdən öləri bir-birini acılamamalıdırlar. Unutmaq lazım deyildir ki, ailə müvəqqəti qurulmur. Uzun və əziyyətli, çətin həyat yolları qabaqdadır. Bu sınaqlara dözənlər həyatda bərkidir, ailənin sabitliyini qoruyub saxlayırlar.

*A. Makarenko.
Sevmək bir-birine baxmaq
deyildir, birlikdə bir istiqamətə
baxmaq deməkdir.*

*A. Sent-Ekzüperi.
Xoşbəxt olmaq üçün xoşbəxt-
lik imkanına inan lazımdır.*

*L.N. Tolstoy.
Əsl məhəbbət düşsə, olar, çünki
həqiqi hissələr sözədən çox işlə
ifadə olunur.*

Rəssam: Vəfa İbrahim qızı

Könlüm açılır zülfü-pərişanını görgəç,
Nitqim tutulur qönçəyi-xəndanını görgəç.

Baxdıqca sənə qan saçılır didələrimdən,
Bağrım dəlinir nəvəki-müjganını görgəç.

Cox eşqə həvəs edəni gördüm ki, həvasın,
Tərk etdi, sənin aşığı-nalanını görgəç.

Məhəmməd FÜZULİ

MƏNƏVİ AŞINMA DAHA TƏHLÜKƏLİDİR

Müasir dünyamızda ekolo-
giyanın korlanması haq-
qında çox danışılır, onun səbəbləri
göstərilir. Təbiətdə və cəmiyyətdə
ekologiyanın korlanması həyatın
harmoniyasının pozulması deməkdir.

Ekologiya haqqında düşünərkən
nəzərlərimiz yenə tarixə zillənir, hər
şeyin kökünü, mənəviyyəni, səbəbini
axtarmağa çalışırıq. Zənnimcə təbiət-
də aşılama insan cəmiyyətinin
yarandığı vaxtdan başlamışdır. İnsan
övladı həmişə təbiətə qənim kəsil-
mişdir. O yaşamaq üçün düşünüb-
daşınmış, vasitələr tapmış, çayların
məcrasını dəyişmiş, meşələri qırıb
yandırmış, quğınlar törətmiş, Allahın
yaratdığı nemətləri, canlı aləmi öz
istədiyi, mənəfiyyətə xətirinə çalıb-çap-
mış, dağıdıcı vasitələr kəşf edərək,
ölkələri viran qoymuşdur.

İnsan həyat mübarizəsində, olum,
ya ölüm durumunda xeyirlə şəər
qüvvələrinə çevrilmişdir. Xeyir qüv-
vələr qurub yaratmış, kəşflər etmiş,
sivilizasiyanın zirvəsinə qalxmış,
şəər qüvvələr isə xislətində olan vəh-
şiliyi işə salmış, dağıtmış, qırılmış,
yandırmış, Yer üzünə faciələr, bəd-
bəxtliklər gətirmişdir. Allah dünyanın
sindəndə baş vermiş və gətirdikcə
artan haqsızlıqlara, təbiətə olan aman-
sız münasibətlərə sanki dözməyərkən

insanları təbii fəlakətlərlə üz-üzə
qoymuş, onları ağır sınaqlara çək-
mişdir. Amma insanlar bunlardan
nəticə çıxarmamış, əksinə daha böyük
fəlakətlər törədə biləcək kütləvi qır-
ğın silahları, atom bombaları, raketlər
və s. düzəldib, təbiətin ekologiyasını
korlamışlar. İndi dünyada dəhşətli
təbii fəlakətlər səngimək bilmir.
Bunun qarşısını almaq üçün dövlətlər,
ekologiya ilə məşğul olan alimlər,
təşkilatlar əl-ayağa düşmüşlər.

Ekoloji tarazlıq çox sahədə pozul-
ub və pozulmaqda davam edir.
Bunun ən betəri mənəviyyətə sirayət
edən ekoloji aşınmadır. Bu, müasir
ailələrimizə və cəmiyyətimizə təsir
edir, mənəvi-axlaqi dəyərlərimizin
unudulmasına gətirib çıxarır. Bunu
biz ən çox ailə-məişət məzində
baş verən hadisələrin çoxalmasına
görüürük. Gənclərimiz başqa xalqların
əxlaqında kök salmış və indi də
onlar üçün məqbul sayılan münasi-
bətlərin təsiri altına düşüb, öz milli
simasını itirirlər.

Bu haqda düşünmək və bunun
qarşısını almaq hər bir ailənin bor-
cudur. Dünya nümunə ola bilən,
məhkəm ailə xüsusiyyətlərini qoru-
maq lazımdır.

Sənan Məmmədov

AZƏRBAYCAN AİLƏSİNİ YABANCI TƏSİRLƏRDƏN QORUYAQ

Böyük tarixi keçmişə malik
olan Azərbaycan ailəsinin
özünməxsus xüsusiyyətləri vardır.
Belə ki, bizim millətdə böyüyə hör-
mət, ağsaqqal sözüne qulaq asmaq,
ailə başçısının bir sözünü iki et-
məmək kimi gözəl xüsusiyyətlərimiz
hələ də vardır. (bunu bütün ailələrə

şamil etmək olmaz). Əlbəttə bu xüsusiyyətlər tam şəkildə olmasa da, hələ də qorunmaqdadır. Ailə o vaxt saf və xoşbəxt olur ki, burada tərbiyə işi yaxşı qurulur, böyük-küçük öz yerini bilir. Amma bəzi valideynlər illər boyu gecəsini gündüzə qatıb böyütdükləri övladlarının taleyi ilə maraqlanmırlar. Belə gənclərin əh-
val-ruhiyyələrində xoşa gəlməyən dəyişikliklər baş verir. Mənə elə gəlir ki, bu işdə valideynlərin böyük günahı vardır. Valideyn övladının başını tumarlamaqla yanaşı, yeri gələndə amirana şəkildə səsinə qaldır-
malı, daima onu nəzarətdə saxlamalı və deməlidir ki, ay bala, ay oğul eşit bil: yad ocaqda əl qızdırın heç bir zaman isinməyib. Sən bu torpağın ab-havası ilə, çörəyi, suyu ilə, işığı ilə boya-başa çıxmısan, Çalış sən də öz işinlə, öz əməlinlə xalqına, elinə, obana sədaqətli olasan. Mənə elə gəlir ki, bu ifadələr uşaqlarımızın qulaqlarına analarımızın beşik başın-
da çaldığı həzin laylalarında öz əksini tapmalıdır. Fikir verin: mənfur erməni millətçilərinin öz körpələrinə layla-
çarlarkən bu sözləri qulaqlarına doldu-
rurlar: bil, eşit, cən özünü türkdən qoru, türk bizim düşmənimizdir. Baxın, görün, özünü ana adlandıran (əgər bu düşüncədə olan qadına ana demək

mümkünsə) bu ifritənin simasını. Ona görə də özümü analarımıza tutaraq deyirəm: "Vaxtında övladlarınıza milli ruhda tərbiyə verin, dostumuzun, düşmənimizin kim olduğunu körpə yaşlarından onlara tanıtdırın. Onlara igidlərimizin mərdliyindən, qəhrəmanlığından danışın. Qoy onlar vətən uğrunda həyatlarını qurban verməyə həmişə hazır olsunlar.

Məni narahat edən bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. İllərdən bəri arzusunda olduğumuz müstəqil bir respublikada yaşayırıq. Artıq Azərbaycanın tərəqqisi göz qabağındadır. Biz bununla fəxr edirik, qürur hissi keçiririk. Amma təəssüflər olsun ki, bəzi gənclərimiz nailiyyətlərimizlə kifayətlənməyib, xarici ölkələrin bəzi xoşa gəlməyən ab-havasının təsiri altına düşürlər. Xalqımıza, adatlarımıza, ənənələrimizə yad olan və cəmiyyət tərəfindən qəbul ediləməyən şoularla məşğul olurlar. Əlbəttə, şou biznesin aleyhinə deyilik. Amma bir orası var ki, bu, necə və harada öz əksini tapmalıdır. Gələcəyimizin sağlam məskurəli gəncləri bu barədə düşünməlidirlər və bilməlidirlər ki, yad ocaqda qızınanlar heç bir zaman isinə bilməzlər. Ulu əcdadlarımızın bizə miras qoyub getdikləri adət və ənənələri hər bir gəncimiz yaşatmalı, gələcək nəsillərə ötürməlidir. Onlara arzum budur: "Göz açıb boya-başa çatdığınız ana Vətənimizi, xalqımızı sevin, onları yad təsirlərdən qoruyun! Bu da Sizin gələcək ailələrinizin əsl təməl daşı olacaqdır. Əgər hər bir ailə ilk gündən ailə atributlarını düzgün məcraya qoşarsa, bununla həm özü, həm də cəmiyyətimiz çox şey qazanar.

İfrat xanım Əliyeva, filologiya elmləri doktoru, professor.

AZƏRBAYCAN AİLƏSİ NƏ İLƏ SEÇİLİR?

İnsan dünyaya gəlib özünü dərk edəndən həmişə seçim qarşısında olur. Bu seçim hər kəsin öz zövqünə, xarakterinə, istəyinə uyğun gəlməlidir. Məna elə gəlir ki, həyatda iki seçim var ki, o insani yaşadır, xoşbəxt edir. Bu seçimi edərkən tələsmək, yanımaq olmaz. Birincisi seçdiyin sənət, peşadirsə, ikincisi quracağın ailədir. Hər ikisi ömür boyu səninlədir. Əlbəttə, hər iki seçimdə arzu, istək, sevgi nə qədər vacibdirsə, ağılla, məntiqlə düşünmək, böyükün məsləhətlərinə qulaq asmaq, onların həyat təcrübəsindən yararlanmaq da bir o qədər vacibdir.

Ailə qurmaq, ev-əşik sahibi olmaq, dünyaya övlad gətirib tərbiyə etmək gözəl arzudur. Eyni zamanda çox məsuliyyətdir.

Ailə yeni, müstəqil həyat deməkdir. Ailə kiçik bir dövlətdir. Onu quranlar isə həmin dövləti idarə edən icraçılardır. Bu icraçıların münasibətləri o qədər ciddi, düşünülmüş, qarşılıqlı hörmət və məhəbbət əsasında qurulmalıdır ki, ailədə dünyaya göz açan körpə sağlam ruhda böyüyə bilsin. Körpənin böyüyüb gələcəkdə cəmiyyətdə özünə layiqli yer tutmasında valideynlərinin önəmsiz rolunu gözəməyib, valideynlərin bir-birinə olan münasibətinin də böyük rolunu var. Müqayisə etsək görürük ki, sevgisiz, məhrimənlik olmayan ailədə böyüyən uşaq, qarşılıqlı hörmət, məhəbbət,

səmimiyyət olan ailədə böyüyən uşağın psixologiyası arasında böyük fərq var. Valideyn olmağa haqqı çatmayan, onun məsuliyyətini dərk etməyən, ailənin gələcəyini qiymətləndirməyənlərin axırı pis nəticələndir.

Azərbaycan ailəsi asrlar boyu öz milli dəyərlərinə hörmətlə yanaşmış, qoruyub, saxlayıb. Öz təmizliyi, paklığı, böyüyə hörməti, övlada məhəbbəti ilə seçilib. Bu gün gənclərə nümunə olan ailələr çoxdur. Yabancı təsirlərə məruz qalmamaq, Azərbaycan mentalitetinin ən vacib hissəsi olan ailə dəyərlərini qoruyub saxlamaq üçün nümunəvi ailələrin məsləhətlərinə qulaq asmaq, onların həyat təcrübəsindən yararlanmaq lazımdır.

Fəliyə Abbasova, Azərbaycan İctimai Siyasi Universitetin Jurnalistika fakültəsinin dekan müavini.

NİKAH MADDİ MƏNFƏƏTİ GÜDƏN MÜQAVİLƏ DEYİL

Bu elə bir atalar misalı var: qız uşağı üç dəfə dünyaya gəlir. Birinci dəfə doğulan, yəni gözünü dünyaya ilk dəfə açanda, ikinci dəfə ailə həyatı quranda, üçüncü dəfə isə ana olanda. Amma məna elə gəlir ki, bu fikri yalnız qızlara aid etməməliyik. Çünki oğlanlar da bu baxımdan qızlardan heç də fərqlənmirlər. Oğlanlar da evlənilir ata olurlar. Amma mən bu yazımı ikinci dünyaya gəlişə, nikahla bağlamaq istəyirəm.

Cəmiyyətdə yaşayan insanlar bir-biri ilə qarşılıqlı hüquq və vəzifə duyğusu ilə bağlıdır. Bu baxımdan insana nikahla bağlı sərbəst seçim haqqı verilmişdir. Nikah təkcə kişi və qadın arasında deyil, Allah qarşısında möhkəm bağla, uzun müddətli harmoniya yaradır. Həmişə aydındır ki, gənc həyatda çətinliklərə baxmayaraq uzun ömürlü və uğurlu nikah bağlamaq niyyətindədir. Nikah istəkləri arasında bağlanmış işgüzar sövdələşmə və ya maddi mənfəəti güdən müqavilə deyil. Amma çox təəssüf ki, keçmişdə olduğu kimi bu gün də maddi vəziyyət təsirlərə məruz qalmaq, Azərbaycan istəyən valideynlər imkanlı ailənin qızını evinə gəlin gətirmək istəyirlər. Bu arzu sonda bir çox faciələrlə, narahatlıqla, ailə münasibəti ilə nifrət, adavət, düşmənçilik hissəsinə çevrilir. Çox vaxt ailənin dağılmasına səbəb olur.

Ailə sevgi, məhəbbət, hörmət, məsuliyyət əsasında qurulmalıdır. Ailədə yaşayan duyğular, dəyərlər bizim əhval-ruhiyyəmizi formalaşdırır, həmin xarakterlə cəmiyyətə təqdim edir. Deməli həyatda uğurlarımızın təməlinə xoşbəxt ailə dayanır. Nutnamalılıq ki, Azərbaycan da yaşayırıq, müsəlmanıq. Bizim özümüzdə ailə xüsusiyyətlərimiz, qanunlarımız var. Hər bir əməli, işi İslam dəyərləri nöqtəyi-nəzərdən yerinə yetirməliyik. Eləcə də nikah məsələsində. Son zamanlar gənclərimizin böyük əksəriyyəti bunlara əməl etmirlər. Özlərini artıq müasirləşmiş, öz sözləri ilə desək avropalaşmış hesab edər, ailə mədəniyyətimizi köhnəlik əlaməti sayırlar. Beləliklə ailə qurmaq, boşanmaq ad hal alıb. Bunun əziyyətini ümidimiz və gələcəyimiz olan qeyrətli övladlarımız çəkirlər.

Aytəməz Məmmədova, Azərbaycan İctimai Siyasi Universitetin müəllimi.

BOŞANMALARIN SAYI NƏ ÜÇÜN ARTIR? SƏBƏB NƏDİR?

Əvvəla onu qeyd etmək ki, 2001 - 2009-cu illər arasında respublikada boşanmaların sayı əvvəlki illərə nisbətən iki dəfə artmışdır.

Boşanmalar ailə quruluşumuzu, millətimizin gələcəyinə zərər vurur. Bu, neçə-neçə ailənin dağılması deməkdir. Boşanmalar nəticəsində ən çox uşaqlar əziyyət çəkirlər. Uşaqlar taleyin ümidinə qalırlar. Ata-anadan, ailə istisindən ayrı düşən uşaqlar həyatın şirniyindən, valideyn qayğısından, nəvazişindən məhrum olurlar. Bunun ağır-acısı, ziyanı cəmiyyətimizə, ölkəmizə də dəyir. Müşahidələr göstərir ki, cinayətlər, qanun pozuntularının çoxu ağır tələli uşaqların, yeniyetmələrin, gənclərin əlindən törəyir.

Bu, geniş və kədərli mövzudur. Bu haqda ətraflı söhbəti kənara qoyub, suala yığcam cavab vermək üçün onu törədən səbəblərdən danışmaq istərdik. Səbəblər isə olduqca çoxdur.

1. Ailədə maddi vəziyyətin ağır olması, ərin arvad-uşağını atıb pul qazanmaq üçün uzun müddətə xaricə getməsidir. Aylarla, bəzən da illərlə

cavan gəlini, körpə uşaqları evdə qoyub getmək məna-vi-axlaqi cəhətdən nə dərəcədə düzgündür? "Yeni ailələrin yaranmasında ən ciddi problemlərdən biri - nikah yaşında qızların ailə qurmaq istəyən oğlanlardan sayca çox olmasıdır. Bunun səbəbi təkcə evlənmək istəyən oğlanların maddi cəhətdən imkansız olmaları deyil, həm də çoxlu sayda əhalinin, o cümlədən evlənmək yaşında olan gənc oğlanların respublikadan çıxıb getmələridir. 1990 - 2001-ci illərin statistik göstəricilərinə görə, respublikadan demək olar ki, 500.000 nəfər mühacirət etmişdir ki, bunların mühüm hissəsi evlənmək yaşında olan subay kişilərdir". (Z. Quluzadə, "Gender Azərbaycanda", B. 2003, s. 74). Belə olan surətdə evdə, ailədə soyuqluq, narahatlıq, sonda isə narazılığa və boşanmaya şərait yaranır.

2. Boşanmaq istəyən tərəflərə "nə üçün ayrılmaq istəyirsiniz?" sualına məhkəmələrdə ən çox belə cavab eşitmək olur: "xasiyyətimiz uyğun gəlmir". Bəli, bu həqiqətdən belədir. Evlənməyə bəzən bu məsələyə fikir verilmir. İlk baxışda, bəzən də təsadüfi tanışlıq nəticəsində bir-birini istəyən, tez-tələsik evlənən bu qəbil gənclər ailə qurandan sonra birgə

Ata, bizi qoyub hara gedirsən? Rəssam: Vəfa İbrahim qızı.

yaşamaq üçün dil tapmırlar. Mehribanlıq əvəzinə evdə diğ-diğ, hö-cəsmə başlanırlar. Bir gün belə, bir ne-çə gün belə, sonra küsmək, danışma-maq, qızın ata evinə qaçması və s. səbəblər şübhə ayrılmaq dərəcəsinə çatır, ailənin dağılmasına səbəb olur.

3. Boşanmaların çoxu erkən nikahlar üzündən olur. Hələ analıq hissiyyatını, şərafini duymayan, fiziki və aqli cəhətdən kamilləşməyən yeniyetmə qızın ata-ana ocağından ayrı düşməsi, özge evdə özünü narahat, bəzən də qəmli hiss etməsi əlbəttə ağırdır. Əgər ar da yeniyetmə yaşındasa, və ya ailənin halına. Onların na təcrübəsi var, nə də ailə qədri bilmək, gələcəyi düşünmək qabiliyyəti.

Onu da qeyd etmək ki, erkən nika-ha ata-analar razılıq verirlər. Bu, çox vaxt maddi vəziyyəti düzəltmək baxımından edilir. Belə ailələrdə doğulan körpələrin sağlamlığı və tərbiyəsi sual altındadır.

Gənc ailələrdə narazılıqların və boşanmaların baş verməsinə bəzi valideynlərin yersiz müdaxilələri, iradları səbəb olur. Evdə, ailədə səmimi, mehriban mühit olmalıdır. İstər gəlin tələfin, istərsə də oğlan tərəfin valideynləri hər sözü söz et-məməli, dedi-qodu yaranmamalıdır. Oğlanın valideynləri də gəlinin ev, məişət işlərində şərit-sizliyi nişirləməməli, bəcardıqca səbir, təmkinlə öyrətməlidirlər. Ailə müvəqqəti deyildir. Onun uzun ömürlü olmasına tərk iki tərəfin valideynləri giley-güzarı bir tərəfə qoyub, gənc ailənin möhkəmlən-məsinə kömək etməlidirlər.

5. Zövqlərin, dünyagörüşlərinin müxtəlif olması bir çox ailələrdə narazılıqlara səbəb olur. Ailəsiləməzlik üzündən ailədən az-çox səmimiyyət do aradan götürülür. Bu da bəzi hallarda boşanmaya səbəb olur.

6. Gəlin-qayınana münasibətləri pis olan ailələrdə boşanma halları daha çox olur.

7. Kənar təsirlərin nəticəsində ailələrdə münasibətlər gətdikcə korlanırlar. Geyim, dəb, açıq-saçıqlıq bəzi kişilərin narahatçılığına səbəb olur. Televiziya ekranlarında nümayiş et-dirilən bayağı, mənasız filmlər, azar-baycanlı ailəsinin mənəvi-əxlaqi baxışından uzaqlaşdırır. Bunlar evdə yeniyetmələrin mənəvi-estetik tərbibəsinə mane olur. Ona görə də evdə narazılıq yaranır.

8. Meşşan ailədə böyüyən qızın ar evində hikkəsindən dözmək olur. Çiğnəliyi, eqoist hərəkətləri ilə heç kimi bəyənəməyən belə gəlin kobud-luğunu, nəzakətsizliyini tez bürünə-verir. Əgər ar da belə xasiyyətdədirsə, onda bir təhər dözmək olar. Yox əgər ar zəhmətkeş, sadə bir ailədə böyümüşsə, onda belə evdə yaşamaq qeyri-mümkündür. Boşanmaların çoxu da belə ailələrdə olur.

9. Ərin əyyəşliyi, sərxoşluğu, narkomaniya ilə məşğul olması neçə-neçə ailənin taleyinə qara günələr, azab-əziyyətlər, iztirablar gətirir. Belə yolun yolçuları nəinki ailəyə, bütöv cəmiyyətə, ölkəyə bəla gətirirlər.

10. Ailələrin dağılmasına, boşan-maların çoxalmasına səbəblərdən biri də sonsuzluqdur. Yüksək mənəviyyəti, ailəyə, sevgilisinə məhəbbətli olanlar belə təbii qüsurlara dözərək ailəsini dağılmağa qoymur, birgə yaşamağa sadıqlıq göstərirlər.

Təcrübəsizlik, tələskənlik nəticəsində, çox vaxt da bəzi valideynlərin mənfəəyi baxımından qurulan gənc ailələrdə boşanma halları yuxarıda deyilən səbəblər üzündən baş verirsə, övladları, nəvələri olan 40-50 yaşlı kişilər, qadınlar, babalar, nənələr cəmliliklə, əziyyətlə, istəklə qurduqları isti ocaqlarında nə üçün ömürlərini başa vurmurlar? Bu, çox incə mətləb-

dir. Burada da çoxlu səbəblər var. İnsanın çox qərbbə psixoloji xüsusiyyəti zaman-zaman üzə çıxır. O həmişə yeniliyə can atmaq istəyir. Uzun müddət bir yerdə yaşayanda istəklər, tələblər, arzular tükenir. Zövqlər, həyatı baxışlar dəyişir. İnsanın cazibədarlığı da, gözəlliyi də yox olub gedir. Belə hallarda ailələrdə illərə yığılıb qalmış qüsurlar, sö-z-söhbətlər, narazılıqlar üzə çıxır, səbəblər gətdikcə gərilir. Bəzi mənəvi-əxlaqi sabit olmayan, ailə, övlad ödəmir bilməyən, eqoist hissələr cəngi-nə düşmüş, ailə şərafətini ayaqlar altına atan iradəsiz adamlar dincliyini, rahatlığını ayırlmaqda görürlər.

Burada bir sual da ortaya çıxır. Bas na üçün ulularımız bütün ömür-lərini bir damın altında, ailə ocağından istisində yaşamışlar? Çünki ailə ilahinin qisməti bilinmiş, ona müqə-dəs ocaq kimi baxılmış, namus, qeyrət, abır-haya ali mənəviyyət rəmzinə çevrilmişdir. İslam məna-viyyəti, əxlaq da əslrlərlə beyinlərdə, şüurlarda kök atmış, qanun-qayda mütləq el adəti və ibrət götürməli ənənə də böyük rol oynamışdır. Keçmişdə də yaşlı adamların ailədə problemləri olmuşdur. Amma qeyd ediyimiz kimi, həmin əxlaqi key-fiyyətlər yaşlı adamları dözümlü et-mişdir. Onlar ailənin dağılmasını, ocağın sönməsini günah saymış, övlad yanında, el-oba içində başı aşığı olmaqdan, qınamaq çəkin-mişlər. Talelərinə şükür edib, ləkəsiz ömür sürmüşlər.

Bu gün də bu məslək, ailəyə bağlılıq, ilahinin qisməti müqəddəs sayılır. Ailələrimizin özünəməxsus-luğu, möhkəmliliyi, mədəni sayılan ölkələrə, xalqlara nümunə ola bilən keyfiyyətləri ilə biz öyünə bilərik.

Müasirlərimiz, səadət arzusu ilə yaşayan hər bir oğlan, qız ailə qurarkən bu cəhətləri, bu duyğuları

nəzərə alıb seçim etməli, öz səvi-yəsinə, zövqünə uyğun olanla taleyini bağlamalıdır.

Üzümüzü qızlarımızı tutub de-yirik:-Dələduz, boş-boğaz, işi-gücü, əqidəsi, ideali olmayan oğlanların yalan sözlərinə, vədlərinə aldandamayın. Müvəqqəti xoş anlar, səhəvt hissi bəzən bütün ömrü zəhərləyən bədbəxtliyin başlanğıcını qoyur. Öz qədrinizi bilin, qızlıq layaqətinizi qoruyun. Gələcək taleyinizi ağılın mühakiməsi ilə həll edin.

Hər bir evin kişisi olacaq oğlan-lara da məsləhət görürük ki, yelbeyin, yüngül təbiətli, meşşan, eqoist qız-ların zahiri gözəlliyinə uymayın. Sadə, xanım-xatın ailələrdə böyüyən namuslu, qeyrətli qızlarla əhd-pey-man bağlayın. Kişilik mənliliyinizi öləri hissələrin qurbanı etməyin.

Ağıllı, mədəni gənclərimizə səadət arzulayırıq!

ÇOXUŞAQLI AİLƏLƏRİN SAYI NİYƏ AZALIR?

Qarabağ müharibəsinin törət-diği faciələr, keçid dövrünün çətinlikləri, sosial-iqtisadi vəziyyətin nisbətən ağırlaşması, miqrasiya və Avropaya inteqrasiya meyillərinin artması ənənəvi Azərbaycan ailəsinə bir sıra problemlərin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur. Onlardan biri də ailələrdə doğulan uşaqların sayının azalmasıdır. Əvvəllər Azərbaycan ailəsində 4-5, hətta 7-10 uşaq anadan olurdu. İndi ailələrimizdə 2-3 uşaq kifayətlənirlər. Doğuşun azalması millətin gələcəyi üçün təhlükədir. Hələ bir sıra xəstəliklərin, qəzaların və faciəli hadisələrin nəticəsində ana və uşaq ölümlərini nəzərə alsaq, vəziyyət daha da dumanlı görünür.

Müstəqil Respublikamızın mil-lətimizin gələcəyi olan uşaqların sayının artımı, onların sağlamlıq böyüməsi, tərbiyəsi, təhsili qayğısına

dövlətimiz böyük qayğı və diqqət göstərir. Respublikada yaradılmış Elmi-Tədqiqat Məmalik və Ginekologiya İnstitutu, Reproduksiiv Sağ-lamlıq və Ailə Planlaşdırılması Mərkəzi, qadın məsləhətxanaları ana və uşaqların sağlamlığı ke-şiyində dururlar.

Amma ailədə uşaq ol-ması, onun böyüyüb ərsəyə çatdırılması fərdi işdir. Bu, nə qədər fərdi olsa da, nəslin, ölkənin mənfəəyi, sağlamlıq məna-viyyəti baxımından hər bir ata-ananın şərafəti işidir. Ətrafımızda, dünyaya nə-zər salanda görürük ki, inteqrasiyaya meyil et-diyimiz Avropada əhali-nin artımı ildən ildə azalır. Bu, əlbəttə avropalı ailə-lərdə doğuşun xeyli azal-ması ilədir. Bu ölkələrdə ailələrdə bir və ya iki uşaq kifayətlənirlər. Hətta iş o yere çatıb ki, bəzi qadınlar bətnində uşaq yetirməyin ağırlıq-nıdan özünə əziyyət verməyib başqa ölkələrin körpələrini satın alıb "ana" olurlar. Belə olan halda əsl analıq hissi, millət duyğusu sönüb gedir.

Biz kökmüzə, mənəvi dəyə-rlərimizə qayıtmıq, yaxşı adət-ənə-nərimizi, milli varlığımızı yaşatmaq istəyirik. Ona görə keçmişin yaxşı təcrübəsindən istifadə etmək lazımdır. Sovet dövründə çox uşaq doğub böyüdən analara xüsusi qayğı, gü-zəşlər və imtiyazlar verilibdi. Dö-rdüncü uşaq və sonrakı doğulanda anaya aylıq müavinət, üçüncü uşaq və sonrakı hər uşaq doğulduqda birdəfəlik müavinət verilibdi. Beş uşaq doğub, onları 8 yaşına çatdırən analar 50 yaşında qocalığa görə

Rəssam: Vəfa İbrahim qızı

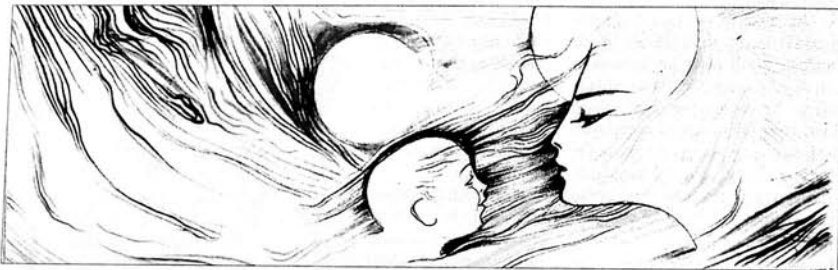
taqəddim almaq hüququna malik idilər.

O zaman üç dərəcə "Analıq şərafəti" ordenləri, iki dərəcə "Analıq medalı" təsis edilmişdir. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1944-cü il 8 iyun tarixli fərmalı ilə on uşaq doğub tərbiyə etmiş analara fəxri ad-gümüşü fonda Qızıl Ulduz "Qəhrəman ana" ordeni verilibdi. Təkcə bu faktı qeyd etmək olar ki, 1980-ci ilə qədər 20.000-dən çox azərbaycanlı ana "Qəhrəman ana" adına layiq görülmüşdür. Bunlar çoxuşaqlı anaların zəhmətinə verilmiş qiymət idi. Bu gün qərbbə səslənsə də həmin təltiflərin böyük həvəsləndirici əhəmiyyəti vardı.

Ailəyə, uşağa diqqət və qayğıın müasir, mədəni ailə quruluşunda bir qədər də artırmaq üçün bu ənənəni yenilənmiş formada davam etdirmək pis olmazdı.

YAXŞI AİLƏ TƏRBIYƏSİ MİLLƏTİN XOŞBƏXT GƏLƏCƏYİDİR

Tərbiyənin binası ana ilədir.

H.B. Zərdabi,
Azərbaycan milli
mətbuatının banisi.

ANA HAQQI

Ana haqqı ilahdən verilən müqəddəs həqdır. Nəinki tək-tək insanlar, bütün bəşəriyyət anaya borcludur. Bu haqqı qızlar ana olanda qismən ödəyə bilərlər. Yurdumuzun gözəl göyçək, isməli qızlarına ana olmağı, Ana şərfinə çatmağı arzu edirəm.

Sabir Gəncəli

Ana örnəyi! Qız üçün bundan güclü, bundan dərin dərs olmayıb bizim ellərdə. Elə bəlkə atalar "Anasına bax, qızını al" deyəndə ana örnəyini nəzərdə tutublar. Onlara bəlli olub ki, ana örnəyi cürbəcür ola bilər: həm yaxşı, həm də naqis. Axı, niyə naqis olur? Kim öz balasına naqislik tələm edər? Elə məsələ də bundadır. Ananın məhiyyətinə varmadan ediyi bəzi xoşagəlməz hərəkətlər pis tərbiyə vasitəsinə çevrilir.

Əjdər Ağayev,
professor

**Uşağın ilk müəllimi –
tərbiyəçisi valideyn,
ilk məktəbi ailədir.**

UŞAĞIN TƏRBIYƏSİNƏ NƏ VAXTDAN BAŞLAMALI?

Uşağın tərbiyəsi gələcək nəslin tərbiyəsi deməkdir. İnsan dünyaya göz açandan ta ölənəncə tərbiyə olunmalıdır. Tərbiyə olmayan ailədə, cəmiyyətdə dinclik, əminamanlıq, mədəni inkişaf geyri mümkündür. Odur ki, böyük pedaqoqlar buyurublar ki, uşağın tərbiyəsi ilə lap körpə yaşından – anadan olan gündən məşğul olmaq lazımdır. Bu hikmətli kəlamın bir əhəmiyyətli cəhəti də budur ki, uşaq kiçik yaşlarında hər şeyi götürür, mənimsəyir. Yaxşı mühitdə böyüyən, tərbiyə alan uşağın gələcəyi parlaq olur.

AİLƏDƏ VAHİD TƏRBIYƏ

Uşaqların düzgün tərbiyəsində evdə ata-ananın, nənə-babının sözü bir olmalıdır. Bu, o deməkdir ki, ailədə elə etik psixoloji mühit yaranmalıdır ki, uşaq valideynlərin tələblərinin, göstərişlərinin düzgünlüyünü, ədalətli olmasını dərk etsin. Ananın tapşırığını uşaq şıltaqlıq edib yerinə yetirməyə, ata ananın sözüünə, tələbinə qüvvət verməli, ananın haqlı olduğunu uşağa başa salmalıdır. Atanın sözü, tələbi olan yerdə ana da belə etməli, yaxud da dinnməlidir.

Amma bu etik-pedaqoji şərt ailələrdə tez-tez pozulur. Əksər hallarda ananın övladına olan məhəbbəti üzündən vahid tərbiyə prinsipi unudulur. Məsələn, ata uşağa açıqlananda, tənbəh edəndə, yaxud da iş tapşıranda ana çox vaxt dözməyib araya

girir, uşağı ovundurmağa başlayır. Hətta bəzi analar özləri ilə yersiz mübahisə edirlər. Ancaq müdrik el misalında deyilir ki, uşağın əzizdir, tərbiyəsi ondan da əzizdir, vacibdir.

Evdə uşaq üstündə ana-ata arasındakı mübahisə, dedi-qodu olanda uşaq çəp-çəp qalır, kim haqlıdır, kim haqsız. Belə münasibət uşağın düzgün tərbiyəsinə və psixasına pis təsir edir. Uşağın böyüklərə olan inamı sınır, hörməti azalır. Belə mühitdə uşağada sözə baxmamaq, kobudluq, dəccəllik, intizamsızlıq və s. qüsurlar çətin xasiyyətə həlma keçir.

Vahid tərbiyənin düzgün qurulmamağı cəmiyyətdə də özünü göstərir. Həyata qədəm basmış gənc işdə əməyə biganəlik, səhlənkərlik göstərir, davranış və hərəkətlərində səhvlərə yol verir.

Rəməyə Talışxanov,
Azərbaycan Tibb
Universitetinin baş müəllimi.

UŞAQLARIN AİLƏDƏ MİLLİ RUHDA TƏRBIYƏSİ

Bu, çox vacib məsələdir. Uşaq dünyaya göz açanda ilk dəfə ana nəfəsi, ana istəyi, məhəbbəti, ana qayğısı görünür. Onun ruhuna ana laylası, şirin oxşamalar hopur. O, böyüdükcə, dil açdıqca, doğma ana dilinin incəliklərini eşidib böyüyür. Onda yaşadığı evə, həyata, məktəbə, kəndə, şəhərə məhəbbət hissi oyanır. Bunlar təbii olaraq əmələ gəlir. Amma uşağada vətənpərvərlik duyğusunu artırmaq üçün ailədə şüurlu surətdə geniş, məqsədyönlü tərbiyə aparılmalıdır. Bu vacib və nəəc işdə ailə və məktəb çox böyük imkanlara malikdir. Bu isti, mehriban ana qucağında, bilik, elm, tərbiyə ocağında uşağa ilk növbədə elə, obaya, vətənə sevgi duyğuları aşılanmalıdır. Evdə ata-analar, məktəbdə müəllimlər uşağa yurdun gözəllikləri, ulu keçmiş, tarixi, zəngin mədəniyyəti,

*Qızlıq - ömrün qızıl çağları,
gəlinlik - tərəcəyi-halın şərafli
məsuliyyət dövrü, analıq - insan
həyatının nəəc hökuməti,
həkim müdriklik məqamı. Bəşəriyyətin
kamilləşmə-kamilləşmə
inkışafına səbəb olan üç nəslin
mərtəbəsi. Hər fəslin öz cəzibəsi
var. Ömür fəsilər kimidir. Hər
yaş həddinin öz lətafəti, öz
hüsnü, öz gözəlliyi var. Xoşbəxt
o kəsdür ki, hər yaş fəslinin
zövqünü idrakla yaşayır.*

İmamverdi Əbilov,
filologiya elmləri doktoru.

mənəvi-əxlaqi dəyərləri, qəhrəmanların haqqına müntəzəm olaraq biliklər verməli, milli ruhlu mahnılar, rəqslər öyrətməli, onların mənafeələrindən səhəb açmalıdır. Valideynlər keçmiş əsərlərimizdə olduğu kimi, el ədəbiyyatımızın ən gözəl, mənalı nağıllarını, dastanlarını, klassiklərimizin ölməz poeziyasını uşaqlara oxutmalı, təhlil

etdirməlidirlər. Bu işdə kitabə böyük maraq oyatmaq lazımdır. Milli ruhu, əqidəni, ziyallığı valideynlər uşağa körpəliyindən öyrətməlidirlər.

Milli ruhda tərbiyə kamil insan, gözəl vətəndaş deməkdir. Bu həqiqəti dərk edərək azad müstəqil respub-

likamızın gələcək vətəndaşlarını indidən yeni milli ideologiyə əsasında tərbiyə edib böyütmək hər bir valideynin vəzifə borcu, şərafət işi olmalıdır.

Ülviyyə Aşırova,
əzəqçı

EVDƏ QIZ BÖYÜYÜR

Hər bir övlad, xüsusilə qız uşağı evin yaraşığı, sevincidir. Onun sağlam böyüməsi, mənəvi tərbiyəsi böyük zəhmət, qayğı, pedaqoji bilik və təcrübə tələb edir. Qız uşaqları zərif, incə olurlar. Valideynlər onların həm gigiyena cəhətdən, həm də nəzakətli, mehriban, ağıllı olmaq baxımından hər gün tərbiyəsi qayğısına qalmalıdır. Axı, hər bir qız gələcək ailənin xanımı, ana ola-cəqdır. Odur ki, qız uşağına hələ kiçik yaşlarından mədəni ailə və məişət qaydalarını öyrətməlidir. Bu işdə ana xüsusi rol oynamalıdır. Ana öz qızına çay stolunu, yemək süfrəsini düzəltməyi, hər bir məişət əşyasının yerini bilməyi, ondan istifadə etməyi, evdə səliqə-səhman yaratmağı öyrətməlidir.

Mehriban bacılar

Evdə qız uşağının yanında ədəb-ərkanla davranmaq lazımdır. Təmiz, səliqəli geyinmək, ədəbli olmaq qaydaları həm ana, həm də ata tərəfindən qızə öyrədilməlidir.

Qızın tərbiyəsi - namus, qeyrət məsələsidir. Burada ləğvediləy qəti-yən yol vermək olmaz.

AİLƏDƏ MAARİFLƏNDİRMƏ

Uşaqların dünyagörüşünün, intellektual səviyyəsinin artırılmasında maarifləndirmə işi mühüm və əhəmiyyətli məsələdir. Maarifləndirmə uşağın ağıllığını, idrakının, zövqünün, biliyinin, savadının inkişafı deməkdir. Uşağın, yeniyetmənin mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərinin tərbibəsində maarifləndirmə böyük rol oynayır. Bunun üçün ilk növbədə uşaqda kitabə, müaliyyə həvəsi və bər maraq oyatmaq lazımdır. Bu vacib işdə valideynlərin üzünə mühüm vəzifələr düşür. Valideynlər uşaqların maraq dairəsini, nəyə həvəsləri olduğunu nəzərə alıb, onlara oxuduqları kitablara, ədəbiyyata və incəsənət haqqında məlumat verməli, evdə özünün kitabxanasını yaratmağa maraq oyatmalıdırlar. Nəyi oxumağı, necə oxumalıyı öyrətməli, uşağı düşündürən bütün suallara dəqiq, ətraflı, izahlı cavablar verməli, yasadıqları ölkinin tarixi, təbiəti, madaniyyəti haqqında diqqəti cəlb edici şəbhətlər etməli, öz həyat təcərubəsindən danışmalıdır.

Bu məsələyə əhəmiyyət verilən ailələrdə böyüyən uşaqlar hərtərəfli inkişaf edir, elmə, biliyə, incəsənətə, idmana böyük həvəs göstərirlər.

Amma bəzi ailələrdə bu əhəmiyyətli məsələ unudulur. Uşaqların pis oxuması da, savadsız böyüməsi də bundan irəli gəlir.

Yaxşı olardı ki, belə valideynlər, xüsusilə dil-dil ötən analar evdə xırda narahatlıqlar üzündən başlanan gileyi, qeybətə, mənasız söz-söhbətə bir kənara qoyub, övladlarını maraqlandıran suallar ətrafında düşünsünlər, ailədə tərbiyə və maarifləndirmə işinə fikir versinlər.

Sevda Məmmədova,
müəllimə

*Bir kişi tərbiyə etsəniz
bir ailəni, bir nəslə
tərbiyə etmiş olarsınız.*

EVDƏ OĞUL BÖYÜYÜR

Hər bir ailə oğula böyük ümid bəsləyir. İndi tərbiyə etdiyimiz oğul gələcəyin vətəndaşıdır, amaksevor işçisi və ilk növbədə ailə başçısıdır. Onun necə insan olacağı hər şeydən əvvəl ailədən və məktəbdən asılıdır. Qoçaq, zəhmətkeş və ədalətli olmaq, zəiflərin köməyinə gəlmək... Bax, bu keyfiyyətlər elə lap uşaqlıqdan oğlan uşaqlarına aşılanmalıdır.

Bəziləri belə düşünürlər ki, oğlanların tərbiyəsindəki çətinliyi aradan qaldırmaq olmaz, çünki bu, onların narahət xarakterindən irəli gəlir.

Bu fikirdə həqiqət var, Amma hər halda əsas məsələ oğlanların ailədə də, məktəbdə də hansı şəraitdə, necə tərbiyə olunmasıdır. Bəziləri belə düşünürlər ki, uşaqlıq qəmsiz, qüssə-siz, qayğısız dövrür. Uşaq böyüyəndə

hər şeyi başa düşər. Belə düşüncələr
 əlbət də böyük səhv edirlər. Uşaqlıq
 dövrü, nam dəyərdir ki, insanın
 yaşadığı o biri illərdən də mürəkkəb-
 dir. Sevinc və kədər, ümid və ümid-
 sizlik, məhəbbət və qısqıncılıq, cə-
 surluq və qorxaqlıq, xeyirxahlıq və
 xəbislik. Bunların hamısı uşaqlıq
 dövründə də var. Ona görə də biz
 hər sözümlə, hərəkətimizə fikir ver-
 məliyik. Diqqətli olmalıyıq. Axi, uşaq
 ilk dəfə ailədə görüb-götürür.

Çox vaxt valideynlərdən belə şəqlər eşidirik: "Oğlum altıncı sınıfa qədər küçü kimi uşağı idi. Yaxşı oçuyurdu. Elə ki, küçə uşaqlarına qoşuldu, tamam dayışdı". Belə valideynə istər-istəməz belə sual vermək istəyirəm. Bu küçə uşağı nə deməkdir. Məgər onlar bizim küçəyə başqa yerdən gəlmişlər? Əlbəttə, yox. Onlar da bizim qonşuların uşaqlarıdır. Nə üçün onlar yırı yola düşmüşlər? Bütün günahlar valideynlərdədir. Yeniyyətə çətin uşaqlara daha çox fikir vermək, nəzarət etmək lazımdır. Bu çox vacib işdə bəlgənəliyə yol vermək olmaz.

Oğlanların qızlara qarşı münasibətini də qeyd etmək istardık. Bu çox vacib məsələdir. Ona görə ki, bu gün parta arxasındakı yeniyetmə oğlan sabah əli başqısı olacaqdır. Bax, onlar indidən bilməlidirlər ki, qıza-qadına, anaya qarşı necə münasibət bəsləmək lazımdır. Çox vaxt bu barədə söhbət düşəndə oğlanlar gülürlər. Bu, ona görədir ki, biz böyüklər bəzi oğlanların qızlara qarşı kobud hərəkətlərinə biganə qalıırıq. Oğlanla qızın intım münasibətindən bəhanə konfliktlərə barmaqarası baxırıq. Yuxarı sinif şagirdləri ilə oğlanlar və qızlar haqqında açıq söhbət keçə bilərik. Məncə qadına yərxaylı münasibət məsələsini lap uşaqlıqdan uşağa aşılamaq lazımdır.

*Rəhilə Nəcəfova,
"Azərbaycan qadını", 1975, №1.*

“İPƏ-SAPA DÜZÜLMƏMİŞ İNCİLƏR” DƏ AİLƏ VƏ TƏRBIYƏ HAQQINDA

Sifahi xalq ədəbiyyatımızın müdrik, hikmətli kəlamları olan Atalar sözlərimiz ulu babalarımızın biz sənədlərinə yadigar qoymduqları mənavi-axlaqi, ibrətəməli "ipo-sapa düzülməmiş incilər"dir. Folklorşünas Öbülqas Hüseynzadə bu incilərə olan həvəsi və onları necə toplaması haqqında yazırdı ki, atalar sözləri yüz illər boyu xalq tərəfindən yaradılmış, ağızdan-ağıza keçmişdir. Söz sərəffarı, müdrik babalar, ağbirçək nəslər, el-oba bu incilərin yeni, gözəl nümunələrini bu gün də yaradırlar. Bu inciləri nə qədər toplayırınsa, topla, sonu, nəhayət yoxdur, gah bu kənddə, gah o qəsəbədə, gah bir məclisdə və ya səhəbədə elə bir inciyə rast gəlirsən, elə bir hikmətli sözü eşidirsən ki, bu az sözdəki mənavı, yığcam ifadədəki böyük həqiqətə heyran qalırsan. Bu tapıntıya sevinir, həm də fikirləşirən ki, təmsil etdiyin xalq nə qədər istedadlı, nə qədər ağıllı, nə qədər bədii hikmət sahibidir.

Atalar sözlərində dərin mənə, hikmət, asrların kəşməkləyi olaylarında qazandıqları zəngin həyat təcrübəsinin nəticəsi, etik-fəlsəfi dünyagörüşü ifadə olunmuşdur. Bu qısa, yığcam badii, elmi kəlamlarda tanınmış publisist, filologiya elmləri dokтору Bayram Tatirbəyovun Ə. Hüseynzadənin "Atalar sözü" kitabına yazdığı elmi ədəbiyyatlı giriş məqaləsində qeyd etdiyi kimi, dünya görmüş, müdrik bir xalqın öyüdləri, nəsihətləri, məsləhətləri, tövsiyələri, eyləmləri, iradları, mühakimələri, yozmaları, hokmləri, xeyir-duaları, arzuları, təklifləri, müşahidələrinin nəticələri axı olunmuşdur.

Əməkdar mədəniyyət işçisi Ə. Hüseynzadə "yetmiş il ərzində həmin tükənməz cəsmədən damcı-damcı

yiğib əlli minə qədər topladığı atalar sözlərini" bu cəhətdən təsnif edərək, iyirmidən artıq kitab tərtib etmiş, xalqın istifadəsinə vermişdir. Bu xəzinənin daha mükəmməli olan "Atalar sözü " (B.1982) kitabından ailə və tərbiyə haqqında kəlamların əhəmiyyəti nəzərə alıb cüzi bir hissəsini seçib, oxucularımıza təqdim edirik.

Ailə xoşbəxtliyin açarıdır.
Ailənin qədrini bilməyən, el-
obasını da qədrini bilməz.
Kişi öz sözünün ağasıdır.
Kişi sevdiiyinin nazını çəkər.
Kişi sözü üzə deyər.
Kişi fəhlədir, arvad banna.
Kişinin sözü ilə işi bir olar.
Ər kişinin ər oğlu olar.
Ər ilə arvadın torpağı bir yerdən
götürülüb.

Ərsiz arvad, cilovsuz at.
Arvad var ev tikər, arvad var ev
yixar.
Arvad üzlü kiçidən, kişi üzlü ar-
vaddan əl hazər.
Arvadi pis olanın saqqalı tez
ağarar.
Arvadin isməti, kişinin izzəti.
Arvadsız ev-susuz dəyirman.
Anasına bax qızını al.
Anasının ərköyün oğlu hambal
olər.

Anası çıxan ağacları qızı budaq-
budaq gəzər.
Ana evin dirəyidir.
Ata olarsan, ata qədri bilərsən.
Atalar nə əkiləblər, oğullar onu
biçiblər.
Ata-ana sözüinə baxan "neyli-
yim?" deməz.
Ata-ananın qoca vaxtında oğul
əlindən tutur.
Oğlan anası-təməl binası.
Qız alan gözü ilə baxmasın, qulağı
ilə eşitsin.
Qız qızıl alma, qızı gözənd salma.

Qız qızıldır, qədrini bilən görək.
Qız evlərdə tanınar, ipək dəz-
gahda.
Qız özgə əmanətidir.
Qızı vermisən, oğul qazanmısan.
Yaxşı qızdan yaxşı gəlin olar.
Bacı oğlunu dayısı tanıdır, bacı
qızını xalası.

DÜNYA XALQLARININ ANA
HAQQINDA ATALAR
SÖZLƏRİNDƏN

Ananın səbri tükənməz olur.
(Azərbaycan)

Ata ailənin başıdırsa, ana ürəyidir.
(İngilis)

Ana evin dirəyidir. (ərəb)
Ana ürəyi məhəbbət dəryasıdır.
(gürcü)

Bala qədrini ana bilər, igid qədrini
el (tatar)

Ana qəzəbi qar kimidir, çox yağar,
tez əriyər. (cecen)

Ana yumruğunu nə qədər yuxandan
gətirib də, zərbəsi ağır olmur. (rus)
Ata məhəbbəti dağlardan uca,
ana məhəbbəti deryalardan dərin-
dir. (vapon)

Bütün ömrün boyu gecə-gündüz
çalışsan da, ana borcunu ödəyə
bilməzsən. (lak)

Rassam: E. Saltrextinsky:

UŞAQ HƏQİQƏTİ BİLMƏLİDİR

Ər -- arvad arasındakı münaqişə heç bir vaxtda uşağın üzünə köçürülməməlidir: heç bir şərətdə nə ata nə də ana uşağı unutmamalıdır.

Ailəni tərk etmiş ata və ya ana haqqında uşağa nə demək lazımdır? Ancaq həqiqəti. Çünki uşağı gec-tez hər şeydən xəbərdar tutacaq, kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu biləcəkdir.

Bəs həqiqəti nə zaman demək məqsədəuyğundur? Bizcə bir neçə şərti gözləməklə yaşdan, yaş dövründən asılı olmayaraq uşağa düzünü danışmaq son dərəcə vacibdir. Şərtlərdən birisi uşağın marağı, onun sualı ilə əlaqədardır. Əgər uşaq özü maraqlanarsa, atasının (və ya anasının) nə üçün evə gəlmədiyini soruşarsa, ana (və ya ata) müəyyən formada, uşağın başa düşəcəyi tərzdə həqiqəti ona danışmalıdır. Qoy uşaq istədiyi vaxt, istədiyi hadisə haqqında düzgün olan ilk məlumat alsın. Uşağın hələ kiçik olduğunu, ağıl kəsmədiyini güman edən ana (ata) müəyyən müddət həqiqəti uşağdan gizlədsə, iki cəhətdən nöqsana yol verməmiş olar. Əvvəllən uşaq böyüyəndə aldadılmış olduğunu düşünər, yalan danışan anadan (atadan) inciyə bilər. İkincisi, istər-istəməz uşağı pis nümunəyə - yalan danışmaq nümunəsi verilmiş olar. Az bir müddət olsa da uşağı aldatmağı, ona yalan danışmağı düzgün hesab etmək olmaz.

İkinci şərt həqiqəti uşağa danışmaq tərzidir. Həqiqəti uşağa necə deyəsən? Burada subyektiv hisslərə qapılmaq qətiyyətinə bağlıdır. Uşağa izahat verən ana ataya, ata isə anaya qarşı uşağda kin, ədavət hissi yaratmağa çalışmamalıdır. Əks

taqdirdə uşağın hisslərinə yanlış istiqamət verməmiş olar. Bu kin, kasavət sonralar doğma anaya (ataya) qarşı da yönəli bilər. İzahat zamanı uşağın gözündə atanı hörmətdən salmağa çalışan ana və ya ananı hörmətdən salmağa say göstərən ata uşağa pis təsir edər, uşaq kinli və kobud böyüyər. Uşağı öz tərəfinə çəkməyə say göstərmək də acı nəticələr verə bilər. Sakit şərətdə aparılan, əsəbi-likdən uzaq olan obyektiv söhbətdən uşağın özü düzgün nəticə çıxarar. Bu cür söhbət edən ana (ata) uşağın gözündə daha da ucalar.

Uşağın, onu qoyub getmiş ata (ana) ilə gələcəkdə qovuşması ümidini qırmaq uşaq şəxsiyyətinin daha da sarsılmasına səbəb olar. Ata və ana tərəfindən atılmış uşaqlar xüsusi diqqət tələb edir. Bu cəhətdən müəllimlər, tərbiyəçilər, qonşular xüsusilə həssas olmalıdırlar. Ata və ya ana cəhətdən qəlbli sınıq olan uşaqların son dərəcə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Onların könlünə toxunacaq şərətin yaranmasına yol vermək olmaz.

İnsafsız ata (ana) haqqında yanlışlıqlarda ictimai rəy yaratmaq, öz şəxsi hisslərini cilovlaya bilməyən, doğma övladının atalı (analı) ikən yetim qalmasına bəis olan valideyn qohum-qardaşı, tanış bilişi, iş yoldaşları tərəfindən nifrətlə qarşılanmalıdır. Bu, ailənin dağılmasının, ata-analı uşağın "yetim" qalmasının qarşısını ala biləcək güclü mənəvi amillərdən birinə çevrilir.

*Nürəddin Kazımov,
pedaqoji elmlər doktoru,
professor*

SÖZ İNCƏ TƏRBIYƏ VASİTƏSİDİR

Uşağa sözlə təsir etmək bacarığı, onunla danışmaq mədəniyyəti tərbiyədə mühüm rol oynayır. Söz tərbiyə işində çox incə və mürəkkəb alətdir. Ondan yerində istifadə etmədikdə ailə münasibətlərindən yaxa qurtarmaq çətindir.

...Pedaqoji işdə əsas məsələ yaxşı ürək tərbiyə etməkdir. Ürək keyrə və şərə qarşı həssas olmalıdır. Bəs ürək həssaslığını necə oyatmalı? Həssas ürək nəcib hisslərlə, xeyir-xahlıqla döyünən ürəkdir. Uşaq qəlbində lap kiçik yaşlarından yüksək hisslər formalaşdırmaq vacibdir.

Uşaq qəlbində oyadılan hisslər içərisində insanı duymaq, onu başa düşmək hissi çox mühüm yer tutur. Bu işdə yaşlıların canlı və təsirli sözü əvəzənilməz vasitədir.

Xeyirxah ürək tərbiyəsində vaxtında və inandırmaqla yetişmiş söz az rol oynamır. Sözlərin gücü həm də onun necə deyilməsindən çox asılıdır.

Bəzi ailələrdə adi hal almış həy-kü, kobud söz, təhkiyəci ifadələr tərbiyənin zərərli vasitələridir. Belə şərətdə söz öz incəliyini, təsirini itirir. Uşaq ətrafındakı gözəlliyi görmür. O qışqırığa alışmış sakit tərzdə deyilən sözlərə əhəmiyyət verməz, özü də kobudlaşır.

Mədəni ailələrdə valideynlər övladları və bir-birilə sakit və mülayim davranırlar, uşağın şəxsi ləyaqət hissəsinə toxunan söz və ifadələrə yol vermir. Belə ailələrdə sözlərin təsiri güclü olur.

*M. İsmixanov,
"Azərbaycan qadını",
1989, №5*

Bizim bütün əməllərimiz, fikirlərimiz, sözlərimiz arxamıza gəlmiş yalvarır: ey insanlar, yaxşılaşın!

UŞAĞIN İLK MÜƏLLİMİ – TƏRBIYƏÇİSİ VALİDEYN, İLK MƏKTƏBİ AİLƏDİR.

Bu mövzuda yüzrlə məqalə, elmi əsər, kitab yazılıb. Dünyanın ən görkəmli pedaqoqları, filosofları ailə tərbiyəsinin kökünü, əsasını ailədə və valideyndə görmüşlər. Dünyəki gənclər bu gün ailə qurur, yeni-yeni ailələr yaranır. Amma çox təəssüf ki, gənclərimizin çoxu ailə qurandan sonra uşağın tərbiyəsi ilə lazımcına məşğul olmur. Bu, çox vaxt onların pedaqoji biliklərinin və təcürbələrindən olmaması, ailə əməllərinin və adətlərinin getdikcə unudulması üzündən baş verir. Ailə özü kiçik cəmiyyətdir. Burada qoyulan qayda-qanunlar, aparılan təbii işləri cəmiyyətdə öz əksini göstərir. Cəmiyyətdə olan qüsurlar ilk növbədə ailələrdən gəlir. Ona görə də bizim hər birimiz ailə tərbiyəsinə xüsusi fikir verməliyik. Yeni ailə quran gənclər bu haqda tövsiyyə etmək, məsləhət vermək üçün respublikamızın görkəmli pedaqoqlarından, mərhum professor Əliyevlər Həşimovun bəzi fikirləri ilə oxucuları tanış etmək istəyirik.

"Uşaq ailədə dil açır, doğma, şirin, gözəl ana ləhcəsi ilə böyüyüb arsayə çatır. İlk dəfə ailədə, valideynlərdən eşitdiyi nəğillər, əfsanələr və mahnılarla xalqın mədəniyyətini, ruhunu duyur, doğma vətəninə, onun əsrarəngiz təbiətinə məftun olur, həyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə müəyyən biliklərə yiyələnir. O ailə adət-ənənələri ruhunda yetişir, təmizliyə riayət etməyi, səliqəli və yaraşıqlı geyinməyi, məişətdəki rəfərdən, baxışda, davranışda, xarakterinin, iradəsinin, hafizə və diqqətdəki gözəlliyi ilk növbədə ailədə görür, şəkil çəkməyə, oynamağa, rəqs etməyə ailədə başlayır. Uşağın ilk müəllimi – tərbiyəçisi valideyn, ilk məktəbi ailədir.

Uşaq böyüyüb bağcığa, məktəbə gəldiyi dövrlərdə belə, yəni vaxtının çoxunu ailədə keçirdiyi üçün onun zehninə, mühakimə və görüş dairəsinin zənginliyi, sözlərin geniş mənasında həyatdakı gözəlliyi düzgün qavraya bilməsi, əsas etibarilə, ailənin təsirindən, valideynin övladı üçün yaratdığı şəraitdən, tərbiyəçilik məharətindən, uşağa verdiyi öyüd-nəsihətdən asılı olur.

Uşağın istəyən, övladının normal inkişafının qayğısına qalan valideyn onun tərbiyəsi ilə ciddi məşğul olmalıdır və "uşağın əzizdir, tərbiyəsi ondan əzizdir" kəlamına işdə əməl etməlidir. Bəs bunun üçün evdə nə kimi işlər görülməlidir?

Əvvəla valideyn uşağda görmək istəmədiyi şeyə özü hərəkətdə, geyimində, işində rəftar və davranışında yol verməməlidir. Xalq arasında deyilir ki, "uşaq gördüyünü götürür", "ot kökü üstə bitir". "Qız anadan görməyincə süfrə açmaz, oğul atadan görməyincə, səfərə çıxmaz" və s. Bütün bu kəlamlar övlad tərbiyəsinə valideyn nümunəsinin böyük rol oynadığını nəzərə çatdırmaqla yanaşı, həm də belə bir tələb irəli sürməyə əsas verir; ata-analar hər cəhətdən uşaq üçün müsbət nümunə olmalıdırlar. Bu çox vacib şərtidir.

Bəzi ata-analar elə zənn edirlər ki, övladları onlar üçün kitab kimi bir şeydir. Əslində isə uşağı dərk etmək, yəni onun daxili aləminə dərindən nüfuz etmək, əhval-ruhiyyəsini, keçirdiyi hissləri olduğu kimi sezmək, fikir və arzulan düzgün "oxumaq", temperamenti, xarakterinin, iradəsinin, hafizə və təfəkkürünün xüsusiyyətlərini dəqiq-lyi ilə "kəşf etmək" və s. son dərəcə müşkül işdir. Digər tərəfdən, hər uşağın özünəməxsus fərdi xüsusiyyətləri olduğu kimi, hər yaş dövrü

üçün də səciyyəvi cəhətlər vardır. Bütün bunları ətraflı öyrənmədən və tərbiyə işində nəzərə almadan müvəffəqiyyət qazanmaq olmaz.

Bir mühüm tələb də uşağın şəxsiyyətinə hörmət etməkdir. Valideyn ilk tərbiyəçi olmaq etibarəti hər bir ata-ana övladı sevməli, ona ehtiram bəsləməlidir. Ümumiyyətlə ailə üzvləri arasında qarşılıqlı nəzakət və hörmət olmalıdır. Ancaq bu hörmət, istək, nəzakət ciddi tələbkarlıqla vəhdət təşkil etməlidir.

Hörmət və tələbkarlıq olmayan ailədə tərbiyə də yoxdur. Valideynin öz övladını təhqir etməsi, onu "axmaq", "küt", "fərsiz" – deyə gözü-çixdiya salması əsla yaramaz.

Uşaqlara istəkdə fərq qoymaq da düzgün deyil. Yaxşı tərbiyə etmək üçün uşaqların hamısını eyni dərəcədə sevmək, onlara eyni gözələ baxmağı bacarmaq, həm də onlara qarşı tələbkar olmaq lazımdır.

Bu tələbkarlıq isə cəza, hədə-qorxuya yox, nüfuza və şüura əsaslanmalıdır. Unutmamalı ki, hədə-qorxunun, cəzanın, hətta fiziki qüvvənin hesabına əldə edilə bilməyən bir çox məsələlər məhz ağıl gücü ilə həll olunur. Doğru deyiblər: "Qüvvə çox şeyi, ağıl isə qüvvəni sındırır".

Uşağa tələb verməkdə valideynlər və ailənin digər yaşlı üzvləri arasında vahidlik olmalıdır. Yəni birinin verdiyi tələb başqaların tərəfindən də müdafiə edilməlidir.

Bu şərtlər əsasında verilən tələblər, o cümlədən uşağa tapşırılan və icrasına nəzarət edilən gücə uyğun vəzifələr onda məsuliyyət hissini artırır, öz hərəkətlərini tənzim etməkdə, iradə və xarakterini formalaşdırmağa uşağa kömək göstərir. Belə uşaq yaşa dolanda cəmiyyət qarşısında vətəndaşlıq borcunu da ləyaqətlə yerini tutur".

AİLƏDƏ QƏNƏTÇİLLİK TƏRBİYESİ

Məktəbyaşlı uşaqlarda tez-tez təsadüf edilən xoşagəlməz hallardan biri də müxtəlif bəhanələrlə valideynlərdən (daha çox atadan) pul almaq və ailənin xərcləri ilə hesablaşmadan israfçılıq etməkdir. Bəzi valideynlər uşaqları tez-tez bazara, mağazaya göndərirlər. Lakin onların pulu necə xərclədikləri ilə maraqlanmır, haq-hesab çəkmir, onların vaxtlarını necə keçirdiklərini öyrənmir, pulu necə və nəyə verdiklərini aşkara çıxarmaq istəmir. Şübhəsiz belə valideynlər ciddi səhvə yol verirlər.

Pul uşağa zəruri ehtiyacları üçün, məsələn, bufetdən yemək almaq, dərslərinə iştirak etmək və ya yol xərçi üçün verilməlidir.

Valideynlər uşağa pul verəndə çalışmalıdırlar ki, uşağa pula qarşı hərislik, pulgirişlik yox, şüurlu münasibət tərbiyə etsinlər. Yüksək qiymət almaq, iş görmək, şəxsi nüfuz qazanmaq xatirinə uşaqlarına pul verən ata-analar şübhəsiz çox böyük səhvə yol verirlər.

"Qəlb təmizliyinin təməli gərəkdir uşaqlıqdan qoyulsun" – deyən A.S. Makarenko tələb edirdi ki, valideyn özü uşaq üçün nümunə olmalı, uşaqlardakı israfçılığa göz yummamalı və onun qarşısını almalıdır. Əlbəttə, bu vaxt uşağın izzəti-nəfsinə toxunmadan, israfçılığın nə ilə nəticələndiyini ona başa salmaq lazımdır.

İsrafçılıq uşaqların düzgün tərbiyəsinə mənfi təsir göstərir, onlarda bir sıra xoşagəlməz sifətlərin yaranmasına səbəb olur. İsrafçılığın aqibəti təəssüf və göz yaşları doğurduğu üçün ona barmaq arası bəmaq olmaz.

Ailənin mənafeyini düşünmək, xüdbin hissləri buxovlamaq, daqiqə olmaq qənaətiliklə əlaqədardır. Mahiyyətə israfçılıq, "əlaçılıq"ın

əksinə olaraq qənaətilik məktəblini yersiz, lüzumsuz xərclərdən çəkindirir, ailənin maddi bütçəsi ilə hesablaşmağa məcbur edir.

Qənaətilik hər şeydən əvvəl, şüurlu intizam tərbiyəsinin nəticəsidir. Qənaətilik məhz bir şəxsiyyət üçün öz hüququna, imkanlarına, tələblərinə şüurlu münasibət yaradır.

Ata-analar özləri qənaətiliyyə əməl etməklə övladlarına müsbət təsir göstərmiş olurlar. Valideynlər çalışmalıdırlar ki, uşaqlar qənaətiliyyə alışarkən onun zəruriliyini dərk etsinlər, buna inansınlar.

Qənaətilik tərbiyəsinə mənfi təsir göstərən amillərdən biri də "səxavətli" babalar və nənələr, "istiqlal" qohumlar və qonaqlardır. Valideynin tələb və arzusunun əksinə olaraq bunlar kiçik uşaqların ovcuna zorla pul basır, könülləri istədiyi şeyə xərcləmələrini təqidlə tapşırırlar. Kədərli haldır ki, bir çox valideynlər belə "səxavətli" və "istiqlal" adamların "baxışlarından" fərhlənirlər. Əslində isə ailədə qərarlaşmış qayda-qanuna könər adamların müdaxilə etməsi düzgün deyildir.

N. Xəlilov
"Azərbaycan qadını", 1970, №6.

AİLƏ MƏCLİSLƏRİNDƏ UŞAQLAR İSTİRAK ETMƏLİDİRLƏRİMİ?

Bu suala cavab müxtəlif ola bilər. Keçmişdən qalma adətə görə böyük olan yerdə kiçik oturmazmı. Ailə məclislərində və qonaqlıqlarda uşaqları çox yerdə ayrı otuzdururlar. Bu, yaxşıdır, yoxsa pis? Bu, baxır məclisə, orda oturan adamların səviyyəsinə.

Dünya pedaqoji fikrindən məlumdur ki, uşaqların şəxsiyyətinə hörmət edildikdə, onların marağı və meylləri nəzərə alındıqda bunun böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti olur. Ailə məclisləri,

qonaqlıqlar özü bir tərbiyə vasitəsidir. Uşaq yaxşı mühitə düşdükdə, yaşlı adamların xoş münasibətini gördükdə, qonaqlıqlarda iştirak etdikdə çox şey görüb öyrənir. Uşaq valideynlərin ləyaqətini, dost-tanışa, qohumlara qayğı və diqqətini, onların nəzakət, etik və estetik baxışlarını mənimsəyir. Bunlar uşaqların qürur hissini artırır. Belə ailə məclislərində uşaqların yaxşı keyfiyyətləri yada salınır, tərifli sözlər deyiləndə onlar fərah hissi keçirir, özlərini ailənin layiqli üzvləri kimi aparırlar. Bundan başqa uşaqlar ailə məclislərində ilkin davranış qaydalarını – masa arxasında necə oturmaq, çəngəl-bıçaqdan necə istifadə etmək və s. bu kimi vərdişlər qazanırlar.

Eyni zamanda qonaqlıqda iştirak edən uşaqlar bir şəxsiyyət kimi öz-özünü dərk edir, öz ləyaqətini göstərməyə çalışır.

Beləliklə, qonaqlıq və ailə məclislərində uşaqlara qayğı və həssaslıqla yanaşmaq, diqqətli olmaq, onların şəxsiyyətinə hörmət etmək vacib məsələdir. Bu, həm də gələcək vətəndaşın formalaşması üçün gərəklili tərbiyə məsələsidir.

MƏSULİYYƏT HİSSİ VƏ İCTİMAİ TƏRBİYƏ

Məşhur rus yazıçısı D.N. Mamin-Sibiriyakın belə bir sözü var: "Uşaqların bəşəriyyətin gələcəyi və gələcək bəşəriyyətinidir". Boli, uşaqlarımız, gənclərimiz gələcəyimiz, gələcək də bizi əvəz edənlərindir. Odur ki, yalnız valideynlər və müəllimlər deyil, hər bir ziyalı, əməkçi, millətin gələcəyini düşünən hər bir vətənpərvər şəxs uşaqların, yeniyetmələrin fiziki və mənavi cəhətdən sağlam böyüməsinə, kamil tərbiyəsinə məsuliyyət hissi ilə yanaşmalıdır. Bu günün gənci sabahın ziyalı, cəmiyyətin fəal üzvüdür, vətəndaşıdır.

Bu mühüm məsələyə bu gün necə diqqət yetirilir? Dövlətin bu işdə qayğısı, diqqəti yetərinə olsa da, ictimaiyyətdə bu, istənilən səviyyədə əlaqədir.

Məsuliyyətsizlik və diqqətsizlik mədəniyyətsizliyin təzahürüdür. İnsanların başı öz problemlərinə qarışdığından bu vacib işə fikir verməyi unudurlar. İctimai yerlərdə uşaqların və yeniyetmələrin özlərini necə aparmalarına, etik qərçivəyə sığmayan hərəkətlərində buraxdıqların səhvlərə fikir vermirlər. Öz iradlarını bildirməkdən, məsləhətlərini verməkdən çəkinirlər. Düzdür, uşaqların və yeniyetmələrin tərbiyəsi və təhsili üçün ilk növbədə ailə və pedaqoji ictimaiyyət cavabdehdir. Amma evdən və təhsil ocağından kanarda yeniyetmələrin haralarda olduğunu, kimlərə qoşulduqlarını na valideynləri, na da müəllimləri bilmirlər.

Vaxtilə ictimai tərbiyə deyilən gözəl bir anona vardı. Uşaqların və yeniyetmələrin tərbiyəsində ictimaiyyət mühüm rol oynayırdı. İctimai naqliyyatda, bağ və parklarda, bir sözlə cəmiyyətdə özünü pis aparan, qaba hərəkətlərə yol verən hər kəs yaşından asılı olmayaraq, mədəni adamların, ağsaqqalların, ağbircəklərin danlağı, tənqidi, nəsibəti ilə üzləşirdilər.

Kamil, mədəni insanın formalaşmasında bunun böyük əhəmiyyəti olurdu. Bu cəhətə bu gün daha çox fikir vermək lazımdır. Çünki müstəqil respublikamızın dünyanın qabaqçılı ölkələri ilə əlaqələri günü-gündən artır. Vətəndaşlarımız mədəni xalqlarla ünsiyyətdə, gediş-gəlişdə olurlar. Ona görə də ailələrimiz, pedaqoji ictimaiyyətimiz və cəmiyyətimizin hər bir üzvü bu tərbiyə işinə diqqət artırmalıdır.

Nijat Mikayilzadə,
təbii elmləri namizədi, dosent.

AİLƏ BÜDCƏSİ

Büdcə ingilis dilində budjet -çanta deməkdir. Bu sözün mənasını şərh edəndə görürük ki, çanta, zənbil, səbat bazarla, istehlakla, yaşayış minimumu ilə əlaqədardır. Ailənin gözəllənən gəliri və xərclərini tənzimləmək üçün aylıq və illik smetasi-siyahısını tərtib etmək çox vacibdir. Ailə bütçəsi ailənin qazanc gətirən hər bir üzvünün gəlirini, xərçini və vəzifələrini müəyyən edir. Ailəyə daxil olan əmək haqqı, pensiya, təqaüd, ədəbi haqq (qonorar), mükafat və s. hesabına ailənin vəsait fondu yaradılır və bu fondun ərzağa, geyimə, ev təmirinə, kommunal xərclərə, uşaqların təhsilinə və s. işlərə səmərəli şəkildə istifadə etmək lazımdır.

Hər bir ailənin bütçəsinin mahiyyəti cəmiyyətin iqtisadi-sosial durumunu əks etdirir.

Təəssüf ki, bu mühüm məsələyə ailələrimizdə bir o qədər əhəmiyyət verilmir. Gəliri çox olan ailələrdə qıtlıq, ehtiyac bilinmir. Amma gəliri az olan ailələrdə bir də görürsən ayın ortasında pul qurtarın, borca düşürlər. Bu vəziyyətdən qurtarmağın yolu ailə bütçəsini düşünün və şəkildə qurmaq və qənaət edərək ən zəruri şeylərə xərcləmək lazımdır. Şair İsgəndər Etibar "İsrafçılıq, xəssislik nədir?" məqaləsində məsləhət görür ki, evdə hər cür ərzaqdan tutmuş pula kimi, həmişə ehtiyat olmalıdır ki, çətin gündə neylim-neylim deməyəsən.

AİLƏ, MƏKTƏB VƏ İCTİMAİYYƏT

Hər bir uşağın inkişafı, bir şəxsiyyət kimi formalaşması, cəmiyyətdə özünə layiq yer tutması bu üç mərhələdən keçir. Gənc nəslin kamil böyüməsi üçün yaxşı şəraitin yaradılmasından çox şey asılıdır. Cəmiyyətdə ailə tərbiyəsi ilə ictimai tərbiyənin bir-birinə nüfuz etməsi və yaxşılaşması məsələsi həmişə dövləti, ailəni və ictimaiyyəti düşündürür. Ailə tərbiyəsi pedaqoji ictimaiyyətin birgə səyləri ilə vəhdətə qurulduqda nəticəsi yaxşı olur.

Yaxın keçmiş nəzər salanda görürük ki, bu məsələyə geniş əspektə yanaşıldı. Bakının bütün rayonlarında, Gəncədə və bölgələrdə pedaqoji bilikləri yaymaq, valideynlərin tərbiyə işində bilik və təcrübələrinin artırılması üçün ictimai əsaslarla valideyn universitetləri, lektorialar fəaliyyət göstərirdi. Qəzetlərdə "Valideyn guşası", "Pedaqoji söhbət" rubrikaları altında təlim-tərbiyə məsələlərinə dair məqalələr dərc edilirdi. Yaşayış yerlərində mənzil istismar idarələrində və milis şöbələrində ucaq otaqlar, yay istirahət düşmənləri, klublar, guşələr, damaklar, incəsənət yaradıcılıq studiyaları vardı. Uşaqların asudə vaxtlarının səmərəli keçməsi üçün müəllimlər, tərbiyəçilər, ictimaiyyətin nümayəndələri bu işə cəlb olunmuşdular.

Bütün bunlar 1990-1992 -ci illərdə 20 yanvar hadisələri, Qarabağ uğrunda müharibənin alovlandığı, xalq cəbhəsinin hakimiyyəti dövründə unuduldu. Həmin istirahət və tərbiyə ocaqları bağlandı. Vaxtilə uşaqların tərbiyəsi və istirahəti üçün səliqə-sahməna salınmış zirzəmilər kafelərə, barlara, çayxanalara çevrildi. Bağlana, bağçaların həndəvəri ticarət, alver köşkləri ilə doldu. Həyat-baca şəxsi avtomobil dayanacaqları oldu. Bu

vəziyyət indi də problem olaraq qalır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdandan sonra uşaqların tərbiyəsi, istirahət məsələləri yenidən gündəmə gətirildi. Onun qayğısı, diqqəti sayəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirildi. Bu məsələdə Heydər Əliyevin yolunu davam etdirən Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin böyük səyləri nəticəsində gənclərin fiziki inkişafı və təlim-tərbiyəsi işinin yaxşılaşdırılması üçün Bakıda və bölgələrdə İdman Olimpiya Kompleksləri, şahmat klubları, musiqi məktəbləri, uşaq yaradıcılıq mərkəzləri yaradıldı. İdman hərəkəti genişləndi. Azərbaycan indi dərindən tamən idman ölkəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və səyləri ilə uşaqların, xüsusilə əlil və valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların sağlamlığı, təlim-tərbiyəsi üçün böyük layihələr həyata keçirilir. Uşaqların və gənclərin təlim-tərbiyəsi sahəsində dövlətin hazırladığı və həyata keçirdiyi proqram getdikcə öz bəhrəsini verir.

Uşaqların təlim-tərbiyəsinə, dünyagörüşünə, mənəvi-əxlaqi inkişafına, intellektual səviyyəsinə kömək edən mikromühitin yaradılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir mikromühitdə ailənin və ictimaiyyətin üzünə böyük vəzifələr düşür. Hələ vaxtilə görkəmli pedaqoq A.S. Makarenko tərbiyə işində ailə, məktəb və ictimaiyyətin rolundan danışarkən qeyd edirdi ki, ailə həyatı nə qədər incə sahə olsa da, cəmiyyətimiz orada nə kimi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasına biganə qala bilməz. Uşaqların tərbiyəsi üçün valideynlərə qarşı tələbkarlığı gücləndirmək, ata-anaların pedaqoq şüurlarını artırmaq, ailə tərbiyəsi ilə ictimai tərbiyənin ahəngdar vəhdətini təmin etmək-bir-biri ilə bağlı

olan üç vəzifə heç zaman unudulmamalıdır. Həddi-buluğa çatmamış uşaqların qayğısına qalmağa, xüsusilə onların tərbiyəsi və ictimai faydalı fəaliyyətə hazırlanması qayğısına qalmağa valideynlərlə bərabər itti-mayət borcudur. A.S. Makarenko valideynlərə müraciətə deyirdi: "Siz həmişə valideyn olduğunuzu yadda saxlamalı və bilməlisiniz ki, oğlunuza, yaxud qızınıza öz sevinciniz üçün tərbiyə etmirsiniz. Sizin ailənizdə və sizin tərbiyəiniz altında gələcək vətəndaş, gələcək xadim və gələcək mübariz böyüyür. Siz pis adam tərbiyə etsəniz, bunun bəlasını yalnız özünüzdə deyil, bir çox adamlar, bütün ölkə çəkəcəkdir".

"Bizim uşaqlar-bizim qocalığımızdır. Düzgün tərbiyə bizim xoşbəxt qocalığımız deməkdir. Pis tərbiyə bizim gələcək dərdimiz, göz yaşlarımız, başqa adamlar qarşısında, bütün ölkə qarşısında təqsirimiz deməkdir".

KİÇİK YAŞLI UŞAQLARA ESTETİK TƏRBIYƏNİN AŞILANMASI

Uşaqlara kiçik yaşlarından başlayaraq həyat, təbiət və cəmiyyət gözəlliklərini sevmək, onlarda incəsənət və bədii əsərlərdən zövq almaq, onu başa düşüb qavramağı tərbiyə etmək, valideynlərin və uşaq bacqalarının başlıca vəzifələrindəndir.

Estetik tərbiyə prosesində uşaqların müxtəlif yaş dövrlərindəki xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Uşaqlar körpəlikdən estetik tərbiyə almağa qabildirlər. Məsələn, uşaq həyatının ikinci ayında ətrafındakı əşyalara, xüsusilə parlaq oyuncaqlara göz qoyur, onlarla danışan adamın üzünə baxır, hərəkət edən əşyaları izləyir. 4-5 ayında əyləncəli oyuncaqlar uşaqlara zövq verir, səssiz çıxaran

oyuncaqlarla həvəslə oynayır. İlk aylardan o, musiqi səsinə başqa gurultulu səslərdən fərqləndirir. Gurultulu səslər onunun ağlmasına, musiqi səsi isə sevincinə səbəb olur. 8-9-10 aylarında musiqinin ritminə uyğun hərəkətlər edir, oynayır. Qəşəng parlaq şarları gördükdə sevinir, əl çalır.

Bağca yaşında uşağın estetik qavrayışları inkişaf edir. O, gözəlliklə eynilən bir-birindən seçməyi bacarır, musiqidən, nəğmədən əlvan səskillərdən zövq alır, özü nəğmə oxumağa başlayır, şerlər əzbərləyir.

Uşaqların estetik baxışlarının təşkilində, incəsənətin müxtəlif növləri: musiqi, məhni, rəssamlıq, heykəltəraşlıq, aplikasiya və qurama, rəqs, oyun və s. mühüm rol oynayır.

Estetik tərbiyə uşaqların təbiət-dəki, cəmiyyətdəki gözəllikləri qavraya bilmək qabiliyyətlərini və müəhəkimlərini inkişaf etdirir, onları həyat gözəlliklərini sevməyə cəlb edir və həm də onu bu gözəllikləri yaratmış üçün hazırlayır.

Dünyanı təkcə elm vasitəsi ilə deyil, həm də incəsənət vasitəsi ilə öyrənmək mümkündür. Bu fikri qeyd etməklə V.Q. Belinski yazırdı ki, incəsənət də elm kimi şüurun inkişafına kömək edir. Ətraf mühiti öyrənməkdə elm də, incəsənət də eyni dərəcədə zəruridir. Nə elm incəsənəti əvəz edə bilər, nə də incəsənət elmi. İncəsənətin müxtəlif növlərini düzgün başa düşən uşaq onun hansı hadisənin əks etdiyi biləcək, ətraf mühitə aid olan məlumatların mahiyyətini dərk etməkdə çətinlik çəkmir. O, bu yolla hətta xalqın tarixini də müəyyən dərəcədə öyrənə bilər. Ona görə incəsənət təkcə zövq almaq mənbəyi və vasitəsi deyil, həmçinin xarici aləmin mahiyyətini öyrənmək vasitəsi olub və uşaqların mənəvi aləmini zənginləşdirir.

Z.Əmirova, müəllimə
"Azərbaycan qadını", 1972, № 1.

NİTQ QƏLBİN GÜZGÜSÜDÜR

Uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasında nitq mədəniyyəti rəftar-münasibət mədəniyyəti ilə vəhdət təşkil edir. Elə etmək lazımdır ki, uşaqlar söz vasitəsilə hissələrin ən incə çalarlarını – sevinci, kədərini, qələbəni və s. görə bilsinlər. Uşaqlarla münasibətdə olarkən elə danışmaq lazımdır ki, onlar sözləri təmiz, aydın eşidə bilsinlər. Beləliklə uşaqların gözəl bir həyata açan gündən bütün sözlərə, sözlərə diqqətlə qulaq asır, böyükləri təqlid etməyə çalışır. Məhz buna görə də uşaqlarla danışarkən sözlərin təhrif edilməsinə qətiyyətli yol vermək olmaz. Uşaqlar ünsiyyətdə olduqları adamlardan öyrənirlər. Bəzi valideynlər uşağın sözü yerində işlətmədiyini, sözü səhv tələffüz etdiyini görür, eşidir, lakin onu düzəltmək əvəzinə gülürlər. Uşaqların bir qismi "R" səsi əvəzinə "L" səsi, "G" əvəzinə "D" və s. işlədirlər. "Mən Əlifim dölülüm". Bu cümləni eşidən böyüklər qəşqəş edib gülür və bir növ uşağı səhv danışmağa şimikləndirirlər. Uşaq da gələcəkdə böyükləri əyləndirmək, güldürmək üçün bəzən bələkdən səhv danışır. Şübhəsiz ki, bu uşağın nitqini uzun müddət nəqsənli olmasına zəmin yaradır. Valideynlər diqqət yetirməlidirlər ki, uşaqlar bildikləri sözləri yerli-yerində işlətsinlər.

Uşaqların yanlış tələffüzünə qətiyyətli yol vermək olmaz. Uşaqlarla sakit tərzdə danışmaq lazımdır. Çünki ünsiyyətdə olduğu vaxtdan nitq uşaq üçün ən təsirli vasitədir.

M. Qasımov, tərbiyəçi.

MƏKTƏBLİNİN GÜN REJİMİ

Hələ 60 il əvvəl "Azərbaycan qadını" jurnalında görkəmli maarif xadimi, pedaqoq Elmlər namizədi Zümrüd xanım Axundova uşaqların bilik səviyyəsini

təşkilində ailənin üzünə düşən vəzifələr haqqında yazdığı məqalələr bu gün üçün də əhəmiyyətini nəzərə alaraq ən mühüm tövsiyələrini valideynlərin nəzərinə çatdırırıq:

Müəllim tərəfindən evə verilən tapşırıqlar vaxtında yerinə yetirmək üçün uşaqlara evdə lazımı şərait yaradılmalıdır.

Evdə uşaqlara (əgər mümkünsə) ya bir otaq və ya otaqda bir guşə, guşədə bir masa ayrılmalıdır. Masanın üstündə dərs kitablarını, dəftərlərini və çeşidli əşyaları saxlamaq lazımdır. Həmin guşədə dərs cədvəli, xəritə və gündəlik rejimi asılmalıdır. Hər gün masanın üstünü uşaq özü səliqəyə salmalı və təmiz saxlamalıdır. Kitabları yığmaq üçün rəf düzəldilməlidir.

Uşaq hər gün müəyyən vaxtda dərslərini hazırlamağa adət etməlidir. Birinci növbədə oxuyan uşaqların evdə dərs hazırlaması üçün ən əlverişli vaxt-axşam saat 5-dən 8-ə qədərdir. İkinci növbədə oxuyan uşaqlar dərslərini səhər saat 9-dan 12 arasında öyrənməlidirlər.

Uşaq məktəbdən gələndə kimi dərs hazırlamamalıdır. Çünki bu zaman o yorğun olur...

Yazı masası və stul uşağın boyuna görə olmalıdır. Yazı yazan zaman uşaq sinəsinə stulun kənarına dayanamalı, belini əyməməli arxasını masanın dalına söykəməlidir. Kitablara

və ya dəftərlə gözün arasında 30-35 sm məsafə olmalıdır. Uzanan yerdə və ya pəncərə içində dərs hazırlamaq zərərli olur.

Dərs hazırlanan yer işıqlı olmalıdır. Işıq soldan düşməlidir. Otağın havası təmiz saxlanılmalıdır. Havası pis olan otaqda beynin tez yorulur.

Uşaq dərslərini hazırlayan zaman evdə sakitlik qorunmalıdır. Bu zaman başa tapşırıq vermək düzgün deyil..." ("Azərbaycan qadını" jurnalı, 1951, №8)

Haşiyə:

Zümrüd xanım Axundova bütün həyatını gənclərin təlim-tərbiyəsi və pedaqoqi işə həsr etmişdir. O, əsl ideal azərbaycanlı ziyalı ayılasının modelini yaratmışdır. Bu ailədə filologiya elminin banilərindən biri, akademik Məmməd Arif və oğlu filologiya elmləri doktoru, professor Arz Dadaşzadə yazıb-yaratmışdır. Bir ailədə üç görkəmli alim, üç pedaqoq, üç alimə insan! Üçü də dünyasını dəyişmişdir. Amma dadaşzadələr ənənəsi davam edir, nəsil şəcərəsi yeni qol-budaqları ilə nəslə yaraşır verir.

BİGANƏLİK

Ərəbcə bu sözün bir neçə mənası var: yad adam, özge, maraqlanmayan, xarici, yabançı. Müasir dövrimizdə adamlar getdikcə bir-birinə biganə olurlar. Biganəlik həyatımızı sırtlaşdırır, maraqsız edir. İnsanda qayğı, ınsaf, mərhəmət hissirlənmir, ağılları azalır, əli varlığı cılızlaşdırır, onu mənon, ruhən yoxsullaşdırır. İnsanları özgeləşdirən, yadlaşdırən bu naqis səsiyyət nədən törəyir? Bu sual adamı düşündürür, narahət edir. Acı təəssüslə qeyd etməliyik ki, biganəlik hərnlıqdan, mədəniyyətsizliqdan, ailədən, cəmiyyətdə tərbiyə işində buraxılan qüsurlardan, yaşayış

tərzində olan ziddiyyətlərdən əmələ gəlir. Gözəl təbiətdən, xoş insan münasibətlərindən, doğmaldan, milli-mənəvi dəyərlərdən, ilahi kəlam-lardan uzaqlaşdıqca insan bə-gənələsir. Pul hərisliyi, başqasının hesabına varlanmaq, yalan, saxta həyat tərzini keçirmək bir çoxlarında lovgalıq, yekəxanəlik, ədəbsizlik, saymamazlıq kimi mənfi xüs-susiyyətlər əmələ gətirir. Və, pulu aşib-daşanlar, meşşən həyat sürənlər sadə, zəhmətkeş insanlara yabançı münasibət bəsləyir, yad gözə baxırlar. Onlar cəhcəlləli imarətlərin çılçıqları işığında mast olub, yalnız özlərini düşünür. Ölkənin, vətən övladlarının taleyi onları maraqlandırır.

Biganəlik beləcə ictimai bəlayə çevrilir. Bizə unutanlıq aparır çıxarır. həyatımızda, məişətimizdə bir sıra problemlərin yaranmasına səbəb olur.

Amma unutmaq lazım deyildir ki, bizim hər birimiz bir ölkənin, bir xalqın övladlarıyıq, qanımız, kökümüz birdir. Axtarsan nəsillərimiz bir-biri ilə doğmadır.

Allahımız, dinimiz, "Quran"ımız, dövlətimiz, azli atalarımız haqımız insafli olmağa, kasıba əl tutmağa, kömək etməyə, nəcib, xeyirxah duyğularla yaşamağa çağırır.

SƏHLƏNKARLIQ ÜZÜNDƏN BAŞ VERİR

Ailənin başına nə faciə gəlir-sə, bəzi valideynlərin səhlənkarlığı, diqqətsizliyi üzündən baş verir. Bir sıra valideynlər, xüsusilə savadsız, avam analar körpələrini, az yaşlı uşaqlarını taleyin ümidinə qoyub, onları düzgün tərbiyə edə bilmirlər. Çox vaxt baxımsızlıq, nəzarətsizlik üzündən balaca uşaqlar tozun-toşağın içində oynayıp, əl-lorına keçən ağızlarına təpirlər.

Nəticədə bir sıra xəstəliklərə tutulur, qolu-qıçı sınıp, zədələnir, bir sıra travmalar alırlar. Bunlar hələ bir yarı, xüsusilə kənd yerlərində çöldə, bayırda oynayarkən uşaqları ilə, əqrəb sancır, qurd-quş zədələyir, bir sıra hallarda ölümlə nəticələnən dəhşətli hadisələr də olur. Bu haqda azmı eşidirik?! Nə qədər uşağın bədəninə ignə sancılır, boğazında sümük, düymə, çör-çöp qalır. Bütün bunlar nə qədər uşağın tələfinə səbəb olur.

Ailələrə faciə, kədər, qəm-qüssə, dörd gətirən bu hadisələrin baş ver-məsində məsuliyyətsiz valideynlərin günahı çox böyükdür. Onlar uşaqların yaşamaq, xoşbəxt həyatını, hüquq-larını səhlənkərlik, diqqətsizlik üzündən məhv edirlər.

Uşaqlar millətin, ölkənin sabahıdır. Onların hər birinə qayğı, diqqət lazımdır.

BUNLAR XIRDA MƏSƏLƏ DEYİL

Tərbiyənin əsası ailədə qoyulur. Uşağı gələcək cəmiyyət həyat-ına hələ körpəlikdən hazırlamaq lazımdır. Həyatda özünü necə apar-maq, adi mədəniyyət qaydalarına necə əməl etmək lazım olduğunu ilk növbədə valideyn uşağa öyrətməlidir. Lakin çox təəssüf ki, ailələrimizin çoxunda bu mühüm və vacib məsələyə nədənsə diqqət yetirilmir. Buna səbəb nədir? Bunu bir çox amillərlə izah etmək olar: ailənin iqtisadi durumu, valideynlərin intellektual səviyyəsi, biliyi, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri bu məsələdə əsas faktordur. Uşaq, yeniyet-mə mədəni-əxlaqi dəyərlərə, mədəni vətənlərə vaxtında yiyələnməyə, böyüyəndə bu qüsurları düzəltmək çətin olur. Belə şəraitdə böyi-yən gənclər mədəni mühitdə, insanlar arasında danlağa, tənqiddə, iradlara və istezaya məruz qalır, xələlət çəkirlər.

Biz burada həyatda, məişətdə ic-timai yerlərdə gənclərimizin, hətta bəzi yaşlı adamların buraxdıqları nöqsanlar, qəbahətləri dilə gətirməklə onların aradan qaldırılması işinə kömək məqsədilə adi ədəb qaydaları haqqında məsləhətlər vermək istərdik:

* Bir də görüşsən metroda, avto-busda gənc bir oğlan paçasını arala-yıb, ədəbsiz görkəmdə otub. Ya-nındakı qıza, qadına məhəl qoymur. Ədəb-ərkanla oturmaq haqqında heç kas da öz iradını bildirmir.

* Cavan oğlanlar həta, yaşlı ki-şilər ictimai yerlərdə, xüsusilə avtobus vaqonlarında ayaq üstə yol gedərkən kostyumlarını, gödəkçələrini yaxası açıq saxlayırlar. Bu halda həmin geyimlərin ətəkləri yellənərək, otu-raçqlarda əyləşənlərin üz-gözlünə sürünür, narahatlıq, əsəbilik yaradır.

* Kostyum, palto və digər paltarlar tikişlərkən düymə yerləri qoyulur ki, insanlar onları geyindəndə yaxalarını düymələsinlər. Bu, həm yaraşlıq, həm də yığcam və mədəni görkəm üçün lazımdır. Zövqsüz, pinti, səliqəsiz adamlar yaxası-başı açığı ictimai yer-lərdə, nəqliyyatda başqalarına əziyyət verirlərsə, bu, qəbahətdir. Hər bir valideyn öz uşaqlarını tərbiyə edərkən bunları başa salmalı, öyrətməlidir.

* İctimai yerlərdə, xüsusilə nəqliy-yatda tum çiltlamaq qətiyyəvən olmaz. Bu, nətəmizlik deməkdir. Amma təəssüf ki, belə adamlara rast gəlirik. Qoy onlar özlərinə mədəni insanların gözəlirlə baxsınlar.

* İctimai yerlərdə gənclərin, xüs-silə yaşlı adamların saqqız çeynəmələri də yaxşı vətədiş deyildir. Çənəsinə işə salıb saatlarla saqqız gövşəyən adam ətrafdakıların əsəblərinə toxunur, həm də ədəb ərkana sığmır.

* Qadınla kişi, qız oğlan üz-üzə gələndə ilk dəfə kim əl tutmalıdır? Əlbəttə, qadın, qız. Mədəni aləmdə belə qəbul olunub. Amma təəssüf

ki, bu nəcib, incə qaydaya çoxları əməl etmirlər. Bir də görüşsən ki, cavan oğlan, hətta yaşlı kişi yəndə-m-siz halda tez əlini qadına, qıza uzadır, hətta bərk-bərk əlini sıxır. Bu, düzgün deyil. Bəlkə həmin qadın, qız sənə əl vermək istəmir?!

* Piltəkləri çıxarkən, yaxud düşərkən kişi, qadın üzləşir. Burada da incə bir qayda vardır. Yuxarı çıxarkən kişi nəzakətə qadını irəli buraxmalıdır. Çünki qadın yuxıla bilər. Bu halda kişi onun qolundan tutub yuxılaşmaq qoymamalıdır. Piltəkləri enərkən kişi öndə getməlidir. Burada da həmin qayda gözənilməlidir.

* Salam vermək, salamlamaq Allah buyrugudur. Onu nəzakətlə, ədəblə etmək həminin borcudur. Salam ürəkdan gələn səmimiyyətlə verilməlidir. Bu müqəddəs kəlamı ica edərkən bəziləri suni, yersiz hərəkətlərə yol verirlər.

* Ailələrimizdə, iş yerlərimizdə qadın, qız olan otaqları qapını döymədən, xüsusilə yataq otağına girmək olmaz. Cavan oğlan və ya kişi düşməməlidir ki, bəlkə qadın, qız özünü səliqəyə salır. Qapını yavaşca döymək, xəbərdarlıq əlamə-tidir. Çox təəssüf ki, bu vacib qaydaya çoxları əməl etmirlər. Bunlar uşaqlara, yeniyetmələrə öyrədilmir.

* İctimai yerlərdə, evdə körpə uşaq, qadın, qız, xəstə olan mənzil-lərdə siqaret çəkmək böyük qusurdur. Bunun nəslin, ailənin sağlamlığı üçün böyük ziyanı olduğu kimi, sağlamlıq həyat tərzinə, mərifət və mədəniyyətə də pis təsiri vardır. Siqaret çəkmək ümumiyyətlə çox zərərli vətədişdir. Qadınların siqaret çəkmələri isə daha böyük qəbahətdir. Heç təsadüfi deyildir ki, bunları nəzərə alan mədəni ölkələrdə, o cümlədən respublikamızda ictimai yerlərdə, bəzi əmək kollektivlərində siqaret çəkmək qadağan edilmişdir.

* Ucadan, qışqıra-qışqıra danış-maq tərbiyyəsizlik əlamətidir. İnsan öz fikirlərini mülayim tərzdə, aydın, səlis, artıq-əskik sözlər işlətməyərək bəldir.

* Mübahisə, müzakirə, polemika zamanı təmkinli olmaq, rəqibi nəza-kətlə dindləmək insanın mədəni, in-tellektual səviyyəsini əks etdirir. Müsahibin sözünü yarıncıq kəsmək, əl-qol ataraq öz sözünü yerli-yersiz hay-küylə subuta yetirmək də qəbahətdir. Müsahibəyə, müzakirəyə girişən şəxs qarşısındakı adama da, onun ağıllı fikirlərinə də hörmət et-məlidir.

CİNSİ TƏRBİYƏ

Fiziki və mədəni cəhətdən sağlamlıq, kamil insan yetişmək hər bir ailənin və cəmiyyətin bor-cudur, şərafət işidir. Bu işdə cinsi tər-biyyənin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu haqda valideynlər, yeniyetmələr, gənclər çox əz bilirlər. Şərq müsəl-man ismətinə bürünmüş ailələrimizdə abır-həyə gözəlmək, utancaqlıq hissi üzündən sağlamlığımızı ad bir çox məsələləri bilmirik. Çox şeyi gizlin saxlayırıq. Nəticədə səhhətimizdə, qadın-kişi, ailə sağlamlığı məsə-lələrində qüsurlara yol veririk.

Cinsi tərbiyənin vacibliyini nəzərə alaraq, valideynləri, yeniyetmə və gəncləri maarifləndirmək məqsədilə "Kütləvi tibb ensiklopediyası"ndan (B. 2000) "Cinsi tərbiyə" (səh.414) adlı məqaləni nəzərinizə çatdırırıq.

Cinsi tərbiyənin vəzifələri böyüməkdə olan nəslin ahəngdər inkişafına, doğum funksiyalarının tam formalaşmasına, seksoloji bi-liklərin artmasına, ailədə nikahın möhkəmlənməsinə kömək etməkdir. Bir çoxları belə hesab edirlər ki, cinsi tərbiyə yalnız uşaq cinsi yetişkinliyə çatdığı dövrdə başlamaq lazımdır, lakin bu fikir düzgün de-

yəldir. Cinsi tərbiyə ilə cinsi tanışlıq bir-birindən ayırmaq lazımdır. Cinsi tanışlıq yeniyetməni anatomik-fizioloji, seksoloji, gigiyenik, cin-siyyət və cinsi həyata aid olan bəzi məlumatlarla tanış etməkdən ibarətdir. Cinsi tanışlıqda yeniyetmə 8-ci sinifdən başlamalıdır. Cinsi tərbiyə problemləri mədəni tərbiyənin ümu-mi sistemi ilə sıx bağlı olmalıdır. Yeniyetməni cinsi məsələ baxımından hazırlamamaq ağır həyat "məslə-ləri"na səbəb olur. Təkcə uşaqların fiziki və əqli tərbiyyəsi ilə kifayətlən-mədən cinsi tərbiyyəyə xüsusi diqqət vermək lazımdır. Valideynlər, müə-limlər, tibb işçiləri böyüməkdə olan gənc nəslə maraqlandıran sualları, cinsi tərbiyə problemlərinin bütün mürəkkəbliyini vaxtında, düzgün başa salmalıdırlar. Cinsi məsələni aydın başa düşməyən yeniyetmələr çox vaxt orqanizmlərində gedən fizioloji dəyişikliklərdən qorxur və utanırlar, valideynlərindən və müə-limlərindən cavab tapmayan yeniyet-mələr təsadüfi mənbələrdən təhrif olunmuş məlumat alırlar. Ona görə də böyüməkdə olan nəslin tərbi-yəsində cinsi tərbiyə xüsusi yer tutur. Cinsi tərbiyə prosesi şərti olaraq bir neçə mərhələyə ayrılır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlara ele-mentar gigiyenə vətədişləri və davranış qaydaları aşılanmalıdır. Düzgün cinsi inkişaf ümumi fiziki inkişafı sıx bağlı olduğu üçün uşaq orqanizminin möhkəmlənməsində mühüm əhəmiyyəti vardır. Uşaqlara qulluq və gigiyenə qaydalarına riayət edilməsi, xüsusi ilə erogen zonaların qıcıqlandırılmasının aradan qaldırıl-masına yönəldilməlidir. Bununla əlaqədar olaraq, dar, narahat ge-yimlərdən uzaqlaşmaq, qurd xəstə-liklərinin vaxtında qarşısını almaq və aradan qaldırmaq lazımdır. Kişik məktəbyaşlı uşaqlarda cinsi tərbiyə

prosesində valideynlərin vəzifəsi bu dövrdə onların fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Uşaqların ahəngdar məənəvi inkişafı üçün ailədə qarşılıqlı hörmət və məhəbbətə əsaslanan sağlam mühit yaratmaq lazımdır. Valideynlər bu yaşda uşaqlarla ev işlərində anaya kömək arzusunda qüvvələndirilməli, oğlanlardan qızlara kömək etməyi tələb etməli, qızlara ağır fiziki iş gördürməməlidir. Uşaqların gələcəkdə düzgün inkişafını təşkil etmək məqsədilə onlarda məsuliyyət hissi, insanlara məhəbbət və hörmət hissi aşılanmalıdır. Cinsi yetişkinlik dövründə cinsi tərbiyə ilk növbədə yeniyetmənin orqanizmində və şəxsiyyətində baş verən dəyişikliklər nəzərə alınmalıdır. Yeniyetmə dövründə qızlar 12-14 yaşlarında, oğlanlar 13-15 yaşlarında daxil olurlar. Bu dövr yeniyetmənin daxili aləminin intensiv zənginləşməsi, endokrin vəzirlərini funksiyasının güclənməsi və xüsusilə cinsi həvəsinin oyanması ilə xarakterik olur. Ona görə də bu dövrdə qızları bas verəcək aybaşı tsiklinə, oğlanları isə şeytanalıdan qorutmaq lazımdır. Yeniyetmələrin cinsi tərbiyələrinin əsas məqsədi cinsi hissləri şüurlu idarə etməyi onlara öyrətmək, hər cür pozğun təsirlərə qarşı məənəvi davamlılıq tərbiyə etməkdir. Gənclik yaşlarının maraq dairəsinin artmasına görə yaşlılara yaxınlaşması ilə xarakterikdir. Bu yaşda oğlanlar və qızlar öz mülahizə və hərəkətlərində kifayət dərəcədə düşüncəli olurlar, özlərinə və başqalarına daha çox tənqidi yanaşırlar. Bu dövrdə valideynlər və müəllimlər gənclərə hörmət etməli, onların fikirləri ilə razılaşmalı, gündəlik həyatlarına taktiki rəhbərlik etməlidirlər.

MÜASİR QADIN NECƏ OLMALIDIR?

Bu suala hərə bir cürə, öz ağılı, zövqü və mədəni səviyyəsi ilə cavab verə bilər.

Qadın cəmiyyətin əsas sütunlarından biridir. Cəmiyyətin səviyyəsi qadının mədəni, əxlaqi səviyyəsi ilə ölçülür. Bu haqda Məhəmməd peyğəmbərdən üzü bəri böyük dühalar, aqıl atalar çox hikmətli sözlər deyiblər. Müasir dövrdə qadının necə olması sualının cavabı izahı tələb olunan çox müəkkəb məsələdir. Qisası, bu suala hamının üryincə belə cavab vermək istədim: Müasir həyat qadını bilikli, mədəni, maariflənməmiş səviyyəyə qaldırılmışsa, iqtisadi çətinlik, məişət qayğılar, gərgin keçən gün-güzaran onun zərifiyyəinə, incəliyyəinə, məənəviyyətinə xələl gətirmişdir. Hamımıza balıdır ki, ailənin dard-səni, qayğısını əsasən qadınlar çəkirlər. Qadın həm əməkçi, həm tərbiyəçi, həm də təsəvvüfatçidir.

Göründüyü kimi ailədə, cəmiyyətdə qadının üzərinə vəzifə yükü daha çox düşür. İctimai həyatın, mühitin belə yöndə davam etməsi qadınları hövsələdən çıxarır, sərtləşdirir. Belə qadınlar bəzən öz ləyaqətini, lətifətini itirirlər. Hətta, bəzilər isə qədrətini itirirlər. Hətta, bəzilər isə qədrətini itirirlər. Hətta, bəzilər isə qədrətini itirirlər. Hətta, bəzilər isə qədrətini itirirlər.

Bu, böyük qüsurdur. Biz analarımızı, qızlarımızı həmişə nəcib,

xeirxah, həlim təbiətli görmüşük. İndi təsəvvür edin: ağır qadınlarımızda bu keyfiyyətlər olmasa, onların tərbiyəsindən çıxan övladlar gələcəkdə cəmiyyətdə necə mövqə tuta bilərlər?!

Bax, ona görə də qadınlarımızı, qızlarımızı hər cür yad meyllərdən, pis təsirlərdən qorumaqlıyıq. Qadın – ananın, gəlinin, qızın şərafəti milli qeyrət kimi həmişə yaşatılmalıyıq.

O ki, qaldı müasir dövrdə qadının necə olması məsələsi. Müasir qadın ilk növbədə gözəl ana, savadlı, mədəni, yaxşı evdar, ləyaqətli ömür yoldaşı, səliqəli ev xanımı olmalıdır.

Müasir qadın ictimai-siyasi həyatdan geri qalmamalıdır. Müstəqilliyə qədəm qoymuş vətənin, xalqın taleyi onu daim düşündürməlidir. O, ana kimi oğullarına, ömür yoldaşı kimi ərinə ən yaxın məsləhətçi və köməkçi səviyyəsinə düşməlidir. Çünki, yaxşı, alicənab ana-qadın olan evdə mədəniyyət və məənəviyyət yüksək olur. Səhiyyə-sağlamlıq, təlim-tərbiyə işlərində qadın öncül mövqedə durmalıdır.

Müasir qadın bütün bu ictimai vəzifələrlə bərabər özünü də unutmamalı, yaxşı, zövqlü geyinməli, öz tərəvətini həmişə saxlamağı bacarmalıdır. Çünki, evin gözəlliyi, yaraşığı və ətridir. Gözəl, zərif, mehriban qadın, gəlin olan evdə həmişə səadət, xoşbəxtlik olar.

Müasir qadınlarımızı bu görkəmdə, bu gözəllikdə görmək istədik.

AİLƏ SƏADƏTİNİN AÇARI HARADIR ?

Qayınanalar çox vaxt şikayət edirlər ki, mətbuatda analar haqqında çox yazılır, amma qayınanalar barəsində niyə yazmırlar. Haqlı gileydir. Biz bu barədə mərhum yazıçımız, gözəl tədqiqatçı alim, professor Əzizə xanım Cəfərzadənin 1978-ci ildə "Azərbaycan qadını" jurnalının 11-ci sayında dərc etdirdiyi "Ailə səadətini açarı" adlı məqaləsinin əhəmiyyətini nəzərə alıb, kiçik ixtisarla bu toplusuza daxil edirik.

"...Hələ xalq ədəbiyyatı nümunələrində, keçmiş yazılarda, lətifələrdə, bədii sənət nümunələrində alicənab, gəlinə ikinci ana olan, gənc ailəni hər cür kiçik narazılıqlardan, sözsövdən qoruyan qayınana surəti ilə yanaşı xoşagəlməz cizgilərə malik qayınana surətləri də yaranmışdır. Qərribədir ki, min arzu ilə oğluna qız seçən, elçilik edən, pal-paltar alan, toy əyləyən qayınana, gəlin evə gələndən sonra ona rəqib kimi baxıb, "yad qızı" adlandırır.

...Azərbaycan qəbilələri arasında elələri olub ki, gəlin gələndən gündən ölənəncə böyüklər, xüsusilə qayınana-qayınata yanında bir kəlmə də danışmasın, "lal gəlin" olub.

Gəlin köçən qızın cibinə dəş qoyublar ki, "ər evində bu daş dilənsə, sən də dillən". Bütün bunlar olub, əski dünyanın bir para bəd adətləri, pis mirası kimi unudulub gedib. Yalnız bayatılarda, lətifələrdə və vəzi köhnəpərəstlərin xəyalında izi qalıb. Bununla belə gəlinin nəşliyi, yeni ailədə ilk günlərdə çətinliklərini nəzərə alaraq atalar deyiblər: Gəlin gəlin deyil, düşdüğü yer gəlinidir". Yəni qayınana – baldız təzə gəlini elə ilk gündən başa düşməyə çalışıb yola vərmişdirlər. Axi, gəlin doğulub böyüdüyü, ata-

Rassam: Ə.Zeynalov

Elimizdə gözəl bir məsəl var: "əgər bir evdə sənə məhəbbət olub-olmadığını bilmək istəyirsənə, uşağa bax: sənə sevinclə qarşılayırsa, deməli bu evdə dərinlə danışmışdır, sənə sevir". Bunda bir həqiqət var ki, əgər ana telefona çağrılarsa, "de evdə yoxam", deyibə, uşağına yalançılıq öyrədir; xardaca qızının qarşısında ayna qabağında qədər-siz boyanıbsa, körpədə də bu adətə həvəs, maraq oyadıb; uşağın yanında başqasının dənclə danışsın; onda da bu adətə yaranmasına səbəb olub. Müdrik məsəl və atalar sözlərimizdən birində əbəs deyilmir ki, "anasına bax- qızını al".

Əzizə Cəfərzadə.

ana nəvəsi gördüyü mühitdən, adət etdiyi evdən, əşyalardan ayrılır; öz qayda-qanunu olan yeni mühitə düşür. O cavan, calaqlı edilmiş pöhrədir, necə parvarış versən-ələ bitəcək, ağıllımayacaq, böyüyüb qollu-budaqlı ağaca çeviriləcək. Qayğı lazımdır.

Təzə gəlin də nəzərə alınmalıdır ki, qayınanaya oğul anası, sənə sevgilinin anasıdır. Ərini doqquz ay bətinə gözdürüb, ona döşlərindən süd verib, xasta olanda yatağının başına parvana kimi dolanıb. Onu böyütmək, oxutmaq üçün, sən gəlinə or olana, toy edənəncə heç nə əsirgəməyib, indi də əsirgəməz! Sən özün də vaxtında beləcə ana – qayınana olacaqsan. Düşün: ərinə, ümumən Anaya hörmət namına onu dərk et, ehtiram göstər, qayğı bəslə.

...Maddi nəmələrin bollaşdığı, həyat tərzinin ağıllıq-ələmiz dəyərdə yüksəldiyi, ailə bütəcəsinin artıdığı, ev şəraitinin yaxşılaşdığı bir zamanda (gərdək pərdəsi ilə bölünən bir otaq əvəzinə çoxotaqlı mənzillər) gəlin-qayınana arasındakı bir sıra münaqişələr, itxilaflar, toqquşmalar öz-özünə aradan götürülmüşdür. Digər tərəfdən müasir gəlinin qayınanası da indi tamamilə müasir bir insan-müasir qayınanadır. O ali savadlı həkim, müəllim, mühəndis, elmi işçi, hüquqşünasdır. Bu qayınana gəlinə "niyə elə geyindin, belə bəzdindin, tez getdin, gec gəldin, hədiyyə apardın" və s. demir. Çünki o özü də işdə, idarədə təzə, gözəl, yaraşığı geyinir, bəzənir.

...Bəzi cavan gəlinlər deyirlər: "Mən evimizdə döşəmə yumamışam, düşbərə bükməmişəm, uşaq balayə bilmirəm, sizə qulluqçu gəlməmişəm" və s. Analar qız övladını tərbiyə edəndə, xüsusilə onu or evinə yola

salmağa hazırlaşanda, zəngin cehiz, təmtəraqlı toydansa, qızına ev işləri öyrətməli, böyüyə qayınanaya, qayınataya hörmət, əra ehtiram və qarşılıqlı kömək kimi lazımlı işləri başa salmalıdır. Axı, onun qızı müstəqil həyata qədəm qoyur, evdar olacaq, ana olacaq. Xörək da bəşiməyi, evinə də, uşağına da qulluq etməyi bacarmalıdır. "Bilmirəm" sözü yox, öyrətmək və öyrənmək sözü əsas olmalıdır. Böyüklər öyrədərdi ki, əra getmiş qızın gözü ata evində olmamalıdır; anası ona "gol-gal" deməməlidir; qız ər evinin nemətlərinə qane şəklində təbiiylənəməlidir. Oğlunu evdarlığa hazırlayan, toy tədarükü görən ana da oğluna öz gələcək həyat yoldaşına hörmət etməyi, ona yardım göstərməyi başa salmalıdır ki, gənc ər-arvad elə ilk gündən çəşib qalmasıdır. Bir çox hallarda həyatı düzgün dərk edən qayınana gəlinin və oğlunun köməyinə gəlir, onlara bilmədiklərini başa salır... Ancaq onlar da, bəzi hallarda analardan qızlarına heç bir ev işi öyrətmədiklərindən, yalnız ali təhsil verməklə kifayətləndiklərindən gileylənirlər. Belə ailələrdə xırda narazılıqlar da həmin "bilmirəm"lərdən törəyir. Nəci bə qayınana bu halları təcridən aradan qaldırmağa nail olur. Əgər qayınana yoxdursa, gənclər bir çox çətinliklərlə üzləşməli olurlar. Elə buna görə də bir əvvəl dediyim kimi, ana öz oğul və ya qızını evləndirməyə hazırlaşarkən zahiri döşdəbədənsə, gələcək gənc ailənin xoşbəxt olması qayğısına qalmalı, onlarla münasibətlərini, çətinliklərə dözümünü nəzərə alıb, ev, evdarlıq işlərini, ər, qayınana, qayınata yerini analıq bəcünü, vəzifəsini başa salmalı, öyrətməli və yalnız öyrəndiklərinə əmin olandan sonra onlara nəqəd kəyir-dua verib toy dəsgahına başlamalıdır. Bununla analar öz qızlarına ailə səadətini açarını bəxş etmiş olarlar.

"Məhəbbətsiz ürək – soyuq məzara bənzəyir".

"Heç kəsi sevməyən, ürəyində hes kəsə məhəbbət bəsləməyən adamlar bədbəxtlərdir. Ər-arvad məhəbbəti valideyinlik, övladlıq məhəbbəti insanı yüksəldən, onun həyatını zənginləşdirən, onu həyata bağlayan yenilməz güvvədir.

Ailə səadətini öləri həzlərlə əvəz edənələr, "hər gecə bir yerdə məskən salıb, yuvastı qış kimi ömür sürənlər" həmişə bunun cəzasını çəkməli olurlar. Onlar nəticədə həmişə peşiman olurlar və daxilən itirib çəkirlər. Əksər hallarda belələrinin qocalığı da, ölümü də, şəfəqsiz olur".

Z. Göyüşov, filosof, professor.

Ailəni maddi cəhətdən təmin etmək kişinin əsas vəzifələrindən olduğu kimi, evdarlıq da qadının əsas vəzifələrindən biridir. Evdarlıq yalnız yaxşı yemək-icmək hazırlamaq deyildir. Əlbəttə, bu da vacib şərtədir. Lakin qadın evdarlığının üfşuqları daha genişdir. Burada mürəkkəb ailə təşərrüfatını idarə etməkdən, tərtib etmə, uşaqlarla ata arasında, arla qayınana arasında, ailə ilə qohum-əqraba arasında münasibətləri tənzim etmək kimi çox mühüm məsələlər daxildir ki, bunlar da qadından tədbiri və təmkinli olmağı, hər kəsə rəftarını ölçü-biçisini gözləməyi tələb edir. Çətin qadın dərk edə ki, ailəni daim möhkəmləndirmək, onu dağılmağa qoymamaq, qayğıkeş ana, vəfalı arvad olmaq, onun şəxsi işi deyil, ölkə vətəndaşı kimi onun ictimai mənə daşıyan tarixi vəzifəsidir.

N. Babayev,

"Gərək ailə dağılmasın", "Azərbaycan qadını", 1979, №7

EVLENƏN OĞLANLA QIZ ARASINDA YAŞ FƏRQİ NƏ QƏDƏR OLMALIDIR?

Evlenən, ailə quran oğlan və qız arasında yaş fərqi çox olmamalıdır. Oğlan qızdan 4-5 il böyük olsa yaxşıdır. Bu həm tibbi, cəhətdən, həm də mənəvi-əxlaqi baxımdan əhəmiyyətlidir. 25-26 yaşda olan oğlanın dünyagörüşü, həyata baxışı nisbətən kamilləşmiş olur.

Kişilik məqamına çatmış belə gənclər ailə qurarkən ailə, övlad qədrini bilirlər.

AİLƏDƏ NƏCƏ UŞAQ OLSA YAXŞIDIR?

Bu, asılıdır istəkdən. Müasir dövr həyat tərzindən və iqtisadi durumdan asılı olaraq ailədə 2-3 uşaq kifayətdir. Tək uşaq məsləhət deyildir. Çünki tək uşaqlar eqoist, ərköyün böyüyürlər. Onlar müstəqil həyata başlayanda müəyyən çətinliklər çəkirlər, sıxıntı keçirirlər. Tənhalıq üz verdikdə onların vəziyyəti ağır olur. Amma bacı-qardaş olanlar həyatda bir-birinə həyat və köməkdirlər.

QADIN ÜÇÜN NƏ EYİBƏDİR?

Qadın çox zərif, incə, gözəl bir varlıqdır. Qadın həmişə bunu nəzərə almalı, öz mənəvi, əxlaqi keyfiyyətlərini qoruyub saxlamalıdır. Əl-qol ataraq ucadan danışmaq, söyüş söymək, qışqırmaq, kobudluq etmək, siqaret çəkmək, ictimai yerlərdə tum çırtlamaq eynibirdir.

MÜDRIKLƏRİN HİKMƏT ÇƏLƏNGİNDƏN

QIZSAN,UCUZ OLMA, QƏDRİNİ BİL!

Namus, ədəb-ərkan, ləyaqət əsrlər boyu babalarımızın qoruduğu ən gözəl əxlaqi dəyərlər olubdur. Müdriklərimiz, nərani atalarımız öz nəsihətlərində, biza yadigar qoyduqları sözlərində bu mənəvi dəyərlərə böyük əhəmiyyət vermişlər.

Dahi şairimiz Fizuli babamız "Leyli və Məcnun" poemasında namus və qız ləyaqəti haqqında Leylinin anasının dili ilə qızına nəsihətində yazırdı:

"Key şux!" Nədir bu göftükülər? Qılmaq sənə tənə eybucul? Nəyçün özüncə ziyan edirsən? Yaxşı adını yaman edirsən? Nəyçün sənə tənə edə bədku? Namusuna layiq işmidir bu? Nazik bədən ilə bərgi-gülsən, Amma nə deyim, ikən yüngülsən. Lələ kimi sənə lütf çoxdur, Amma nə deyim, üzün açıqdur. Təmkinini cünunə qılma təbdil! Qızsan, ucuz olma, qədrini bil! Hər surətə əks kimi baxma! Hər gördüyünə su kimi axma! Mey gərçi səfa verər dimagə, Axdığı üçün düşər ayağə. Güzgü kimi qatı üzli olma! Nərgiz kimi xiyrə gözlü olma!.. Sonra şair ananın dili ilə deyir:

sən günəşənsə. havaya uyma, nəğmə kimi pərdədə məqam et, sayə kimi hər yerə üz vurma, cəhd elə adına rəng vurulmasın, ar yaman ol, namusumuzu itirmə... onu qorumaq lazımdır.

ANA OLMAQ ÇƏTİNDİRMİ?

Bu sual ana olmaq istəyən hər bir qızı düşündürür. O evdən ki, uşaq səsi gəlir, uşaq gülüşü eşidilir, orada narazılıq, dedi-qodu olur. Uşaq ata-ana arasında məhəbbət körpüsüdür. Uşaqsız ev isə suyu qurumuş dəyirmanə bənzəyir. Var-dövlət, zəin içində üzsə də belə ailədə çox vaxt bir soyuqluq hiss olunur.

Amma ana olmaq heç də asan iş deyildir. Ana olmaq istəyən qadından əsl fədakarlıq, dözm, yuxusuz gecələr tələb olunur. Ana olmaq təbiətin qanunudur, həyatın, cəmiyyətin davamıdır. Bu, ilahidan qadının üzünə qoyulmuş bərdur. Ona görə hər bir gənc qız qarşısında olacaq çətinliklərə hazır olmalı, özündə güc, iradə, səbr tələq etməli, qəlbində bəslədiyi arzularını həyata keçirməlidir. Bilmək lazımdır ki, həyatda heç bir şey asanlıqla olmur, həyat yaşamaq, yaşatmaq üçün mübarizə meydanıdır.

Axı, çətinlik nədir? Bunu qısaca olaraq belə qeyd etmək olar: dünyaya uşaq gətirmək özü çətin, ağır bir prosesdir. Ana olacaq qadın bədənində bəslədiyi körpənin ayaqları əziyyətini çəkir, intizar və qorxu hissilə doğuş gününü gözləyir. Ən böyük narahatlıq həmin günün payına düşür. Ana ağırlıqla dözməli olur. Nəhayət, dünyaya körpə bəxş edir. İlk çətinlik, ilk qorxu hissi arxada qalır. Sonrakı mərhələlərdə qarşıya bir sıra çətinliklər çıxır. Uşağı böyütmək, ona qulluq etmək, sübhədən beşiyi başında kişik çəkmək lazım gəlir. Buna ailədə yalnız ananın dözməliyi? Əlbəttə, yox! Ata olmuş gənc oğlan öz körpəsinin qayğısı içində həyat yoldaşına kömək etməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, o, artıq ailə başçısıdır, kişidir, onun ailə qarşısındakı məsuliyyəti iki qat artmış olur. Gənc ana təbii ki, təcrübəsizdir. Uşaq böyütmək, onu istidən-soyuqdan, xəstəliklərdən

qorumaq, ilk aylardan tərbiyəsilə məşğul olmaq böyük zəhmət, bilik və həvəslə tələb edir. Bu işdə qayınana, qızın anası, baldız öz qayğı və köməyini əsimgəməli, öz təcrübəsini gənc anaya öyrətməlidir. Nəhayət, ana olmağın ən çətinini odur ki, öz doğma övladlarını sağlamlıq, gümrək və cəmiyyət üçün qarşılıqlı olmaları yolunda bütün həyatını həsr edərsən.

XANIM KİMƏ DEYİLİR?

Belə söhbətləri tez-tez eşidirik. Hətta, sadə, zəhmətkeş qadın xanım deyə müraciət etdikdə inciyən kimi olur. Belələri gileylənərək, "mənim nəyim xanım?" deyirlər. Bu haqda çürbəcür fikirlər səyrlənir. Bunlardan biri il mən heç razılaşa bilmirəm. Bu fikrin müəllifi ali təhsilli gənc bir qadın deyir ki, "xanım o kəsdir ki, avtomobil, kabinet, vəzi-fəsi, çoxlu pulu olsun". Buna siz necə baxırsınız? Məncə belə qadın ən yaxşı halda məmurdur. Bu ruhda, bu əqidədə olan qadınlar öz zərifiyini, öz nəcəbatını itirib meşşan həyat tərzinə enirlər.

Mənim fikrimcə yurdumuzun gözəl-göyçək, tərbiyəli, ələsinli, xalqını, elini, obasını sevon, onun tərəqqisinə çalışan hər bir mədəni qadın xanımdır. Xanımlyq vəzifəyə, rütbəyə, var-dövlətə görə deyildir. Gözlə hisslərlə, təmiz əqidə ilə yaşayan, vətən üçün təbiiyili övladlar böyüdən, təmiz əxlaqlı, ismətli hər bir nəcəbat və mərifət sahibi, xeyir-xah qadın xanımdır.

Xanım olmaq istəyən hər bir qız gəlin ilk növbədə öz gəlinlik ləyaqətini, incəliyini qorumaq, həyat tərzini yüksək bacarıqlar dəyərli zəminində qurmaq, sağlamlıq mənasıvıyətə sahib olmalıdır. Tarixdə belə qadınlarımız çox olublar. Onlara el içində xanım-xatın deyilib, böyük ehtiram və hörmət bəslənib.

GƏLİN QAYINANA MÜNƏSİBƏTİ NECƏ OLMALIDIR?

Bu məsələ həmişə söz-söhbət mövzusu olub. Bu haqda bədii əsər də, sayız-səhsabz məqalə də yazılıb, kinofilmlər də çəkilib. Hamı kimi mən də gəlin-qayınana münasibətinə mehriban ana-bala münasibəti kimi baxıram. Hər bir qız ər evinə köçəndə nəzərə alınmalıdır ki, həyatı qayınana, qayınata yanında keçəcək. Odur ki, yeni mühitə alışmalı, qayınanasına anası kimi, bəlkə də bir qədər artıq səmimiyyət, xoş rəftar göstərməlidir. Ana öz balasına hər bir naqis cəhətini, hikkəsini götürə bilər, onu açib-ağartır. Amma qayınana bunu götürmür. Gəlinində bir qüsurlu, səliqəsizlik görəndə istərsə istəməz narahatlığın bildirir. Gəlin belə halların olmasına yol verməməlidir. Ağılı gəlin qayınanasının qılığına girməklə, mehribanlıq göstərməklə özünü istəyə bilər.

Qayınanadan da çox şey asılıdır. O, gəlininə heç vaxt yad qızı kimi baxmamalıdır. Oğluna göstərdiyi istəyi, qayğıni gəlininə də göstərməlidir. Qayınana oğlu ilə gəlinin arasında olan söz-söhbətə qarşınmalıdır. Əgər ciddi bir məsələ varsa, öz məsləhətlə kömək etməlidir. Yaxşı olar ki, o, baş verən anlaşılmaqlığı aradan qaldırmaq üçün öz oğlunu tənbəh etsin.

QONAĞI NECƏ QARŞILAMALI?

Qonağı ləyaqətlə qarşılamaq böyük say, havas, istək və mədəniyyət tələb edir. Bunun üçün xalqımızın əsrlər boyu məişətində qazanılmış adətləri və sivilizasiyalı ölkələrdə qəbul edilmiş bir sıra qaydaları bilmək lazımdır.

1. Qonaq çağırmaqdan əvvəl evinizə necə adamın yerləşə biləcəyi barədə düşünün.

2. Qonaqlar gələndəki dəhşətdəki paltarlarını boşaldın. Papaqları, çantaları harada yerləşdirmək barədə fikirləşin.

3. Qabaqcadan evə gül-çiçək qoymayın. Əgər evdə gül-çiçək çox olsa qonaqların gətirdiyi güllər gözə görünməz. Qonağın gətirdiyi gülləri dərhal güldana qoyun.

4. Qonaqlar ev paltarında qarşılanmağa üçün onların gəlişinə yarım saat qalmış mətbəxdə biş-düşü hazırlayıb qurtarı və özünüzlə səliqəyə salın.

5. Yadda saxlayın ki, qonaqlar gələndə kimi paltarlarını çıxarıb güzgünün qabağında saçlarını qaydaya saldıqdan sonra əllərini yumaq istəyəcəklər. Ona görə də əlüzüyanın yanında təmiz məhrabə, sabun qabında işlənilməmiş, təzə ətirli əlüzə sabununu qoyun.

6. Qonaq qarşılayarkən zövqlə, səliqəli geyinin. Lakin həddindən artıq bahalı, bəzək-düzəklilik paltar geyinmək məsləhət deyildir. Qonağın utanmaması və sıxıntı keçirməməsi üçün bunun etik əhəmiyyəti vardır.

7. Qonağı qapıda qarşılayıb, otaqda o biri qonaqlara təqdim edin.

8. Qonaqlar süfrə başına toplanıldıqdan sonra süfrədə nəyin çatdırılmasına fikir verin, çatışmayan şey varsa, gətirib masanın üstünə qoyun.

9. Bəzən müəyyən səbəblərdən qonaqlığa getmək olmur. Vəla vaxtda qonaq çağıran adama siz qabaqcadan təşəkkür edib, gəlmək imkanınızın olmaması səbəbini bildirib üzrəliq etməlisiniz.

Ailə qarşısında məsuliyyət hiss etmək, əsl kişilik əlamətidir. Bu məsuliyyət hissi ərdən tələb edir ki, o, yalnız özü üçün deyil, ailəsi üçün də yaşasın, həyatın şirinliklərindən təkbaşına deyil, ailəsi ilə birlikdə bəhrələnsin. Təəssüfki, bu məsuliyyət hissini tərsinə başa düşən, öz kişilik hüququndan sui-istifadə edən cavan ərlər də az deyil. Onlar ailədə mənəmmənlik etməyi, ailəyə başçılıq etmək kimi başa düşür və bu hərəkətləri ilə öz arvadlarının mənliliyinə toxunur, onları hörmətdən salırlar. Kişi gərək sevdiyi arvadın şərəfini və mənliliyini qorusun, onun qadın-lıq ləyaqətini yüksək tutsun.

N. Babayev, yazıçı-publisist.

QISQANCLIQ MÜDRİKLƏRİN GÖZÜNDƏ

* Qisqanclıq elə bir bədheybət nəhəngdir ki, öz-özünə yaranır, öz-özünü məhv edir.

V. Şekspir (1564-1616),
ingilis dramaturqu.

* Qisqanclar həmişə balacanı böyükdən, cürdani nəhəngə, gümanı həqiqətə çevirən müşahidə borusu ilə baxırlar.

S.M. Servantes (1547-1616),
İspan yazıçısı.

* Qisqanclıq, başqalarına deyil, özünə böyük zərər gətirən incəsənətdir.

A. Düma-oğlu (1824-1895),
fransız yazıçısı.

* Qisqanclıq kişilərdə egoizmdən əmələ gəlir. O, məğrurluğu və mənliliyi qıvcıqlandıraraq məlun həddinə salır.

O. Balzak, (1799-1850),
fransız yazıçısı.

HƏR BİR QADIN, QIZ ÖZ LƏYAQƏTİNİ QORUMALIDIR

Ədəb-ərkan xalqımızın keçmişdən miras qalmış ən gözəl mədəni-əxlaqi keyfiyyətlərindən biridir. Ədəb-ərkan haqqında müdrik babalarımız bizə əsrlər boyu öz həyat və yaşayış qanunlarından çıxardıqları nəticələr əsasında zəngin bir dünyabaxış, etik, əxlaqi düşüncə, ibrət götürməli gözəl, nəci bərbəyi irsi qoymuşlar. Xeyirxahlıq, mərifət, böyüycə hörmət və ehtiram, ailədə və ictimai yerlərdə davırmış, xeyirşər işlərdə özünü necə aparmaq qaydaları öyrədən bu dünyabaxış müqəddəs dinimizin qaynaqlarından, islam mədəniyyətinin nüfuzedicilərindən, bir də ulu türkən sədə, xeyirxah ürəyindən, nəci bərdət və əməllərindən yaranmışdır.

Bu keyfiyyətləri biz indi də yaşadırmı? Ona necə əməl edirik? Bu sualların cavabı böyük bir elmi-tədqiqat işinin mövzudur. Amma mən qısaca da olsa bu haqda öz fikrimi bildirmək istəyirəm.

Tarixi hadisələr zamanın acı gərdisi, bədxah əməllərin insan həyatına təsiri, həyat və güzarının gündügdən pisləşməsi, xüsusilə də 70 ildən çox totalitar rejimin vahiməsi xalqın psixologiyasına, etik və əxlaqi baxışlarına təsir etmiş, onun mənavi dünyasını deformasiyaya uğratmışdır. Çox şükür olsun ki, Azərbaycan xalqı bu qədər sarsıntılara, cəza tədbirlərinə, sıxıntılara illər uzunu moruz qalmasına baxmayaraq özünün bir çox ləyaqətli keyfiyyətlərini qoruyub saxlaya bilmişdir. Lakin itirilərən də az deyildir.

İndi xalqımız öz müstəqilliyinə nail olmuşdur. Bax belə vaxda bütün intellektual qüvvələri toplayıb xalqın mənavi tərbiyyəsi işi ilə məşğul olmaq lazımdır. Amma bu məsələ bir

İmamverdi Əbilov, tanınmış ədəbiyyatşünas, pedaqoq:

Ağbırcaq nəvələr! Yüz-yüz qız-gəlini müşkülə salan məsələnin müdrik çarə tapanı! Təbiətdəki ahəng-nizam pozulsa, kainatın şəriyyəti itə bilər! Ailə münasibətləri də elə.

Nəvələr öz övladlarına abır, ismət, həyə, etibar nədir? Suahının cavabını elə göycək həqiqətlər hesabına ödəyiblər ki, bu şəffaf təmizliyi yalnız ana südü ilə müqayisə etmək olar.

“Nəvə - bir ailə ocağının şirinli-acılı xatirələrini məğrur sinəsində yaşadan aliməqam şəxsiyyətdirsə, ağbırcaq bir nəslin, bir məhəllənin, bir kəndin abır-həyə etalonudur. O, şəxsiyyət kimi tanınan anaların da, ataların da müdrik məsləhətcisinə döndür”.

çoxlarını düşündürmüşdür. Müstəqilliyin nəticələrindən riyaklar, alverçilər, sözün mənfəi mnasında işbazlar yaxşıca bəhrələnilir. Belə adamlar üçün əsas meyar varlanmaqdır. Bu psixologiya adamı mənavi cəhətdən şikəş edir, ictimai mühiti korlayır. Axı, demokratik cəmiyyətdə hər bir şəxs azad, mədəni, ibrəvan ömür sürməlidir. Əgər bu cəmiyyətdə etik-əxlaqi dəyərlər unudulacaqsə, elm, incəsənət, mədəniyyət gözənd salınacaqsə, alət-satqı bazarının ümidinə qalacaqsə, onda tərəqqidən, xalqın işiqlı gələcəyindən danışmağa dəyərmi?

Yeni qurduğumuz demokratik cəmiyyətdə xalqın mənavi-əxlaqi dəyərlərini nəinki qoruyub saxlamaq, onu daha da parlandırmıq, cıllamaq, hər kəsin mənavi ehtiyacına çevirmək

lazımdır. Hər bir ailədə böyüyən yeni nəsil sözün haqiqi mənasında mədəni adam, yüksək şüurlu vətəndaş kimi böyüməlidir. Bu, dövrümüzün, həyatımızın, demokratik cəmiyyətdə qədəm qoyduğumuz bu unudulmaz mübarizə illərinin əsas vəzifəsidir. Çünki, mədəni səviyyə aşağı olan yerdə demokratiyadan danışmaq real olmaz.

Əziz oxucular, bu kiçik girişdən sonra diqqətinizi bir necə məsələyə yönəltmək istəyirəm.

BÖYÜYƏ HÖRMƏT VƏ EHTİRAM

Bu əxlaqi keyfiyyət xalqımızın ruhuna, aqidasına tə qədim zamanlardan hopub. Klassik ədəbiyyatımızda və müdriklərimizin hikmətli sözlərində istənilən qədər gözəl nümunələr vardır. Bizdə ata sözü, ana öyüdü, xeyir-duası həmişə müqəddəs sayılıb. El ağsaqqalı, el ağbırcağı olub. Onların öyüdü, nəsihəti, məsləhəti qanun sayılıb, ona əməl edilib. Amma indi çox təəssüf ki, ağsaqqal, ağbırcaq hörməti, nüfuz aradan götürülüb. Bəzi gənclərimiz, yeniyetmələrimiz öz bildikləri kimi hərəkət edirlər. Böyüyün sözünü qırıblyı salırlar. Bax, balalarımız da çox vaxt bunun nəticəsində baş verir. Atalar yaxşı deyiblər ki, böyüyün sözünə baxmayan böyürə-böyürə qalar. Böyük danışanı kiçik götürür. Böyüyün üzünə ağ olanı torpaq götürməz. Böyüyü tanımayanı heç kim tanımaz. Böyükdüz evdə xeyir-bərəkət olmaz.

Böyüycə hörmət və ehtiram həm də mədəniyyət əlamətidir. Bu keyfiyyət olmayan yerdə harc-mərcilik yaranar, intizam pozulur. Belə olduqda isə nə tərəqqi, nə də xoş həyat

olar. Qoy hamı – cavan da, uşaq da, qoca da yadda saxlasın ki, həzrət Məhəmməd peyğəmbərimiz də böyüyü hörmət etməyi, ehtiram baslamayı Allahın müqəddəs buyruğu kimi insanlara tövsiyyə etmişdir. Ata-anaya ulu varlıq kimi yanaşmaq hissi də görünür buradan yaranmışdır.

DAVRANIS

Bu, hər kəsin səviyyəsini ilk meyyardır. Mədəni adam öz hərəkəti, danışığı və davranışı ilə qarşısının-dakına xoş təsir buraxır. Belə adamlı yə yol getməz, həmsöhbət olmaq necə də maraqlıdır. Ancaq kodud, yerişini-duruşunu bilməyən adam ətrafındakıların narahatlığına, əsəbləşməsinə səbəb olur. Bu, çox mühüm məsələni ələ bil ki, unutmuşuq.

Adamda ələ bir təəssürat yaranır ki, ailələrimizdə və təbiəti ocaqlarımızda gənc nəslin davranış mədəniyyətinə fikir verilmir. Küçədə, ictimai yerlərdə, nəqliyyatda gözəl geyinmiş cavan qızların qəhqəhə çəkib gül-mələri, tum çırtmalarına, ucadan danışmalarına fikir vermisinizmi?! Yaxud, boylu-buxunlu cavan oğlan-larımızın yaxası-başı açıq, səliqəsiz geyimi, şıl zərəfatlı adamda ikrarhissə yaratmırmı?! Ətrafdakı xəstəyə, qocaya, uşağa məhəl qoymadan avtobusa, trolleybusa soxulan gəncləri hər birimiz demək olar ki, hər gün görürük. Amma nə edəsən, söz demək olmur. Xoşluğa belə irad tutsan, əvəzində kobud cavab eşidərsən. Bəzən də biganəliklə sort gözəlin sənə zilləndiyini görərsən.

Axi, bu gözəl-göycək balalarını hər biri ailədə böyüyür, məktəbdə təlim-tərbiyə alır. Bəs nə üçün mədəni davranış qaydaları onlara öyrədilmir? Tərbiyə işində heç bir kiçik məsələ yoxdur. Uşaqlar körpəlikdən ata-

anasından ədəb-ərkan qaydalarını öyrənməlidirlər.

Hörmətli valideynlərə bu barədə kömək etmək üçün mən həyatda, ziyalı ailələrdə gördüklərim və kitablarda davranış qaydalarına aid oxuduqlarım yazılardan, söhbətlərdən bəzi tövsiyələri söyləmək istədim.

Ədəblilik, mərifətlik anadan gəlmə qabiliyyət, təbiətin vergisi deyil. Biz bu keyfiyyətləri özümüzdə və uşaqlarımızda yetişdirib inkişaf etdirəliyik.

Davranış qaydaları necə olur?

YERİŞ. İri addımlı, pəhləvan yerişli qadını nəzərinizə gətirin. Yəqin xoşunuza gəlməz, ələ deyilmi?

Yellənə-yellənə gedən, oynaq nifrətli qadın və hətta kiçik xoş təsir buraxmır. Heç bir səbəb yox ikən pillələri iki-iki, üç-üç qalxmaq da yaxşı deyil.

OTURUŞ. Məclisdə, metro vaqonunda, trolleybusda, tranvayda, bağ və parkda oturmaqlarda aylasarkən bədəni düz və sərbəst saxlamaq, əylənmək, dirsəklənməmək məsləhət görülür. Yadda saxlamaq lazımdır ki, durub-oturarkən stolu itələməmək, kürəyindən tutub yerini dəyişmək lazımdır. Oturarkən ayaqları yelləmək, oturan yerdə qurdalanmaq yaramaz. Ayaqlarını bir-birinin üstünə asırıb oturmaq qadına yarasıdır.

Başqası ilə söhbət edərkən yanağıni, çənəsini, başını əlləri arasında almaq müsahibə hörmətsizlikdir. Yaşlı adamların yanında cavanlar qollarını özünün, yaxud başqasının stuluna söykəməlidirlər.

Nazəkətli adam çalışmalıdır ki, məclisdə heç kimə arxasını çevirməsin. Yaşlılar içəri girəndə, yaxud otaqdan çıxanda cavanlar ayağa durmalıdır.

ƏLLƏR. Bəziləri əllərinin onlara mane olduğundan giley edirlər. Məşğul olmayan əlləri bir yerdə

saxlamağa, stulu, yaxud masanı taqıldadmaq, məclisdə əlləri ovxalamaq kimi adətləri tərğitməyə çalışmaq lazımdır.

Danışığı zamanı əllərin hərəkətinə mümkün qədər azaltmaq lazımdır. Başqası ilə söhbət edərkən əlini ağzına tutmaq, müsahibin çiyinə vurmaq, penceyinin düyməsindən tutmaq və s. nəzakətsizlikdir. Əgər təhsilini geyimini düzəltmək, üstündəki sapı, yaxud tüki götürmək istəyirsizsə, mütləq onu xəbərdar edin, əcəzsini alın.

Öskürərkən, asqırarkən səs çıxarmamağa çalışmaq, mütləq yaylıqdan istifadə etmək lazımdır. Məclisdə əsnəmək, ah çəkmək yaxşı deyil. Gülrəkn ağzı geniş açmaq, diş ağartmaq olmaz.

Mədəni məişət aləmində qəbul edilmiş bu qaydaları uşağa öyrətməkdə məktəb də valideynlərə kömək etməlidir. Uşaq kiçik yaşlarından ədəb-ərkan qaydalarını öyrənməyə cavan vaxtında cəmiyyət həyatına qoşulanda gec olur. Mən bəzən pinti, səliqəsiz, kobud böyüyən gənclərimizi qınayıram. Sünki onlara bu insani keyfiyyətlər vaxtında aşılarmayıb. Belə böyüyən cavanlar çox vaxt mədəni mühitdə iztirab çəkməli olurlar. Öz qüsurlu davranışları müqabilədən utarırlar.

Bunların olmaması üçün hər bir valideyn, tərbiyəçi, müəllim uşağa vaxtında ədəb-ərkan qaydaları öyrətməlidir. Respublikamızın müstəqilliyə və demokratiyaya üz tutduğu bir vaxtda bunlar xüsusilə əhəmiyyət kəsb edir. Axi, biz indi dünya miqyasına çıxırıq. Dünyanın mədəni insanları ilə ünsiyyətə oluruq. Ekranı və ya məclisdə görəndə ki, bir diplomatımız, hökumət adamımız adı yavaşmaq, müraciət etmək, oturuş qaydalarını bilmir, adam xəcalət çəkir.

Bax, buna görə də ədəb-ərkanımıza fikir verməliyik. Öz davranışımızla nəcibliyimizi, ağa-yalığımızı, mədəni səviyyəmizi göstərməliyik.

RƏFTAR. İnsan cəmiyyətdə və ailədə rəftarı onun mədəni aləmindən, mədəniyyətindən xəbər verir. Rəftar hər bir adamın şəxsiyyətini, zövqünü, ətraf mühitə və şeylərə münasibətini aşkara çıxarır. Yaxşı rəftar sağlam mühitin, ailədə və kollektivdə mehribanlığın, işgüzarlıq şəraitinin yaranmasına və inkişafına kömək edir. Yaxşı rəftara hər yerdə ehtiyacımız vardır.

Amma çox təəssüf ki, ailə başçısı öz uşaqlarına kobud söz deyəndə, sort rəftar edəndə homin uşaqların tərbiyəsində necə çatlar əmələ gəlir. Yaxud, idarə müdiri öz kobudluğu, yersiz hərəkətləri və qaba rəftarı ilə kollektivə mənfi təsir göstərir. Belə qanqaralıq olın mühitə də işgüzarlıq, nə də sağlam mədəni insan münasibətləri olar.

Biz həyatda bəzən sün rəftara da rast gəlirik. İlk baxışda mədəni görünən belə rəftar mahiyyət etibarilə qeyri-səmidir. Bu rəftarın mahiyyətində riyakarlıq, yalan, saxtakarlıq gizlədir.

Qadına qarşı nəzakətsizlik, kobudluq, sort rəftar isə daha böyük qəbahətdir. Bu, mədəni ictimaiyyətimizi xüsusilə narahat edir. Bəzi kiçiklər, cavanlar qadınla, qızla necə rəftar etməyi bilmirlər. Adi, elementar nəzakət qaydalarını gözləmir. Bir də görürsən ictimai nəqliyyatda, küçədə ağına-bozuna baxmadan dişinin dibindən çıxan qadının üstünə tökürlər. Kobudluğu və ədəbsizliyi ilə ətrafdakıların narahatlığına səbəb olur.

Bu sözlər bəzi qadınlara da aid edilməlidir. Qadın öz zərifiyi, ləyaqətilə hər yerdə seçilməlidir. Qadın səsinə ucaldanda, nalayiq sözlər

işlədanda, yersiz hərəkətlər edəndə onun haqqında təəssür daha pis olur.

Kişi, qadın cəmiyyət deyilən quşun qoşa qanadıdır. Bu qanadlar nə qədər sağlam olsalar, cəmiyyət də o dərəcədə möhkəm və gözəl görünür. Ona görə qadınlar və kişilər azad, demokratik bir cəmiyyətdə yaşamaq istəyirlərsə, onlar öz daxili aləmini saflaşdırmalı, davranış və sort mədəniyyətini artırmaqlıdır.

LƏYAQƏT İNSANIN ZİNƏTİDİR, QIZIN VÜQARIDIR

Bakirlik, qızlıq ləyaqəti. Bu sözlər müasir cəmiyyətdə öz əhəmiyyətini itirmişdirmi? Əlbəttə, yox. Ləyaqət, bakirlik hər zaman mənəviyyətin ən vacib göstəricilərindən olub. Bu gün insan nə qədər inkişaf etsə də, həyatda, dünyə baxışında, psixologiyada dəyişiklik və təzələnmə olsa da, ləyaqət, bakirlik ən dəyərli meyar kimi qalır. Qızların da, qadınların da gözəlliyi onların ləyaqətidir. Ləyaqət insanın zinatıdır. Onu qorumaq lazımdır.

Siz dünyanın bir çox yazıçılarının əsərlərini oxumuşsunuz. Televiziya ekranlarında tez-tez nümayiş etdirilən filmləri görmüşsünüz. Bu əsərlərdə yerdə nə qədər xoşagəlməz hadisələr baş verir. Ötəri tanışlıq, xoşagəlməlilik, var-dövlətə aldanma, ani şəhət hissələri nəticəsində qurulan ailə tez dağılır.

Ləyaqət çoxcəhətli və mürəkkəb bir anlayışdır. Bir çoxları belə deyirlər ki, qız bakirliyini ələ gedənə kimi saxlamalıdır. Cox doğru fikirdir. Ancaq qızlıq ləyaqəti yalnız anatomik mənada başa düşülməməlidir. Qızlıq ləyaqəti, şərəfi dedikdə bunu həm

bakirlik, həm məğrurluq, həm təvəzökarlıq, həm zərifiyyət, həm təmkinlik, həm də abır-haya kimi başa düşmək lazımdır.

Utancaqlıq, abır-həyalıq təbiəti və çox gərəklili bir hissidir. Bu qızı və qadını fiziki və mənəvi zərərədən qoruyur.

Lakin çox təəssüf ki, bir çox qızlar, hətta qadınlar bu özünümüdəfiə hissində möhkəm deyillər. El arafında belələrinə yüngülbeyn deyirlər. Onlar kişilərin yağlı vədlərinə, şirin sözlərinə, süni təriflərə tez aldanır və nəticədə öz ləyaqət və şərəfini ayaqlar altına atırlar. Belə qızlar və qadınlar çox zaman el içində, qohum-aqraba arasında gözəndə düşürlər. Onlar sevgi və ehtiramdan məhrum olurlar. Həyatın maraqsız və məqsədsiz keçir. Belə qızlar yad təsirlərə tez düşürlər. Özgə dildə danışan, özgə tərbiyəsində böyün belə gənclər abır-haya nə olduğunu bilmir, özlərini istədikləri kimi aparırlar.

Cavan qızların təhsildən, təlim-tərbiyədən yayınıb səhərdən axşamada metro keçidlərində, küçələrdə, bazarlarda alverlə məşğul olmaları onların ləyaqətini, tərbiyəsini pozur. Əli alverçiliklə qazanılmış pulu öyrənsən, hər yəndən bir söz eşidən qız-gəlinin axırı necə ələ bilər?! Axi, onların hər biri ana olacaq! Millətimizin gələcəyi olan övladlar dünyaya gətirəcəklər. Əgər bu analar öz ləyaqətini itirsələr, kobud, mədəniyyətsiz həyat sürsələr onların yetirdiyi övladlar necə olacaqlar?!

Qızlıq ləyaqəti insanlıq, vətəndaşlıq şəraitindən ayrılmazdır. Belə bir xalq məsələ var: "Pulunu itirmisən, heç nə itirməmişsən, sağlamlığı itirmisən, çox şey itirmisən, ləyaqətini itirmisən, hər şeyi itirmisən". Bu kəlam bir daha təsdiq edir ki, mənəvi, əxlaqi itiləri heç bir şeylə əvəz etmək mümkün deyildir.

Müasir dövrdə Azərbaycan ailəsini çoxsaylı problemlərdən, cinslərin hüquq bərabərliyi ilə bağlı məsələlərdən bəhs edən fəlsəfi elmləri doktoru Zümrüd xanım Quluzadə "Gender Azərbaycanca" kitabında (B. 2003) yazır ki, boşanma günün başlıca problemlərindən birinə çevrilmişdir. Bu, ailədə gender ziddiyyətlərini meydana çıxarmışdır. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, ailə və nikah haqqında qanunlar məəcəlləsi, sonuncu məəcəllə də daxil olmaqla, real işləmə mexanizminə malik deyillər və bir çox hallarda dağılmış ailələrdə arvad, ər və uşaqların hüquqları ilə bağlı olan qanunların həyata keçirilməsini təmin etmirlər. Bu şəraitdə ailə dağıldığı halda onun bütün üzvlərinin konkret maraqlarının təmin etmək məqsədilə indiki mərhələ üçün nəzərdə tutulmuş nikah müqavilələri institutunun geniş şəkildə tətbiq edilməsi zəruridir. (s.73).

Əgər biz keçmişin haqqı mənəvi dəyərlərini dirçəldilərsək, yaxşı olardı ki, kişi və qadın mənəviyyatına ikili standart ilə yanaşmadan imtina edək. Məlumdur ki, İslam dinində cinsi həyatda əxlaqsızlığa görə kişi və qadın eyni dərəcədə cəzalandırılır. Müasir Azərbaycan cəmiyyətində isə cinsi həyatdakı əxlaqsızlıq-təsədüf cinsi əlaqələr məsələlərini və yaxud nikahdankənar uşaqların olması və s. kimi uşaqlıq bağışları. Hətta ona bəraətverici "o kişidir" mülahizəsi belə mövcuddur. Bu mənada qadının hüquq pozulur və əgər o kişi üçün məqbul sayılanların onda birini etsə, həm doğmaları, həm də yadlar tərəfindən çox şər şəkildə qınanacaq. Başqa sözlə desək, o qadın dila-dişə düşəcək, pis ad qazanacaq, ailənin şərəf və ləyaqətinə, namusuna ləkə gətirən adam

"*Namus sözünün geniş ictimai-əxlaqi mənası vardır: möhkəmlik, kişilik, təmizlik, bəkirlik və s. Ərəblər namus sözünü yunan dilindən alıb, "müqəddəs ruh" deyə ifadə etmişlər. Beləliklə, örtlülük qanunu əsasında "müqəddəs bir ruhdur". (səh. 3)*

"*Məhəmməd Peyğəmbər namus müqəddəs bir şəklə salaraq, ər-arvad münasibətinin, evlənmənin ən yüksək bir forması olaraq qanuna salmışdır". (səh.9)*

S. Ağamalı oğlu, "Namus", B.1929

kimi tanınacaq. Bu, onu göstərir ki, təmizlik, ləyaqət, namus, bir sözlə, əxlaq normaları anlayışı və s. müxtəlif cinslər üçün müxtəlif məzmun daşıyır. (s. 75).

... Ailə mənəvi-əxlaqi dəyərlərdən danışarkən hazırda qadınlara qarşı zorakılıq faktlarının çoxaldığını da qeyd etmək istərdik. Həmin faktlar haqlı olaraq, bu gün Azərbaycanda gender tədqiqatlarının əsas obyektlərindən birinə çevrilmişdir.

... Bu və digər neqativ hadisələr cəmiyyətin əxlaqi dəyərlərinin alçaldılmasına yönəlib, çünki gənc qadının faciəsini susaraq laqeydcasına seyr edən insanların mövcud vəziyyətlə başmaq ruhunda tərbiyə edir. İslamın mahiyyətinə və Azərbaycan xalqının milli mentalitetinə zidd olaraq bu hadisələr nadəncasına dinin, adət-ənənələrin yenidən dirçəlişi kimi təqdim olunur. (s.76).

Zümrüd xanımın gender (kişiqadın bərabərliyi) məsələsi haqqında mülahizələri ətrafında ciddi düşünmək və ağıllı nəticələr çıxarib, cəmiyyətimizi hər cür yad, yabanc təsirlərdən qorumaq və saflaşdırmaq lazımdır.

ÇADRANI İLK DƏFƏ HARADA ÖRTMÜŞLƏR?

Çadra, çarşab, niqab, paraçə, duvaq, hicab örtmək örtlülüyün əyani göstəricisidir. Örtlülüyün tarixi isə çox-çox uzaqlara gedib çıxır. Bir sıra tarixi mənbələrdən məlumdur ki, çadra örtmək adətə hələ İbrahim peyğəmbərin dövründə mövcud idi.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, hər bir adət və biddət zaman keçdikcə həmin dövrlərin ilahi və dini baxışları ilə qarşılaşaraq, uzlaşaraq dini hüquqa çevrilir və adət halını alır. Çadra da beləcə islamıyyatda örtlülük müsləman cəmiyyətinin ən yüksək ümumi etik əhval ruhiyyəsinə çevrildəndə sonra Abbasi xəlifələri zamanında, İran saray adət və biddələri təsiri sayəsində ortaya çıxmışdır. Müsləman ölkələrində qadın məsələsi namus məsələsi ilə həll edilmişdir.

Amma tarixi araşdıranda görürük ki, hələ qədim Assuriyada çadranı ancaq varlı qadınlar örtərmişlər. Azərbaycanın tanınmış tarixçi alimi Səidə xanım İmənada yazır ki, üç min il bundan əvvəl qədim Assuriya qanun məəcəlləsində örtüyü ancaq zadəgan qadınlara məxsus olduğu qeyd edilmişdir. Kələ qadınları örtüklə bayıra çıxması qanunla qadağan olunmuşdur.

Əslən Güney Azərbaycandan olan, London Universitetinin professoru Fəridə xanım Heyat-Azəri İngiltərədə nəşr etdirdiyi "İran qadınları" adlı kitabında (1983) qeyd edir ki, hələ eramızdan 500 il əvvəl İranda kubar qadınlar pərdə ilə örtlülüş, bir növ çadraya oxşar və dörd qulun apardığı xətti rəvanda gəzirmişlər.

Buna imkanı olmayan aşağı təbəqənin qadınları isə həmin zadəgan qadınları yamsılayaraq duvaq geyinər və əndlərlərini günəşin yandırıcı şüalarından, paltarlarını toz-torpaqdan qoruyarmışlar.

Qədim Mesopotamiyada şumer və babil qadınları torbaya oxşar uzun paltar geyinmişlər və örtüyə bürünmüşlər.

Qədim Çin və Yaponiyanın zadəgan xanımları naməhrəm kişilərdən yaşınırdılar. Onlar özlərini göydən enmiş bir mələyə, Ayın və Günəşin nəslə hesab edirmişlər.

Məhəmməd peyğəmbərin dövründə qadınlar daha çox üzü açıq gəzirmişlər. Üzü örtən və yalnız gözləri açıq qoyan niqabə gəlinə, onu istər İslamdan qabaq, istərsə də, sonralar qadınlar ancaq bəzənib-düzənmək xətinə salmışlar.

Beləliklə, müxtəlif xalqların adətlərinə uyğun olaraq örtlülük bir sıra ölkələrdə mövcud olmuşdur. Özü də çadra, hicab örtmək varlı və ayan arvadların aşağı təbəqədən olan qadınlardan fərqlənmək, seçilmək üçün istifadə etdikləri qədim bir adət idi.

Lakin bu adət qədim türk və başqa xalqlarda olmamışdır. İspaniya ərəblərində, Xilafətin ilk dövrlərində Ərəbistanda, Türkiyədə, Şimali Qafqazda, Volqa boyu tatarlarda və başqa müsəlman ölkələrində çadra örtməmişlər.

İKİ SUAL, İKİ CAVAB...

Əfqan padşahının arvadı Sürəyya xanım ərəbcə yaxşı bilən, məlumattı, ağıllı bir qadın olmuşdur. O, Orta Asiya mətbəati bülletenində (5 iyul 1928, №4) dərc edilmiş müsahibəsində "İslamda qadınlara hüquqlar verilmədimi?" sualına cavabında demişdir:

...İslama qədər heç bir din qadınlara hüquq verməmişdir. İslam əla-

mində bir-iki məsələdən savayı, həyatın bütün başqa sahələrində qadınları kişilərlə bərabər hüquqa malikdirlər. İndinin özündə belə (XX əsrdə) öz elmləri, təbiiyələri və başqa müvəffəqiyyətləri sayəsində tərəqqi etmiş Qərbi ölkələrinin qadınları, əsl həqiqətdə İslamın keçmiş tarixində qadınlar qədər hüquqa malik deyillər. O zaman İslam qadınları çox elmi olmuşlar və böyük hüquqa malik idilər. Fikir, niq və davranış azadlığını arvadlara verən İslam dini olmuşdur".

Sürəyya xanım hicab haqqında suala isə belə cavab vermişdir:

"Hər bir dində adət və biddət zaman keçdikcə dini bir şəkildə alır və dini prinsip kimi, ortaya çıxır. Çadra örtmək məsələsi də bunun kimi, əvvəlcə yalnız milli bir adət olmuş, sonra avam camaatın fikrinə çadra məsələsi dini bir şəkildə almışdır. Halbuki, "Quran"-ın bu haqdakı kəlamları mədəniyyət və əxlaq əsasları üzərində qurulmuşdur. İslamın ilk illərində arvadlar kişilərlə bərabər çalışırdılar".

Tarix göstərir ki, "hicab", yəni çadra müsəlman olmayan müxtəlif xalqlarda, müxtəlif məmləkətlərdəki cəmiyyətlərin yuxarı təbəqələrində və xüsusi sikkələr arasında varmış.

Rəssam: Vəfa İbrahim qızı

ALVERÇİLİK VƏ QADIN

A lverçilik, alqı-satqı əməliyyatları çox mürəkkəb, gərgin, narahat bir sahədir. Burada alıb-aldatma, yalan danışmaq, müəyyən dərəcədə hiyləgərlik, həlal-haram və s. münasibətlər istər-istəməz işə düşür. Soyudca, qarda, yayın qızmar günəşi altında bazarada bütün günü cürbəcür adamlarla üzləşməli olursan. Hər birindən bir söz eşidirsən. Nəyin bahasına olar-olsun qazanmaq həvəsi, varlanmaq hərisliyi insanı mənən yoxsullaşdırır, məhdudlaşdırır.

Bu, çox geniş, düşündürücü mövzudur. Bu haqda müzakirə də açmaq olar. Amma bizi narahat edən, cəmiyyətimizi sölğun göstərən bir məsələnin üzərində qısaca olaraq dayanmaq istərdik. Bu qadınlarımızın bir qisminin alverçiliyə qurşanmasıdır. Bir çox qadınların ev, ailə, tərbiyə işini buraxıb alverçiliklə məşğul olması cəmiyyətimizin mədəni səviyyəsinin inkişafına zərər vurur, bir çox problemlərin, qusurların, eybəcərliklərin yaranmasına səbəb olur. Milli-mənəvi xüsusiyyətlərimizə, ata-babaların əxlaqi baxışlarına görə alverçilik bizim qadınlara yaraşmır. Alver qadınları sərtləşdirir, kobudlaşdırır. Küçələrdə, metro keçidlərində bütün günü xirdə satan, əllərində çanta dolu həyatlıq gəzib, "xlor, nöyüt, mebel yağı, tarakan dərmanı" - deyə çığıran qadınları göz önünə gətirir. Bu qadınların ailələrinin, uşaqlarının vəziyyətini təsəvvür edin. Ailələr tanıyırsınız ki, ata-anaları uşaqlarını təhsildən, uşaq dünyalardan ayırıb, pul qazanmaq yoluna təhrik edirlər. Bu uşaqların təhsili, təlim-tərbiyəsi unudulur. Baxımsız, qayğısız böyüyən bu balaların həyatı tələyin ümidinə buraxılır. Təhsildən, tərbiyədən məhrum olan bu uşaqlar, xüsusilə yeniyetmələr kriminal ünsürlərə

dönürlər. Nəticədə cəmiyyətdə baş verən neqativ hallar bu qüsurlardan qaynaqlanırlar.

Əlbəttə, deyə bilərsiniz ki, bunlar kəsibçilikdən, maddi vəziyyətin ağırlığından törəyir. Ancaq bunlara haqq qazandırmaq da olmaz. Keçmişdə də kəsibçilik olub. Amma heç bir azərbaycanlı qadın küçələrə çıxıb alver etməyib, həbsxanalara düşməyib.

Bos qadın kişi bərabərliyi – gender məsələsi gündəmə gətirildiyi bir dövrdə, şəraitdə on minlərlə qadın, gənc qızın ticarət müəssisələrində çalışması məqbul sayılırmı?

Bu başqa məsələdir. Mağazalarda, universitetlərdə və başqa ticarət mərkəzlərində əyinlərinə ağ xəlt geyinib, mədəni surətdə əhaliyə xidmət etmək qadınlarımız üçün iş yerləridir. Özü də bu işdə onlar ləyaqətlə təmsil olunurlar. Qadın səliqəsi, təmizliyi, nəzakəti, nəcibliyi bu sahədə mühüm rol oynayır. Onlar başqa iş sahələrində olduğu kimi, ciddi qrafik, qayda-qanun şəraitində ayın müəyyən edilmiş günlərində işləyir, amak haqqı alırlar. Burada nizam-intizam, ölçü-biçir var. Bəzi halları çıxmaqla qadın ləyaqətinə, heysiyyətinə toxunacaq naqislik yoxdur.

Həyat tərziyə çirkinlik, mənavi şübhəli gətirən küçə alverçiliyi, başıpozuqluq həyat tərzi dünyada özünə layiqli yer tutan respublikamızın adına, imicinə ləkə salır.

Validənlər hər cür çətinliyə baxmayaraq, uşaqların tərbiyəsi, təhsili qayğısına qalmalıdır. Onlar bu məsələdə cəmiyyət və dövlət qarşısında məsuliyyət daşıyırlar. Gələcəyin vətəndaşlarını yetişdirmək hər bir atanın, ananın vəzifəsidir. Bunu bizdən müstəqil dövlətimizin gələcəyi tələb edir.

Biz qadınlarımızı xanım-xatın gör-mək istəyirik. Qadın evin qurucusu, bəxşəti, ailənin isti nəfəsidir. Biz

qadınlarımızı, qız-gəlinlərimizi həyatımıza ləkə gətirən hər cür yüngül, iyrənc işlərdən qorunmalıyıq. Nə-nə-lərimiz həmişə aza-çoxa qanə olublar, ismətli ömür sürmüşlər. Qoy ailə-lərimizdə həmişə ana nəvəsi, ata hikməti duyulsun, nəsihəti eşidilsin!

ANALARIN VƏ UŞAQLARIN MÜHAFİZƏSİ

Analara və uşaqların müha-fizəsi məsələsi dövlət qay-gınsındadır. Bu çox vacib məsələ qan-unla təsbit edilib, respublikada tibbi tədbirlər sistemi—analara və uşaqların sağlamlığı, onların fiziki və zehni inkişafına kömək etmək, anaların sağlam uşaq doğub, düzgün tər-biyləndirilməsi üçün respublikanın bölgələrində qadın məsləhətxanaları, uşaq poliklinikaları, Bakıda 1927-ci ildə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Ana və Uşaq Mühafizəsi İnstitutu yaradılmışdır. Mama ginekologiya və pediatriya sahəsində bu elmi metodik Mərkəzdə pediatriya – ginekologiya və təşkilat metodika şöbələri, xəstə uşaqlar üçün 170 çarpayılıq stasionarı, klinik diaqnostika, funksional diaq-nostika, patomorfologiya, biologiya, bakterologiya və s. laboratoriyaları, rentgen və fizioterapiya kabinələri fəaliyyət göstərir.

Bu elm və müalicə ocağına uzun illər (1950-1986) Azərbaycanın ilk qadın səhiyyə naziri, tibb elmləri doktoru, professor Kübra xanım Fə-rəcova (1907-1986) rəhbərlik etmişdir.

Sonralar bu institutun əsasında iki yeni müstəqil elmi-tədqiqat in-stitutunu—Pediatriya və Mama-Gine-kologiya İnstitutları yaradılmışdır.

Azərbaycan Mədiya Mərkəzində jurnalistlər üçün “Ana, yeni doğul-muşlar və uşaq sağlamlığı” mövzu-sunda keçirilmiş seminarın materi-alleri haqqında Həqiqət xanım “Kaspi” qəzetində (17 dekabr 2009)

dərc etdiyi məqaləsində yazırdı ki, hamilik dövründə qadına diqqət və mənəvi dəstək göstərilməsi çox vacibdir. Bu sahədə son zamanlar xeyli maraqlı işlər görülür. Respublikada bir çox tibb ocaqlarında yenidənqurma işləri aparılır. Bu da öz növbəsində hamılı qadınların və uşaqların daha yaxşı tibbi xidmətlərlə təmin edilməsi üçün yeni imkanlar açır. Amma bu haqda əhalinin məlumatı azdır. Hazırda bu sahədə olan qüsurları aradan qaldırmaq üçün yeni meyarlar tətbiq edilməyə başlan-mışdır. Elmi-Tədqiqat Məmalığı və Ginekologiya İnstitutunun direktoru, Reproaktiv sağlamlıq və ailə plan-laşdırması üzrə milli koordinator Faizə Əliyeva qeyd edir ki, hazırda respublikada bir yaşına qədər uşaq ölümü üzrə göstərici 11,2 faizdir. Hazırda diri doğulmanın yeni me-yarlarının təbiiq üzrə səhiyyə nazir-liyində müvafiq işlər görülür. Bu işlərin 2010-cu ildə başa çatacağı gözlənilir. Səhiyyə nazirliyinin yarat-dığı işçi qrupu yeni sistmə keçid üçün zəruri qayda və statistik nor-maların, eləcə də iş planının hazırlan-ması üzərində çalışır. “Ana, neona-tal və Uşaq Sağlamlığı Dövlət Pro-qramı” çərçivəsində hazırlanan me-yarların tətminən 2011-ci ildən qüvvəyə minəcəyi gözlənilir. Həmin proqramda 5 istiqamət yer alır. Peri-natal konsepsiya, reproduktiv sağlamlıq sahəsində ilkin səhiyyə xidmətləri sahəsində islahatlar, klinik protokol-ların işlənməsi və tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur. Digər istiqamətlər, tibb işçiləri ilə təlimlərin keçirilməsi, diri doğulmanın meyarlarının tətbiq edilməsidir. F. Əliyeva 2006-cı ildə təsdiqlənmiş “Ana və uşaqların sağ-lamlığının qorunması üzrə Tədbirlər Proqramı”nın məqsədlərindən də-nişaraq qeyd edir ki, bu proqramda ana və uşaq sağlamlığının möhkəm-

ləndirilməsi, əhalinin reproduktiv sağlamlığının qorunması, ana və uşaqlar arasında xəstələnmə və ölüm səviyyəsinin aşağı salınması, abortların profilaktikası və sayının azaldılması kimi məsələlər nəzərdə tutulur.

Səhiyyədə perinatal yardım beynəlxalq təcrübədir. Bu təcrübə göstərir ki, onun təşkilatı ölkələrdə ana və uşaq ölümü halları ilə bağlı vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına imkan verir. Ana və uşaq ölümü hallarını 1-2 ilə istidimiz haddə sala bilmərik. Amma bu xidmətin düzgün təşkil olunması sayəsində vəziyyətin ge-dikcə düzələcəyinə inanırıq. Ana ölümü faktorları düzəltmək artıq mümkün deyil. Ölkədə bu problemin həlli üçün 14 bölgə üzrə cavabdehlik daşıyan qruplar yaradılıb. “Elmi-Tədqiqat Məmalığı və Ginekologiya İnstitutunun öhdəsinə Lənkəran, Yardımlı, Lerik zonasına düşür. Ümu-miyyətlə, ana və uşaq sağlamlığının mühafizəsi ilə bağlı respublikada 7 perinatal xidmət mərkəzinin tikilməsi nəzərdə tutulub. Artıq Gəncə, Lən-koran, Quba və Naxçıvanda belə mərkəzlər fəaliyyətə başlayıb. Bakıda Respublika Perinatal Mərkəzi yaradılıb.

Kürəkən ailəyə kürək, arxa, yeni nəslə akan, nəsli artımının üzlənmə davamçısı deməkdir. Qay-nata, qayınana işe iki ailənin cütləşdiyi, cəlaqlaşması, qız-oğlan tərəfindən ikinci valideyn-lərin qaynayıb-qarışması mənasın-dadır. Qayın da eyni mənada qay-nayıb-qarışmaqdır. Baldız sözü isə hal ilə düz qaynağıdır. Şirinlik və təam mənasındadır.

(Həkimov M.Ə., “Xalqımız deyimləri və duyumları”, B.1986, səh.384)

AİLƏDƏ ƏR-ARVAD MÜNƏSİBƏTİ NƏCƏ OLMALIDIR?

Ailə qurmadan əvvəl ilk növbədə oğlan da, qız da bir-birini yaxşı tanımalıdır. Onların xasiyyətləri, fikirləri, mədəni səviyyələri bir-birinə uyğun gəlməli, gələcək xoşbəxt ailənin təməlini qoşmaq olar. Ailənin möhkəmliyi, xoşbəxtliyi heç şübhəsiz ər-arvad arasındakı münasibətdən asılıdır. Ailə qarşılıqlı hörmət və məhəbbət əsasında qurulduqda möhkəm olur. Belə olduqda səmimiyyət də, istəq də, mehribanlıq da yaranır. Ər evin, ailənin başçısıdır. Bu, binəyi qədimdən belə qəbul edilib. Onun üzərinə düşən məsuliyyət qadınınkindən artıqdır. Ər təkə özü, öz maraqlarını düşünərsə, öz xanımına marağı da, istəyi də azalar. Kişi gərəkdir ailənin, evin namusunu, qeyrətini həmişə çəksin. Öz ömür yoldaşına, övladlarına qayğı və hörmət göstərsin. Evdə yaranan söz-söhbətin uzanmasına, qan-qaralığına yol verməsin. Kişi evdə bir müəllim və başçı rolunu oynamalıdır.

Ailədə səmimiyyətin, mehriban-lığın yaranmasına qadının da üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Qadın ilk növbədə ərinin ürək-dən sevməli, onu qorunmalı, qayğısını çəkməlidir. Hər sözü şişirtməməli, dramatikləşdirməməlidir. Qısqanclıq çox vaxt evdə söz-söhbətə, hətta konfliktə səbəb olur. Öz qadın qürurunu, nəcibliyini bilən qadın heç vaxt ərinə qısqanmamalıdır. Ər də öz növbəsində xanımının ləyaqə-tini ailədən hərəkətlərlə yol ver-məməlidir.

Qoy bəzi qadınlar məndən in-ciməsinlər. Əgər qadın öz səliqə-sahməsinə baxmırsa, pinti həyat tərzi keçirsə, üst-başından bozbaş iyi gəlmərsə, kişisində ikrah hissi

oyadır. Qadın gərəkdir evinin səliqəsinə və şəxsi gigiyenasına ciddi fikir versin. Ər də bu məsələdə diqqətli olmalıdır. Ər-arvad münasibətləri təkə şəhət hissi ilə qurtarmır. Burada çox in-cəliklər, həssaslıqlar vardır. Hər iki tərəf bunları duymalı, ədəb-ərkan qaydalarını gözləməlidir.

Kişinin ailəsindən soyumasına, sarıxoşluğa və əyşəlişə qurşanması-na nəzərən arvadın döz sabab olur. Bu, ən çox ailə-məişət dediqodularından törənir. Həyatı ucuzlaşdırmaq, əsəbləri gərginləşdirmək olmaz. Evdə uşaq da, ana da atanın hörmətini saxlamalıdır. Ər də arvadına eyni hörmət və ehtiram bəsləməlidir.

Ər-arvad arasında bir-birinə diqqət, şirin dil, incə və təbii görünən nəz-qəmə olmalıdır. Həçin rəftar mehribançılığın açıqcağıdır. Bunu heç vaxt unutmaq olmaz.

İqtisadi çətinliklərdən törəyən giley-güzara yol verilməməlidir. Ömrün yaxşı günü də, pis günü də olur. Bəzən harnlıqdan da, kəsib-çılıqdan da ər-arvad arasında mü-nasibətlər pozulur. Buna qətiyyətin yol vermək olmaz. Çünki insana bu dünyada ömür bir dəfə verilir. Onu elə əzizləyib, qədrini bilmək və yaşamaq lazımdır ki, qəlb sınımasın. Sonradan peşimanlıqdan həç zaman fayda vermir.

Belə mehriban münasibətlər olan ailələrimiz çoxdur. Xüsusilə mədəni səviyyəsi yüksək olan ailələrdə. Mən tədqiqat işimlə əlaqədar Azərbay-canın tərəqqipərvər, ziyalı ailələrində çox olmuşam. Bu nəcibliyi, alimə-nəbliyi, gözəl, mədəni ər-arva münə-sibətlərini çox görmüşəm. Ana görə də bu ailələr möhkəm olmuşlar. Bu ailələr indiki nəsilər üçün gözəl bir nümunədir. Arzu edirəm ki, bütün ailələrimiz belə olsunlar. Onda xoşbəxtlik hamının qismətinə düşər.

"BİLƏYDİM Kİ, BU DÜNYAYA NƏDƏN ÖTRÜ GƏLMİŞƏM"

XIX əsrin əvvəllərində

amam və cəhəlat mühitində yaşayan müsəlman qadınlarının hüquqsuz vəziyyəti ağır məişət ucbatından yeniyetmə qızların arə verilmələri Azərbaycan ziyalıların narahat etdi. C. Məmmədquluzadə hələ yüz il əvvəl "Molla Nəsrəddin" jurnalında bu məsələyə toxunaraq bir nişanlı qızın dilindən yazırdı: "Nişanlı qız ağlaya-ağlaya deyir ki, ey mənim qara baxtım, nə olaydı ki, dünyanı işıqlandıran Günəşin üzünə hərdən bir baxmış olaydım və atam-anam məni qoca kişiyyə vermək istəyəndə bir söz danışmağa ixtiyarım olmaydı. Ey mənim qara baxtım, nə olaydı ki, milyonlarca yazılan kitablardan ikiciciyini oxumuş olaydım və biləydim ki, dünyaya nədən ötrü gəlmişəm".

Bela vəziyyət müasir dövrimizdə olmasa da, çox təəssüf ki, bəzi cahil ailələrdə buna bənzər faktlara rast gəlirik. Etiraf edilməlidir ki, bu əcaib hallar son zamanlar baş verir. Bu da bəzi ailələrin dağılmasına səbəb olur.

BƏZİ QADINLAR ƏRLƏRİNDƏN NİYƏ NARAZIDIRLAR?

Evin kişisi arvad, uşaq qayğısı çəkməyəndə, sərxoşluq və ayaşlıq edəndə, əlbəttə qadının inciməyə haqqı var. Qadın evin qulu deyildir. Onun üzərinə çox məsul vəzifələr düşür. Çəkdiyi əməyi, zəhmət arə layiqincə qiymətləndirməlidir. Ər ilk növbədə ailəsinə düşüncəlidir. Arvadın namusu, qeyrəti kişidən asılıdır. Bu həqiqətləri hamı bilir. Amma bəzi kişilər birgəyənəş zamanı bunları nədənsə unudurlar. Əlbəttə ailədə çatışmazlıqları törədən səbəblər ola bilər. Amma yaxşı ar, kişi öz evinin, ailəsinin qədrini bilməli, hər cür çətinlikləri, narahatlıqları həyat yoldaşı ilə əl-ələ verib aradan götürməyə çalışmalıdır. Necə?

İlk növbədə kişi evinə vaxtında gəlməlidir.

2. Uşaqların tərbiyəsi işində həyat yoldaşına kömək etməlidir.

3. Ailəsi olan kişi pis niyyətlərə düşməməlidir.

4. Atanın evdə olması məənəvi-əxlaqi, həm də məsuliyyət əməyyəti vardır.

5. Ata evdə olanda dinclik, əminəmanlıq yaranır. Uşaq da, ana da öz yerində olur. Ailənin harmoniyası pozulmur.

Savadından, vəzifəsindən asılı olmayaraq ailənin başçısı kişidir. Bu başçılıq hökəmrənlik yox, özünü və ailəni şüurlu idarə etməkdir. Başçı olmasa hər yerdə, hətta ailələrdə anarxiya olur. Fikir verin, göyüdə uçan dumarlar, qazlar, ördəklər başçı dalaınca sürənlər. Elə vəhşi heyvan sürüləri də başçıya tabedir. At ilxısı, bir zonada yaşayan şirələrin və digər vəhşi heyvanların, hətta başçı olmaq uğrunda mübarizəsi bir ibrat dərəsi deyilmi?! Demək, ailədə başçı yoxdursa, o ailə başsız atlıdır.

İ. Etibar

KƏLAĞAYI ÖRTMƏK DAHA MÜNASİB DEYİLMİ?

Müasir dövrdə ailələrimizdə və ictimaiyyətdə söz-söhbətə, mübahisəyə səbəb olan məsələlərdən biri də qadınların, xüsusilə cavan qız və gəlinlərin başlarını örtməyə meyli etmələridir.

Örtülülük tarix boyu qadınların mədəni inkişafına mane olmuşdu. Bunu görən maarifpərvər insanlar örtülülüyə qarşı çıxırdılar. Azərbaycanın ilk maarifpərvər ziyalıları M.F.Axundov, H.B.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, M.Ə. Sabir, Ü. Hacıbəyov, N. Nərimanov, Şəfiqə xanım Əfəndizadə, Ə.B. Hüseynzadə, Ə.B. Ağayev və yüzlərlə digər mütəfəkkir insanlar da örtülülüyn insan şəxsiyyətinin formalaşmasına, kamilləşməsinə mane olduğunu qeyd edirdilər.

Örtülülüyə sərt üsullarla qərar və göstərişlərlə Sovet hakimiyyəti vaxtı son qoyuldu. Ötən əsrin 20-ci illərində Mədəni hücum şüarı altında geniş mübarizə getdi. Qadınlar çadralarını atıb, bəzə kurslarına gəldilər, başlarına inqilab rəmzi sayılan qırmızı ləçək bağladılar. Düzdür, bu bəzə geniş yayılmadı. Bundan xoş gəlməyən nənələrimiz, analarımız abır-həyalarını göz-ləyərək, qoruyaraq başlarına ağ qara, haşıyali, milli, nəbatəti naxışlarla bəzədilmiş dördkünc ipək kəlağaylar bağladılar. Təbrizdə, Gəncədə, Şəki-də, Şamaxıda toxunan bu zərif baş örtükləri adnan idi. Mənim anam da həmin gözəl kəlağayları çox xoşlayırdı. O, kəlağayı örtəndə necə də gözəl görünürdü! Heyf ki, indi bu sənət incisi, zəriflik və ismət təmsiləli olan kəlağayı örtülmür. Dəbdən düşüb. İndi küçəyə çıxanda, mədəni tədbirlərdə iştirak edəndə başqa dəbdə geyinən başı örtülü də, başı, sinəsi açıq da, vulqar görünən

da gözümüzə dəyir. Elə bil cəmiyyətimizin abəhi, harmoniyası pozulub. Bu uyğunsuzluq xoş təsir bağışlamır. Ala-bəzak geyimlər və baş örtükləri heç də qadınları, gənc qızları gözəl göstərmir. Konar təsirlərin nəticəsində sanki açıq-saçıqlılıqla, ala-bəzak örtülülük rəqabətə girib.

Baş örtmə şəxsi işdir. Hər kəs öz zövqünə, istəyinə görə geyinir. Buna təsir etmək və irad tutmaqla demokratik cəmiyyətimizdə heç kəsin ixtiyarı yoxdur. Buna həssaslıqla yanaşmaq lazımdır. Geyimə uyğun gələn baş örtüyü məsələsinə fikir verilməlidir.

Müstəqil respublikamız gündü-gündən inkişaf edir, gəzəlləşir. Belə bir sivil ölkənin vətəndaşları da özlərinin mədəni səviyyələri ilə bu tərəqqi və yeniləşmə ilə milli xüsusiyyəti gözəlməklə, qorumaqla ayaqlaşmalıdırlar.

Bir çox mülhizələrə, dini, mənəvi və milli xüsusiyyətlərə görə qadın baş örtməsi məqbul sayılmalıdır. Başlarını örtmək istəyən xanımlarımıza subyektiv fikrimi arzu olaraq bildirmək və təklif etmək istədim ki, vaxtilə qadınlarımızın həvəslə ördükləri ipək kəlağayları bu gün dəbə salmaq vaxtıdır. Həm rahat, həm də zərif olan kəlağayı örtmək daha münasib deyilmi? Buna Siz necə baxırsınız?

J.J. Russo, (1712-1778), fransız yazıçısı, filosof:

"Həmişə qadın olaraq qalan arvad, ailədə kişilik rolunu oynamaq istəyən arvada nisbətən çox qiymətli şəxsiyyətdir".

N.Q. Çernuşevski, (1828-1889), rus yazıçısı, filosof:

"O yerdə ki, qadına bir insan kimi hörmət yoxdur, həm orda yoxam".

ERKƏN NİKAH

Bu əcaib məsələ bu gün XXI əsrin başlanğıcında yenə mədəni ictimaiyyəti narahat edir. Məişət tariximizə nəzər salsaq görərik ki, bu məsələ biza nədənlə dövrün miras qalmışdır. Erkən nikahın bir çox səbəbləri vardır: ailə, məişət həyatının ağırlığı, əməliq, nədənlə, cəmiyyətdə olan qüsurlar, ultra müasirləşməni, açıq-saçıqlılıq görənlə düşüncəli valideynlərin narahatlığı, cəhəlatpərəstliyi və s. səbəbləri göstərmək olur. Qız uşaqlarının həddi-buluğa çatması yaşlarında, necə dəyərlər gözü açılmamış arə verilməsi pis adət kimi ötən əsrlərdə az olmayıb. Azərbaycanın görkəmli maarifçiləri – Cəlil Məmmədquluzadə, "Molla Nəsrəddin" jurnalının ətrafında toplaşmış molla-nəsrəddinçilər, dahi satirik şairimiz M.Ə. Sabir və başqa ziyalılarımız bu eynəcər adətə qarşı mübarizə aparmışlar. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatı səhifələrində bu haqda çox yazılıb. Həmin dövrdə nikah məsələsi dövlət qanunvericiliyində qeyd edilməyindənlə nikah molları kəsirdilər. Onlar da tibbi-bioloji, fiziki kamilliyi nəzərə almadan erkən nikahların bağlanmasına yol verirdilər.

Sovet dövründə buna qadağa və son qoyuldu. Nikah yaş həddi nəzərə

alınmaqla qanun əsasında qeydiyyata alındı.

Erkən nikahın tibbi-bioloji cəhətdən bir çox məni fəsadları vardır. Gələcək ana olacaq zərif, hələ yetişməmiş, orqanizmi möhkəmlənməmiş qızların doğuşlarında çətinliklər olur, bir sıra xəstəliklər əmələ gəlir, vaxtsız ölümlər baş verir.

Bu məsələlər mütərəqqi fikirlə adamları həmişə düşündürmüşdür. "Fiqh (şəriət məsələlərindənlə bəhs edən dini elmlərdən biri) alimləri nikah yaşını müsəlmanın aqli yetkinliyi, onda öz hərəkət və davranışının nəticələri üçün məsuliyyət hissənin formalaşması ilə əlaqədardır və bu yaşı həddi-buluq, həddi-təklif, həddi-idrak kimi sözlərlə ifadə edirlər. Bəzi alimlər müasir şəriətdə nikah üçün ən münasib vaxtı oğlanlar üçün 23, qızlar üçün 18 yaş həddlərində hesab edirlər" (R. Əliyev, "İslamda ailə və nikah münasibətləri", B. 2003).

Erkən nikah mənəvi-əxlaqi və hüquqi cəhətdən də düz deyil. Erkən nikah qanun pozğunluğudur. Çox təəssüf ki, bu gün bölgələrimizdə və hətta Bakının özündə buna yol verilir. Bu məsələ ilə təkə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi deyil, özəl qurumlar və mədəni ictimaiyyət gələcək sağlam cəmiyyətimizənin münəbərə aparmalıdır.

V.Q. Belinski, (1811-1848), görkəmli rus təfəkkircisi:

"Arvad bizim məşəqəmə deyil, dostumuzdur, həyat yoldaşımızdır. Ona görə də təbəddir ki, o, yaşa dolduqda da, lap qocalıb qarı olduqda da, onu sevmək, ona hörmət etmək lazımdır".

"Qadın – həyatın bütün mərhələlərində kişinin xilaskarıdır. Qadın yer üzündə gözəllik, ləfəz nüməsidir, məhəbbət və fədakarlığın mücəssəməsidir. O həyatın fəlakətli və ağır dəqiqələrində kişinin təsəlli vericisidir, onun sevinc və iftixarıdır".

V. Hüqo, (1802-1885), məşhur fransız yazıçısı:

"Ailəni düğüməyə çalışan hər hansı ictimai quruluş yararsızdır. Ailə – hər bir cəmiyyətin bəllurudur".

KİŞİ NƏ VAXT EVDƏN SOYUYUR?

Çox təəssüf ki, bir sıra ailələrdə qadın-kəşi münasibətləri heç nədən soyuyur. Elə ailələr tanıyırsınız ki, evlənməmişdən əvvəl bir-birini sevən qız-oğlan birca yaşayış zamanı aralarında inciklik yaranır, bir-birini istəkləri azalır. Bunun günahı ən çox qadında olur. Bəzi qızlar arə gedəndən sonra öz səliqə-səhmanına, gigienik qaydalara əməl etmirlər. Evdə pıtlılıq görün, rahatlıq və mədəni mühit tapmayan, dedi-qodudan tənqə gələn kişi asəbləşir, yavaş-yavaş öz isti ocağında uzaqlaşır.

Burada bir neçə adi, bəlkə də hamının bildiyi elementar qaydaları yada salmaq istərdik.

1. Qadın evin xanımı, onun yaradıcısıdır. O, elə etməlidir ki, onun mənzilində yataq otağı da, mətbəxi də səliqə-səhmanlı olsun. Obyektli desək buradan gül ətri gəlməlidir.

2. Mətbəxdə iş görən qadın əri işdən gələndə yaxın özünü səliqəyə salmalı, paltarını dəyişib, yaraşıqlı olmağa çalışmalıdır. Səliqəli geyim, səç düzülmü və bir qədər də atirlənmək evə gələn kişinin zövqünü oxşayır.

3. Bəzi qadınlar gün ərzində rastlaşdıqları narahatlığı, çatışmazlığı kişi qapından içəri girən kimi acı dillə onun üstünə tökürlər. Bu, əlbəttə düzgün deyil.

4. Qadın işdən gələn kişini gülürlə qarşılamalıdır.

5. İstər evdar, istərsə də işçi qadın olsun, o, öz bədən quruluşunu, zərifiyini qorunmalıdır. Bəzi qadınlar buna əməl etmədikləri üçün həddindən artıq kökəllirlər. Bu, isə xoşə gəlir.

6. Xoş rəftar, səmimiyyət, bir-birinə qayğı, inam, hörmət və sədaqət hissi ailənin möhkəmlənməsinin əsasidir.

YENİLİKLƏR VƏ PROBLEMLƏR

Həyatımıza daxil olan bazar iqtisadiyyatı, Avropaya inteqrasiya, dünya xalqları ailəsində özünə layiqli yer tutma səyləri Azərbaycanı nə bəxş edir? Çox dəyərlər, yeniliklər! Öz müstəqilliyini əldə edəndən sonra Azərbaycan böyük inkişaf yoluna çıxmış, müasir, sivil, demokratik, siyasi düşüncəsi aydın, sabit bir ölkəyə çevrilir. Öz sərvətlərinə nail olan, iqtisadi cəhətdən dünyada öncül yerlərdən birinə çevrilən respublikamızda böyük işlər görülür. Bakıda, Gəncədə, Naxçıvanda və bölgələrdə gedən quruculuq, abadlıq işləri göz qabağındadır. İnsanların dolanışığı, yaşayışı getdikcə yaxşılaşır. Əhali ərzaq və geyim sarıdan korluq çəkmir.

Dünya sivilizasiyasının inkişafında böyük rol oynamış Avropa mədəniyyəti getdikcə həyatımıza, məişətimizə, ailələrimizə daxil olur. Avropaya inteqrasiya, dünyanın mədəni ölkələrinə çıxış yurduca yeni texnologiya, demokratik dəyərlər, mütərəqqi ideyalar gətirir.

Azərbaycan ziyalıları hələ XIX əsrin ortalarından Avropa mədəniyyətinə, maarifçiliyinə üz tutmuş, xalqımızı onun zəngin dəyərlərindən öyrənməyə çalışmışlar.

Bunlar çox yaxşıdır. Millətimizin inkişafında bu əlaqələr şübhəsiz əhəmiyyətli rol oynayır. Amma dərindən düşündəndə, milli varlığını, gələcək taleyimizi göz önünə gətirəndə, qarşıma çıxan problemləri təhlil edəndə görürük ki, qazan-dığımızla bərabər itirdiklərimiz də, itirə biləcəyimiz də vardır. Bu da mədəniyyətimizə sağdan, soldan, cənubdan, şimaldan, qərbdən ələnən bizi yad olan üzü bəzək, parlılıq, dəbdəbəli, içi iztirablı, əzəbli əxlaqi durum və həyat tərzidir.

Xalqımızın düşüncəsində, əqidəsində, mədəniyyətində əslər boyu formalaşmış milli xüsusiyyətimizə, varlığını xaricə bu təsirləri ləğv salır. Hələ ideyaca, əqidəcə kəməlləşməmiş gənclərimiz bu təsirlərin mənasına, mahiyyətinə vərmdən zahiri görülməyə əldə olurlar. Gördüklərini kortəbii qəbul edirlər. Bütün bunlar gənclərin psixologiyasında, mədəniyyətində işə qoyur, dəbdə, geyimdə yamsılayaraq özlərini gördüklərinə oxşadırlar. Hələ köhnə təsəvvürlərdən uzaqlaşmağa bərdən birə yeni dəbləri, hər cür qadağadan, nəzarətdən uzaq həyat tərzini görəndə, sərbəst əxlaqi bəxışları üstündə gənclik çəşib qalır, bunları saf-çürük etmək qabiliyyətinə yiyələnmədən, nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu ayırd etmədən yeni mühitə girmək istəyir. Bu psixoloji durumdakı bir sıra fəsadlar meydana çıxır. Ədəb, etika qaydaları, davranış, əxlaqi düşüncə dəyişir. Nəticədə milli mühitdə qəbul edilməyən, söz-söhbətə, dedi-qoduya, konflikta, hətta faciəyə səbəb olan hadisələr baş verir, yeni-yeni problemlər üzə çıxır. Qadın alveri, əxlaqsızlıq, kimsəsiz uşaqlar, namus, qeyrat üstündə baş verən cinayətlər, ailə-məişət pozğunluqları, boşanmalar cəmiyyətin başağırsına çevrilir. Azərbaycanda heç vaxt qocalar evi olmayıb. İndi bəzi "oğullar" övladlıq borcunu unudub qoca atasını ev-ailə istisindən, bala-nəvə fərhəndən məhrum edərək, qocalar evinə qoyub öz əqoist həyatını sürürlər. Bəzi qadınlar gül kimi balalarını ana məhəbbətindən, qayğısından ayırıb internatlara qoyurlar.

Erkən nikahlar, evdən baş götürüb getmə, uşaq ameyindən istifadə etmə halları, təlim-tərbiyə, təhsil işində qüsurlar, məmur sürüldürməçiliyi, özbaşınalıq, rüşvətçorluq, şirkətlərdə işbazların əməkxətlərini hüquqlarını pozmaları, işə götürmədə qızların

20-25 yaş həddinin qoyulması və s. etik-əxlaqi pozuntular cəmiyyəti narahat edən problemlərə çevrilir.

Bazar iqtisadiyyatı bəzi işbazların gözünü, əl-qolunu açıb, mənavi dünyasını dandurub. Onların gözündə var-dövlət M.Ə. Sabir demiş "ey pul, dinin, imanının" mənaiviyyətinə dönmə. İnsaf, mərhəmət hissi belə adamlardan uzaq düşüb. Onlar yerin dəyişəndən pul qazanmağın yolunu bilirlər. Amma xalq, millət, vətən üçün xeyirli bir iş görməyi unudurlar. Belələri "Hacı Qara" kimi ömür sürürlər. İllər uzununu arzusunda olduğumuz müstəqil, azad respublikamıza ləğv gətirən neqativ halların yaranmasına bir çox səbəblər var. Qarabağ boyda dərddə olan ölkənin daha da dirçəlməsinə mane olan daxili aləmi basit, mənaiviyyəti kasıb, var-dövləti aşib-daşan lovğa adamlar hənərləşir, meşşənlər, daxilən zəngin, əlaib bədcəsi ancaq bir neçə günlüyə çatan sadə, zəhmətkeş insanları ehtiyac işində yaşayırlar.

Cəmiyyətimizdə hələ beyinlərdə, ailə-məişət tərzində qalan köhnə feodal bəxışları və bir çox ailələrin maddi-mənavi durumunun, həyat şəraitinin ağır olması bir sıra problemlər yaradır.

Çörəyi dizi üstündə olan, satqın, xain əməli vandallarının cinayətlər əməlləri üzündən Qarabağda torpaqlarımızın bir hissəsinin işğal olunması bir milyona yaxın soydaşımızın yurd-yuvasının dağılması, qaçqın, köçkün vəziyyətinə düşməsi, ruhu sarsıntı keçirməsi, on minlərlə vətən oğlunun şəhid olması, itkin düşməsi də bu qüsurların, narahatlıqların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, Heydər Əliyev fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva, hüquq mühafizə

orqanları, Azərbaycan Ombudsman aparatı, Azərbaycan Respublikası Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Qadın cəmiyyətləri, qeyri hökumət təşkilatları bu problemlərin aradan götürülməsi üçün böyük səylər göstərirlər. Amma bu problemləri yalnız dövlət və ictimai təşkilatların tədbirləri və hüquq müstəvisində həll etmək mümkün deyildir. Bu işdə mətbuatın, televiziyanın üzərinə böyük vəzifələr düşür. Ancaq təəssüflər olsun ki, bu təbliğat, təşviqat vəsaitləri öz vəzifələrini yetərinə yerinə yetirə bilmirlər. Mətbuatınız öz ənənəvi mübariz ruhunu, səfərbəredici funksiyasını unutmamalı, ictimaiyyətin köməyi ilə bu nöqsanların aradan götürülməsi işində fəal rol oynamalıdır. Kriminal hadisələri, mənasız, dedi-qodu yığımları olan kino seriyalları, uşaqların ruhi aləminə zədələyən qorxulu, vahiməli, acəib filmləri, gənclərin estetik zövqünü, mənaiviyyətinə korlayan zəif, mənasız səuləri yayımlamaq-dansa, milli-mənavi dəyərlərimizin təbliğinə daha çox üstünlük vermək lazımdır.

Müstəqil dövlətimizin möhkəmlənməsi, xalqımızın mənaiviyyətinin, əxlaqının qorunması, mədəni səviyyəsinin yüksəlməsi üçün hamı bütünlə birliyini, təcürbəsini, səyini bu ali məqsədlərin həllinə yönəltməlidir.

Dəyişmək, yeniləşmək, tərəqqi etmək çox dəyərli keyfiyyətdir. Amma gərək yaxşılaşma doğru dəyişsən. Gözəlliyə, səliqəli doğru gedəsən. Avropadan, mədəni dünyadan çalışqanlıq, işgizlərliq, dəqiqliy, yaxşı dəyərləri, qanunun aliliyinə hörmətə yanaşmağı, yüksək texnologiyaları, elmi nailiyyətləri öyrənməliyik. Öz mənavi-əxlaqi dəyərlərimizi qoruyaraq, sivil dünyanın bir keyfiyyətlərini sintez edib, daha yüksək mövqelərə çatmalıyıq.

ULU ƏCDADIMIZ ŞUMERLƏR AİLƏ VƏ QADIN HAQQINDA

Bəşər sivilizasiyasının əsasını qoyan qadın şumerlər hələ eramızdan 5-10 min illər əvvəl Mesopotamiya çöllərində elə bir mədəniyyət yaratmışlar ki, bunu bu gün də heyranlıqla qeyd edirlər. "Bilqamış dastanı" kimi böyük epopeya yaratmış şumerlər ailə və evin yaradıcısı qadın məsələsinə böyük diqqət yetirmiş, ailə qadının, kişinin rolu haqqında bu gün də əhəmiyyətini itirməmiş fikirlər paylaşmışlar. Bu fikirlər bu gün də həyatımızda, məişətimizdə adət və ənənələrimizdə dərin iz salmışdır.

Budur, şumer ataları cəslərdə deyilir:

"Arvad kişinin gələcəyidir. Oğul sığınacaq, qız nicatdır".

"Kişi evlənmədən əvvəl, gərək fikirləşsən ki, öz arvadını və gələcək uşaqlarını lazım olan şeylə təmin edə bilər, ya yox".

Şumer yazılarında qeyd edirlər ki, qəhrəmanlar səfərə çıxanda öz analarından icazə və nəzakət alırdılar. Onlara çox xeyirət, hətta yalvarışla müraciət edirdilər.

Şumerlər qadından öz məhəbbətində bütövlüyü, sədiqliyi, ailədə möhkəm olmağı tələb edirdilər.

Qadını döymək, fiziki cəza vermək şumerlərdə olmayıb.

Şumer qadını ailə qurmaqda azad imiş. Qadın gələcək ömür yoldaşını özü seçirmiş. Məhəbbətini açıq söyləyə bilirmiş.

Şumerlərdə təkarvədlilik əsas prinsip olmuşdur.

Şumer qadınları kişilərlə cəmiyyətdə bərabər qədər. Məsələn, Şumer hökmdarlarından biri Ku-Bau adlı bir qadın idi. Şumeroloqların fikrinə görə bəbabilin Semiramida haqqında yaratdıqları əfsanələrin çoxunun Ku-Bau ilə əlaqəsi vardır.

F. Əhmədov,
"Azərbaycan qadını", 1981, №1.

"GƏNC AİLƏ ÜÇÜN YADDAŞ"

Zəngin həyat təcrübəsi olan, M.Ə. Sabirin ruhunu yaşadan, müdrik qələm dostum, ibratlı şeirlər, publisistik məqalələr müəllifi, "Tək səbir" satirik qəzetinin redaktoru İsgəndər Etibar 2009-cu ildə oxucularına "Gənc ailə üçün yaddaş" adlı çox qərəkli kitabını təqdim etmişdir. Həmcə kiçik olan bu kitabda dərin mənalı vardır. Şair müasir dövrdə Azərbaycan ailələrini düşündürən, narahat edən bir sıra məsələlərə toxunur, bir ağsaqqal kimi gənclərə ailə qurmaq işində dəyərli, hikmətəməz məsləhətlər verir. Həmin məsləhətlərdən bir neçəsini seçib toplusuza daxil edirik.

Ailənin üç qırıqlmaz və həm də çox kövrək bağları var. Bunlardan biri və başlıcası məhəbbətdir. İkincisi inamdır. Üçüncüsü sədaqət, dözümlü, etibarlıdır. Bu bağlardan biri qırılanda ailə bir gözünü itirir. İkisini itirəndə ailə iki gözünü itirir. Üçüncüsünü itirəndə zəlzələ baş verir, ev hər iki tərəfin başına uçur. Tərəflər ləl olmur. Uşaq varsa, onlar ağıldan, mədəniyyətdən, insanlıqdan kasıb olur. Odu ki, bəy və gəlinə bu mühüm bağların qorunmasını tapşırıram.

Ailənin dirəyi əxlaqdır. Hansı ailədə əxlaq yoxdursa, o ailə yox, xarabaxana, dəliyanadır. (s. 9).

Gəlin, ilk gündən ərinin və öz qohumlarının, qonşularının yanında

ərini ucaltmağa çalış. Onun şərafətini və ləyaqətini qoru, arından yüksək, yaxşı, hünərli adam tanıma. Bütün bunlar səni həm ailədə, həm də eldə sevdirdir. Ərindən heç kimə zərər qədər də gileylənmə. Nəinki özlərlə, hətta atana, anana, bacı və qardaşına da. Bu zaman ərin gözədən düşür və onlar ərinə qarşı laqəy olar, etinasız yanaşırlar. Bu da səni incidər. Bir vaxtdan sonra ərin nə qədər yaxşı olsa da, gözündən düşər və ailədə hörmətsizlik hökm sürər... (s. 14).

Çox zaman ailədə narazılıq sözün yerində və daqıq deyilməməyindən, hikkəli, əmr şəkildə, qəzəbli, tələsik deyilməsindən irəli gəlir. Atalar səbəbsiz deməyiblər ki, sözü bişir, sonra de...

Hər iki tərəf ən ciddi məsələlərdə belə, sözü mülayim, ürəyə yatan, qızılgül ətrinə bürüyüb deməyə çalışmalıdır. (s. 21).

Əgər ana atanın yerini düzgün qiymətləndirə, ona hörmət edə bilirsə, uşaqlar da ataya eyni cür münasibətdə olacaqlar. El arasında bir rəvayət doladır:

Dağıstan xalqının böyük qəhrəman oğlu Şeyx Şamilədən soruşurlar: Necə oldu ki, sən Dağıstanda bu qədər nüfuz qazandı?

Mənə bu nüfuzu arvadım qazandırb.

Necə? O ki, adicə qadındır.

Bəli, evdə qadınım mənə böyük ehtiram və məhəbbətlə yanaşdı, ona baxıb uşaqlarımız da mənə böyük hörmət bəslədilər. Dediym hər sözə qadınım (qorxu ilə yox) hörmət bəsləyirdisə, uşaqlar da eləcə böyüdülər. Kənddə, qohum-qonşu arasında istər böyüklər, istərsə də gənclər, yeniyetmələr uşaqlarına baxıb onlar kimi mənə hörmətlə, ehtiramla yanaşırdılar. Bu ehtiram, hörmət eldən-ələ, mahaldan-mahala və bütün Dağıstana yayıldı.

Atalar yaxşı deyiblər: "Kişini, qadın kişi edər". (s.25-26)

YALAN FƏCİƏDİR

Ailədə bir-birinə yalan deməyin. Evdə yalana qapı açıldı, onu kimsə qova, çıxara bilməyib və bilməyəcəkdir. Ailə başçılarından biri yalan dedimi, ikincisini, üçüncüsünü və minicisini deməyə məcbur olur. Beləliklə, ailə uçuruma yuvarlanır. Bu uçurumdan heç kəs sağ çıxmır. Bu, fiziki yox, məənəvi ölümdür. Belələri diridir, toyda, yadda iştirak edir, buradakı canlı adamlar kimi yox, kölgə kimi. Bu, həyat deyil, faciə, tonqaladək diri ikən yanmaqdır. İstər yalan deməkdə, istərsə də intim hisslərdə özü ilə bacara bilməyəndən səadət umma.

GÖZƏLLİKDƏN ZÖVQ ALIN

Gözəllik böyük loğmandır, dərmandır, ruhi qiyad. Gözəlliyi duyan, onu qiymətləndirən insanlar sağlam olurlar...

Ruh ölmür deyirlər. 20-25 yaşlı insan gözəlliyə biganədirsə, onun ruhu da yoxdur, ya da doğulan kimi ölüb. Gözəllik ehtiras üçün deyil, zövq üçündür.

İNTİM HİSSLƏR VƏ İNSAN

İntim hisslər həyat, həm də həyatın zövqlü anlarıdır. Onu ucuzlaşdırmaq, şəhvətə çevirmək heç kəsə səadət gətirməyib. Onu heyvani hisslərə çevirmək olmaz.

Böyük insanlığın mayası məhəbbətdir. İki məhəbbət qovuşanda dahiylər, yeni həyata, cəmiyyətə yarayan adamlar, şəhvətlər qovuşanda adi adamlar doğulur. Çünki məhəbbət insani, şəhvət qeyri-insani hissdır. Məhəbbətlə yaşayın ki, başər məhəbbətli insanlara səadətə yetir.

YAS MƏRASİMİ

Xalq arasında ənənəyə görə, toy mərasimindən fərqli olaraq, yasa adam dəvət olunmur. Bu bəd xəbəri eşidən kimi el-oba, kənd camaatı yas yerinə gəlməyi özüne məənəvi borc bilir. Ölü evində mollə tərəfindən icra olunan azan səsi ələ-əbəyə adam öldüyünü xəbər verir. Bu kədərli xəbəri eşidən qohum-qonşu ölü yerinə gəlir.

Dəfn zamanı bütün iştirakçılar cümə axşamlarına, mərhumun üçünə, yeddisinə, qırxına dəvət olunurlar.

Ölünün yerdən götürülməsi ağsaqqalların üzərinə düşür. Bundan ötrü bir neçə ağsaqqal ayrılır. Onlar yas mərasiminə, qəbrin qazılmasına, ehsan tədarükünə və s. başılıq edirlər. Adətə görə, qəbir qazılarkən hüzn yerindən bu işlə məşğul olanlara yemək göndərilir, cümə axşamları və mərhumun üçü, yeddisi, qırxı qeyd edilərkən qəbir qazanlar hüzn məclisinə dəvət olunurlar. Qəbr qazmaq səvab iş olduğundan burada heç bir haqq-hesab güdüləməzdi. Deməli, ölü sahibinə ilk köməklik, mərhuma qəbir qazılması ilə göstərilirdi.

Ağsaqqalların məsləhətlə sonra ehsan tədarükü görülür. Əgər mərhumun qəbrində kasımlıq üçün heyvan olarsa, bu, işi asanlaşdırırdı. Əgər mərhumun həyatında heyvan olmasaydı, qonşuya, qohuma müraciət edilirdi. Heyvan sahibi bu təklifə tərəddüsdüz əməl edərdi. Ağsaqqallar həmin heyvana qiymət qoyar və onun pulu ödənilirdi. Beləliklə, ölü sahibi bu əziyyətdən də qurtarardı.

Azərbaycanın əksər bölgələrində dəfn mərasimi zamanı ölü sahibinə maddi kömək göstərmək adətə var. Burada da ağsaqqallardan biri yas yerinə gələn adamların ödəyəcəyi

yardımlı toplamaq işini icra edir. O, yığılan pulu bir dəftərə qeyd edib hüzn sahibinə verir. Bu adətə indi də əməl edilir.

El adətində görə ehsan qazanları, samavilər məsciddən və ya qonşulardan gətirilir. Bu işdə heç kəs öz qab-qacağını verməkdən imtina etmir.

Ümumiyyətlə, mərhumun qırxı çıxanadək çəkilən xərcin ödənilməsi ilə ağsaqqallar məşğul olurlar.

Etnoqrafik materiallar göstərir ki, keçmiş Azərbaycan kəndində ölənin adamın canazası yerdən götürüləndə ehsan verilməzdi. Hətta bir çox yerlərdə üç gün mərhumun evində xörək bişirilməzdi. Bu, adətə görə, günah hesab edilirdi. Buna görə də yaxın qohum-qonşu üç gün öz evində plov bişirib, yas yerinə gətirərdi ki, hüznə olanlar ac qalmasınlar.

Yas mərasimi zamanı el köməkliyindən əlavə, yaxın qohumların yardımına da, xüsusi yer verilir. Bundan ötrü qohumlar öz aralarında məsləhətləşib mərhumun cümə axşamlarını və üçünü, yeddisini, qırxını verməyi öz üzərlərinə götürürdülər.

Beləliklə, elin, qohum-qardaşın bilavasitə iştirakı ilə yas mərasimi başa vurulardı.

Yas mərasiminin bir müterəqqi, xeyirxah cəhəti də vardır. Eldə, obada tam kimsəsiz, kasıb adam həyatdan kəçərkən bütün ağırlıq kənd icəməsinin üzərinə düşərdi. Bu zaman kəndin ağsaqqalları eli səfərbərliyə alar, dəfəndən başlamış mərhumun qırxınadək bütün məsələləri könüllü olaraq özləri həl edirdilər. (Q.Cavadoy, "Azərbaycanda el köməyi adətələri", B. 1993, səh.98-101).

AĞILAR

Yas ağır, kədərli mərasimdir. Əzizini itirmək böyük dərdədir. Bu dərdə qohum-aqraba, el-oba şərik olmaq üçün yas yerinə gəlməyi toydan bacib bilir. Yas yerlərində nənələrimiz, analarımız meyitin üstündə səgah avazı ilə yanıqlı-yanıqlı dil deyib Ağılar qəşərməşlər.

Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun "Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından 1983-cü ildə buraxdığı I cildində verilmis Ağıların bir qismini diqqətinizə çatdırırıq.

Ağacda xazal ağlar,
Dibində gözəl ağlar.
Bələ oğlu ölənlər,
Sərgərdar gəzər ağlar.

Əzizimə, hər aylar,
Hər ulduzlar, hər aylar.
Oğlu ölmüş analar,
Oğul deyib haraylar.

Əzizimə uy qardaş,
Qaşın acı yay qardaş.
Ölsə baçılar ölsün,
Heç deməsin vay qardaş.

Bu dağlar, ulu dağlar,
Çəməli, sulu dağlar.
Burda bir qərib ölüb,
Göy kişnər, bulud ağlar.

Qızıl gül həşəm oldu,
Dərmədim, həşəm oldu.
Mən səndən ayrılı, Ağıma qəşəm oldu.

XOŞBƏXTLİK ÇOXLARINA QİSMƏT OLMUR. NİYƏ?

Geniş elmi, ədəbi və fəlsəfi təfəkkürlü publisist dostum Allahverdi Eminovun ailə, kişi, qadın münasibətləri haqqında "Şərq ailəsinin sirləri" kitabında söylədiyi fikirləri didaktik və tərbiyəvi cəhətdən gənc ailələr, gəlinlər üçün çox dəyərli vasitədir. Azərbaycan və dünyanın görkəmli alimlərinin, filosofların, şairlərinin hikmət xəzinəsindən topladığı fikirlər, müdrik kəlamlar və özünün zəngin biliyi və həyat təcrübəsi əsasında yazdığı bu kitabında qeyd edir ki, gənc qızlar, gəlinlər ailə səadətinə qovuşandan sonra "özlərini yeni ailənin üzvü kimi aparmağa çalışır, bəzi məsələlərdə kişinin köməkçisinə çevrilirlər. Ailədə körpə dünyaya göz açıqdan onların qayğıları daha da çoxalır, tərbiyəyə çevrilirlər. Bunlara baxmayaraq qadın ailədə özünün hüquqlarını daha da artırmaq həvəsinə düşür. Kişinin "ürək sirlərini" öyrənməyə çalışır, özünün Məninə qabarıq nəzərə çapdırır. Bu zaman hiss olunmamaq, heç nədən ailə konfliktli yaranır". Buna səbəb qadın psixologiyasında, xasiyyətində olan qısqıncılıq, həssaslıq, dəyişənlik, dəyməddürlük, hikkəlik, bəzən də ətiəclilik və s. xüsusiyyətləri üzə çıxır. Samimi arzu və istəklə qurulan ailəyə soyuqluq, narahatlıq gətirir. Bunun qarşısını ağılın, iradənin gücü ilə aradan alına bilər. Amma bu çox vaxt mümkün olmur.

Bütün dünyada, xüsusilə Şərqdə qadın məkri, qadın hiyləsi, qadın fərasəti haqqında çox əfsanələr, əhvalatlar söylənilir. Bunun ən bariz nümunəsini "Mən bir gecə nəzakətində" görmək olur. Amma o haqiqət

dir ki, Şərq qadını öz əxlaqi, məna-viyyatı, evinə, ailəsinə, orna sadiqliyi ilə bir çox xalqların qadınlarından fərqlənirlər. Şərq, o cümlədən Azərbaycan qadını narahat edən, qəzəbləndirən məsələ onun düşüncəli ailə mühitində həsiyyətinə, şəxsiyyətinə toxunmaq olub.

Dünyada qadına münasibət məsələsinə gəlincə biz öz tədqiqatlarımız əsasən qeyd edə bilərik ki, türk - Azərbaycan ailələrində, cəmiyyətində qadına, anaya yaxşı münasibət olub. Ailə, nəsil, qadınlıq Şərqdə müqəddəs sayılıb. Bu haqda müdriklərimiz çox dəyərli fikirlər söyləyiblər (bu barədə toplumuzda geniş bəhs edilir).

Azərbaycan türk qadınları ailəyə, övlada, arına, evinə möhkəm bağlı olublar. Onların məna-vi-axlaqi düşüncələrinin, pak hissələrinin nəticəsidir ki, gözəl, saf əqidəli ailələrimiz yaranıb. Ağbırçək nənələrimiz, kişi qeyrətli analarımız həmişə or qədri biliblər, talelərini bağladıqları kişilərin köməkçiləri, sırdaşları, hətta silahdaşları olublar. El qəhrəmanı Qaçq Nəbinin Hacılarını, H.B. Zərdəbinin ömür yoldaşı Həniyə xanımı, general Ə.A. Sıxlinskiyə ömür yoldaşı Nigar xanımı, Azərbaycanın maarifpərvər qadınları Şəfiqə xanım Əfəndizadəni, Mədinə xanım Qiyasbəyli, Məryəm xanım Bayraməlibəyovanı, Həmidə xanım Cavanşiri, şairə Gülsüm xanım Sadiqzadəni və yüzlərlə belə nürani, alicənab, nəci qadınlarımızı - neçə-neçə nəslin şərəf tacı olmuş analarımızı yada sala. Onların hər biri gözəl ailə xanımı, məna-viyyat müəllimi olmuşdur. Təkcə bir nümunə: ailəsinə böyük məhəbbətli olan,

mehriban, ciddi bir ömür yoldaşı kimi Həmidə xanım Cavanşir Mirza Cəlili göz bəbəyi kimi qoruyur, onun böyük yaradıcı ilhamını qanadlandırır, istirahəti, dincliyi qayğısına qalır, bəzən də bir əməkdaş kimi ona kömək edirdi. Mədəni, xeyirxah balalar tərbiyə etdiyi üçün Cəlil Məmmədquluzadə ömrünün axırına kimi ona minnətdarlıq etmişdir. Həmidə xanımın incə təbiəti, həssas qəlbi, yüksək mədəniyyəti Mirza Cəlil ailəsinə xoşbəxtlik gətirmişdir. Böyük ədib ən yaxşı əsərlərini bu zadəgan qadınla yaşadığı dövrdə yazmışdır. O, böyük minnətdarlıqla Həmidə xanımın məktublarının birində yazırdı: "Mən ailə həyatı üçün yaranmamışam. Gənciyini desəm ... xasiyyətim ağırdır. Olduqca əsəbiyəm. Etiraf edirəm - mənimlə yaşamaq çox çətinidir. Uşaqları tərbiyə etməyi mən bilmirəm. Məni ailə adımı sən etdisən".

Əhsən belə qadına! Belə qadınlarımız çox olub, indi də vardır. Məhz onların fədakarlığı, nəticəsində milli mədəniyyətimiz, maarifimiz, incəsənətimiz inkişaf edib, dünya səviyyəsinə çatmışdır. Burada bir vacib cəhət qeyd etmək yerinə düşər. Yaradıcı adamların, alimlərin ömür yoldaşları Həmidə xanım kimi olmalıdırlar. Həyatda hər cür çətinlik, əzabə dözə bilsən, ancaq ailəsinə məhəbbəti tükənəncə xanım-xatın analarımız, ömür yoldaşlarımız çox gözəl bilirlər ki, yaradıcı adama - rəssama, bəstəkarı, yazıçıya, alimə, publisistə sakitlik, həyat sevinci, xüsusi diqqət, qayğı, nəvaziş, rahat yaradıcı mühit lazımdır. Bunun üçün qadın fədakarlığı, qadın məhəbbəti

gərəkdir. Zehni, aqli əməklə məşğul olan ziyalının ömür yoldaşı da özü kimi intellektual səviyyədə olmalı bu ailədə hər şey öz qaydasında gedir. Dahilərin, görkəmli şəxsiyyətlərin yetişməsinə belə mehriban ailələrin tarix, cəmiyyət, dövlət, ölkə qarşısında böyük rolu, xidməti olur və belə mədəni ziyalı qadınların sayısında ülviləşir.

Lakin bu xoşbəxtlik çoxlarına qismət olmur. Meşşan ruhlu, süni dəbdəbə, bayağı şöhrət düşkünlü olan qadınlarla ailə quran yaradıcı, qurucu adamın vəy halına. Belə qadınlar fikir, düşüncə, idrak, vəzifə sahibi olan ərlərini heç vaxt başa düşmürlər. Var-dövlət içində zinetlərə bürünən belə çilgün, hikkəli, egoist xasiyyətli qadınlar özünə də, nəslinə də, ətraf mühitə də zərərsizlik gətirir, ailə faciəsinə səbəb olurlar.

Fransa imperatoru III Napoleonun və böyük rus yazıçısı, qraf L.N. Tolstoyun başına gələn faciəvi hadisə kimi tarixə düşmüşdür.

III NAPOLEON NİYƏ ARVADINDAN GİZLƏNİRDİ?

III Napoleon (I Napoleon Bonapartın qardaşı oğlu) dünyanın ən gözəl qadınına -Teb qrafiniyası Mariya Yevgeniya İqnasieyevna canı-dildən vurulmuş və onunla evlənmişdi. Onun məşvəətçiləri bu izdivaca etiraz edib deyirdilər ki, həmin qadın heç kimsəyə məlum olmayan bir qrafın qızıdır. Lakin Napoleon deyirdi: "Nə olsun ki? Onda zəriflik, mələhət, gözəlliyi ifadə olunmaz bir məmnunluq var". Və sonra da millətə bəyan etmişdi ki, "Mən sevir-sepdiyim qadını hamıdan üstün tutmuşam və bu məmnunluq qadına hörmət bəsləyirəm".

İmperatoru və onun xanımını sağlamlıq, sərvət, hakimiyyət, şan-

şöhrət, gözəllik, məhəbbət, ideal eşq macarəsi üçün nə varsa, hər şey əhatə etməmişdi.

Lakin bu məhəbbət çox tez öləydi, odu söndü, küllü qaldı. Napoleon öz Yevgeniyasını ülyahəzrət eləməyi bacarmadı, ancaq bütün Fransada hər şey - nə güclü məhəbbət, nə də əzəmətli taxt-tac bu xanımı öz arına qarşı mızıldığdan saxlaya bilmədi.

Xanım öz üzüntülü qısqıncılığı, arı-arası kəsilməyən şübhələri ilə arını tango gətirir, hətta onu gözündən uzağa buraxmırdı. Hökmdar dövlət işləri ilə məşğul olanda belə, arvadı onun kabinetinə dürtülür, vacib danışıqlarını yarıda kəsirdi. O, arını başqa bir qadınla təmasda olmasın deyə, birçə an da olsun, tənha qalmamağa qoymurdu.

İmperatorun arvadı tez-tez bacısının yanına qaçır, arından şikayətlənirdi. Ərinin iş otağına soxularaq, çığır-bağır salır və hətta təhqirə keçirdi. Napoleonun onlara dəbdəbəli sarayları vardı. Buna baxmayaraq, Fransanın bu boyda imperatoru başını götürüb qaçmaqda, bu boyda Fransada arvadından gizlənməyə bir sakit bucaq tapa bilmirdi".

L.N. TOLSTOY EVİNDƏN NİYƏ GETDİ?

L.N. Tolstoyun arvadı gec də olsa, ölümündən qabaq öz qızlarını etiraf edib demişdi: "Sizin atanızın ölümünə bais mənim". Qızları heç nə deməyib ağlayırdılar...

Qraf Tolstoy və onun arvadı mövcud imkanlar baxımından xoşbəxt sayılmalı idilər. Bu böyük sənətkar dünya şöhrəti qazanmışdı. Amma öz malikanəsində adi rahatlıq tapa bilmirdi. O, getdikcə dəyişir, tamam başqa adam olurdu. Onun həyatı faciə idi və bu faciənin səbəbi onun

meşşan qadınla ailə qurması olmuşdu. Onun arvadı təmtəraq sevən, şan-şöhrət düşkünlü idi. O, pulu və sərvəti can atır, əri isə sərvəti, meşşan həyat tərzini mənasız bir şey sayırdı.

İllər uzunu bu xanım Lev Tolstoyu danlayır, dava-dalaş salırdı, çünki yazıçı öz əsərlərini qonorsız nəşr etmək üçün nəşriyyatlara hüquq və səlahiyyət vermişdi. Arvad isə onun kitablarına görə pul almaq istəyirdi. Tolstoy inad göstərənə arvad özünü yerə çürpür, and-aman eləyirdi ki, zəhər içəcək və ya özünü quyuya atacaq.

...Nəhayət, səksən iki yaşında Tolstoy ailə həyatının bütün bu dəhşətlərinə tab gətirməyib, qarlı, səxtəli bir oktyabr gecəsi - 1910-cu ildə arvadının əlindən, soyğun, zülmətin içində, ünvansız, səmsiz, evdən baş götürüb qaçdı. On bir gündən sonra Tolstoy kiçik bir yol stansiyasında kimsəsiz halda sələ-cəmdən öldü. Onun son vəsiyyəti də bu oldu ki, arvadını onun meyitə yaxın buraxmasınlar...

A. Eminov,
"Şərq ailəsinin sirləri",
B. 1992, s.124-125.

QƏDİM ƏRƏBLƏRDƏ
TOY ADƏTİ

İslamiyyətin yaranmasından sonra ərəb cəmiyyətində ailəməişət, aile, nikah sahəsində dünya baxışının, mədəni-əxlaqi düşüncənin formalaşması prosesi gedirdi. Cahillik dövrünün bir çox adətləri, qaydaları sıradan çıxdı. Aile qurmaqda, qadına, qıza münasibətdə hələ köhnəliyin bəzi xüsusiyyətləri qalsa da, İslam təlimi yeni əxlaqi münasibətlərin yaranmasına kömək edirdi. Bu yenilik, tərəqqi evlənmək, toy adətlərində də özünü göstərirdi. İslam tələkkürü əsasında yeniləşən ərəb xalqının adətlərində yaranan mütarəqqi meyillər müsəlmanlığı qəbul etmiş ölkələrə da yayılırdı. Toy etmək, ögöl evləndirmək, qız köçürmək adətlərinin elementlərini biz indi bir çox xalqların adətlərində görürük.

Bir çox xalqlarda olduğu kimi, ərəblər də toy şənliklərinə xüsusi hazırlıq görürdülər. Toylar adətən havalər sərin olanda – yaz və payız fəsillərində keçirilirdi. Çünki bu vaxtlar bolluq olduğundan toy macəlisləri keçirmək iqtisadi cəhətdən sərfəli idi. Ərəb toylarında kişilər və qadınlar birlikdə iştirak edir, şənələnirdilər. Üç gün-üç gecə keçirilən bu toylar əsl el, qəbilə bayramına çevrilirdi. Mahınlar, rəqslər, musiqi sədələri bir-birini əvəz edirdi.

"Gəlinin xüsusi kaməri (hiqab) olurdu. O, bura bütün şeylərini – atır şüşəsinə, üzüklerini, sırğalarını yığırdı.

Nişanda verilən yeməyə "milak", toyda verilən qonaqlığa, ziyafətə "vəlimə" deyirdilər. Bu sözlər o qədər geniş yayılmışdır ki, çox vaxt nişana "milak", toya isə "vəlimə"

deyirdilər. Nişanda xüsusi adamlar bəzi tariləyir, gəlinin adamları üçün bəyin fəzilətlərindən danışır, gəlinə verilmiş mehriyyəni (kəbin haqqını, başlığı) qeyd edirdi. (R.Əliyev, "İslamda aile və nikah məsələləri", B. 2003, s. 19).

Təmtəraqılı keçən toy üçün çoxlu mal-həyyvan kəsilir, mərasimi yola verirdilər.

ÇİÇƏKLƏRDƏN XALÇA

İtaliyanın bəzi kəndlərində çox qədim bir tarixə malik bir çox adətlər indi də davam etdirilir. Belə adətlərdən biri də yeni aile qurmaq ərəfində olan gənclərə öz münasibətini bildirmək adətidir. Məsələn, öz yaxşı əxlaqi ilə tanınmış qızlar gəlin gedərkən kənd sakinləri hörmət əlaməti olaraq onlar üçün kəndin baş küçələrindən birində müxtəlif çiçəklərdən hazırlanmış xalça düzəldirlər. Yaramaz cəhətləri olan qızlara isə xalçanı adı otdan hazırlayır. Evlənənlərin yaşları arasında böyük fərq olduğunda isə kənd camaatı yeməyə evlənməmiş və adamların pəncərəsi önündə vedrə döyəcəyir, zəng, ya da fit çalır, saxsı qab sındırır. Belə xoşagəlməz səs-küy bir neçə gün davam edir.

TOYDAN QABAQ

Kolumbiyada yaşayanlar evlənmək istədikdə, həmin ildən başlayaraq üç aylıq xüsusi təlim kursu keçirməlidirlər. Həmin kursda onlara psixologiya və aile hüququ dərsləri keçilir. Kursu qurtarandan sonra müdavimlər ümumi qayda üzrə imtahan verib diplom alırlar. Yalnız belə diplomu olan gənclərə evlənmək icazəsi verilir.

YEDDİ DƏFƏ MÜQƏDDƏS
ODUN BAŞINA

Hindistanda toy mərasimində çalğıçılar və rəqqasələr əsas rol oynayır, toya rəhbərlik edirlər. Onların ardınca bəy, onun dostları və yaxın aile üzvləri gedirlər. Bəyin başında toy tacı və üzünü örtməyən saplardan keçirilmiş xırd güllər olur. Həmin gün bəyi bəzəkli taxt-rəvanda aparırlar. Gəlinin evində valideynlər bəyi qarşılayırlar.

Əlla zərli naxışlar vurulmuş milli sarı geyinmiş və başına taq qoyulmuş gəlini bəyin yanına, taxta qıyırlar. Gəlini qasları üstünə gümüşü xətlər çəkilib, burnuna isə sırğa keçirirlər. Bu, ərvadıqlı rəmzi daşıyır. Boy-nunda isə ortasında iki qızıl kyrcək olan qızı və qara muncuqlardan ibarət boyunbağı olur.

Brahmən (kahin) göstərişi ilə mərasim başlanır. Gənclərin ayaqlarını yuyub, dabanlarını qırmızı rənglə boyayırlar. Gümüş üzükləri gəlinə verirlər. O, da bu üzükləri ayaq barmaqlarına (hər iki barmaqdan bir) taxır. Bəy və gəlin müqəddəs inəyin yağından dadırlar. Təzə evlənənləri bir-birinə xüsusi ip və ya ipək şərfə bağlayırlar. Alınlarına xoşbəxtlik rəmzi kimi qırmızı nöqtələr qoyurlar. Mərasimin sonunda onlar bir-birinə güllərdən hörlümüş hörük geydirib, yeddi dəfə müqəddəs odun başına fırlanırlar. Mərasim çox şadlıqla keçir.

"Elə yaşayan ki, öləndən sonra ölməyən-həyatın mənası elə budur".

Musa Cəlil, tatar şairi.

Evdarlıq özü elə incəsənətdir, yüksək mədəniyyət göstəricisidir. Yaxşı zövqlü qadının evi həmişə səliqə-sahmənli olur. Burada hər şey yerindədir. Rahatlıq vardır. Deməli əsəbilik üçün heç bir səbəb yoxdur. Ailənin səadətli belə yerə təmin olunur. Evdar qadın, kişinin ailəsində sözlə-söhbət, dedi-qodu demək olar ki, eşidilmir. Belə ailədə yüksək intizam, ədəb-ərkan hökm sürür. Evdə böyüyən uşaqlar da bu ənənəni öyrənir və onu yaşadırlar.

Evdarlıq həm də ev təsərrüfatını idarə etmək, qənaətcil olmaq, israfçılığa yol verməmək deməkdir. Deməli evdarlıq geniş sosial-iqtisadi məhiyyət daşıyır.

Toplumumuz bu bölməsində siz evdarlığın bir çox məsələlərinə aid məlumatlarla, məsləhətlərlə tanış olacaqsınız.

EVDƏ SƏLİQƏ - SAHMAN
YARADAQ

Mənzili bəzəməkdə pərdələrdən tutmuş şəkillərə, müxtəlif fiqurlara qədər əsas sayılır. Şəkillər, qravürələr, estamplar hər cür mənzilə yarışıq verir. Onları boş divarın birindən, yaxud da iki pəncərə arasındakı divarlardan asmaq məsləhətdir. Şəkilləri gün düşən yerdən asmayın. Çünki günəş işığı şəkilləri yandırır, onların rəngi solar.

Kiçik otaqları olan mənzilə, divardan iri xal, xüsusən xovlu kilim asmayın. Belə xalılar bütün divarı tutub evdə darsqallıq əhval-ruhiyyəsi yaradır, toz- torpaq yığır. Şəkil və estamplar əvəzinə bəzəmə divar xalçasından istifadə edə bilərsiniz. Belə xalçaları 70 x 100, 80 x 120 ölçüdə olması məsləhətdir. Xalçanı divardan uzununa assanız daha yaxşı görünür. Yataq otağında xalçanı çarpayının yanından yerdən döşəyirlər. İstirahət üçün ayrılan bucağa da xalça döşəmək məsləhətdir. Həmin yerdə kreslo və balaca stul qoymaq olar. Dəhlizə də kiçik palaz, yaxud xalça döşəyin. Evə döşədiyiniz xalça-palazın rəngi və ölçüsü gözənilməlidir. Məsələn, yaxşı olar ki, dəhlizə xovsuz palaz, yaxud da ayaqaltı döşəyəsiz.

Divarların və evdəki əşyaların xoş rəngi nəinki yaxşı əhval-ruhiyyəyə müsbət təsir göstərir, eyni

zəmədə iş qabiliyyətini də artırır. Əgər eviniz dördküncdürsə, divarlar bir rəngdə, tavan isə ağ olmalıdır. Əksinə uzunsov, dar mənzilin – divarları iki rəngdə qəşəng görüner. Belə mənzillərin divarlarının aşağı hissəsi üçün yuxarıya nisbətən daha tünd rəng seçməlisiniz. Beləliklə də mənziliniz gen görünür. Otaqlarınızı al-qırmızı, narıncı, tünd sarı, bənövşəyi rənglərlə rəngləməyin. Bu rənglər adamı yorur, diqqəti yayındır.

Bas pərdəlik parçalar nəgə olmalıdır? Əlbəttə, bu haqda qəti məsləhət vermək olmaz. Lakin bəzi tövsiyələr yerinə düşər. Məsələn, eninə milləri olan pərdələr mənzili geniş, işıqlı göstərir. Odu ki, bu cür pərdələr uzunsov, darsqal mənzillər üçün yaxşıdır. Uzunsov milləri olan parçadan tikilmiş pərdələr isə otağı elə bil hündür göstərir.

Pərdə ilə iki pəncərə arasındakı divarı da tutmaq olar. Belə etsəniz otağınız daha işıqlı, geniş görünür. Əgər pəncərənin gün çıxan tərəfdədirsə, onda daha qalın pərdəlik parçalar alın.

Rənglər insanın əhval-ruhiyyəsinə müxtəlif təsir göstərir. Məsələn, mavi və yaşıllar rəng əsəbləri sakitləşdirir. Tünd sürməyi soyuqluq, açıq sarı rəng və ona oxşar başqa çalarlar xoş əhval-ruhiyyə yaradır.

Gur Günəş işığı düşən otaqlara açıq rəngli pərdə asmaq olmaz. Maviyə və yaşıla çalan pərdələr yataq otağı üçün münasibdir. Xüsusən uşaqlar üçün xoş rəngli pərdələr seçin. Al-olvan pərdələr, süfrələr, xalçalar diqqəti yayındır, əsəbləri gərginləşdirir. Əksinə də olur. Məbel, divan, stullar yaşıll rəngdədirsə ev sahibləri otaqdakı divarların və başqa əşyaların da həmin rəngdə olmasına çalışırlar. Bu isə yeknəsəklilik yaradır.

"Azərbaycan qadını", 1974, № 4.

MƏTBƏX SƏLİQƏLİ
OLMALIDIR

Qaz, yaxud elektrik plitəsi ilə təəciz edilmiş muasir mətbəx istənilən zaman yemək otağını əvəz edir. Əslinə qalanda, nəyə görə zəhmət çəkib boşqabları, xörək qazanını, çörəyi, çəngəl-bıçağı bir də başqa otağa daşıyasın. Bundan başqa abajur işığında hərdən mətbəxdə oturub söhbət edə-edə çay içmək, xörək yemək adamın könlünü acır. Lakin belə mətbəx bir tərəfdən rahat, digər tərəfdən də bir növ kiçik otaq kimi yaraşıqlı, gözoxşayan olmalıdır.

Müxtəlif məbel fabriklərində buraxılan mətbəx dəstləri elə bu məqsəd üçündür.

Şkaf və siyirtmələrə qab-qacağı, tava və qazanları, müxtəlif ərzaq məhsullarını yerləşdirirlər. Mətbəxdə

işləri qurtaran kimi, artıq qabları yuyub yerbəyer edir, sonra ailə üzvləri təmiz səliqəli və rahat mətbəxdə süfrə başına toplaşırlar.

Mətbəxtdə məşğul olarkən lazımlı avadanlıqlar əl altında saxlanılmalıdır: rakovinin yuxarısından yaş qabları düzmək üçün asılıqan, şkafta ərzaq məhsulları, ədviyyat, rakovinin altındakı şkafin içində tullantıları yığmaq üçün vedra olmalıdır. Yaxşı olar ki, stol, plitə və su kranı bir cərgədə yerləşdirilsin. Bu, mətbəxtdə işi yüngülləşdirir, ora-bura qaçmaq lazım gəlmir. Onların hündürlüyü 85 sm. olmalıdır. Asma şkafları stol və qab yuyulan rakovinin üstündən 15 sm. hündürlükdə yerləşdirilir.

Motbaxıda divarların rəngi da böyük
oxay yənir. Əgər divarlara ağ rəng
oxuy düşün çəkilsə, motbax ürəkaçan
dörtnmöz, gözü yorar. Divarlara baş-
nən-baş çəkilmis suya davamlı ka-
ğız, yaxud müxtəlif rəngli emulsiya
motbaxi gözoxşayan, yaraşqlı göstə-
r. Tavanın da ağ rəngdə olması vacib
dir. O divar kağızı olmasın, yaxud
divarın azca açıq rəngdə ola bilər. Di-
varlar və tavan üçün eyni rəngin çalır-
maların istifadə etmək yaxşıdır.

Plita, qab yuyulan yer və stol olan divara adətən kafel vurulmalıdır. Kafelin rəngi divar rənginə uyğun gəlməli, yaxud da kontrast olmalıdır. Yaxşı olar ki, döşəmə bir rəngli, yaxud bəzəklə linolium ilə döşənsin. Haşiyələr linoliumun rəngində olan boya ilə rənglənməlidir.

Bundan sonra mətbəxin pərdələri, işığı, bir sözə, bəzək-düzəyi barədə düşünmək lazımdır. Çil, şapel, kətan parçalardan tikilmiş pərdələr mətbəxi yaraşığı göstərir. Pərdələrin rəngi divarın rənginə uyğun gəlməlidir. Əgər divarlar və mətbəx mebeli bir rənglidirsə, dekorativ pərdələr, divarlar güllüdirsə, onda bir rəngli pərdələr məsləhət görülür. Bu qayda süfrə və dəsmallara da aiddir.

Mətbəx elə işıqlanmalıdır ki, orada iş-güc görmək rahat olsun. Təvandan asılmış şüşə plafonla kifayətlənmək olar. Əlavə işığa ehtiyac olduqda, stolun üstündə stolüstü çirac, divarda iri olmayan bra məsləhət görülür.

Müxtəlif keramik dolğalar və vazalar, şəkilli padnoslar, taxtadan yonulmuş duzqabılar, üstünə bəzəkli çaydan qoyulmuş samovar mətbəxə xüsusi yarasıq verir.

Pilitənin yanından isti qazı götürmək üçün üstü bəzəkli əlcək, önlük, dəsmal asmaq yaxşıdır. Mətbəxi lazımsız, artıq şeylərlə doldurmaq olmaz.

"Azərbaycan qadını", 1981, № 6.

TƏMİZKARLIQ QADININ YARASIĞIDIR

Heç təsadüfi deyildir ki, bəzən ailədə söz-söhbət, dava-dalaşın düşməsinə evdə salıq sahmanın yoxluğu səbəb olur. Bəzən yuyulmamış çirkli qablar, ətrafa səpələnmiş pal-paltar ailədə uzun mübahisələrə gətirib çıxarır, evdə soyuqluq, küsülülük yaranır. Bas evdə təmizlik, salıq-sahman lazımdırsa, bunu kim yaratmalıdır?

Adətin adam evdə tək yaşayanda sərbəst olur, istədiyi kimi hərəkət edir, yorğan-döşəyi səhərlər yıxaqat, evi hər gün, yaxud həftədə bir dəfə süpürmək onun özündən, səliqəli olub-olmamasından asılıdır. Lakin belə adam pintiyyə nə qədər öyrərsə, adət etsə də, evə qəfil qonaq gələndə özünü itirir, xocalat çəkir.

Hər ailənin özünün səliqə-səhmanı, qayda qanunu vardır. İlk məsələtimiz budur ki, ailənin hər bir üzvü evdə təmizlik, səliqə-sahman yaratmaq qayğısına qalsın. O xarici görkəminin, geyiminin, saçının, ümumiyyətlə, təmizliyinin qayğısına qaldığı kimi, otağının, yorğan-döşəyinin də səliqəli olmasına fikir

vərməyə borcudur. Evdə səliqə-sahməni, təmizliyi sevməyən adam çətin tapılar. Adam na qədər pinti olsa belə, təmizlik görəndə xoşsal olur. Evdə, ailədə səliqə-sahməni yaratmaq gündəlik zəhmət tələb edir. Əlbəttə, yorğunluğu bəhanə edib işdən boyun qaçırmaq, bütün ağırlığı yaxın adaman üstünə yıxmaq da olar. Bu isə yaxşı sifət deyildir.

Evdə səliqəsizliyin yaranmasına, işdən boyun qaçıran, zəhmət sevməyən ələri üzvləri səbəb olurlar. Böyük zəhmət bahasına, təmiz yuyulmuş döşəmənin üstünə ələri üzvlərindən biri ayaqqabı ilə keçəndə ağlına da gətirmir ki, o, bununla da yaxın adamının zəhmətini heçə endirir. Axı o, bunu haradan bilsin? Bir dəfə də olsun ev yığışdırmamış, döşəmə yumamışdır. Belə adamı ev işlərinə alışırdıq lazımdır.

İkinci məsləhət: ağar mənzilinizin təmiz və səliqəli olmasını istəyirsinizsə, bə işə bütün ailə üzvlərinizi cəlb edin. Əlbəttə, ailənin bütün üzvlərinin eyni iş görməsi, yaxud hərənin öz paltarını yuması vacib deyil. Lakin hər kəsin töküb-töküşdürdüyünü yığışduması, evdə xoşladığı işin bir qulpundan yapışması lazımdır.

Səliqəyə alışımağı, təmizlikdən zövq almağı hər bir kəs özünə aşılmalıdır. Par-par parıldayan təmiz düşüncəyə, təmiz silinmiş pəncərə düşüncəsinə, qər kimi ağ-aqaq uyluyub səliqə ilə ütilənməsi düşüncəsinə, mələklərə baxdıqca adamı fərah hissi bürüyür. Belə vaxtda sizə kömək etmiş ailə üzvlərinizi tərifləməkdən çəkinməyin.

Üçüncü məsləhət: Səliqə-sahməni sizi özünə tabe etməməli, ailə üzvlərinin əl-qolunu bağlamamalıdır. Ləka düşər-deyə cılalanmış mebelə toxunmaqdan çəkinmək, döşəmə çirkənlər-deyə uşağa plastilinlə oynamağa icazə verməmək doğru deyil. Uşağı

qoyun oynasın. Ancaq oynadıqdan sonra tələb edin ki, tökdüyünü yığıdırsın. Uşağın oyuncaqları üçün üstünə şəkillər yapışdırılmış karton qutu, yeşik, şafın bir siyirtməsini ayırmaq məsləhətdir.

Kişi evdə xarratlıq, dülgərlik, mantyorluq və başqa bu kimi işlərlə məşğul olmağı sevirsə, onun üçün ayrıca guşə lazımdır. O, həmin guşədə vaxtli-vaxtında səlqiə yaradacaqdır.

Evdəki səlqiə-sahman adamların istirahəti, gününün xoş keçməsi üçündür.

"Azərbaycan qadını", 1980, №10.

EVDΘ APTECKA

Evə hər hansı xəstəlik və qəza zaman ilk yardım göstərmək üçün lazımlı olan dərman qutusuna. Aptecka hər bir ailə başçısının istəyinə uyğun olan adı kardon qutusunda da, ya da xərrat tərəfindən xüsusi düzəldilmiş kiçik mücrü və şkağ da ola bilər. Burada ən vacib olan dərmanlar və tibbi ləvazimat, məsələn, ana və uşağa ilk yardım göstərmək üçün əmzik, şırıncı, süngər, pipet, imalə, uşağ sabunu, termometr (bədən və su üçün), krem, polietiləndən pərdə, sarğı materialı, leykopləstr, vazilin, yod məhlulu, borat turşusu, kalium-permanqanat və s. saxlanılır.

Apteçkalar yolda, səyahət zamanı, hər hansı qəza üz verəndə də ilk yardım üçün çox lazımlı olur. Hər bir sürücü maşında, tayyara və b. nəqliyyat vasitələrində universal apteçkalar saxlamalıdır. Burada sarğı materialları, qaçıq, qan kəsən tuma, müxtəlif dərmanlar, termometr, leykopləstir, ampulalarda naşatır spirti, yod məhlulu, validol və s. olmalıdır.

*"Kütləvi tibb ensiklopediyası",
B. 2000, səh.28 -29.*

Kitab-bir nəslin başqa bir nəslə vəsiyyətidir. Bir ixtiyarın bir gənəcə, yaşamağa başlayana nəsihətidir, öz yerini təfil verib, istirahətə gedənin onun yerinə gələnə buyruğudur.

*A.İ. Gertsen,
məşhur rus tənqidçisi*

EVDƏ BİLİK XƏZİNƏSİ

Elə ailə tapılmaz ki, az-çoxluğundan asılı olmayaraq orada kitab saxlanılsın. Bəzi ailələrin ev kitabxanası get-gedə zənginləşərək əziz yadigar kimi nəsildən nəslə keçir. Kitabların az- çoxluğundan, kitabxananın zənginliyindən asılı olmayaraq kitab da canlı adam kimi qayğı sevır, qulluq tələb edir.

Kitaba qulluq etmək çətin deyil. Göyürüb yerinə qoymaq asan olursa da, kitabları bir sırada düzmək məşəqləndir. Lakin bəzən yer dərəcəsi olduğundan buna imkan yoxdursa, nadir hallarda istifadə olunan kitabları: seçilmiş əsərləri, jurnal topluslarını və s. arxa cərgədən yığın. Kataloq düzəltmənin, lazım olan kitabı dərhal tapmaqda işiniz xeyli asanlaşar. Kitab günəş süsünü sevmir. Toz, çirk, rütubət də kitabə zərərdir.

Kitabları rəflərə yığmamışdan əvvəl bir də havaya verin.

AİLƏ ALBOMU

Ailə albomu fotoşəkillər toplusudur. Burada hər bir ailə üzvünün, qohum və əqrabasının, dost-taşıqın ömrünün yaşanmış əni kövrək, əziz, unudulmaz anlarını əks etdirən foto şəkillər toplanır. Ailə albomu nəşildən-nəslə qalan ən əziz bir yadıgıdır. O ailə, nəsil, şəcərə haqqında əyani mənbədir.

Ailə albomu həm də həmin ailənin mədəni və intellektual səviyyəsini göstərən bir güzgüdür. İllər keçdikcə bu güzgüyə baxanda ən şirin, fərəhli və kövrək anlar yada düşür. Xatirələr dilə gəlir. Müxtəlif vaxtlarda çəkilmiş bu foto şəkillərin hər biri canlı tarix kimi yaşayır.

Ailə albomlarını tərtib etməyin qaydaları vardır. İlk növbədə gözəl, nəfis albom qovluğu lazımdır. Burada yerləşdirilən hər bir fotonu çəkilmə tarixi qeyd olunmalıdır. Şəkillər həm tarixi ardıcılıqla, həm də məzmunca və nənəcə düzülməlidir. Yaxşı olar ki, hər şəkilin altında onun çəkilməsi, yaranması səbəbi haqqında qısa məlumat yazılsın.

Ailə albomunda toplanmış şəkillər dövr və müəyyən hadisələrlə əlaqədardırsa, xronologiya və məzmunu görə bölmələrə ayrılmalı, hər bölmənin əvvəlində qısa giriş mətni yazılmalıdır.

Ailə albomları tematik cəhətdən də tərtib edilə bilər. Məsələn, "Uşaqlıq çağları", "Gənclik illəri", "Əmək və ictimai fəaliyyət anları", "Unudulmaz anlar" və s.

Burada hər kəs sərbəsdir. Hər kim öz istəyi, zövqü ilə albomları düzəldə bilər. Onu da qeyd edək ki, belə ailəvi albomların hər bir evdə olması vacib və əhəmiyyətlidir.

ZƏLZƏLƏ

Planetimiz müxtəlif gəşlərində hər gün 50 minə yaxın zəlzələ baş verir. Əksəriyyəti zəif təkanlardır. Amma güclü, dağıdıcı, dəhşətli zəlzələlər, sunamilər, tu-fanlar da olur. Tarixdən bilirik ki, ən dəhşətli zəlzələ 1201-ci ildə Ar-alıq dənizi sahillərində baş verib, bir milyon yüz min adam həlak olub. 1139-cu il Gəncədə, 1667-ci il Şamaxıda, 1727-ci il Təbrizdə, 1923-cü il Tokioda, 2010-cu il Cildə və müxtəlif vaxtlarda başqa yer-lərdə 9-10 bal gücündə baş verən zəlzələlər zamanı yüz minlərlə adam həlak olmuşdur. Son zaman-lar güclü, dəhşətli zəlzələlərin sayı artıb. Alimlərin fikrinə görə buna səbəb Yer kürəsinin kütləsinin də-yişməsi nəticəsində planetimiz 8 cm öz oxundan aralanmasıdır. Amma narahat olmağına dəyməz. Dün-yamız yaşayır və hələ milyon illər öz möhüründə Günəşimizin ətrafında dövr edəcəkdir.

Ancak zəlzələlər və onların baş verdiyi vaxt necə hərəkət etməyi bilməliyik.

"XXI əsr Nəşrlər Evi" 2001-ci ildə əhalini maarifləndirmək məqsədilə Fövqəladə Hallar üzrə Dövlət Komissiyasının sifariş ilə "Zəlzələ vaxtı, ondan əvvəl və sonra nə etməli?" adlı kitabça çap etmiş-dir. Onu əldə edib oxumağı sizə məsləhət görürük.

ZƏLZƏLƏDƏN ƏVVƏL NƏ ETMƏLİ?

* Baş verə biləcək güclü zəlzələ bərdə ailonizdə söhbətlər aparın. Mənzildə və otaqda təhlükəsiz yer haqda ailə üzvlərinizi məlumatlandırın. Belə yerlər qarı boşluqları və otağın əsas divarlarına yaxın olan künclərdir.

* Elektrik və qaz xəttinin vəziyyə-tini tez-tez yoxlayın. Bütün ailə

üzvləri qaz, su və elektrik enerjisinin haradan, necə bağlanmasını sən-dü-rülməsini bilməlidirlər. Qaz bağlanan yerdə həmişə müvafiq açarın olduğunu yoxlayın.

* Evinizin dəhliz və çıxış yerlərini artıq şeylərdən təmizləyin. Elə edin ki, təhlükə yaranan anda ailə üzv-lərinizin və özünüzdən otaqdan və ya pəncərədən sərbəst və tez çıxması üçün heç bir maneə olmasın.

* Çarpayınızı bacardığınız iri şüşəli pəncərələrdən ayrı qoyun. Unutmayın ki, qırılan şüşə parçaları sizi yaralaya bilər.

* Evinizdə, xüsusilə də yatı-gı-nızın yaxınlığında həmişə bətpayə fanarı, şam, kibrit və yaxud aq neft lampası, tibb aptekçisi və batareya ilə işləyən radioqəbulədiçi saxlayın.

* Uşaqlarınıza zəlzələ haqqında ətraflı məlumat verin. Onlara başa salın ki, əgər onlar məktəbdə olan vaxt zəlzələ baş verərsə, qorxmaq, vahiməyə düşmək lazım deyil. Məktəb birmərtəbəlidir, tez və qorx-madan həyata qaçmaq lazımdır. Müasir və çoxmərtəbəli məktəb bi-nasında isə yaxşı olar ki, sinif otağı-n-da qalıb və partanın altına girərək müəllimin göstərişlərini gözləsin-lər.

* Müxtəlif kimyəvi maddələr, partlayış təhlükəsi olan və tez yanan əşyaları etibarlı, bağlı və möhkəm yerlərdə saxlamaq vacibdir.

* Özünüzdə olmadıqda lazımsız olaraq elektrik cihazlarını və məişət aparatlarını şəkərkəyə qoşulmuş halda qoymayın, belə ki, zəlzələ zamanı bu, yandırma və partlayışa səbəb ola bilər...

ZƏLZƏLƏ VAXTI NƏ ETMƏLİ?

... Zəlzələnin başlanmasını hiss edən kimi vahiməyə düşməmək və aşağıdakı məsləhətlərə əməl etmək lazımdır:

* Yəralı təkanları hiss edən kimi, tez mənzilin və ya otağın giriş qapısını açın. Zəlzələ nəticəsində divarların yıxılmasından və bütöv-lükdə binanın deformasiyasından giriş qapıları əksər halda parçılanır ki, bu da sonradan onu açıb otaqdan rahat çıxmağa imkan vermir.

* Sakitcə gözləyin, ora-bura qas-mayın. Başqalarını qorxuya sala bilən hərəkətə yol verməyin. İlk təkanı hiss edən kimi təhlükəsiz yerə keçin. Otaqdasınızsa otaqda, küçə-dəsinizsə, küçədə qalın. Əksər bəd-bəxt hadisələr adamları tələsik otaq-dan və ya binadan sıxanda və yaxud ora daxil olanda tələsməsi nəticəsində baş verir, bəzilər isə hətta yuxarı mərtəbələrin pəncərələrindən tullanırlar ki, bu da çox vaxt bəd-bəxt hadisələrə nəticələnir.

* Əgər otaqdasınızsa, təcili olaraq təhlükəsiz yerə keçin. Məşanın və ya çarpayının altına girin. Daxili qapı boşluğunda və ya otağın əsas divarına yaxın daxili güncdə du-run...

* Küçədə yüksək mərtəbəli binanın yanında olsanız, çalşın ki, tez oradan uzaqlaşasınız. Binadan və elektrik xə-tindən 10-15 metr aralıda, açıq bir yerdə dayanıb gözləyin və s.

DÜNYADA AİLƏ SƏRGÜZƏŞTLƏRİ

O nlarla, o cümlədən bu səti-lərin müəllifindən və mət-buat səhifələrindən istifadə edən Ə. Əsgərovun tərtib etdiyi "Nələr ölmür bu dünyada" (B. 2006) kitabında heç bir mənbə və ədəbi-yat siyahısı göstərilir. Amma onun xeyirxah əməyini qiymət-ləndirərkə, biza tanış olan məlumat-ların bir neçəsindən istifadə edərkən bu kitabı bir mənbə kimi qeyd et-məyi özümüzdə borc bilirik.

Devilənlərə görə görkəmli fransız alimi L. Paster gec evlənib və həm də onu iş yoldaşları evləndiriblər. Toy gecəsi məclisdə birdən Paster yox olub. Səhərə qədər onu axtarıblar, ancaq tapa bilməyiblər. Yoldaşları səhər işə gələndə Pasteri labora-toriyada işləyən görüblər.

L. Pasterin beyninin yarısı iflic olmuşdan sonra böyük kəşflər et-mişdir. (s.10).

Dahi alman filosofu K. Marks (1818 – 1883) şeir də yazırdı. O, tələbə ikən öz sevimli nişanlısı Jen-niya üç dəfə dolusu şeirlər yazıb göndərmişdir. Onların kabini xəlvətdə kəsilmişdir. Bunu yalnız Marksın atası bilirdi, çünki Jenni baron Fon Festalenin qızı, Prusiya daxili işlər nazirinin bacısı idi. Buna görə də Jenninin kabini üç il gizli qalmış və yalnız Marks universiteti bitirəndən sonra açıqlanmışdır. (s.12).

Məşhur İohan Ştraus (1825 – 1899). Hələ uşaq ikən atası ailəsinə qoyub getmişdir. Balaca Ştraus anasının himayəsində qalmışdır. Anası İohanı atası kimi bəstəkar görmək istəmişdir. Buna görə də oğluna həmişə çalğıçılığa məcbur edirdi. Beləliklə anasının sayəsində İohan məşhur musiqiçi olmuşdur.

Atası isə İohanı nəinki bəstəkar, hətta adi musiqiçi olmasına şübhə ilə yanaşırdı.

Kiçik İohanın atası İohan Ştraus da məşhur musiqiçi və bəstəkar idi. Bir dəfə o, qastrolədən Vyanaya qayıdanda aşıfşalardan oğlu İohanın konsert verəcəyini oxuyur. O, kon-serta gedir, salona daxil olduqda görür ki, tamaşaçılar ayaq üstə oğlu İohanı gurultu ilə alqışlarla qarşılayırlar. Bunu görəndə ata təəcübədən huşunu itirir və ölür. (s.15).

Bir gün Yunan filosofu Sokratın arvadı qışqıra-qışqıra ərinin üstünə hücum çəkirdi. Sokrat onu daha da əsəbləşdirməmək üçün susmağı üs-tün tutur. İş belə görünəndə qadın daha da hirsələnir, su ilə dolu olan vedrəni ərinin başına tökür. Sokrat tamkinnini pozmadan deyir: - Təbiətin qanunu belədir, həmişə göy gurlayandan sonra yağış yağar. (s. 35).

QADINLIQ ALƏMİNDƏ NƏLƏR OLUR?

İ ctimai fikirləri müayinə edən Fransa institutu ölkənin bütün kişilərinə "Sizin evdə kim rəhbərlik edir?" sualı ilə müracət etmişdir. Cəmi 500 kişi dindirilmişdir. On-lardan 194 nəfəri "mənəm qayına-nam" deyə cavab vermişdir. Yalnız bir-cə nəfər "mən" demişdir. Məlum olmuşdur ki, həmin kişi subaydır.

"Mən gülüşdən yaranmışam!" Bu sözləri dünyada yalnız bir adam – İngiltərəli Harri Kennedi deyirdi. Bu sözə məzəli bir əhvalat vardı. Yelena Kennedi adlı hamıl qadın məşhur komik Harri Uortun kon-sertinə getmişdi. O, konsertdə o qədər gülmüşdü ki, elə oradaca doğ-muşdu. Dünyaya gətirdiyi oğluna həmin komikin – Harrinin adını qoymuşdu.

Yuxarı Zambiyada yaşayan bözi zənci tayfalarının kişiləri, qadınlara daha nəzakətli idirlər. Bu tayfalarda ömür yoldaşlarının vəzifələri təkcə ailə xidmətində durmaqda bitmir. Burada ailəyə qadınlar başçılıq edirlər. Arvadın verdiyi hər bir tapşırıq kişi üçün qanundur. Kişi ar-vadın bir sözünü iki etmədən onun tapşırığını dənşiqsiz yerinə yetirir. Qayınanalar isə daha böyük hörmətə malikdirlər. Burada adətə görə kürəkən qayınanəsi ilə danışarkən mütləq bir dizi üstə çökməlidir.

GÖZƏLLİK MÜSABİQƏSİNİN İLK DÜNYA GÖZƏLİ KİM OLUB?

D ünya gözəllik müsabiqəsinin ilk qalibi 102 yaşlı Elishayd nənə deyirdi ki, indi keçirilən müs-a-biqələrdə gözəllik tacına sahib olmaq çox asandır. Plastik əməliyyatların, əlvan kosmetik vasitələrin, mahir makiyaj ustalarının olduğu və bir də müsabiqələrdə ciddi tələblərin qoyulmadığı şəraitdə gözəl görün-məyə nə var ki!

1912-ci ildə İngiltərədə keçirilmiş gözəllik müsabiqəsi indiki müs-a-biqələrdən çox fərqli idi. Gözəllik yarışını itə yənəsi, bu həm də məhərat yarışını idi. O zaman yarışa gələnlər özlerini yalnız yarımcılpaq geyimdə nümayiş etdirmirdilər. Onlar klassik bal və milli rəqsləri, üzgüçülük və avarçəkəmdə öz məhəratlarını göstə-rməli idilər. Nitq mədəniyyəti də yoxlanırdı. Çünki gözəl, səlis nitq insanı, xüsusilə də qadını, qızı daha füsunkar edirdi. Çox çətin və gərgin keçən bu müsabiqə tamaşaçılara lə-z-zət verirdi. Amma müsabiqə şərtlərini yerinə yetirənlər çox yorulurdular. Belə tələblər qoyulan müsabiqədə 25 nəfər namizədin arasında "Dünya gözəli" adını almaq çox çətin idi.

HANSI ÖLKƏDƏ KOSMETİKADAN BİRİNCİ İSTİFADƏ EDİLMİŞDİR?

Cox çətin və maraqlı sualdır. Amma hələ indiyədək buna heç kəs doğru cavab verə bilməmişdir? Doğrudur, kosmetika yunan sözü – kosmetika- bəzəmək məharəti mənasını verir. Bir çox mənbələrə görə hələ eramızdan əvvəl V əsrdə qədim Yunanistanda qadınlar özlərini bəzəmək və gözəl görünmək üçün müxtəlif kosmetik vasitələr icad etmiş və moda haqqında düşünmüşlər. Onlar üzü və bədənini gözəlləşdirməyi, saçlarını rənglənməsini bilməmişlər. Deyilənə görə saçın rənglənməsi yunan qadınlarından qalmışdır. Onlar artıq tükləri kənar etməyi və qırıqlı atılmış saçdan parıqlar (şünə saçlar) düzəltməyi öyrənmişdirlər.

Bunlar hələ bir yana, yunan qadınları zərif, incə və gözəl görünmək üçün əzilib-büzülməyi, naz etməyi belə bir dəb kimi mənimsəmişdirlər.

Lakin sevimli oxucular etiraz edib deyə bilərlər ki, axı tarixdə yunanlardan da qabaq xalqlar olublar. Bəs onların qadınları özlərini salıq-sahməyə salmayıblarmı? Tamamilə doğrudur. Siz bilirsiniz ki, Şərqi qadınları əhəmiyyətli, kirşənsiz olmayıblar. Onlar ən qədim zamanlarda qaşa, gözə sürmə çəkməyi, saçına yaxmağı bilməmişlər. Bunu bir miniatür rəsmlərindən də hiss edirik. Bir sıra məişət adətlərindən də bunların izinə rast gəlirik. Bəlkə də avropalı qadınlar kosmetikadan istifadə etməyi bizim ulu nəvələrimizdən, Şərqi gözəllərindən öyrənmişlər.

Bu da maraqlı və düşündürücüdür ki, müasir dövrümüzə qədər mədəni cəhətdən geri qalmış zəncilər, hindular, papuaslar və başqa etnosların qadınları müxtəlif bitkilərdən hazırladıqları rənglərdən, məhləmlərdən istifadə etmişlər.

Bəs, elmi ədəbiyyatda, ensiklopediyalarda bu haqda bir məlumat

yoxdurmu? Çox cüzi də olsa var. Məsələn, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası yazır ki, qədim Misir, Roma, ərəb qadınları yanaqlarını, kirpiklərini, göz qapaqlarını rəngləyir, saçlarını burur, atri əvəz edən xoş ilyi yağlardan istifadə edirdilər.

Kosmetika elmi XIX əsrdən başlayaraq inkişaf etməyə başlamışdır. Sonralar kosmetikanın təbii sahələri də artmış, bəzi dərzi xəstəliklərinin müalicəsi və profilaktikasında kosmetik vasitələrdən istifadə olunmuşdur. Kosmetika insanın görkəmini yaxşılaşdırən vasitə və üsullar haqqında bir təlimdir. İndi dünyanın hər yerində qadınlar kosmetikadan geniş istifadə edirlər.

Əlbəttə, kosmetikanın incəliklərini, əməl olunma qaydalarını bilmək lazımdır. Bu proses mədəni səviyyədən, zövqdən və tibbi biliklərə bələd olmaqla qəbul asılıdır.

DÜNYA AİLƏ MODELƏRİ ARASINDA NƏ KİMİ FƏRQLƏR VAR?

Bəli fərqlər çoxdur. Bu, ən çox milli xüsusiyyətlərdən, dini baxışlardan və həyat tərzindən yaranan fərqlərdir. Hər xalqın, millətin öz adət-ənənəsi, öz əxlaqi-mənəvi dəyərləri vardır. Avropalı, cənubi amerikalı üçün açıq-saçıqlıq, sərbəstlik məqbul sayılırsa, ərəb şərq, türk dünyası üçün bunlar yol verilməzdir. Ərəb və digər müsəlman xalqlarında ailə modeli İslam dəyərləri üzərində yaranmışdır, namus, qeyrət, ismət məsələsi əsas meyar sayılır. Hər bir azərbaycanlı, türk, fars, ərəb gənci ailə qurarkən valideynlərin möhkəm nəzarəti və iştirakı ilə olur. Ailə qurandan sonra da, ata-ana övladları ilə birlikdə, yaxud da əlaqəli şəkildə ömür sürürlər. Ata-ana sözü, ağsaqqal öyüdü, ağbircək nəsihəti bu ailənin həyat tərzində müsbət rol oynayır.

Amma qərb ölkələrinin xalqlarında övlad gənclik həddinə çatanda

sərbəst buraxılır. Ailə qurulandan sonra onların valideynləri əlaqələri kəsilir. Evləndən gənclər ata-anasını evdə qoyub baş götürüb özə yerlərdə məskunlaşırlar.

Qərb ölkələrində inteqrasiyanın təsiri nəticəsində bir çox keçmiş adət-ənənələr getdikcə unudulur. Əvəzində yeni baxışlar, yeni münasibətlər yaranır. Klassik qərb ailə modeli dünyəvi xarakter alır. Onun təsiri dünyanın bir çox ölkələrində hiss olunur. Əlbəttə, müasir cəmiyyətdə də yaxşı, mütarəqqi cəhətləri, yenilikləri qəbul etmək olar. Məsələn, Kolumbiyada gənclər ailə qurmadan əvvəl üç aylıq xüsusi təlim kursu keçməlidirlər. Həmin kursda onlara psixologiya və ailə hüququ dərsləri verilir. Kursu qurtarıandan sonra müdavimlər ümumi qayda üzrə imtahan verib, diplom alırlar. Yalnız belə diplomu olan gənclərə evlənmək üçün icazə verilir. Yaxud Avropa ölkələrində evləndən gənclərə hədiyyə vermək işini asanlaşdırmaq üçün çox sadə və rahat bir ənənə yaranmışdır. Belə ki, toy mərasimində dəvət olunan qonaqlara dəvətnamə ilə birlikdə böyün və gəlinin baş çəkdiyi mağazanın ünvanı və seçib bəyəndikləri hədiyyələrin siyahısı verilir.

Müasir dövrdə ailə qurmadan əvvəl gənclərə belə təlim kurslarının, sağlamlıq cəhətdən əminlik üçün tibbi müayinənin keçilməsi, pullu toyların təşkil edib hədiyyələrlə əvəz edilməsi yaxşı olardı. Bu cəhətlərə diqqət yetirilməsinə məsləhət görülməlidir.

İslam dəyərlərinə əsaslanan müqəddəs ailə modeli indiki dünyanın bir çox yerlərində, o cümlədən Avropada, Amerikada təqdir edilir, zahiri fərqləri olsa da, daxili mənəvi cəhətləri öz təsirini göstərir. Qərb ailə mədəniyyəti də mənəvi-etik cəhətləri ilə Şərqi ailə modelində öz əksini tapır.

BUNLARI ERMƏNİ XALQI GÖRMÜRMÜ, EŞİTMİRMİ?!

Gözəl planetimizin bütün xalqları bizim üçün əzizdir. Onlar haqqında az-çox təəvvürümüz var. Bu xalqlar, millətlər barəsində yazılı ədəbiyyatda, bədii əsərlərdə, mətbuatda, elmi-tarixi mənbələrdə pis fikrə, iradə rast gəlməmişik. Dünyada müharibələr də olub, düşmənçilik də. Amma nə fəthlər, nə də məğlub olan xalqlar haqqında təhqiramiz sözlər söylənilməmişdir. Əksinə insanların yaxşı xüsusiyyətləri, nəcib əməlləri təqdir edilmiş, tərəflənmişdir. Bizdə də qurub-yaradan xalqlara hörmətə və yanaşılışıdır.

Amma bu cəhətləri ermənilər haqqında demək olmur. Çünki ermənilər heç bir millətə bənzəmir.

Onların bütün keyfiyyətləri gözəl deyil. Uzun illər bir yerdə yaşamaq, işləmək, ünsiyyətdə olmaq. Ev-ailə, məişətləri ilə yaxınlaşmaq, onlara çox yaxşılıqlar etmək. Bütün bunlar imkan verib, ki, onlar haqqında nə qədər desən fikir söyləyə bilərik. Ancaq biz bunu bir kənara qoyuruq. Çünki onların bütün xarakterini, nəqis cəhətlərini dilə gətirsək, dəyəclər ki, aramızda düşmənçilik olduğu üçün belə edirlər. Düşmənçiliyi də onlar özləri yaratmışlar. Erməni anaları körpələrinə hələ dil açmamış qulaqlarını doldururlar ki, sonin düşmənin türkdür. Bu hiss, bu kin uşağı böyüyüb bilgiləşsə, namərd olana qədər onun tərbiyyəsində ləkəli iz salır. Erməni şairi Yegiş Çarensin dediyi kimi erməni qadını hələ ana bətnində ikən övladlarına saxtakarlıq və xəyanətkarlıq öyrədir. (H. Həsənov, "Xalq qəzeti", 28 fevral 2010).

Ermənilər haqqında özlərinin və xarici ölkələrin vətəndaşlarının, alim-

lərin, yazıçıların, dövlət adamlarının fikirlərini yada sala. Nə üçün? Ona görə ki, biz kiminlə qonşu olduğumuzu yaxşı bilək. Əsrlər boyu üzmüşüz güllə-gülə, çörəyimizi yiyə-yiyə gildinə varlığımıza baltalar vuran, var-dövlətimizi min bir fırlaqla ələ keçirməyə çalışan zətiqləri yaxşı tanıyırdıq.

Ermənilərin məşəyi haqqında nə bilirək? Mən tədqiqat işimlə əlaqədar dövlət arxivlərində material toplayırdım, ermənilər haqqında yazılmış, deyilmiş fikirləri, onların yaramaz əməlləri barəsində çox oxumuşdum. Amma bunlara əhəmiyyət verməyib onları bir kənara qoyurdum. İndi bu haqda danışmağı vəcb biliram.

XIX əsrin axırlarında Tiflisdə nəşr olunan "Kavkazski kalendar" toplusunda Ermənilərin məşəyi haqqında dərc edilmiş bir yazıda deyilirdi: "ermənilər Hindistandan çıxış qaraçılarıdır". Onlar Hindistandan Mesopotamiyaya köç etmiş, görünür burada yerli xalqlarla, xüsusilə yəhudilərlə yola getməmiş, oradan Roma və Vizantiyaya gətirmişlər. Sonra Osmanlı İmperiyası zamanı Van gölü ətrafında məskunlaşmışlar. Tarixi torpaqları və dövlətləri olmayan bu qaraçı tayfası əsrlər boyu ərəblərin, farsların, türklərin, XIX əsrin əvvəllərindən isə rusların itaət altında olmuşlar. Yaşamaq, mövcud olmaq üçün min cür hiyləyə, yalana, yaltaqlığa, oğurluğa, saxtaqlığa, qəddarlığa əl atıblar.

Görünür bu keyfiyyətlər onlarda əsrlər boyu asılı həyat tərzinin nəticəsində formalaşıb. Onlardakı işgüzarlıq, bədilik buradan yaranıb. Paxilliq, kün-küdurət, güclülərə qul kimi itaət, səcdə etmək, zəiflərə isə qəddarlıqla yanaşmaq onların qanına, ruhuna

hopub. Onlar qonşu xalqların heç birinə xoş münasibət göstərməmiş, həmişə nifrət etmişlər. Ermənilərin bu xasiyyətini görən xalqlar da, onlara rəğbət bəsləməmiş, haqlarında sayıq-hesabsız mənfi fikirlər söyləmişlər. Maraqlıdır ki, özləri də öz xalqına qürur, məlik hissləri aşılamıq əvəzinə, onları aləmə car çəkib yazıq, məzlum, əzilən millət kimi təqdim edirlər. Dərindən-qabıqdən çıxıb çalışırlar ki, həmin onlara rəhmət gəlsin. Bu dərrakə, bu düşkünlük, bu avəntürüst siyasət onları dünyada rüsvay edir.

Bax beləcə, ermənilərin kim olduğunu, necə olduqlarını bilmək üçün aşağıdakı fikirləri diqqət edin. Budur, onlardan bir nəçəsi:

* Rus alimi F. Semyonov "Orta əsrlər tarixi" əsərində qeyd edir ki, hələ XI-XIII əsrlərdə Roma papalarının çağırışı ilə İsa peyğəmbərin xilas pərdəsi altında türklərə qarşı xaç yürüşlərinin əsas bələdçiləri ermənilər olmuşlar. (D. Quliyev, "Xalq qəzeti", 30 mart 2010).

* 1701-ci il iyunun 30-da erməni din xadimləri və tacirləri əvvəlcə Avstriya imperatoruna, sonra isə rus çarı I Pyotr mürcəti edirlər ki, gəlin xristianlara düşmən mövqedə olan (fəthkarlığa bax) müsəlman Persiyanı (İranı) bələdçiliyimizlə, köməyimizlə dağıdaq, yerində həmişəlik sizə sadiq olan erməni xristian dövləti yaradaq. (H. Həsənov, "Xalq qəzeti", 28 fevral, 2010).

* Məşhur rus publisisti, Tiflisdə nəşr edilən "Qafqaz" qəzetinin redaktoru V.L. Veliçko "Kavkaz" əsərində (C. Peterburg, 1904) ermənilərin bütün nəqis hərəkətlərini, xasiyyətini geniş təsvir edir. Qeyd edir ki, naməlum Edov soyadlı bir nəfər

"Böyük Pyotrun erməni xalqına münasibət" kitabında yazıb ki, firidəqi erməni İzrail Ori çar Rusiyanı İranla müharibəyə təhrik edir. (səh.70).

* Gürcü ədəbi İ.Cavvadzenin "Erməni alimləri və fəryad edən daşlar" kitabını (T.1902) oxuyanda adam heyəratə gəlir. Hələ qədimdən gürcü topraqlarına göz tikən erməni şovinistləri inandırmaq istəyirlər ki, ruslar Gürcüstanı ermənilərdən təhvil almışlar. (səh.11). Erməni "alimi" Patkanovun fikrinə gürcülər XII əsrə qədər avam halda yaşamış, nəyinki, onların tarixləri olmuş, hətta ona tələbat da duymayıblar. (Qonşu gürcü xalqı haqqında erməninin belə deməsi hansı ədəb, mərifətə sığır). (səh.14).

* Ermənilərin gürcü məbədlərində və monastirlərində gürcü mənşəli izləri məhv etməyə, gürcü yazırların daşlardan qaşırıb təmizləməyə və yox etməyə, daşların özünü tikililərdən çıxarıb, yerinə erməni yazırları olan başqa daşları qoymaq üçün əlləşdiklərinə çoxlu misal gətirə bilərik. (səh.13).

* V.L. Veliçko yazır ki, ermənilər üçün "bağırmaq" sözü olduqca səciyyəvidir. Onlara toxunan bir şey olanda, hər cür bəhanə tapıb həyasızcasına bağırarlar. (73)

* Fransız səyyahı Qraf de Şale deyir: "Ermənilərin yoxsulluğuna və əzab-əziyyət çəkməsinə baxmayaraq, onların haramzadəliyi, kolək-bazlığı o dərəcədə iyrənc... o qədər hiddətləndirici idi ki, mən heç zaman, heç bir şey onlara bağlaya bilmədim". (səh.73)

* Yəni həmin səyyah qeyd edir ki, "bir yunanın iki yəhudini, bir ermənin isə iki yunanı aldada bilməsi haqqında zərb-məsəl hər yerdə özünü doğruldur. Əgər Anadoluda sizi bir yerdə aldatmışlarsa, deməli, onda

ancaq erməni ilə əlaqədə olmuşsunuz".

"Mən türklə bir iş barəsində şərtləşəndə yazılı müqavilə bağlamadım da kifayətlənirəm, çünki o, söz verdi, qurtardı. Yunanla, yaxud başqa le-vantinlə yazılı şərt kəsirəm...ermənilərlə isə hətta yazılı sərətdə də heç bir iş görmürəm. Ona görə ki, onların yalançılığı və fitna-fəsadları hətta yazılı şərti də poza bilər" (səh. 73).

* Qafqaz canişini Qriqori Qolitsin yazırdı: "Məndən olsa Qafqazda cəmi bir kişi və bir qadın olmaqla iki erməni saxladım. Onlardan müqavvə düzəldib Qafqaz muzeyinə qoyardım ki, gələcək nəsilə vaxtilə Qafqazda yaşayan ermənilərin necə xalq olduğunu bilsinlər". ("Baku" qəzeti, 19 fevral, 1906, №38).

* Böyük rus şairi A.S. Puşkin deyirdi: "Sən qorxaqsan, sən qulsan, sən oğrusan".

* Gürcü atalar sözündə deyilir: "Erməni gəldi, o yeni bədbəxtlik gətirdi".

* Azərbaycan atalar sözündə isə: "Erməninin yolunu işıqlandırmaq üçün on barmağını şam kimi yandır, yəni sağ ol deməyəcək".

* 1919-1920-ci illərdə Azərbaycanda və Gürcüstanda olmuş ingilis jurnalisti Skotland-Liddell yazırdı: "Nə Rusiyada, nə də Qafqazda elə bir adam tapa bilməzsən ki, o, ermənilər haqqında hər hansı yaxşı bir söz desin. Ruslar, tatarlar (azərbaycanlılar), gürcülər ermənilərə nifrət edirlər və onları görən gözləri yoxdur..."

* "Ermənilər həmişə toqquşma axtarır və bunu əldə etdikdə, onu öz təbliğatlarında "sıxışdırma" adlandırırlar. Həqiqətdə isə bu, tamamilə onların özlərinin cəzasıdır. Daşnak üçün ölmüş erməni çox qiymətli-dir. Əgər bu hadisədən necə

lazımdırsa istifadə edilərsə, təbliğat üçün böyük xeyir götürə bilər. Səhbət etdiyim Nuru Paşanın sözləri ilə desək, "na vaxtsa öldürülmüş erməni qəbirdən başını qaldıraraq bağıracaq: - mən kütləvi qırğınlar zamanı öldürülmüşəm". (A. Paşayev, "Xalq qəzeti", 12 mart 2010).

* Görkəmli erməni yazıçısı Xaçatur Abovyan "Ermənistanın yarıları" əsərinin ilk variantında yazırdı ki, ermənilərin başına gələn fəlakətlər onların ziyalıların satqınlığının və səhv hərəkətlərinin nəticəsidir". (Ermənilər onu da 43 yaşında öldürüb, meyitini naməlum yerdə tullaşmışlar). (H. Həsənov, "Xalq qəzeti", 28 fevral 2010).

Ermənilər haqqında çoxlu lotifə də dilərdə gəzir...

Bunları erməni xalqı görmürmü, eşitmirmi?! Özlərini mədəni kimi qələmə verən ermənilərin başbələnliyi bu zəhmətkeş xalqı Xaçatur Abovyanın dediyi kimi tarix boyu fəlakətlərə sürükləmişlər. Başlarına nə bəla gəlsə, öz sərsəm xüylərindən, heç zaman düzəlməyəcək məkirli xislətlərindən olur.

Rəssam: T. Məmmədov

AİLƏ GÜLMƏZƏLƏRİ

Yanğın söndürən ev sahibinə dedi: Alov evi bürümüşdür, tez olun, qaçın!

Arvad güzgüyə baxa-baxa: -Qoy şlyapamı düzəldim, belə bayıra çıxıb bilmərəm, -deyə cavab verdi.

Bir hərəz danışan arvad nazlanana ərinə dedi:

-Bu gün evlənməyimizin on beş ili tamamdır. İstəyirəm ki, bu münasibətlə sənə böyük bir xahişini yerinə etirəm.

Əri: -Bir saat sakit otur, danışma! -deyə cavab verdi.

Farscadan tərcümə etdi: C.Rəzvi. "Azərbaycan qadını", 1964, №11.

-Ərimlə heç vaxt dalaşmıyıq. O, görəndə ki, mən haqlıyam, həmişə susur.

-Bəs o, haqlı olanda? -O, heç vaxt haqlı olmur.

Ər: -sənənlə qapı ağzında bir saat səhbət edən qadın kim idi?

Arvad: -Missis Smit. Onun içəri keçməyə vaxtı yox idi.

Ailə stol arxasında əyləşib yeməyin süfrəyə verilməsini gözləyirdi. Ata öz iş yoldaşına da nahara dəvət etmişdi. Yemək süfrəyə gələndə ailənin beş yaşlı övladı soruşur:

-Bu nədir, qızardılmış balıq?

-Ha, -deyə ana cavab verir. - Nə olub ki?

-Bəs, atam səhər deyirdi ki, bu gün nahara özü ilə bir öküz gətirəcək?

Məclisdəkilərdən biri qonaqları ağıqlandırmaya çalışan qadının oxumasını tənqid edərək yanında oturana pıçıldadı:

-Aman Allah! Necə də pis səsi var! Siz onun kim olduğunu bilirsinizmi?

-Əlbəttə, -deyə qonşusu cavab verdi. -O, mənim arvadımdır.

-Bağışlayın, siz Allah. Əlbəttə, onda bir günah yoxdur. Oxuduğu mahnı pisdir. Görəsən bunu kim yazıb?

-Mən, -deyə qonşusu cavab verdi.

İngiliscədən tərcümə etdi: A.Məmmədova. "Azərbaycan qadını", 1967, №2.

Bir xanım əsəbi halda mağazaya gəlmişdi:

-Utanmırsınız, fil dişini əvəzinə mənə plastik kütlədən hazırlanmış boyunbağı satırsınız?

Mağaza sahibi gülə-gülə cavab verdi:

-Xanım, filin dişinin sünü olmasının təqdiri məndə deyil...

-Cənab, arvadım üç gündür ki, itib.

-Bəs nə üçün belə gec xəbər verirsiniz?

-Ona görə ki... ona görə ki, mənə belə bir xoşbəxtliyin üz verdiyinə inanı bilmirdim.

Ər arvadına: -Əzizim, xəstəliyi ağır keçirdin:

Arvad: -Ha, lap o dünyaya gedib qayıtdım.

Ər: -Daha niyə qayıtdın.

Ər arvadına: -Qızımıza də ki, ərə getmək işində bir az səbirli olson. Onun ərə getmək istədiyi oğlan o qədər də ağıllı deyildir. Bəlkə daha yaxşısı tapıldı.

Arvad: -Ah, o zaman mənə də belə məsləhət görsəydilər!..

Birisi yoldaşına dedi:

-Xəbərin varını, arvadı boşadım.
Özü də çox asanlıqla.
-Neca məğər?
-Məhkəmənin rəisi arvadımın bir-
rinci əri idi. Onu yaxşı tanıdığı üçün
heç bir dəli-subut istəmədi.

Əzəzər: -Xanım, ehtiyatlı olun,
bu dərman çox zəhərlidir.
Arvad: - Lap yaxşı, ərim üçün
alıram.

Bir nəfər vəkili yanına gəlib
deyir ki, arvadı hər gecə piva satılan
butkaların qabağını gözdüyü üçün
onu boşamaq istəyir.

-Sizin arvadınız içirmə? - deyə
vəkil təəcüblə soruşur.
-Yox canım, siz nə danışsınız.
O, piva butkalarının qabağında məni
axtarar.

Bir xanım məclisdə oturan bir
yazıçıdan soruşdu:

-Xatirələrinizi nə zaman çap et-
dirəcəksiniz?
-Demişəm ki, mən ölənin kimi çap
etdirsinlər.

-Ümidvaram ki, bizi çox intizarda
qoymazınız.

Toplayanı R. Bağiyev
"Azərbaycan qadını", 1971, №10.

-Məni ilə evləndiniz?
-O, məni bəyanmadı.
-Yaxşı, bəs ona varlı dayın oldu-
ğunu demədin?

-Dedim, İndi o, mənim dayımın
arvadıdır.

-Keçən həftə arvadımın gözüne
qum dənəsi düşmüşdü. Həkimə
apardım. O, üç dollar istədi.

-Canım, bu nədir ki? Mənim isə
arvadımın gözü xəz paltoya düşmüşdü,
bu mənə üç yüz dollar başa gəldi.

-Əşitdim ki, axır evlənmisən.
Təbrik edirəm. Deyirlər ki, gözəl,
ali savadlı arvadın var.

-Hə, elədir. Arvadım savadlı,
mədəni qadındır. O, ədəbiyyat, inca-
sənət, musiqi ilə maraqlandır, elmlə
məşğul olur, müxtəssər hər yerdə gedir,
bir yerdən savayı.
-Nədən savayı?
-Evdən.

Satıcı: -Bu maşın işinin yarısını
görecək.

Alıcı qadın: -Çox yaxşı. Elə isə
ikisini götürəcəyəm.

İngiltiscadan tərcümə etdi:
Ş.Xəlilov.
"Azərbaycan qadını", 1972, №5.

-Xanım, toyunuzun hansı ay
olduğunu əriniz xatırlayırmı?
-Xeyr, yaxşı ki, xatırlamırsınız. Mən
onu ərimə ildə iki dəfə xatırladıram
və hər dəfə də hədiyyə aldırıram.

-Deyəsən, kimya elminə gir-
mişsən?
-Xeyr, bu, arvadımın bəzək
stoludur.

Ər: -Şam hazır deyil? Bu, lap ağ
oldu. Mən restorana gedirəm.

Arvad: -Xahiş edirəm bir daqiqə
gözlə.

Ər: -Yəni bir-iki daqiqəyə şam
hazır olar?

Arvad: -Yox, mən də səninlə
gedirəm.

Gənc ər: -Nə rəmtəks bişib, nə
də pirojna. Hər ikisi ciydir.

Gənc arvad: -Ola bilməz. Mən
bu yeməkləri kulinariya kitabına
baxaraq hazırlamışam. Oradakı nor-
ma dörd nəfərlik üçün nəzərdə tutu-
lub. Biz iki nəfər olduğumuzla görə
normanı da iki nəfərlik götürdüm
və bişirmə müddətini də iki dəfə
qısaltım.

Toplayanı H.Əhmədov, Salyan.
"Azərbaycan qadını", 1976, №12.

AİLƏ GÜLMƏZLƏRİNDƏ RƏSSAM VƏFA İBRAHİM QIZININ GÜLÜŞ HƏDƏFLƏRİ

Hər qışın öz acarı

Cəhlin qadın, gözəllik
haqqında düşüncələri

Ailədə qadın-kişi məsələsinə
"Molla Nəsrəddin" sayğı gülməyə

Futboldan zəhləm gedir

SİZİN BALKONUNUZ

Balkon ev-əşiyinizin, səliqə
sahmınınızın güzəşüdüdür.
Kəndərdən baxan balkonunuzu təmiz,
yarışıqlı görürsə, istər-istəməz fikir-
ləşir: yaqın ki, evin sahibəsi təmiz-
kardır, səliqəli xanımdır. Balkondan
köhnə mebel, velosiped, işləməyən
artıq qab-qacaq, köhnə paltar saxla-
maq üçün yox, istirahət üçün istifadə
olunmalıdır. İsti yay axşamlarında
balkonda oturub təmiz hava udmaq,
çay içmək, kitab oxumaq, bir sözlə
istirahət etmək nə qədər gözəldir.
Balkonunuz böyük deyilsə, orada
dibçəklərdə, xüsusi ensiz qutularda
yalnız çiçək əkin. Çiçək əkərkən
iqlim şəraitini nəzərə alın. Balkonda
istiya, soyuğa, xəziyyə davamlı güllər,
çiçəklər əkin. Kölgə salan bitkilər
da-sarmaşlıq, tənək və s. əkmək yax-
şıdır. Bu bitkilər tez inkişaf edib,
boy atırlar. Onlar qol-budaq atıb
şaxələndikdən sonra balkondan nazik
ip çəkiş şaxələri ipə sarımaq lazımdır
ki, böyüyüb kölgəlik yaratsın. Balko-
nunuz həmişə yaşıl olsun deyə oradakı
çiçəklər solduqdan sonra dibçəkdən
çıxarıb yenisiini əkin.

Balkonunuz genişdirsə, açılıb-
örtülən stol, stul, həsir kreslolar qoy-
maq olar. Divardan çubuq, yaxud
qamışdan hörülmüş dibçəklər asıb
çiçək əkmək məsləhətdir.

Əgər paltar asmaq imkanınız
yoxsa, onda paltarı elə sərin ki,
küçədən görünməsin.

QURAMA XALQ SƏNƏTİDİR

Hər bir xalqın tarixində parça
icad olundandan indiyə kimi
qurama sənəti böyük tarixi yol keçib.
Azərbaycanda qurama sənəti əsasən
Bakıda, Naxçıvanda, Qarabağda,
Gəncədə, Şakıda və Qubada geniş
yaşılışmışdır. Lakin insanların həyat
şəraitini yaxşılaşdırmaq, qurama sənətinə
ailələrimizdə maraq azalmışdır.
Demək olar ki, ondan çox az istifadə
olunur.

Lakin evlərimizin bəzədilməsində
qurama və sırıma işlərindən indi də
istifadə etmək olar. Qurama və sırıma
ilə işlənmis divar xalçaları, dekorativ
şallər, yastıqlar, stolun bəzədilməsi
üçün hazırlanmış dəstlər mənzillərinin
daha da səliqəli görünməsinə
kömək edər.

Mənzilinizin şəraitinə və zövqü-
nüzə uyğun olanı seçin. Bunları
görmək o qədər də çətin deyil. Ümu-
miyyətlə özünüz də ideyalar verə
bilərsiniz. Yağınki aranızda qurama
sənətinin davamçıları var.

Qurama-xırda və rəngarəng
parçaları bir-birinə tikməklə hazırlanır.
Əsasən geyimlərdə (xüsusilə kişi və
qadın paltarları) və məişətdə (yorğan
üzü, örtük, boğça, pərdə və s.) geniş
istifadə edilir. Qurama üçün məxmər,
ipək və pambıq parça rənglərinin
bir-birinə uyşması, xüsusi səliqə,
bəddii zövq əsas şərtlərdəndir.

Müxtəlif parça hissələrinin bir-
ləşdirilməsi texnologiyası əsasında
yaradılmış qurama sənəti çox qədim
zamanlardan məlumdur. Qədim Ro-
mada bu üsulla yastıq, yorğan üzü,
gəbə hazırlanırdı.

Hələ XI əsrdə Avropada inkrus-
tasiya (başqa bir material üzərinə
qaxılan sədəf, sümük, qiymətli daş
və s. ibarət bəzək) texnikasından ist-
ifadə edərək parçalardan bayraq,
geyim və s. hazırlanırdı. Hələ o
dövrədən başlayaraq döyüşçülər hərbi

yürüş zamanı soyuqdan qorunmaq
üçün sırtlı geyimlərdən istifadə
edirdilər. XVIII əsrdən etibarən
sırımlardan müxtəlif ölkələrdə ist-
ifadə olunmağa başlanılıb. Sırıma
- parça qırıqlarından hazırlanmış
üz, astar və aralıq qatın birləşmə-
sindən ibarətdir. Sırıma ilə parçanın
üzərində həm sədə, həm də qabarıq
şəkildə mürəkkəb naxışlar yaratmaq
mümkündür.

Qurama işində ən mühüm cəhətlər
- rənglərin uyğunluğu, parça üzərində
yaradılmış rəsmi cizgi elementləri,
naxışın layihəsi nəzərə alınmalıdır.
Hətta, ən təcrübəli sənətkarlar üçün
işin ən maraqlı mərhələsi müəyyən
bir naxışın hazırlanmasında rənglərin
uyğunlaşdırılması və lahiyənin tərti-
bidir.

Soyuqdan qorunmaq üçün müx-
təlif parçaların ən kiçik hissələrindən
hazırlanmış yorğanın, gəbənin və s.
tikilməsi sırf praktik təfəkkürün
nəticəsidir.

Qurama sənəti tədricən nəsildən-
nəslə keçərək xalq sənətinə çevril-
mişdir. Bu naxış və bəzəklər müasir
qurama sənətinin mühüm yaradıcılıq
mənbəidir. Bu gün parça hissə-
lərindən tikilmiş sırıma məhsullar
və mozaikalar dekorativ sənətin bir
formasidir.

ZƏRİF ƏLLƏRİN, ZƏRİF İNCİLƏRİ

Azərbaycan qadınları ta qədimdən ev, ailə, məişət qayğıları və evlərdə tərbiyəsi ilə yanaşı, bədii ədəbiyyata, incəsənətə, rəsamlığa, bədii qurama əl işlərinə maraqla göstərmiş, öz incə zövqlərini əl işlərində, bədii tikmələrdə nişanlayaraq etdirmişlər. Onların zərif əlləri ilə toxunmuş dünya şöhrətli xalçalar, bədii qurama, təkəldüz inciləri, al-qızları tikmələri evlərimizin yaraşığı, qızlarımızın cəhizi olmuşdur.

Bu istedadlı qız-qadınların, qadınların arasından istedadlı rəssamlar, zərif əl işləri ustaları çıxmışlar. Bu xanım-xatın evdə qadınlar öz hiss və duyğularını, bacarıqlarını geyim və məişət əşyalarında - pərdə, örtük, süfrə, balınc, mütaqqə üzərində çəkdiyi naxışlar, bəzəklər, insan və təbiət rəsmləri vasitəsilə nümayiş etdirmişlər. Onların qızıl-gümüş, ipək saplardan, rəngbəzəng muncuqlardan, alqan parça qırıqlarından yaratdıqları əl işləri gözəl sənət əsərləri kimi bu gün də Bakı, Peterburq, London, Paris, Budapeşt və başqa muzeylərin nadir inciləri hesab olunurlar.

Sənətsənaslıq doktoru, professor,

gözlətdiqatçı Rasim Əfəndi "Azərbaycan el sənəti" adlı kitabında yazır ki, el sənətkarları bədii tikmələrlə şah qadınlarını da bəzəmişlər. "XVI əsrdə Azərbaycanda olmuş ingilis səyyahları A. Cenkinson, T. Olkock, C. Ren, R. Çini ipək, qızıl-gümüş saplarla bəzədilmiş nəhəng qadınlar haqqında, XVII əsrdə fransız səyyahı Ş. Sarden səfəvi hökmdarlarının Parisin Luvr qalereyasını andıran tikmə kərxanaları olduğu və s. barədə maraqlı məlumatlar verir". (səh.30).

"XVII əsrdə Parisdə hazırlanmış bədii və nadir bir tikmə hazırda Budapeştin dekorativ sənət muzeyində saxlanmaqdadır. Bu sənət əsəri uzun illərdir ki, bir çox Avropa və Amerika aliminin diqqətini cəlb etmişdir. Tikmə üzərində tədqiqat işi aparmış Amerika alimi Fillis Akreman onu Azərbaycan sənətkarlığının ən gözəl nümunələrindən sayır. Daha çox miniatür sənətinə xatırladan bu tikmədə Səfəvi zadəganlarından birinin güllü-çiçəkli bağçasında keçirilən dəbdəbəli ziyafət təsvir edilmişdir.

Kompozisiyanın mərkəz hissəsində "qızılbaşlara" məxsus paltar

geyilmiş və gözəl taxtda oturmuş bu gənc və qarşısında diz çökərək ona nar və şərab təklif edən iki qulluqçu təsvir olunmuşdur. Aşağı hissəsində isə bir-biri ilə bağlı olan bir neçə süjetli epizod əks etdirilmişdir. Həmin epizodlardakı musiqiçilərin, süfrəçilərin və şərab içənlərin rəsmləri xüsusilə canlı verilmişdir. Bu bədii tikmə enli haşiyə ilə və həmin haşiyənin içərisində ardıcıl yerləşdirilmiş 52 mələkə rəsmi ilə təmamlanır. Tikmədə təsvir olunan fiqurlara diqqət yetirsək, burada 180 fiqur (insan, heyvan, quş) rəsmindən olduğunu görürük ki, bunlar növbəti tikmə, hətta miniatür sənəti üçün çox əlamətdardır". (səh.37).

Belə nümunələr Allah bilir, nə qədərdir!

Azərbaycanda bədii tikmələrin təkəldüz, saya, güləbətin, pila, cülmə, muncuqlu, qurama, oturtma və xalçaçılıq kimi növləri inkişaf etmişdir.

Bu gözəl, zərif xalq sənətini yaşıdan rəssam qadınlarımız bu gün də vardır.

Görkəmli şairəmiz X.B. Natavan (1830-1897) həm də rəssam və bədii tikmələr ustası olmuşdur. Onun 1886-cı ildə düzəlttdiyi 227 səhifəlik bədii albomu və zərif tikmələri gözəl sənət nümunələridir. Həmin əl işlərindən bir neçə nümunə.

AZƏRBAYCAN AİLƏLƏRİNİN QƏDİM MƏİŞƏT ƏŞYALARI

Azərbaycan ailəsinin, məişətinin tarixini öyrənmək işində misdən, bürünədən, gildən, ağacdan hazırlanmış qədim əşyaların böyük əhəmiyyəti vardır. Yurdumuzun müxtəlif yaşayış yerlərində aparılmış arxeoloji qazıntıları zamanı tapılmış bu əşyaların hər biri bizə tarix danışır. Onlar öz zərifliyi, gözəlliyi, üzərindəki alqan naxışları və yazıları ilə bu gün də adını heyran edir. Bu əşyalar həm də əsl sənət əsərləridir. Azərbaycan ustaları və xalq sənətkarları tərəfindən hazırlanmış bu sənət inciləri muzeylərimizin yaraşığıdır. Onlara baxan hər kəs sənətkar babalarımızın necə istedadlı olduqlarını görür.

Azərbaycan ustalarının düzəlttdikləri bu məişət əşyaları Yaxın və Orta Şərq ölkələrində, eləcə də avropada böyük şöhrət qazanmışdır. Paris, London, Brüssel, Berlin, İstanbul, Tehran və dünyanın digər muzeylərində saxlanılır.

Bütün bunlar xalqımızın qədim keçmişindən, yüksək mədəniyyətdən xəbər verir.

Qədim məişət əşyalarımızın çoxu dəbdən düşmüşdür. Lakin xeyir-şər məclisində onların bir qismi, xüsusilə böyük mis qazanlar, güləbdanlar, güyümlər, səhənglər, piyalələr indi də işlədilir.

Ulu keçmişimizin bu nadir yadigarları haqqında etnoqrafiyamızın, tarixi alimlərimizin ensiklopediyalarda və mətbuatda dərc olunan yazılarında verdikləri məlumatlara istinad edərək, onların bir qismini tarixi əhəmiyyəti baxımından toplumuza daxil edirik.

gil qab

gil qab

çaydan tipli gil qab

küp

küp

küp

çaydan tipli gil qab

kasa

xeyrə

asma bəzək

tunc balta

tunc yüyən

AFTAFƏ-LƏYƏN

Misdən hazırlanmış aftafə-ləyən əl-üz yumaq üçün istifadə edilirdi. Gəlin köçən qızların cehizində aftafə-ləyən xüsusi yer tuturdu. Məclislərdə işlədildiyi üçün onun yaraşığına, zərif milli naxışlarla bəzədilməsinə xüsusi əhəmiyyət verildi. Lahic misgərlərinin düzəldikləri aftafə-ləyənlər daha gözəl olurdu.

TABAQ

Ağacdan hazırlanan tabağın qədim tarixi vardır. Hələ erkən orta əsrlərdə Azərbaycanda, eləcə də qonşu xalqlarda tabaq ən lazımlı məişət əşyası kimi yayılmışdır. Tabaq təknəyə nisbətən dayaz və yüngül olurdu. Tabaqdan xəmir yoğurmaq, çörək saxlamaq üçün istifadə edilirdi. O ölçü vahidi kimi də işlədilir.

TƏKNƏ

Azərbaycanda təknə adı ilə işlədilan bu bərəkət qabı da ağacdan düzəldilirdi. Nənlərimiz onda xəmir yoğurur, təndirdə bişirdikləri ləzzətli çörəkləri saxlayır, süd məhsulları hazırlayırdılar.

TAYQULP

Su içmək üçün bir əlli su qabı. Misdən hazırlanırdı. Onun da sətində müxtəlif naxışlar həkk edilirdi.

SATIL

Gen ağızlı, girdə gövdəli, ortası boğmalı, asma qulpu olan su qabı kimi Azərbaycanda, Yaxın Şərq və Orta Asiyada işlədilir. Satılın səthi həndəsi və nəbati naxışlarla bəzədilir.

GÜYÜM

Misdən qayrılmış dar və uzun boğazlı bu su qabı hələ qədimdən

Qafqazda və qonşu ölkələrdə məişətə də geniş istifadə olunurdu.

SƏHƏNG

Məişətdə işlədilan ən lazımlı əşyalardan olan səhəng gödək boğazlı, silindirik gövdəli, yastı oturmaqalı su qabı idi. Səhəngin yalnız boğaz və çiyin hissəsi naxışlanırdı.

KUZƏ

Boğazı dar, gövdəsi gen, qulpu olan bardaq tipli bu qab tunc dövrdən məlumdur. Qafqazda, İranda, Mərkəzi Asiyada, Çində geniş yayılmışdır. Çində düzəldilən gözəl naxışlı kuzələr çox məşhur idi. Gümüş və qızıldan qayrılmış, qiymətli daşlarla bəzədilmiş kuzələrin nümunələrinə də rast gəlinir.

KÜP

Qədim insanlar saxsı küplərdən ərzaq saxlamaq üçün istifadə edirdilər. Gövdəsi yumurtaya oxşayan bu küplərin boğazı gödək, ağzı gen,

dibi dar və yastı olurdu. İri təsərrüfat küpləri əksər hallarda yerə basdırılırdı. Küplərin kiçiklərinə küpə deyilirdi. Bunlardan yağ, pendir, doşab (bəkmez), qovurma saxlamaq üçün istifadə olunurdu. Ağartı küpləri şirəlanırdı.

Ən qədim dövrlərdə ölünü iri küplərdə basdırırdılar. Bunlara "küp qəbirlər" deyilirdi.

MƏCMƏYİ

Misdən hazırlanmış və diametri 1 metrədən çox olan bu dairəvi məcməyilər Azərbaycan mətbəxinə geniş istifadə olunurdu. Onlar əsasən plov, xingal və s. xorəkləri süfrəyə gətirmək üçün idi. Məcməyilərin alt hissəsi naxışsız olurdu. İçi və kəmərlərlə düzəldilmiş qıraqları müxtəlif milli naxışlarla bəzədilirdi.

NEHRƏ

Azərbaycan ailəsinin mətbəxinə nehrə mühüm yer tuturdu. O yağ hazırlamaq üçün işlədilir. Onun tarixi də çox qədimdən başlanır. Nehrənin ağac, dəri və gil növləri olmuşdur. Gil nehrələr hələ eradan əvvəl IV-III minilliklərdə işlədilmişdir. Ən qədim gil nehrələrlə müasir nehrələrin quruluşunda ciddi fərq yoxdur. Azərbaycan tarixçilərinin verdikləri məlumata görə Azərbaycanın Gültəpə, Babadərviş, Qəbələ, Sarıtopa, Mingəçevir, Qaratəpə və s. arxoloji abidələrindən çoxlu gil nehrələr tapılmışdır.

Nehrə Azərbaycan məişətində bu gün də işlədilir.

EVİN ƏN QİYMƏTLİ YARAŞIĞI

Azərbaycan
Dövlət Xalça və Xalq
təbiiqi sənət muzeyi.
Ekspozisiyadan fragment. 1981.

"İslimi". 1964

XIX əsr Azərbaycan ailəsinin evinin içi.

Bədii süjetli xalça. Təbriz.

Xalçaçılıq sənəti nə vaxtdan məlumdur? Bu suala dolğun və ətraflı cavabı Azərbaycanın xalq rəssamı, dövlət mükafatı laureatı, əməkdar incəsənət xadimi, görkəmli xalçaçı-alim Lətif Kərimovun uzun illərin gərgin, səmərəli axtarışları, böyük tədqiqatı nəticəsində yaratdığı monumental əsərində - "Azərbaycan xalçası" (II cild) kitabında tapmaq olar. Lətif Kərimov yazır ki, ulu nənlərimizin sevimli məşğuliyyəti olan xalçaçılıq sənəti Yaxın Şərq ölkələrindən daha əvvəl yaranmış və inkişaf etmişdir. Qadın, qız və

gəlinlərimizin toxuduqları əlvan palazlar, kilimlər, xurcunlar, çuvalar və digər məişət xalça məmulatları öz qədimliyi, gözəlliyi, rəngarəngliyi, keyfiyyəti ilə Şərqdə, sonralar Avropada məşhur olmuşdur, xüsusilə Təbriz xalçaları. Əsrlərin yadigarları olan həmin sənət nümunələri dünyanın ən məşhur İstanbul, London, Nyu-York, Berlin, Ankara, Afina, Peterburq, Buxarest, Moskva, Tbilisi, Bakı və başqa muzeylərində saxlanılır.

Xalçaçılıq sənətinin yaranması və inkişafı əsasən qadınların adı ilə

bağlıdır. Azərbaycan qadınları əsrlər boyu öz gözəl hissələrini, fikirlərini, arzularını, xatirələrini, sevinclərini, hətta qəmli anlarını əlvan naxışlarla xalçalara, palazlara, kilimlərə köçürmüş, böyük sənətin qüdrətilə yaşatmışlar.

Xalça məmulatları Azərbaycan evinin, Azərbaycan ailəsinin ən qiymətli, ən lazımlı əşyası sayılmış, qızlarımızın ən qiymətli cehizi, evlərimizin istiliyi, rahatlığı, xeyir və kədərli günlərimizin üz ağardanı, həm də mənzillərimizin yaraşığı, bərbəzəyi olmuşdur.

NƏNƏLƏRİMİZİN ZİNƏTLƏRİ

boğazaltı

alımı A.Raun arxeoloji qazıntıları zamanı Azərbaycan ərazisindən tapılmış maddi-mədəniyyət abidələrimizin tarixinin başlanğıcını tunc dövründən, yəni eramızdan əvvəl IV minillikdən olduğunu qeyd edir.

Azərbaycan alimlərinin etnoqrafiyaya aid tədqiqatlarında, "Azərbaycan etnoqrafiyası" (1988, c.1) kitabında deyilir ki, antik və orta əsr abidələrindən tapılmış geniş çeşiddə qızıl, gümüş məmulatı – qızıl, sırğa, alınlıq, birçək asmaları,

boyunbağı, zəncirə, telbasan, biləzik, toqqa və libas bəzəkləri bu dövrdə Azərbaycanda zərgərlik sənətinin texniki cəhətdən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdığını əks etdirir. (s.372).

Əsrlər boyu insan gözəlliyinə xidmət edən, onun məişətinə rəvnəq verən zər-zivərin əsas kütləsini qadın zینətləri təşkil edirdi. Qadın zینətləri arasında baş bəzəkləri (cıçığıta) üstün yer tuturdu.

Məhəlli zərgərlik mərkəzlərində "dingə" (Qazax), "cıqqa" (Gəncə, Muğan) və s. adlarla adlanan tac

sırğa

sırğa

qolbağı

piyalə zəng

zəmanəmizdəki gəlib çıxmış baş bəzəklərinin ən qədim növlərindən olmuşdur. Kübar qadınlar, həmçinin tacirlər əhli arasında dəbdə olan tac əsasən toy-nişan zینəti sayılırdı. Tac həmçinin vaxtı ilə hakimiyət rəmzi kimi, hökmdar geyiminin zəruri ünsürü idi.

...Zərgərlik sənətində zینətin bəzək dekorunun ön plana çəkilməsi ənənəsi sonralar baş bəzəyin "alınlıq", "başlıq", "qabaqlıq" (Qərbi Azərbaycan), "cütqabağı", "gəlintac" (Şirvan, Abşeron), "qarabatdağ" (Naxçıvan), "arışqın" (Ordubad), "təşək-qabağı" və s. adlarla geniş yayılmış xüsusi növləri yaranmışdı.

Baş bəzəklərinin bir qismi (Məsələn "qarmaq") çalına və örpəkləri ("bonara", "sarəndaz") bərkitmək, müəyyən hissəsi isə ("telbasan", "birçəklik", "qüllaba", "ərca") saçın

sırğa

hərüyə gəlməyən cığa və birçəyini yığıb səliqəyə salmaq məqsədi güdmüşdür.

"Sırğa" və "tana" kimi adlarla məşhur olan qulaq bəzəklərinin çox geniş çeşidi (üçdüymə, beşdüymə, qırxdüymə, satıl, buta, badami, aypara, ayılduz, heydəri, piyalə-zəng və s.) yaranmışdı.

Boyun bəzəkləri qızıl və qiymətli daşlardan (inci, mərcan, mirvari,

kəhrəba və s.) olmaqla iki növbədə düzəldilirdi.

Qızıl boyunbağlarının forma, quruluş və naxış xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən seçilən müxtəlif tipləri: həməyil, heykəl, aypəfək (Qazax), hil, arpa (Bakı), çəçək (Naxçıvan), xırtdəlik (Gəncə, Naxçıvan), məjdüyə (Salyan) yayılmışdır.

Məhr-məhəbbət rəmzi, əhd-peyman rəmzi kimi meydana çıxmış üzüklərin qaşlı və qaşsız olmaqla hər iki tipi vardı. Firuzə, yaqut, zümrüd, ləl, bülür, əqiq, kəhrəba qaşlı üzüklər xüsusilə cavahirsazlığın meydana gəlməsindən sonra geniş yayılmışdı.

Ağır zینətlər arasında daxil olan bel bəzəkləri: qızıl (zər) kəmə, mina və ya gül belbağı, saltoqqa, təkbənd qədimdən dəbdə olmuşdur.

A. Mustafayev, "Azərbaycan etnoqrafiyası", B.1988, c. 375-376.

toqqalar

GEYİMİN TARİXİ HAQQINDA NƏ BİLİRSİNİZ?

Bəşər tarixinin Neolit dövründə insanlar yavaş-yavaş yabani bitkilərin liflərindən hörməyi, ayırmayı, toxumağı öyrənməyə başlamışlar. Əkinçiliyə keçid və heyvandarlığın inkişafının başlandığı dövrdə insanlar artıq mədəni bitkiləri əkilib-becərməyi öyrənmişlər. Onlar kətanı, çətinəni, pambığı, yunu, ipəyi öz məişətlərinə daxil etmişdilər.

İnsanlar iqlim şəraitinə görə, istidən, soyuqdan, qardan, çovğundan, küləkdən qorunmaq üçün müxtəlif geyimlər yaratmışlar. Şimal ölkələrində, Sibirdə ən çox xəz və xam dəridən hazırlanmış geyimlər mövcud imiş.

Orta, Mərkəzi və Şərqi Asiya xalqlarında düyməsiz, qabağı açıq xəlt üstünlük təşkil edirdi.

Qədim misirlilər, romalılar, yunanlar uzun müddət bədənə sarınan parçadan (xlamida, peplos, toğa) geyim məqsədilə istifadə etmişlər.

Geyim insanın təsərrüfat həyatı və məişətilə sıx bağlı olmuşdur. Məsələn, qədim türklər həyatlarının çox hissəsini at belində, yürüşlərdə keçirdikləri üçün həm kişilərə, həm də qadınlara aid yüngül, rahat geyimlər (enli tuman, şalvar, ipəkədən tikilmiş köynək, arxalıq və s.) icad etmişlər.

İllər, qərinələr, əsrlər keçdikcə cəmiyyətin inkişafı prosesi geyimin məzmununa və mahiyyətinə təsir etmiş, kişi, qadın, qız geyimlərində müxtəliflik yaranmışdı. İnsanların mədəni həyatı, dini və məənəvi baxışları, adət-ənənələri geyimlərində öz əksini tapmış, bayram, toy, mətəm paltarları meydana çıxmışdı.

Etnoslar, tayfalar, xalqlar formalaşdıqca milli mahiyyət daşıyan xalq-milliy geyimlər yaranmağa başlamışdı.

Qədim türklər öz iqtisadi və siyasi mövqeyini möhkəmlətdikdən sonra Asiya ilə Avropa arasında böyük ipək yolu açılmış, neçə-neçə xalqların məişətində, həyatında Çində istehsal olunan ipək geniş yer tutmuşdu. Vizantiyada ipək hətta qızılə bərabər hesab edilirdi. İpək parçadan geyimlər, baş örtükləri, hətta dövlət bayraqları hazırlamaq dəb halına keçmişdi. Bu işdə türklər xüsusilə fərqlənirdilər. Lakin ipək parça hamıya müəssər olmurdu. İpəkdən ən çox saray xanımları, əyanlar, dövlətli adamlar istifadə edə bilirdilər.

Hər bir xalqın milli qadın geyimlərinin özünəməxsusluğu və gözəlliyi vardı. Azərbaycan, gürcü, osetin, kabardin, çərkəz və b. Qafqaz xalqları qadınlarının geyindikləri uzun paltarlar, enli tumanlar yaraşığı

və estetik baxımdan gözəl olmaları üçün zərli və gümüş gülbətin, tokəlduz tikmələri, üzərində yazıları olan gümüş sikkələrlə bəzədilirdi.

Orta Asiya qadınlarının milli geyimləri üçün didəndən aşağıya qədər uzun köynək, enli şalvar və başlarına qoyduqları arakçın və qadın örtükləri səciyyəvi idi.

Tumanın və xalətin üstündən geyilən qofta və köynək üst paltarları kimi Çin, Koreya, Monqol və digər Asiya xalqlarının milli qadın geyimləri idi. Hind və digər Asiya qadınları üçün sarı, puşt qadınları üçün pathiki, paroni geyimləri namus, hörmət rəmzi daşıyırdı.

Qadın geyimlərində milli naxışlardan, bəzəklərdən istifadə etmək bir çox xalqlarda adət-ənənə halını almışdı. Bu, xüsusilə slavyan xalqlarında qabarıq görünür.

Ölkələr arasında iqtisadi, mədəni əlaqələrin yaranması nəticəsində xalq-milliy geyimlər getdikcə sadələşir, müasir mədəni dünyanın tələblərinə cavab verən yeni-yeni geyim dəbbləri meydana çıxırdı. Xalqlar geyim məsələsində bir-birindən yərinir, öz adətlərinə, həyat tərzinə münasib olanlarını seçib götürürdülər.

Yaxşı, gözəl, zəngin geyinmək həyat tələbatı kimi yeni modaların yaranmasına səbəb olurdu. XI-XIV əsrlərdə

Alman

Meksika

Özbək

Rus

Qərbi Avropada fransız, sonralar fləmand, burqund, XVI əsrin ikinci yarısından ispan, XVII əsrin ikinci yarısından sonra yenə Fransanın siyasi və mədəni təsiri güclənəndə Qərbi Avropa fransız saray əyanları sayaqı geyinməyə başlamışdılar. Bu dövrdə fransız modası geniş yayılmışdır. Avropada milli geyim getdikcə sıradan çıxmağa başlamışdır. XVIII əsrdə Fransa burjuva inqilabından sonra geyim dəbblərində sadələşmə prosesi getmişdir. XVIII əsrin sonu-XIX əsrin əvvəllərində geyimdə antik dəb yenidən güclənmişdir.

Lakin Şərqdə, xüsusilə Çin, Koreya, Yaponiya, Hindistan, ərəb ölkələrində, türk dünyasında, o cümlədən Azərbaycanda milli geyimlər xalqların həyat tərzində qalmışdır.

Hazırda planetimizin hər yerində ümumdünya geyim dəbi geniş yayılmış, qadın və kişi geyim modaları tez-tez dəyişərək yeniləri ilə əvəz olunur.

Türk

ORTA ƏSR AZƏRBAYCAN GEYİMLƏRİ

Qədim tarixə malik olan Azərbaycan xalqının hər əsrdə özünəməxsus geyim mədəniyyəti olmuşdur. İllər, qərinələr, əsrlər keçdikcə cəmiyyətin inkişafı prosesi geyimin məzmununa və mahiyyətinə təsir etmiş, kişi, qadın, qız geyimlərində müxtəliflik yaranmışdı. İnsanların mədəni həyatı, dini və məənəvi baxışları, adət-ənənələri geyimlərində öz əksini tapmış, bayram, toy, mətəm paltarları meydana çıxmışdı.

Səfəvilər hakimiyyəti dövründə (XV-XVII əsrlər) Azərbaycan mədəniyyəti daha da inkişaf etmişdir. Poeziya, musiqi, miniatur rəsəmligi, memarlıq, naqqaşlıq, xalçaçılıq və xalq sənətinin bir çox sahələrində sənətkarlarımız dünya şöhrətli əsərlər yaratmışlar. Bu dövrdə Azərbaycanın mədəni həyatında çox yeniliklər olmuşdur. Onlardan biri də geyim mədəniyyətidir. Bu dövrün geyim mədəniyyəti öz əlvanlığı, zənginliyi və gözəlliyi ilə başqa xalqların geyimlərindən fərqlənmişdir.

Tarixçi alim N. İshaqi 1974-cü ildə "Elm və həyat" jurnalında "Orta əsr Azərbaycan geyimləri" adlı məqaləsində bu haqda ətraflı bəhs etmiş, maraqlı məlumatlar vermişdir. Bunların müasir oxucularımız üçün maraqlı olduğunu nəzərə alıb, həmin məqalədən bəzi yerləri iqtibas edirik.

"XV əsrin ortalarında səfəvilər öz tərəfdarlarını başqalarından fərqləndirmək üçün xüsusi paltar forması təyin etdilər. Sultan Heydər Səfəvinin 1456-cı ildə tərtib etdiyi bu formaya görə, kişilər qırmızı mahuddan kürə seqməti (kürəni müstəvi ilə kəsədikdə alınan iki hissə) şəklində tikilmiş və yaşıl qaytanlarla 12 hissəyə bölünmüş papaq qoymalı idilər. Həmin qırmızı papaqla əlaqədar olaraq, səfəvilər və onların tərəfdarlarını qızılbaş adlandırmağa başladılar. Bu formadakı qırmızı rəng IX əsrin əvvəllərində - Babək dövründə azərbaycanlıların ənənəvi üsyankarlıq rəmzi idi.

Papaqlardakı yaşıl rəng azərbaycanlıların zərdüştlik dövründən saxladıkları ənənəvi əlamət olub, ölkəni yaşllaşdırmaq fikrini göstərirdi. Papağın 12 hissəyə bölünməsi isə şeyliyin rəmzi idi".

Ərəb

Misir

Roma

Fransız

İngilis

MİLLİ GEYİMLƏRİMİZ

Şəki. XIX əsr

Şamaxı. XIX əsr

Geyim qədim insanların ən böyük kəşflərindən biridir. O nə vaxt, harada kəşf olunmuşdur? Bunu demək çətindir. Amma arxoloji qazıntılar zamanı tapılmış sümük iynələr uzaq-uzaq keçmişlərdə, yəni paleolit dövründə artıq ibtidai insanlar heyvanların dərisindən özərlərinə geyimlər tikmişlər. Ədədlərimiz də elə o vaxtdan öz zövqlərinə, biliklərinə görə müxtəlif geyimlər icad etmişlər. Onlar kətdikə katanı, çətinəni, pambığı, yunu, ipayı öz məişətlərinə daxil etmiş, bəşər sivilizasiyasına öz töhfələrini vermişlər.

Azərbaycan xalqının məişətində yun, pambiq, katınlı yanaşı ipək də mühim rol oynamışdır. Ulu nəvələrimizin geyindikləri paltarların, baş örtüklərinin əksəriyyəti ipəkdən olmuşdur. Bu cəhətdən Gəncə, Təbriz, Şəki ustalarının toxuduqları al-əlvan kəlağayılar xüsusi yer tuturdu. Tarixi mənbələr göstərir ki, Azərbaycan ustalarının tikdikləri köynəklər, arxalıqlar, corablar, müxtəlif baş örtükləri öz zərifliyi, milli koloriti və gözəlliyi ilə göz oxşayırdı. Bunlar xalqımızın yüksək zövqündən xəbər verir. Bunlar həm də nadir sənət nümunələri idi. Bu sənət inciləri bu gün dünyanın bir sıra muzeylərində ən qiymətli eksponatlar kimi nümayiş etdirilir. İndi bu geyimlər dəbdən düşsələr də, bizim həyat və məişət tariximizdən qalan yadigarlardır. Onlar xalqımızın ulu keçmişini, mədəni səviyyəsini, zövqünü, istedadını əks etdirən dəlil-subutlar kimi böyük əhəmiyyətə malikdirlər. Gənclərimiz və gələcək nəsillər bunları bilməlidirlər. Bu məqsədlə ASE-dən həmin sənət incələrinin bir qismi haqqında məlumat veririk.

Rəqqasə Nisa xanım

Qarabağ. XIX əsr

KƏLAĞAYI

İpəkdən hazırlanan bu gözəl baş örtüyü əsrlər boyu nəvələrimizin, qız-gəlinlərimizin, analarımızın abır-haya, izzət-öhrəti olmuşdu. Gəncə, Təbriz, Şamaxı, Şəki, Başqal kəlağayları vaxtılıq dünya şöhrəti qazanmışdı. Onları həm keyfiyyətinə, həm də əlvan naxışlarına görə harada istehsal olunduğunu ayırd edərdilər. Bu kəlağaylar basmanaxış üsulu ilə həndəsi və nəbatəti ornamentlərlə bəzədilirdi.

Qadınlar öz yaş xüsusiyyətlərinə görə bu kəlağayları həvəslə örtürdülər. Yaşlı və qoca qadınlar kəlağayını çalma bağlayır, qız-gəlinlər isə ondan örpək kimi istifadə edirdilər.

Kəlağayı qadını daha da gözəl göstərirdi.

ARXALIQ

Ədədlərimizin geyindikləri arxalıq milli geyimlərimizin içində mühüm yer tuturdu. Arxalığın kişi və qadınlar üçün növləri vardı. Kişi arxalıqlarının beli büzməli, əyəyi dirsəyə, döş hissəsi boğaza qədər olur və düymələndir. Arxalığın geyinmək qaydası da vardı. Cavanlar arxalığın üstündən qayış, yaşlılar isə qurşaq bağlayardılar.

Qadın arxalığı gödək və yaxası açıq olurdu. Öndən 3-5 düymə ilə düymələndir. Qadın arxalığı məxmər, tirmədən, müxtəlif bahalı parçalardan tikilir, yaxası qızıl buta və gümüş sikkələrlə bəzədilirdi.

Uşaqlar üçün də yaraşıqlı arxalıqlar tikilirdi.

İndi bu geyimlər dəbdən düşmüşdür.

DON

Bu söz bu gün də işlədilir. Amma bu gün geyilən donlar keçmişdə geyilən donlardan xeyli fərqlənir. Keçmişdə kişilər üçün də üst paltar

kimi don tikilirdi. Xüsusilə Abşeronda arxalıq tipli kişi geyimləri don adlandırılırdı. Sonralar don geyim adı qadınlara aid edilmişdir. Al-əlvan, güllü parçalardan tikilən qadın donları milli qadın paltarları kimi Azərbaycanda geniş yayılmış, cürbəcür biçimli növləri yaranmışdır. Uzun atəklili və gödək tikilən, əsasən üç hissədən-bədən, atək və qol hissələrindən ibarət olurdu. Bel hissəsi büzməli və büzməsiz tikilirdi.

KÜLƏCƏ

Azərbaycan Ensiklopediyasında və digər mənbələrdə Küləcə haqqında deyilir ki, bu qadın üst geyimi qadın arxalığının bir növüdür. O əsasən Naxçıvanda, Gəncədə, Şuşada, Şəkidə yayılmışdır. Abşeronda ona don deyilirdi. Küləcə bahalı, qalın parçalardan – məxmərdən, tirməşaldan, xarə və zərxaradan tikilirdi. Astarı satın və çitdən olurdu. Küləcənin yaxası, bel kəlağı, əyəyi, biləkəyi çox vaxt güləbətin, muncuq, pilək və s. tikmələrlə bəzədilirdi.

Şəki mahalında ətraflarına ensiz xəz köbə tutulduğundan Küləcə "Xəz küləcə", yaxud "əsmək" adlanırdı.

NİMTƏNƏ

Buna bir çox yerlərdə candonu da deyirdilər. Hazırda Xaçmazda, Qubada bu söz geniş işlədilir. Nimtənə qısa və ya uzun qollu gödəkədən ibarət ənənəvi qadın üst geyimidir. Ona ləbbədə və ya çəpəknə də deyilir. Gündəlik geyilən Nimtənə yun və pambiq parçadan, mərasim üçün isə məxmərdən, daray və tirmədən tikilirdi. Nimtənənin atəkləri zövqə görə bəzən qızıl, gümüş düymələr, yaxud zərif bəftalılarla bəzədilirdi. Bu geyim növü Azərbaycanda, İranda və yaxın Şərqi ölkələrində geniş yayılmışdır.

XÜSUSİ PALTAR FORMALARI

"Hərbi qulluqçular qıvrıq olmaq üçün qolu dar komarçin geyinir, bel-lərinə kəmərlər bağlayır, atəklərini bel-lərinə salır və xüsusi qullabla bərkidirdilər. Onların şalvarları dar, corabları uzunboğaz, ayaqqabıları isə çəkmə idi..."

Qazılarda teləki (cıqqalı) və taclı ammalər, bir qat qurşaqla bağlanan uzun və gen donları, qolları xeyli gen olan arxalıqlar, ayağın topuğunda büzülmüş lifəli (bağlı) uzun və gen şalvarları və nələyn ayaqqabıları var idi.

Fəhlələr ağ mitqaldan hazırlanan və dizdən bir qarış aşağıya çatan qısa, bağlı şalvar (tuman), yaşıl və göy qadəkdan tikilmiş büzümlü arxalıq geyirdilər. Keçədən hazırlanmış yarımkonus formasında börk (papaq) qoyurdular...

Qadın geyimləri. XVI-XVII əsrlərdə qadınların paltarları uzaq keçmişdə və orta əsrlərə nisbətən sadə və yığcam idi. Zadəgan qadınları ilə digər qadınların geyimləri əsasən parçanın növü ilə fərqlənirdi. Zadəgan qadınları ipək, məxmər, tirmə, şal, atlas, qanovuz, xara, zərli inə yun parçadan paltar geyindirilər. Az varlı qadınlar isə şilə (xam ipək tulantıları və ipdən toxunan yumşaq parça), kətan, pambiq, qaba yun parçadan libas geyir, qonaqlıq və toy-bayram paltarlarını (yələni) məxmərdən hazırlayı, ətrafına zəncirə tikirdilər.

QADIN PALTARLARI

Bütün varlı və orta varlı ərli qadınlar başlarına nim-tac (yarımtac) və ya tiyar adlanan üçbucaq şəklində tac qoyur, onu lentlə bağlayırdılar. Tiyar qadının ərli olduğunun əlaməti idi. Buna görə qızlar tiyar qoymur, saçlarını üzərinə mirvari və muncuq-

dan naxış salınmış lentlə bağ-layırdılar. Kəndli qadınlar və əmək-lə məşğul olan şəhər qadınları ətrafına zəncirə tikilmiş araçqın qoyur, onun üstündən örpək örtürdülər. Örpəyin ucları qadının çiyinə düşürdü. Kəndli ərli qadınlar cavan ikən bur-nunun üstünə qədar, yaşlı qadınlar isə ancaq ağzının üstünə yaşmaq tu-turdular. Qızlar yaşmaq tutmazdılar".

GEYİMİZƏ FİKİR VERİRİKMI?

Qədim mədəniyyətə malik olan xalqımız həmişə ge-yimə fikir vermiş, ona abır, ismət qoruyucusu kimi yanaşmışdır.

Ata-babalarımız, xanım-xatın nəvələrimiz bayağı, zövqsüz geyim-lərə həmişə mənfi münasibət bəsləmişlər. Atalarımız çox gözəl de-mişlər: gözəllik ondur, doqquzu don-dur. Bu təbiidir ki, geyim insanı daha da gözəlləşdirir. Qız gəlin-lərimiz, qadınlarımız yüksək zövqlə geyinib şəhərə çıxanda adamın ürəyi açılır. Kənardan baxan hər bir əcnəbi bizim qadınların necə tərəqqi etdik-lərini, yüksək intellektual səviyyəyə çatdıqlarını görüb heyran olurlar.

Geyim hər bir insanın daxili aləminin, mədəni səviyyəsini əks et-dirən bir güzgüdür. Ona görə hər bir qız, gəlin, qadın öz geyiminə fikir verməlidir. Geyimdə yaş həddi, boy-buxun, bədən quruluşu, dərinin rəngi nəzərə alınmalıdır.

Lakin həyatda bir çoxları bu cə-hətlərə fikir vermirlər. Xarici mallara uyub, yaraşdı-yaraşmadı əyinlərinə geyinirlər. Bəzi qadınlar yaşlarına uyğun paltar seçə bilmirlər. Bir də görürsən ki, kök bir qadın parlaq rəngli, süni parçadan tikilmiş dar, gödək paltar geyinib işə və ya şəhərə çıxır. Bir geyim ki, başqalarında ikrah hissi oyadır, səbblərə toxunur, gözəlliyi pozur, deməli qəbahətdir.

Geyimdə də ədəb-ərkan gözlə-nilməlidir. Son zamanlar küçələrdə, metro keçidlərində xırda alverlə məşğul olan qadınlara çox rast gəlik. Onların geyimi, rəftarı, davranışı, danışığı adamı narahat edir, səbə-lərinə toxunur. Bu qadınlar, cavan qızlar əyin-başlarına fikir vermirlər, pinti və tör-töküntü içində səhərdən axşamədək öz alveri ilə məşğul olurlar. Elə bil qaraçı köçü düşüb. Halbuki onların qazancı bizim ziyalı və mütəxəssis qadınlarımızın əmək haqqından xeyli çoxdur. Səhbət kasibçilikdə və ya varlı olmaqda deyil. Səhbət mədəni səviyyədə, zövqdə, səliqə səhmandadır.

Hər dəfə küçələrdən, metro və yeraltı keçidlərdən keçərkən bu acı mənzərəni görəndə adamın ürəyi ağrıyır. Axı bu bəbərci mənzərə şəhərimizin gözəlliyini pozur, xalqımızın mədəni-əxlaqi düşüncə-sinə ziyan vurur. Əvvəllər kişilərimiz də, qadınlarımız da səliqə sahmana, geyimə, ədəb-ərkanə fikir verirdilər. İndi onlara nə olub?! Axı, hər bir qız-gəlinin, qadının isməti, nəcabəti, mərifəti, mədəniyyəti xalqımızın baş ucalığı, milli simasıdır.

AZƏRBAYCAN ZİYALILARININ GEYİMLƏRİ

GEYİM İNSANIN DAXİLİ ALƏMİNİN, ZÖVQÜNÜN AYNASIDIR

Geyim insanı daha da gözəl-ləşdirir. Azərbaycan ziyalı-ları geyim mədəniyyətinə həmişə fikir və diqqət vermişlər. Onlar yaşadıkları dövrün dəblərinə uyğun gözəl, səliqəli geyinmişlər.

Xalqımızın mədəni səviyyəsini əks etdirən bu geyimlər öz harmonik gözəlliyi, milli çalarları, koloriti, zərifiyi ilə bu gün də diqqəti cəlb edir. Rassamlarımız əsərlərində, modelerlərimiz, dərzilərimiz öz əl işlərində, aktyorlarımız kino film-lərdə, teatr tamaşalarında bu milli və Avropa geyim dəblərindən istifadə edirlər. Məsələn, keçən əsrin 60-cı illərində görkəmli yazıçımız Qılman İlkin (Musayev) "Yenilməz batalyon" kino-filmində ziyalı və zadəgan qadınlarımızın obrazını, geyim tərzini əks etdirmək üçün mənim "Azər-baycanın mərifətpərvər qadınları" adlı albomundan bir neçəsinin foto şəklini istəmiş və çəkiliş zamanı on-lardan istifadə olunmuşdur.

Bu topluda da ziyalılarımızın müxtəlif dövrlərdə geyindikləri ge-yimlərin bir neçəsinin nümunəsini veririk.

Məhsəti Gəncəvi

Sara xanım Vəzirova

Sitarə xanım Qacar

Məryəm xanım həyat yoldaşı
M. Mustafayevlə

Xurşid Banu Natəvan

Gövhər xanım Qaziyeva

N. Nərimanov ömür yoldaşı
Gülsüm xanım

Ü. Hacıbəyov həyat yoldaşı
Məleykə xanım

F.B. Kəçərli arvadı
Badişabə xanım

Gövhər xanım Qayıbova

Həsən bəy Ağayev

Zibə xanım Qayıbova

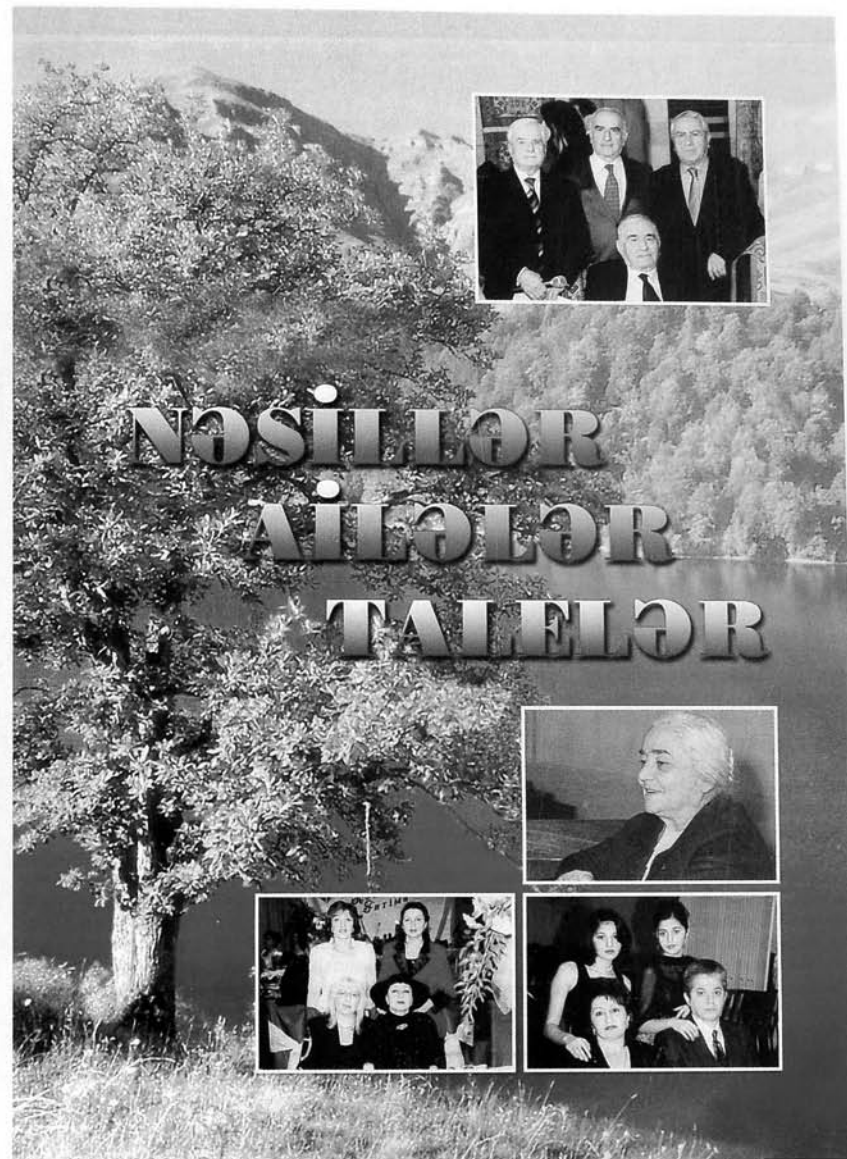
Səkinə xanım Axundzadə,
Rəhilə xanım Hacıbəyov,
Şəfiqə xanım Əfəndizadə

Qeysər xanım Kaşiyeva

Şəfiqə xanım bacı Səida
Şeyxzadə ilə

NƏSİLLƏR AİLLƏR TALEMLƏR

“AĞ LƏKƏLƏR”İN QARANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

Tariximizdə “ağ ləkələr”. Nədir bunlar?! Poetik fikirdir?! Yox! Yox! Nə qədər orijinal görünsə də, tutumlu səslənsə də, bu sözlərin arxasında çox acı mətləblər var. “Ağ ləkələr” gözümlə baxa-baxa, qulaqlarımız eşidə-eşidə, ağılimız kəsə-kəsə keçmişimizə, məna-viyyatımıza, başı min müsibət çəkmiş xalqımıza, mənəvi və maddi sərvətlərimizə öz əllərimizlə çaldığımız baltalardır. Onların səsi, harayı indi eşidilir, aşkarlıq işığında görünür.

“Ağ ləkələr” tariximizin yazılmamış səhifələridir, neçə-neçə insanın, ailənin qara taleyidir. “Ağ ləkələr” ürəkləri sıızdaya-sıızdaya üni arşa dayanan bu gəlimli-gedimli dünyadan nigaran köçmüş nəslərimizin, analarımızın göz yaşlarıdır.

Haradan, nə vaxtdan başlanıb bu ləkələr?!

Duyub-düşündüklərimi, bildiklərimi, tarix səhifələrində rast gəldiyim faktlar və ötən illərin ictimai-siyasi burulğanlarından çıxmışların canlı yaddaşlarından eşitdiyim, dərk etdiyim söyləmələr əsasında qısaca yazmaq istəyirəm.

“Ağ ləkələr” in tarixi çox-çox uzaqlarda gəlir. Ancaq onun ən qanlı səhifələri 1920-ci ilin 28 apreliyindən başlanır. Sözdə, şüarda azadlıq hayqıran XI qırmızı ordu Bakıya ayaq basan kimi başda ayrı burun A. Mikoyan olmaqla erməni xislətə cana gəldi. “Qrab nedəlyə” (həftə soyğunçuluğu) deyilən ilk ağıla sığmaz tədbir keçirilməyə başlandı. Əli silahlı əsgər və matroslar yeni hökumət adından ziyalı ailələrinə soxulub onların var-yoxunu, evini müsadirə (zəbt) edirdilər. Bu zorakılığa və təhqirə dözməyən Bakının qeyrətli milliyonçularından Murtuza Muxtarov

sarayına soxulan iki atlı əsgəri və özünü tapanca ilə vurub öldürdü. Onun sevimli ömür yoldaşı, zadəgan nəslindən olan Liza xanım gözü yaşlı vətən torpağını tərk edib, böyük çətinliklərlə İstanbula üz tutdu.

Öz sözlərinə xilaf çıxan canılar Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaradıcıları-vətənin qeyrətli oğulları Nəsim bəy Yusifbəyovu, Xudadad bəy Rəfibəyli, Usmayıl xan Ziyatənovu, Fətəli xan Xoyskini, Həsən bəy Ağayevi, Gəncə üsyanının qəhrəmanları-Azərbaycanın milli ordusunun general-mayoru Əmir Kazım Mirzə Qacarı, Həsən Hacı Adıgözləovu, Məşadi Məhəmməd Adıgözləovu, Təpədaşlı Cəbbarı, görkəmli maarifçi Firudin bəy Köçərlini, Mirzə Abbas Abbaszadəni və başqa ziyalıları qətlə yetirdilər.

Üsyan zamanı 12 min nəfərdən artıq Gəncə əhalisi (uşaq, qadın, qoca) məhv edildi. Ermənilərin quduzlaşması daha ağır faciələrə səbəb oldu. Onlar açıq-aşkar özəllərini quldur kimi aparırdılar. Rus əsgərləri ilə birlikdə Gəncədə talan edilməmiş bir ev belə qoymadılar. Onlar xüsusilə Azərbaycan hərbiçilərinə, zabitlərinə qəddarlıq göstərirdilər. A.Mikoyan Azərbaycanın görkəmli generalı S.B. Mehmandarovun və Ə.A. Şıxlinskiyin güllələnəsinə çıxırdı. Lakin bacarmadı, arzusu ürəyində qaldı. N. Nərimanovun sayıları nəticəsində onlar salamat qaldılar.

X. Bayramovun “Gəncə üsyanı-20” (B. 2010) kitabında erməni əxlaqını, mənəviyyətsizliyini göstərən bir fakt da adımı qəzəbləndirməyə bilmir. Həbsxanada ermənilər ağ saçlı, dünya şöhrətli Səməd bəy Mehmandarovla vəhşi kimi rəfdar edirdilər. Ona tualet süpürməyi əmr edəndə həbsdə olan

gəncə zabitlər “bu işi biz görürük” deyib irəli çıxırdıqda erməni hərbi növbəti həyasızcasına demişdi: “Qoca, saqqallı olsa da, Mehmandarov süpürməlidir”.

Buna nə ad vermək olar?

Bələ əxlaqi mühitdə-1921-ci ildə 48 min nəfər qırmızı terrorun qurbanı oldu. Həmin il 12 general, 27 polkovnik, 400-ə yaxın zabit öldürülmüşdü. (cəh.84)

Bu vəhşiliyi görən xalq bolşeviklərin arxasınca gedə bilirdimi?! Gəncə üsyanı millətin oğullarını mübarizəyə ruhlandırır. Həmin müdhiş dövrdə üsyan dalğası Zaqatala və Qarabağda da yayıldı...

Bax elə həmin ilk həftədən nə qədər ziyalı təqibə məruz qaldı. Bu haqsızlığa, zorakılığa dözməyən çoxları başını götürüb yad ölkələrə qaçmağa məcbur oldular. Öz isti ocağını, ev-eşiyini tərk etməyənlər isə siyasi şöbələrə çağırılıb sorğu-suala tutuldu. Həbslər başlandı. Bu hadisələrdə cildini tez dəyişən erməni satqınları güya bolşevikləşib partiya, sovet və daxili işlər orqanlarına yarımaaraq öz çirkən əməllərini gizli yolla-danoslarla davam etdirir, Azərbaycanın say-seçmə ziyalıların məhvinə çıxırdılar.

Azərbaycan tarixinə qanlı ləkələrin ilk izləri belə düşməyə başladı. Bu fəlakətin geynartısı 20-ci illərin axırları, 30-cu illərin əvvəllərində daha çox eşidildi. Kənddə kollektiv təsərrüfat qurmaq adı ilə neçə-neçə adam ləkələndi siyasi cəhətdən şübhə altına alındı. Yüzlərlə ailə qolçomaq, mülkədar damğası ilə təqib olundu, sürgünə göndərildi.

1937-1938-ci illərdə repressiyanın qarşısı daha da şiddətləndi. Mirlər adama “xalq düşməni”, “vətən xaini”, “əksinqilabçı”, “millətçi”,

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti ölkənin inkişafında xidmət edəcək mütəxəssislər hazırlamaq məqsədilə 100 nəfər gənci xaricdə təhsil almağa göndərmişdi. Lakin 1920-ci il aprel 28-də Azərbaycanda dövlət çevrilişi olduğundan, repressiyanın başlandıqdan onlar vətənə qayıda bilməmiş, talelərinə mühacirət həyatı qismət olmuşdur.

Şəkildə: həmin tələblərin bir qrupu. 1919-cu il.

“pantürkist” və s. qara ləkələr vuruldu. Bu faciələrdə nə qədər ananın, qadının, qız-gəlinin göz yaşları axıdıldı, fəryadları arşa dayandı. Repressiyalar ürəklərə çalın-çarpaz dağ çəkdi. Həmin müdhiş illərdə analar, gəlinlər öz əzizlərini itirdilər. Adlı-sanlı ailələr dağıldı, neçə-neçə nəsilərin kökü kəsildi. Akademik Ziya Bünyadovun dediyi kimi siyasi şöbələrin Naxçıvanda, Qarabağda, Şəkiddə, Zaqatalada, Qubada, Lənkəranda, Abşeronda və başqa yerlərdə yaratdıqları Fövqəladə üçlüklərdə əksəriyyəti təşkil edən erməni 15-20 qədərlik “məhkəmə” qurub minlərlə günəhsiz adamın məhvinə qərar verirdilər.

“Hakimiyyətdə oturmaş dövlət quldur dəstəsi görünməmiş vəhşiliklə Sumbatovun, Borçovun, Gerasimovun, Simmanın, Şərin və onların girovə düşən Qırıqorının, Markaryanın Qalstyanın, Ohanesyanın, Avanesyanın ...əllərlə təxminən 70-80 min Azərbaycan ziyalı-sənayeçisi, alim, yazıçı, artist, müəllim, din xadimi, hərbi, gənc-bir sözlə düşünən beyinlər, qeyri-adi təfəkkür sahibləri bir ucdan məhv edildilər. Hətta bir xarici dil bilən şəxsləri də qırırdılar”. (Z. Bünyadov, “Qırmızı terror”, B. 1993, səh. 4.)

O dövrün siyasi hadisələri yalnız insan qırğını deyil, bütövlükdə xalqımızın varlığına, milli mədəniyyətinə, respublikanın tərəqqisinə məqsədyönlü vurulan zərbə idi. Bu mənəvi zərbəni heç bir ölçü, heç bir rəqəmlə ifadə etmək mümkün deyil. Xalqlar arasında ziddiyyətlərin, düşmənçilik əhval ruyhiyyəsinin güclü olduğu bir vaxtda 1922-ci ildə cənubi Qafqaz respublikalarını bir federasiyada birləşdirilməsi Azərbaycanın müstəqilliyinə vurulan ikinci zərbə deyildimi?! Azərbaycanın Türkiyədəki səfəri İ. Əbilovun dediyi bu sözlərin “bolşevik Rusiyanın müsəlman qarşısına qoymduğu siyasət yeri”dir. İndi özümüzü dərk etməkdə, milli varlığımıza sahib olmaqda heç kas bizə mane ola bilməz.

Əlifbamızın iki dəfə dəyişdirilməsi nə demək idi?! Birinci dəyişiklik (1929) gələcək nəsilləri min illik tarixindən, kökündən uzaqlaşdırmaq deyildimi?! Cəmi on il sonra ikinci dəfə əlifbanın dəyişdirilib kirilə keçilməsi kəmsavaddınlığın yaranmasına yönəlməmişdimi?!

Qədim adət-ənənələr, Novruz bayramının yasaq edilməsi, “Dədə Qorqud”un özəlləşdirilməsi mənəviyyə-

yatımıza, keçmişimizə vurulan böyük zərbə deyildimi?!

Bələ vəziyyətdən istifadə edən mənşəyi məlum olmayan ermənilər xalqımızın əsrlər boyu yaratdıqları milli-mənəvi sərvətlərimizi-musiqimizi, rəqslərimizi, xalçalarımızı, xörəklərimizi, yer-yurd adlarımızı, adətlərimizi özünükiləşdirib bütün dünyada uydurma təbliğat aparıb güya qədim erməni varlığının olmasını sübut etməyə başladılar. Bu qasbkarlıq, işğalçı q b u gün də davam edir.

Nə yaxşı ki, 1992-ci ildə Azərbaycan ikinci dəfə öz müstəqilliyini əldə etdi. Ötən bu illər ərzində yur-dumuz böyük inkişaf yoluna çıxmışdır. İndi özümüzü dərk etməkdə, milli varlığımıza sahib olmaqda heç kas bizə mane ola bilməz.

Bu satırları yazdığım anda ürəyimdə belə bir inam yaranırdı ki, mənim zəhmətkeş, sadə, təvəzökar xalqımın qarşısında yeni işıqlı üfüqlər açılır. Qoy bu müstəqilliyimiz əbədi olsun!

Əziz həmvətənlərim, qoy ağıl, kamal enişli-yoxuşlu həyat yollarında sizə yar olsun. Vətənə, xalqa məhəbbətiniz qolunuza qüvvət, ürəyinizə insanpərvərlik, mərhəmət, alicənablıq hissləri doldursun.

TÜRK ORDUSU NECƏ QARŞILANDI?

Gəncədə görüş. Rəssam: A. Məmmədov

1918-ci il aprelin 9-da Zaqafqaziya Seymi ləğv edildəndən sonra yurdumuzun vətənpərvər oğulları istiqlal uğrunda ayağa qalxdı. Həmin gərgin və mürəkkəb dövrdə əsas vəzifə- Bakı komunasından sonra Bakini ələ keçirmiş eser- menşevik, daşnak və ingilis qüvvələrindən təmizləmək idi. Amma buna güclü ordu qüvvəsi lazım idi. Bax, belə hərc-mərclikdən, ağır siyasi durumdan, vətəni yaxınlaşan fəlakətdən xilas etmək üçün Türkiyəni köməyə çağırmaq zəruriyyəti ortaya çıxdı. Bu fikrə hələ yanvar hadisələri zamanı gəlinmişdi. Həmin vaxt Gəncə Milli Müsəlman Komitəsi, "Gənclik" təşkilatının sədri Nağı bəy Şeyxzamanlı

manlı özünün "Azərbaycan İstiqlal mücadiləsi xatirələri" kitabında qeyd edirdi ki, bu ağır vəziyyətdən bir çıxış axtaran Komitə Gəncədə bir toplantı keçirdi. Burada Nəsim bəy vəziyyəti izah edəndən sonra dedi: "Xalqın qüvvəsi ilə öldürülən zəfərlər göz önündədir. Ancaq Bakı düşmənlərdən təmizlənməlidir. Çünki başsız bədən olmaz və yaşamaz. Bizim qüvvəmiz bu vəzifəni təkcə öz qüvvəsi ilə görə bilməz. Ona görə böyük bir yardıma ehtiyacımız var. Bunu bizə ancaq Osmanlı imperatorluğu edə bilər. İndi qərar qəbul edib, ora bir nümayəndə heyəti göndərək..." Nəsim bəyin bu sözləri alqışlarla qarşılandı. Türkiyəyə

salahiyətli heyət göndərilməsi üçün Milli Komitəyə tam salahiyyət verildi. Ertəsi gün Nəsim bəy mənə dedi: "Nağı bəy, bu ağır və təhlükəli vəzifəni cəndən başqasına verə bilmərəm. Hər yan anarxiya içində, cəbhələr rus əskərləri ilə doludur... Bu çox ağır səfərdir. Ancaq sənə güvənirəm və düşməne asanlıqla təslim olmayacağına əminəm. Hüseməddin bəy də (əsir düşmüş türk zabiti) çoxdan bəridir ki, Türkiyəyə getmək istəyirdi. O da səninlə gedəcək.

Nəsim bəy üzümə baxıb zavab gözləyirdi. Ona dedim: "Nəsim bəy, bu vəzifə milli müqəddəsdir. Tək düşməne deyil, hətta əcəl ilə vuruşub

Nəsim bəy Yusifbəyov

Əlimərdan bəy Topçubaşov

Fətəli xan Xoyski

Nuru paşa

Nağı bəy Şeyxzamanlı

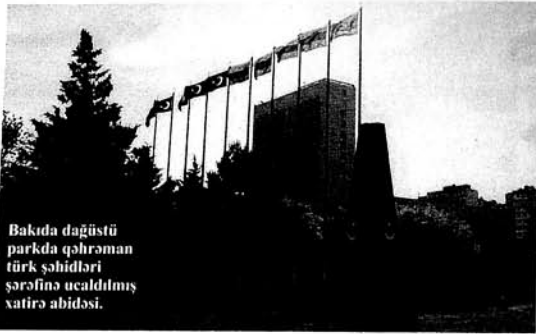
vəzifəni yerinə yetirmədən Allahın Əzrayilinə də can vermərəm, buna əmin olun". (səh.58).

Nağı bəy Türkiyəyə necə getdi? Onu kim yola saldı? Türk ordusu necə qarşılandı?

Bu suallara cavab almaq üçün müxtəlif mənbələrə müraciət etməli olduq. Yazılmayan, yaddaşda qalan maraqlı əhvalatları, xatirələri, Gəncənin nurani qocalarından eşitdik. Gəncənin adlı-sanlı nəsilərindən olan Məşədi Məmməd bəyin ilk nəvəsi,

Türk ordusunun Bakıda qarşılanması, 15 sentyabr 1918.

Bakıda dağıtılış
parkda qəhrəman
türk şəhidləri
şərəfinə ucaldılmış
xatirə abidəsi.

Azərbaycanın əməkdar inşaatçısı, memar Kamal İbrahimovun dediklərini qələmə aldıq: "Babam Ələkbər oğlu Məmməd Hacı Məhəmməd oğlu 1884-cü ildə, onun ömrü yoldaşı, nəvəm Süreyya xanım Həsən qızı 1897-ci ildə Gəncədə dünyaya göz açmışlar. Oğlu İsmayıl və qızı Şökrə xanım arasında iki övladı olmuşdu. Babamın Məşədi Xanım, Süreyya, Sitarə adında üç bağışı və İsrail adında bir qardaşı öləb. İsrailin oğlu Ələkbər cavan ikən vəfat edib. Qızı Ulduz xanım uzun müddət Gəncədə göz həkimi işləyib. Ədilə xanım adında qızı Bakıda yaşayıb, dəmiryolu sistemində işləyib. Füzad Rüstəmov soyadında oğlu Azərbaycan Nəqliyyat naziri vəzifəsində çalışıb. Məşədi Xanımın dörd oğlu: Məşədi Zeynal, Yunis, Ədil, Nadir və Dərbər adında bir qızı olub.

Məşədi Məmməd bəy siyasətdən, dövlət qulluğundan uzaq, Gəncədə hörmət və nüfuz qazanmış, xeyirxah, varlı bir şəxs idi. Onun Gəncə şəhərində pambıq zavodu, xalça fabriki, Türkiyənin İstanbul, Ankara və s. şəhərlərində xalça və parça dükənləri vardı.

Gəncəlilərin ən sevimli istirahət yeri olan Sərdar bəyinin üst tərəfindən

Ozan küçəsində qırmızı kərpicdən tikilmiş iki mərtəbəli yaraşıqlı böyük bir bina onun şəxsi mülkü idi. Yuxarı Hacıkənddə Fətəli xan Xoyskinin şəxsi mülkü ilə yanaşı Məşədi Məmməd bəyin də yay aylarında ailəsinin istirahəti üçün tikdirdiyi mülki vardı. 1920-ci ildə bu mülklər bolşeviklər tərəfindən müsadirə edilmişdir.

Adil xan Ziyadxanov demiş, çar Rusiyası dövründə Azərbaycanın xan, bəy və ziyalıları rəiyyətə daha çox istibdadın zülmü altında əziyyətə idilər. Sovet hökuməti də bu insanları gözümə çıxırdıya saldı. Onları təqib edib, var-yoxunu əlindən aldı, həbs və syrgünlərə çürütdü.

1918. Soyqə yanvar günlərindən biri. Nağı bəy anası ilə vidalaşmış Nəsim bəy və komitə üzvləri ilə görüşməyə gəlmiş. Hüsemməddin bəy də, şair Əhməd Cavad da gəlmiş. Nağı bəy Türkiyəyə Hüsemməddin bəylə "Xeyriyyə cəmiyyəti"nin adı ilə gedirdilər. Bütün sənədlər hazır idi. Gecə yarısına qədər yeyib-içəndən sonra onlar əməl, mübarizə yoldaşları ilə vidalaşmış Gəncə vağzalına getdilər. Nağı bəyi yola salanlar arasında ən yaxın dostu, sonralar qohumu olmuş Məşədi Məmməd bəy də vardı.

Nağı bəy öz xatirələrində yazırdı: "Dostlarımızı, xalqımızı, ölkəmizi təhlükələr içində qoyub qatara mindik. Şəhər saat 8-də Tiflisə çatdıq və dərhal "Cəmiyyəti-xeyriyyə"yə getdik. Cəmiyyətin sədri, doktor Xosrov bəylə görüşüb məqsədimizi dedik. Cəmiyyətin üzvü olduğumuza dair biza sənəd verdi. Bu vəsiqələr ilə bütün Qafqaz cəbhəsini gözbə dolaşmaq səlahiyyətimiz vardı..."

Bələliklə çox qorxulu, üzüntülü səfər başladı. Batuma hərəkət edən qatarlara mülki vətəndaşların minməsinə icazə verilmirdi. Bələ çətinlik qarşısında o, Tiflisdə dəmiryolu müfəttişi olan bacısı oğlu Kazım bəyi axtarıb tapdı. Kazım bəy rəisdən icazə alıb qatara əlavə bir vaqon qoşdurdu. "Mən də sizinlə Batuma qədər gedəcəyəm. Ancaq stansiyalarda pəncərələrdən baxmayın..."-dedi.

Batuma gedən yollarda maneələr qabağı kəssə də, Nağı bəy yol yoldaşları ilə bütün müşkül vəziyyətlərdən böyük məharətlə keçdi. Batumda Kazım bəyi geriyyə yola salıb, Batum xeyriyyə cəmiyyətinin sədri, doktor Mahmud bəyin evinə getdi. Axişqalı Əmər Faiq Nəmanzadə də orada idi. O, da Türkiyəyə gedib, Axişqalı türklərinin Türkiyəyə birləşdirilməsini Sultandan xahiş etmək istəyirdi.

Onlar Batumdan gəmi ilə İstanbula yola düşürlər. Bir aydan çox çəkən bu üzücü səfər Azərbaycanın taleyi üçün əhəmiyyətli oldu. Nağı bəyin Türk ordusunun zabitləri, dövlət katibi Tələt paşa, hərbi nazir Ənvər paşa, Sultan Rəşidə görüşləri, danışıqları uğurla nəticələndi. Nuru paşanın komandanlığı ilə Qafqaz İslam Ordusu yaradılıb Azərbaycana göndərilməsi qərara alındı. Nağı bəy Ənvər paşanın Azərbaycana və xalqımıza olan istəyi, xoş münasibəti haqqında yazırdı ki, iki qardaş baş-

başa dayanmışdı. Mən yaxınlaşanda Ənvər paşa bir əlini Nuru paşanın, o biri əlini də mənim çiyinə qoydu, "sizinlə də mənim qardaşınız" dedi və Qafqazda görəcəyimiz işlər barədə biza məlumat verdi. (cəh.74).

Nuru paşa 1918-ci il mart ayının ikinci yarısında Azərbaycana doğru hərəkətə başladı. O, 20 zabitdən ibarət bir heyətlə dərhal yola çıxıb, martın 25-də Mosul şəhərinə çatdı. Nuru paşa aprelin 8-də öz dəstası ilə Mosuldan çıxıb çox müvəqqəti bir şəraitdə mayın 12-də Savucbulaq-Təbriz-Alacığa yolu ilə Təbriz-Naxçıvan-Qarabağ-Yevlax-Gəncə marşrutu ilə hərəkət etdi. Keçdiyi yaşayış yerlərində öz zabitlərini saxlayırdı ki, onların köməyi ilə yerli əhəldən müqavimət dəstələri təşkil edilsin. (M. Süleymanov, B.2008).

Nuru paşa və türk əsgərləri keçdikləri şəhər və kəndlərdə təntənə ilə qarşılanırdı. Azərbaycanın hər tərəfindən axışmış gəlmiş camaat Yevlax stansiyasında Nuru paşanın pişvazına çıxmışdı. Nağı bəy həmin həyəcənli, fərəhli anları belə xatırlayırdı: "Gəncədən gələn heyət Nuru paşanı Qarabağda qarşılamışdı. Çoxsaylı suvarı dostları ilə Nuru paşa Yevlax stansiyasına çatdı. Görüşərək Nuru paşa mənə dedi: "Hamıdan səni soruşurdum..."

Nuru paşa mayın 24-də axşam Yevlaxdan çıxıb mayın 25-də Gəncəyə çatdı. Burada onu duz çörəklə qarşıladılar. Atam deyirdi ki, ayaqları altında qurban kəsildilər.

Bu təntənə haqqında babasından, atasından eşidən xatirələrdən Kamal İbrahimov Azərbaycan tarixi üçün çox maraqlı olan bir hadisə söylədi: Şəhərin Dördöl deyilən Mərkəzi meydanı kimi at belində gələn Nuru paşanı və türk ordusunu əhali bütün

Məşədi Məmməd bəy. 1926

Süreyya xanım

Məşədi Məmmədin bacısı oğlu
Məşədi Zeynal

yol boyu alqışlarla salamlayırdı. Türkləri böyük ehtiramla qarşılamış Məşədi Məmməd bəyi, Xəlil bəyi və Gəncənin digər əsilzadə, hörmətli şəxsiyyətlərini cavanlar əlləri üstündə aparırdılar.

Meydan uşaqlardan tutmuş qadınlara, qocalara kimi adamlı dolmuşdu. Şəhərin ziyalıları, rəsmi nümayəndələri ilə birlikdə türk paşalarının qabağına faytona oxşar bir atlı, iki təkərli odnaşkada bəz-bəzək, daş-qaşla bəzədilmiş 7-8 yaşlarında milli geyimdə bacı-qafdaş çıxmışdı. Ağ ipək parçadan tikilmiş milli geyimli gözəl qız elə bil göydən enmiş ağ malakə idi. Həmi heyətlə bu mənzərəni seyr edirdi. Türk paşaları yaxınlaşanda bu yaraşıqlı, zər-zibəli yəşərlər Nuru paşanın qabağına çıxıb "Bizim məmləkətə xoş gəlmisiniz! Qəlbimizdə həmişə əziz yerunuz var!"-dedilər.

Bunu gören türk zabitləri heyran qaldılar. Paşalardan bir soruşdu: Bunlar kimin cocuqlarıdır?

Ağsaqqal bir qoca bir addım irəli gəlib dedi:

"Əfəndim, bu bacı-qafdaş-İsmayıl və Şəkar balalar bizim hörmətli Məşədi Məmməd bəyin cocuqlarıdır. Nuru paşa dedi: Mərhəbə, bu gözəl cocuqların mehmanlıq olmaq bizim üçün şərəfidir.

Bu xoş sözləri eşidən Məşədi Məmməd Nuru paşaya yaxınlaşıb, "buyurun, bizim evə, əziz qonağımız olun! Belə ali şəxslərin evimizə gəlməsinə mənəmn olardım.

Nuru paşa bir neçə paşa ilə Məşədi Məmməd bəyin evində qaldı. Ev sahibi və qulluqçuları onlara layiqli Gəncə qonaqpərvərliyi göstərdilər.

Türklərin gəlişi şərəfinə verilən ziyafətlərdə babam dedi ki, xalqımız türk arkadaşlarına həmişə hösn-rəğbətlə bəsləyib. Böyük Atatürk Mustafa Kamal paşanı çox sevirdi. Mənim həyatım, fəaliyyətim Türkiyə ilə sıx bağlıdır. Mən əhd etmişəm birinci nəvəm oğlan olsa, adını Mustagə Kamal paşanın şərəfinə Kamal qoyacağam...

*Məşədi Məmməd bəy
oğlu İsmayıl. 15.02.1938*

*Məşədi Məmməd bəy
qızı Şəkar xanım.*

*Abbas bəy və nişanlısı
Şəkar xanım. 22.04.1932*

Türklər Gəncəyə qədəm qoyan gündən ermənilər öz qınlarına çəkildilər. Əl-qol atmağa cürətləri çatmadı. Şəhərdə sakitlik, əminəməlik, qayda-qanun yarandı. Xalqımızda bir canlanma, coşğunluq hiss olundu. Gəncələr ordu sıralarına qoşulub Qafqaz İslam Ordusunun köməyi ilə Gəncənin üzərinə hücumə hazırlaşan daşnaklara ağır zərbələr endirdilər. 1918-ci ilin sentyabrın 15-də Bakı daşnak, eser-mənşevik, bolşevik özbaşnalığından azad etdilər.

Lakin o zaman I Dünya müharibəsində Türkiyənin özünün vəziyyəti ağır idi. Osmanlı imperiyasını parçalamağa, dağıtmağa çalışan ruslar, ingilislər, fransızlar, yunanlar, içəridən isə ermənilər qarğa-quzğun kimi Türkiyənin üstünə düşmüşdülər. Ona görə də ingilislərin tələbi ilə türk qoşunları Azərbaycandan çıxmalı oldular. Türk zabıtlarının təlim verdiyi, hazırladığı Azərbaycan ordusu işğalçı dövlətlərin əhatəsində qaldı. Amma o ağır illərdə Azərbaycanı böyük fəlakətlərdən xilas edən türk ordusu, Nuru paşa hər bir azərbaycanlının ürəyində dostluq rəmzi kimi əbədi qaldı.

1918-ci il noyabrın 10-da Bakıdan gedərkən Nuru paşa demişdir: "Qardaş Azərbaycan türkünün mənafeyi hər bir türk üçün müqəddəsdir. Əgər Azərbaycanın azadlığı yolunda yeni qurbanlar lazım olarsa, ona da hazırıq".

Nuru paşa Türkiyəyə qayıdanda ingilislər onu tutub Batuma gətirdilər. 6 ay həbsdə saxlayıb edam etməyə hazırlaşdılar. Bunu eşidən Nəzib bəy və milli təhlükəsizlik baş qərargahının rəisi Nağı bəy təcili tədbir görüb, onun həbsxanadan azad olunmasına kömək etdilər. Azərbaycanın xilaskarını azərbaycanlılar da öz qardaşlıq borcunu yerinə yetirib, ölüm bahasına xilas etdilər. Amma təəssüf ki, bu əlamətdar hadisələrin daş yaddaşı olan Məşədi Məmməd bəyin evinin divarına Nuru paşanın Gəncədə mehman olduğu yer adı bir xatirə lövhəsi vurulmamışdı.

1920-ci ilin aprelin 27-də bolşevik Rusiyanın XI qırmızı ordusu Azərbaycanı işğal edib insanları qara günə qoydu. Öz azadlığını, müstəqilliyini istəyən və bətanini sevən insanların müsibətli günləri başladı. Minlərlə gəncəli kimi, Məşədi Məmməd bəy də, övladlarının da taleyi qara gətirdi.

Kamal bəy İbrahimovu dinləyək: 1920-ci ildə dövlət çevrilişi edən bolşeviklərin ayağı Gəncə torpağına dayən gündən qohum aqrabamızın üstünü qara buludlar aldı. Məşədi Məmməd bəyi həbs etdilər. Süriyyə nəvəm sürgün olunmaqdan qorxaraq evini, var-dövlətini qoyub, heç kimə demədən iki azyaşlı balasını da götürüb, qaşib Bakıya gəldi. Bakıda soraqlaşib, babamın dostu, o vaxt

Kamal bəy İbrahimov

Bakıda maliyyə idarəsinin rəisi, Azərbaycanın milli pulunun üzərində imzası olmuş Əliqə Həsənovun içəri şəhərdə yaşadığı evini tapdı. Əliqə bəy ailəsinin təhlükəsinə baxmayaraq nəvəni və balalarını öz mənzilində gizlətdi.

Bir ildən sonra babamı həbsdən buraxdılar. O da ailəsinə tapıb başqa bir dostu Ağə Hüseyn kişinin Cədrovaya (indiki Mirzə Ağə Əliyev) küçəsində 111 nömrəli evdə sığınacaq tapdı. Lakin onu burada da tapıb, iki-üç ildən bir həbs edib buraxdılar.

Nağı bəy Şeyxəmanov bu hadisələrə duyub əla tuthatutlar başlanan 1920-ci ilin bir yaz günü başını götürüb Türkiyəyə getdi.

Nətəllə xanım İbrahimova

Bizim nəslimiz Gəncədə "Bən-nalar" adı ilə tanınırdı. Ona görə ki, tikib, qurb –yaratmağa həvəsi olan bu nəslin öglən övladlarının əksəriyyəti inşaat fakültəsini bitirmiş, arxitektör və inşaatçılar idi. Bu ənənə indi də davam edir. Belə bir nəslədən olan Məşədi Xəlil bəy İbrahimli iki qardaşı Musa və İsa bəy (Ləmsə İsa ləqəbi ilə məşhur olan İsa bəy Yeləndorfa –indiki Göy göl şəhərində almanlarla işlədiyi üçün ona gən-cəlilər bu adı vermişdilər. O, almanların böyük hörmətini qazanmışdı. Müharibə ərfəsində almanlar sürgün ediləndə onlar Gəncəyə gəlib İsa bəylə görüşüb bədaləşmişlər) ailələrinə şəhərin mərkəzində üzü iki küçəyə baxan (indiki Mərkəzi Universitetin yerində) böyük bir şəxsi mülkdə yaşayırdılar. Qardaşlardan biri Məşədi Xəlil bəy dostu Nağı bəyin bacısı Cəvahir xanım ilə evlənmişdi.

1933-cü ildə Nağı bəyin bacısı oğlu, mənim atam İbrahimov Abbas Məşədi Xəlil oğlu Məşədi Məmməd bəyin qızı Şəkar xanım ilə evlənmişdir.

Abbas bəyin özündən başqa iki qardaşı-Kazım, İskəndər və dörd bacısı-Rübbə, Rəxşəndə, Şəkar və Şəfiqə vardı.

1934-cü ildə Məşədi Məmməd bəyin qızı Şəkar xanımdan və Abbas

bəydən ilk oğlan nəvəsi oldu. Ailə böyük sevinc içində Məşədi Məmməd bəyin arzusunu yerinə yetirərək, ilk nəvənin adını Atatürk Mustafa Kamal paşanın şərəfinə Kamal qoydu. Bu, böyük, qüdrətli türk xalqına sonsuz məhəbbətin ifadəsi idi.

İki il sonra bu ocaqda ikinci oğlan dünyaya göz açdı. Onun adını isə ailə, nəslin şərəfli şəcərəsini yaşatmaq üçün Abbas bəyin atası Məşədi Xəlil bəyin şərəfinə Xəlil qoydu.

Arzu, ümidlə dinc həyat axarının başladığını zənn edən bu insanların müsibətli günləri sən demə hələ qabaqda imiş. 1937-ci il bu ailələrin qapılarını daha qəddarlıqla döydü. Məşədi Məmməd bəy yenidən həbs edildi. Bir günün içində evlər yıxan üçlüyün qərarı ilə güllələndi. Onun kürəkəni Abbas bəyin qardaşı Kazım bəy də Gürcüstanda Türkiyənin səfirliyində işlədiyinə görə güllələndi. Məşədi Məmməd bəyin oğlu İsmayıl Gürcüstanın Qori şəhərində təy-yarəçilik məktəbini bitirmişdi. İlk azərbaycanlı təy-yarəçilərdən biri idi. "Xalq düşməni"nin oğlu olduğu üçün onun təy-yarəçi kimi işləməyinə qadağa qoyulmuşdu. Bu səbəbdən də evlənmə bilməmişdi. Bakıya doğma ocağa qayıdandan sonra 1980-ci ildə rəhmətə getmişdi.

Bir-birinə qohumluq, doğmalığ tellərlə möhkəm bağlanmış, sədiq dostlar olmuş böyük bir şəcərə kimi möhtəşəm qol-budaqlarını artırmış Məşədi Məmməd bəy Ələkbərov, Nağı bəy Şeyxəmanlı, Məşədi Xəlil bəy İbrahimli ailələrinin taleyinə zülm, azab, əziyyət, qərib ölkələrdə ölüm-itim düşmüşdü. Uzun müddət bir-birindən xəbər tutmamışdılar.

Lakin nəslin kökü kəsilməmişdir. Harada, hansı şəraitdə yaşamasından asılı olmayaraq, onun qəməli ayıl-məmiş, ulu kökün qol-qanadında

Kamal bəy İbrahimov qızı Nəcibə xanım

yeni pöhrələr, fidanlar cücərmişdir.

Məşədi Məmməd bəyin qızı Şəkar xanım uzun illər diş həkimi kimi həyatını insanlara xidmətdə keçirmişdi. Nəvəsi Kamal İbrahimov alı həsilli memar olmuş, politexnik institutu bitirəndən sonra əmək fəaliyyətinə Türkmənstanda Layihə Elmi Tədqiqat İnstitutunda, sonra Azərbaycan Respublika Dövlət Plan Komitəsində və Nazirlər Sovetində yüksək vəzifələrdə işləmişdir. Əmək-dar İnşaatçı fəxri adına layiq görülmüşdür. 1962-ci ildə Azərbaycan Memarlar İttifaqının üzvü, Gənc Memarların Yaradıcılığının Ümu-mittifaq Baxışlarının (Moskva) iştirakçısı və mükafatçısı kimi tanınmışdır. SSRİ Memarlar İttifaqının diplomu və Azərbaycan Ali Sovetinin fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdur. Tale elə gətirmişdir ki, repressiyanın qurbanı olmuş Fətəli xan Xoyskinin qızı Tamara xanım ilə vaxtda Dövlət Plan Komitəsində uzun müddət birgə işləmiş, əməl və fikir yoldaşı olmuşdur. Nağı bəyin qardaşı, repressiya qurbanı İsmayıl bəyin oğlu Şeyxəmanov Nizamiyə də Respublika Dövlət Plan Komitəsində işləmək nəzərdə olmuşdur. Kamal bəy söyləyir ki, Nizami çox hazırlıqlı işçi və ləyaqətli dost idi. Nəslinin başına gətirilmiş müsibətlərdən narahat olan Nizami atasının və qohum-

Abbas bəyin Türkiyədən gəlmiş dayısı qızı Ədilə xanım ilə Bakı görüşü

Ömrün ən şirin anları

Abbas bəy, Şəkar xanım və nəvəsi Samir Türkiyədən gəlmiş Həmidə xanım ilə Bakıda gəzintidə

Abbas bəy Türkiyədən gəlmiş qohumları ilə Bakıda gəzintidə

Abbas İbrahimov

Kamal İbrahimov həyat yoldaşı Sevil xanım ilə, 1965

Kamal İbrahimov nəvələri Kamal, Fəridə və Fəridə ilə. Bakı, 2009

Murad İbrahimov həyat yoldaşı Vəfa və övladları Kamal, Fəridə

Xəlil Abbas oğlu. Bakı, 1956

Riüfət və Yeganə xanım

Yeganə ilə üç nəvənin şirinliyi görmüşdür. Amma əcəl bu nəci qadını əzizlərindən ayırmış (2002), əbədiyyətə qovuşdurmuşdur. Kamal bəy Sevilin illərini bu balaların, nəvələrin əhatəsində mənalı ömrünün ahl dövrünü yaşayırdı.

Bacısı Natella ali təhsil almış, üç gözəl balanın, beş nəvənin nənəsi olmuşdur.

Kazım bəyin ocağında ömür yoldaşı Nigar xanım da, üç övlad böyümüşdür. Qızı Nəcibə xanım uzun illər Azərbaycan Politeknik İnstitutunda kafedra müdiri və müəllim işləmiş, elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. İki qızı, dörd nəvəsi və dörd nəticəsi vardır.

Ölkədə siyasi ab-hava mülayimləşdikcə qohumlar arasında qırılan əlaqələr getdikcə bərpa olunurdu. Həsərlil insanlar bir-biri ilə hal-əhval tutduqca, sevinc yaşları ilə ömürlərinə fərəh, ümid işığı düşürdü. İlk müjdə 1965-ci ildə eşidildi. Nağı bəyin həyat yoldaşı-Azərbaycan səhnəsinin parlaq ulduzu Məmməd Rza Şeyxzamanovun 45 il görmədiyi bacısı Həmidə xanım turist sifətilə Bakıya gəldi. Göz yaşları ilə bir-birinə sarınan bacı qardaşın görüşü Abbas bəyin ocağında oldu.

Bir neçə il sonra Nağı bəyin qızı Ədilə xanım da Türkiyədən gəlmiş

doğma Bakıda əzizlərinə qovuşdu...

Bu alicənab, yüksək mədəni səviyyəli insanlar həyatda nə qədər çətinliklərlə üzləşsələr də, öz layəqətlərini, nəciyyəli itirməmiş, ailə, qohum-əqraba qədrini bilmiş, vətən məhəbbətilə yaşamış, xeyirxah işlər görmüş, el-oba içində hörmət, izzət sahibi olmuşlar. Onların nəvə-nəticələri də bu gözəl ənənə üzərində böyüyürlər.

Bu böyük şəcərənin qol-budaqlarını genişliyi ilə təsvir etmək imkanımız olmadı. Sağlıq olsun, gələcəkdə yeni nəşrlərdə onlar və xələfləri barəsində də yazılacaqdır.

"İnsanın fikri də, hissi də, görkəmi də, rəftarı da gözəl olmalıdır".

A.P. Cəxov, rus yazıçısı.

“MƏNƏVİ VARLIĞIMIZIN SİMVLÜ”

Mərhum həmkarım, istedadlı jurnalist, gözəl, təvazökar insan Xanlar Bayramov Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti və onun liderləri, Gəncə üsyanı haqqında ötən əsrin 90-cı illərində maraqlı araşdırmalar apararaq ilk tədqiqatçılarından olmuşdur. O, Gəncənin bu igid, vətənpərvər oğullarının qəhrəmanlığı, həyatı və acı taleyi barəsində çox qiymətli silsilə məqalələr, tarixi очерklər yazmışdır. Onlardan biri də Gəncənin vətənpərvər və igid oğlu, ilk azərbaycanlı təyaraçılarından biri, Gəncə üsyanının əsas təşkilatçısı, Azərbaycan milli ordusunun alay komandiri, polkovnik Cahangir bəy Kazımbəyli.

28 may yalnız Milli İstiqlalımızın elan günü kimi deyil, Vətən uğrunda şəhid verdikimiz gün kimi də tariximizə yazılmalıdır.

28 may günündə düşməmə cavabımız, ruhumuzun yükcəkliyinin, mənəvi qabiliyyətimizin simvolu olacaqdır”.

Mən uşaq vaxtı onun qəhrəmanlığı haqqında Gəncə üsyanının iştirakçılarından biri olmuş atəmdən eşitmişdim. Yadımdadır, 4-5 yaşında idim. Otuzuncu illərin tuthatut vaxtı bir səhər atəmlə anam xalçanın üstündə oturub söhbət edirdilər. Atam işdən gəcə növbəsindən gəlmişdi. Mən anamın həyacanlı səsinə oyanmışdım. Anam əlini divardan asılmış şəkəli işarə edib deyirdi: - Şəhərdə yaman söz-söhbət gedir. Heç nədən adamları sorğu-suala çəkirlər, həbs edirlər. Sən gəl o şəkli divardan çıxar.

Atam anamın üzünə baxıb susdu. Elə o gün həmin şəkli divardan yoxa çıxdı. Sonralar anamdan eşitdim ki, o Qaçaq Qəmbərin şəkli imiş. O, öz partizan dəstəsi ilə general-mayor, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti Ordusunun diviziya komandiri Cavad bəy Şıxlinskini, general-mayor Məhəmməd Mirzə Qacanı, Əmir Kazım Mirzə Qacanı,

Nəsim bəy Yusifbəyovun, Şəfi bəy Rüstəmbəyovun, İsmayıl xan Ziyatxanovun, Fətəli xan Xoyskinin böyük qardaşı, Cahangir bəy Kazımbəylinin qayınatası, Rus-yapon müharibəsinin iştirakçısı, Azərbaycan Milli Ordusunun zabiti Hüseynqulu xan Xoyskinin, Sən Ələkbərin, Samuxlu Qaçaq Məmmədqasımın, Topalasanlı Cabbarın və başqalarının bəşirliyi etdikləri Gəncə üsyanına köməyə gəlmişdi.

Görünür atamın da iştirak etdiyi bu üsyan qəhrəmanlarına rəğbəti varmış. Atam söyləyirdi ki, milli ordumuzun tərkibində biz satqın erməniləri Çaykəndə qədr qovmuşduq.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ikinci illiyini xalqımızın iradəsinə, müstəqillik amalını nümayiş etdirmək, milli ordumuzun gücünü, qüdrətini göstərmək əzmi ilə 1920-ci il mayın 24-dən iyunun 5-nə kimi davam edən, işğalçılara sarsıdıcı zərbələr vuran Gəncə üsyanı Azərbaycan tarixinə şəərəfli, qeyrətli günlər kimi düşdü. Həmin qanlı günlərdə minlərlə gəncəli şəhid oldu və, üsyan təcavüzün gücü ilə yatırıldısa da, Azərbaycan tarixinə qəhrəmanlıq səhifələri yazdı. Cahangir bəy Kazımbəyli böyük qürur hisslə deyirdi: - Biz tələf olarıq, lakin düşməni də qalıb gəlmədən öncə minlərlə ölüsünün cəsədləri üzərindən (116 il əvvəl Cavad xanın dediyi kimi) keçməli olacağıq.

28 may yalnız Milli İstiqlalımızın elan günü kimi deyil, Vətən uğrunda şəhid verdikimiz gün kimi də tariximizə yazılmalıdır.

28 may günündə düşmənin ölüm və durum savaşıyla qarşılaşsın. 28 may günündə düşməmə cavabımız, ruhumuzun yükcəkliyinin, mənəvi qabiliyyətimizin simvolu olacaqdır”.

Parisdən Ceyhun bəy Hacıbəyli bu hadisələrə qiymət verərək yazırdı: “Gəncə üsyanı millətimizin şəərəf və namusunun yenidən etibar qazandığı bir dastandır”.

Görkəmli dövlət və ictimai xadim Tofiq Bağırov deyirdi: “...bu üsyan Azərbaycan xalqının varlığını sübut etməklə bolşevik Rusiyasını özü ilə hesablaşmağa vadar etdi”.

Üsyan yatırıldıktan sonra bolşevik məmurlar, XI ordunun əsgərləri bu milli hərəkətdə iştirak edənlərə divan tutmağa başladılar. Üsyanı arxadan zərbə vuranların əksəriyyəti silahlı

ermənilər idi. Onlar əvvəllər olduğu kimi, bu dəfə də vəziyyətdən istifadə edərək, Gəncədə qırğınlara bəis olmuş, bolşeviklərə kömək adı ilə evlərdən başıpaqalı kim varsa, tutub dustaqxanalara çevrilmiş erməni evlərinin qaranlıq zirzəmilərinə doldurdular. Atamı da həbs etmişdilər. Axsam aparıb Gəncə çayının sağ sahilində olan böyük bir binanın zirzəmisinə salmışdılar. Atam həmin müdhiş gecəni xatırlayaraq deyirdi: - Gecənin bir vaxtı gördüm ki, əli silahlı iki saqqallı erməni içəri girib biz altı-yeddi nəfəri qabaqlarına qatıb apardılar. Mən qaranlıqdan və meydanda izdihamın çoxluğundan istifadə edib özümü adamların içinə verib qaçdım. Sonra bildim ki, onlar gecələr dustaqları beləcə aparıb haradasa güllələyirmişlər.

Anam deyirdi ki, milli istiqlal əlindən alınmış Gəncə əhalisi may ayının 24-dən ayağa qalxıb üsyan etmişdi. Ermənilər bu zaman Gəncəçayının sağ tərəfində dayanmış XI orduya arxalanıb, bolşeviklərin qanadı altına girib, qisas almaq üçün şəhərin müsəlman əhalisinin üstünə hücum etmiş, qırğınlara tövətmişlər.

O vaxt üç gün, üç gecə leysan yağdı. Gəncəçayı və Quşqara çayı sel suları ilə dolub daşdı. Gəncəçayın

Cahangir bəy Kazımbəyli

dan sağ tərəfdə erməni məhəlləsi ilə müsəlman hissəsi arasında yeganə körpünün üstündə hökumət əsgərləri dayanmışdılar. Buna baxmayaraq quduzlaşmış ermənilər müxtəlif istiqamətdən çayı keçməyə başladılar. Çayın coşqun dalğaları belə onların qarşısını kəsə bilmədi, bir çoxunu sel apardı. Keçə bilənlər isə dinc, silahsız əhalinin evlərinə soxulub qırğınlara, talanlara tövətildilər. Həmin dəhşətli günlərdə ermənilər nəməgilin ailəsini güllə borana tutdular. Bu ailənin son beşiyi - mənim anam da yaralandı. Ermənilər yarıları qızcığı yarı uezadıb, bütün meyitləri onun üstünə qaladırlar ki, canı sıxıb ölsün. Onlar gedəndən sonra yeddi

yaşlı qız cəsədlərin altından bir təhər çıxıb, qanı axa-axa qonşuya qaçdı...

Anam həmin güllə qəlpəsini ölənəcn (1944) bətinəndə gəzdirmiş, əzab-əziyyət çəkmişdir.

Gəncə üsyanı zamanı XI ordunun əsgərlərinin və erməni vandallarının törətdikləri fəlakətlərin qanlı yaraları uzun illər demək olar ki, Gəncənin bütün ailələrini göynətməmişdi.

Xalqımızın yaddaşında əbədi, möhtəşəm abidəyə dönmüş Gəncə üsyanının qəhrəmanı Cahangir bəy Kazımbəylinin şəxsiyyəti və onun ailəsi haqqında yazmaq arzum olub. Amma mən Azərbaycanda maarif və mədəniyyətin inkişafında maarif-pərvər, ziyalı qadınlarımızın rolunun işıqlandırılması məsələsi üzrə elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olduğum üçün material toplayıb arzumı həyata keçirməyə imkan tapmamışam. Həm də Türkiyəyə getmək, Cahangir bəyin oğlu Əli bəylə görüşmək imkanım olmayıb. Çox yaxşı ki, bu xeyirxah işi Xanlar Bayramov kimi qeyrətli vətən oğlu yerinə yetirib. Onun “Cahangir bəy Kazımbəyli” haqqında “Gəncəbasar” qəzetinin ilk sayında (31 mart 1993) dərc etdirdiyi məqalə və bu yaxınlarda çapdan çıxmış “Gəncə üsyanı-20” (sənədlər və materiallar) kitabı çox dəyərli araşdır-

Gəncədə XVII əsrin yadığı Şah Abbas məscidinin qarşısında olan bu baş meydanı çox tarixi hadisələr olub. Gəncə üsyanının azadlıq sədaları da buradan yayılıb!

malar toplusudur. Burada Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda canını qurban vermiş vətənpərvər oğullar və onların ailələrinin başına gəlmiş müsibətlər haqqında çoxlu məlumat, xatirə, arxiv sənədləri, tarixi fotolar toplanmışdır. Həmin məqalənin və kitabın tarixi əhəmiyyətini, gənc nəslin yaddaşına həkk etmək üçün faydasını nəzərə alaraq, milli qəhrəman və onun kişi qeyratlı ömür yoldaşı Valiyə xanım (1900-1947) haqqında yazdığı kövrək sətirləri toplumuza daxil edirik:

Valiyə xanım Kazimbəyli

qulu xanla İrana keçirərək doğma şəhərə qayıtdı”.

Atın belinə qalxıb Gəncənin bütün məhəllələrinə baş çəkib azadlıq, istiqlal savaşına hazır olan üsyan təşkilatçıları ilə birlikdə həmyerlilərini əsarət zəncirindən qurtarmaq üçün ölüm-dirim döyüşlərinə səslədi. Silahlar gurladı, igidlər nəzərdə işğalçılara sarıdı. Zərbələr endirdilər. Gəncəlilər 28 may gününü atəşlər altında qeyd etdilər. Hökumət qüvvələri böyük itgilərə məruz qalsalar da getdikcə hücumlarını artırırdılar. Bir tərəfdən də ermənilər arxadan zərbələr vururdu. Şəhər üzük qaşı kimi mühasirəyə düşmüşdü. Mühasirə getdikcə daralırdı.

Cahangir bəy həmin hadisələri xatırlayaraq yazırdı: “Mən həmişə, həm də mənəvi cəhətdən yorulsam da, bütün gün və gecə daha təhlükəli yerləri gəzib, qarşdakı döyüşlər üçün döyüşçüləri ruhlandırardım. Məqsədim, artıq qələbədə deyildi. Gəncə altında toplanmış və daim yardım qüvvələri almaqda olan XI ordunu məğlub etmək quru xəyal ola bilirdi. Mənim yeganə məqsədim: -son imkana qədər çarpışmaq idi”.

31 may və 1 iyunu düşmənin qızgın hücumları qəhrəman müdafiəçilərimiz tərəfindən bir neçə dəfə daf edildi. Bu günlər xüsusilə ağır

oldu. Şəhər hər tərəfdən güclü artilleriya atəşinə tutulurdu. Belə vəziyyətdə üsyançıların bir cəbhədən digərinə köməyə getməsinə maneçilik törədirdi... Səngərlərimizdə silahlanmış qadınların görünməsi yorğun görünən əsgərlərimizi müqavimət göstərməyə ruhlandırır. Amma vəziyyət çox ağır idi. Yeganə çıxış yolumuz mühasirəni yarıb, şəhərdən çıxmaq idi. İyunun 4-də sağ qalan döyüşçülərimiz ilə mühasirəni yarıb Gəncənin şimal-qərb hissəsindən çıxmağa başladılar. Bu istiqamətdə şəhərin dinc sakinləri də bir neçə saat ərzində öz doğma yurdlarını tərk etməyə başladılar...

Gəncə üsyanı yatırıldıqdan sonra Cahangir bəy Odessaya gedərək bir təhər öz ailəsinin yanına - İstanbula gəlmiş, bir müddət burada yaşamışdır.

“Həmin illərdə Polşada rus imperiyasına qarşı siyasi fəaliyyət göstərən beynəlxalq “Prometey” cəmiyyəti yaradılmışdı. Bu cəmiyyətə marşal Plisudski başçılıq edirdi. O, cəmiyyət ətrafında keçmiş Rusiya ərazisində yaşamış yüksək rütbəli zabitləri toplayırdı. Cahangir bəyi də Polşaya dövlət etmişdilər. Öz ailəsi ilə Polşada yaşamağa başlayan Cahangir bəy Kazimbəyli var qüvvəsi ilə Azərbaycanı rus əsarətindən qurtarmaq üçün mübarizəyə başlayır. Bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələr yaradır. Ceyhun bəy Hacıbəyli, Əlimərdan bəy Topçubaşov və digər ziyalılarımızla birgə Azərbaycanın haqq səsinə dünyaya yayır, eyni zamanda İstanbulla sıx əlaqə saxlayır, tez-tez ADC-nin liderləri ilə görüşür. 1939-cu ildə II Dünya müharibəsində almanlar tərəfindən Polşa zabiti kimi əsir düşmüş, onu yarıları halda yaşayış dostu, əslən yelənendorflu (indiki Göy göl şəhəri) alman Emil Qut azad etdirmişdir.

X. Bayramov N.B. Yusifbəyovun qızı Zöhrə xanım, İstanbul, 1992.

1943-cü ildə Berlində Dünya azərbaycanlılarının I qurultayını açmaq Cahangir bəyə həvalə edilir. Həmin il təsis olunmuş “Milli Birlik Məclisi”nin başçılarından biri, C. Hacıbəylinin, Ə. Dündənginskinin ən sədiq dostu olub. Varşavada, Berlində, Romada onun evi bir çox toplantılarının keçirildiyi mərkəz sayılıb. Ən nüfuzlu azərbaycanlılar C. Hacıbəyli, M.Ə. Rəsulzadə, M. Vəkilov, X. Xasmməmmədov, general-mayor S. Ağabəyov və başqaları dafələrlə onun qonağı olub.

Gəncə üsyanının iştirakçısı, “Milli Birlik Məclisi”nin üzvü Valiyə xanım da istər vətənimdə, istərsə xarici ölkələrdə (Polşa, Almaniya, İtaliya) yaşadığı zaman ağır-acı günlər keçirib, odan-aloğdan çıxıb. Öz ali-cənablığı, nəcibliyi və vətənpərvərliyi ilə mühacirətdə yaşayan azərbaycanlılar arasında böyük hörmət və nüfuz qazanmışdır. O, müharibə illərində gecə-gündüz hərbi qəspital-larda yaralı azərbaycanlılara anabacı nəvəsi, qayğısı göstərmişdir.

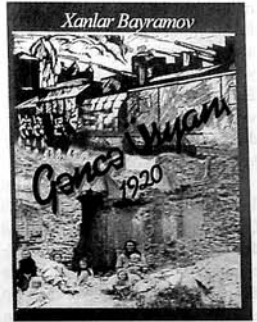
Valiyə xanım 1947-ci ildə mühüm bir tapşırıqla Romadan Türkiyəyə

göndərilmişdir. O, müharibədən sonra Türkiyədə sığınacaq tapmış yüksək rütbəli azərbaycanlı hərbiçiləri sovet əks kəşfiyyatının cəyənəyindən qurtarmaq üçün özü ilə Romaya aparmalıydı. Artıq həmin vaxt Türkiyədə sığınacaq tapan 80 nəfər hərbiçi, Milli Ordumuzun zabiti, Gəncə üsyanının iştirakçısı, polkovnik İsrail İsrailovla birlikdə həbs edilmiş Naxçıvan Türkiyə sərhədindən SSRİ-yə təhvil verilmişdi. Həmin hərbiçilərin xeyli hissəsi İsrail İsrailovla bir yerdə Nargin adasında güllələnmişdir.

Valiyə xanım atası Hüseynqulu xanın və qardaşı İsgəndər xanın köməyi ilə hərbiçi azərbaycanlılara saxta sənədlər düzəldərək 1947-ci il aprelin 26-da tayyara ilə İstanbuldan Romaya yola salınmış, ancaq tayyara Afina üzərində müəmmali şəkildə qazaya uğramış, Valiyə xanım 12 yüksək rütbəli azərbaycanlı hərbiçi ilə birlikdə həlak olmuşdur. Həmin vaxt Romada yaşayan Cahangir bəy bu faciədən bərk sarsıldı. Amma onun əzəmətli vüqarı əyilmədi...

Doğma vətəni Cahangir bəy qədər sevən ikinci bir şəxsiyyət bəlkə də yoxdur. Onun İsrail İsrailov, Əbdürrəhman Dündənginski ilə birgə söyi nəticəsində minlərlə azərbaycanlı əsirlikdən azad edilmişdir. Müharibədən sonra Avropadakı Milli Birlik partiyasının və “Azərbaycan” jurnalının yaradıcılarından biri də Cahangir bəy olmuşdur.

Ömrünün son çağlarında bir müddət yenə də İstanbula gəlib Süngü-səkək məhəlləsində yaşamış Cahangir bəy tələyinin ona qismət etdiyi təlatümlü həyatında bir gün də olsun rahatlıq tapmadı. Yad ölkədə

da səksəkə içində yaşadı. Həyatının mənasını, təskinliyini zülmə, əsarətə qarşı mübarizədə gördü. O, yenidən Almaniya gəlib, Münxendə “Azadlıq” radiosunda işləyib öz alovlu çıxışları ilə dünya azərbaycanlılarını azadlıq mübarizəsinə səsləyirdi”.

1955-ci ildə müəmmali ölüm onu da yaxaladı. Berlində əbədiyyətə qovuşdu. Ömrür yoldaşının məzarı İstanbul “Fəri köy” qəbiristanlığında, özünün cismi alman torpağında, ruhu Azərbaycanca, oğlu Əli bəy İstanbulda, kiçiyi Mustafa və nəvələri Romada yaşayırlar.

Cahangir bəyin amal və arzuları isə hər bir azərbaycanlının ürəyində yaşayır.

"MƏNİM TANRIM GÖZƏLLİKDİR, SEVGİDİR"

XX əsrin əvvəllərində güney Qafqazda, Türkiyədə nəşr edilən qəzet və jurnalları vərəqlədikcə gözlərimiz önündə böyük şair, dramaturq, romantik ədəbiyyatımızın ən müqəddir yaradıcılarından və banilərindən biri Hüseyn Cavid obrazı nəsli idi.

Hüseyn Cavid bu kəşməkeşli, təlatümlü, ziddiyyətli dövrün yeni nəfəsi, yüksək bədii estetik, saməvi fəlsəfi fikrin tərənnümçüsü, inca, lətif söz sənətkarı idi. Yeni əməl, əqidə yoluna can atan yeni nəslin səsi idi. Bu poetik səs gözlərə nur, ruha qanad verən Azərbaycan səhnəsindən, demokratik duyğulu milli mətbuatımızın səhifələrindən gəlirdi.

"Yeni iqbal" qəzeti (13 avqust 1915) yazırdı: "Hüseyn Cavid əfəndi Qafqasıya islamlarının ən dərin düşüncəli və inca duyğulu, əməlpərvər, haqiqi şairidir. Onun... sadə türkçə kəlmələr düzdüyü səlissə və ahangdar sələsəti-bədiesi, oxuyanın qarşısında məharət və lətafət, nəzakət və nəzakət (pəhlili, təmizlik), məna və hikmət, əməl və fikrət kimi pak nadir məzəyyatı-aliyəsə canlanaraq, son dərəcə parlaq və dilnişin (ürəyə yatan) lövhələr təsvir etməkdədir. Bu məziyyətlər bütün bir lövhədə ahangdarana bir surətdə cızılıb getdiyi kimi, onun hər bir kəlməsində, imlasında, lisanında və yalnız özünə xas üslubi-fəşihində belə diri-diri çırpınıb durur..."

Milli mətbuatımızın cəvharini təşkil edən "Şərqi-rus" (1903-1905), "Həyat" (1905-1906), "İrsad" (1906-1908), "Füyuzat" (1906-1907), "Molla Nəsrəddin" (1906-1931), "Haqiqət" (1909-1910), "Yeni İrsad" (1911-1912), "İşıq" (1911-1912), "Məktəb" (1911-1920), "İqbal" (1912-1915),

"Onun əsərini ("Ana" pyesi) təhlil edərkən İstanbul və Bakı qəzetləri Hüseyn Cavidin parlaq gələcəyindən xəbər vermişdilər. O zaman Hüseyn Cavid ancaq yüksələn ulduz idi. İndi isə o, axtarışlarının dərinliyi, şerinin gözəlliyi və hisslərinin incəliyi etibarlı ilə türk ədəbiyyatında özünə bərabər qüvvə bilməyən parlaq günəşdir."

Əziz Şərif,
"Zarya Vostoka" qəzeti,
14 mart 1923.

"Cavidin yaratdığı dil və üslub hərarlardan alınır, lətin, nə kimi ilhamlardan doğur doğsun, müstəsna, ən əziz və narin bir dildir. Bu dilin gələcək nəslimizə təsiri olmamış olmaz və bu dilin təsiri ilə yaranacaq Azərbaycan türk ədəbiyyatı... qüvvətləndikdən sonra misilsiz əsərlər meydana gətirə biləcəkdir. Bu, Cavidin Azərbaycan ədəbiyyatına ən böyük xidmətlərindən biri olacaqdır."

Hənəfi Zeynallı,
"Maarif və mədəniyyət" jurnalı,
№3, 1926, sentyabr.

"Yeni iqbal" (1915-1917), "Açıq söz" (1915-1918), "Sədai-Qafqaz" (1915-1916), "Basirət" (1914-1920), "Azərbaycan" (1918-1920), "Qurtuluş" (1915-1920), "Şərq qadını" (1923-1937) və b. qəzet və jurnallar, onların müəllifləri Hüseyn Cavid şəxsiyyətinə və onun yaradıcılığına böyük rəğbətə, ehtiramla yanaşmış, onun başari duyğular tərənnüm edən poeziya cəngindən nümunələr vermiş, əsərlərinin səhnə təleyindən, uğurlarından bəhs etmiş, Cavid fəlsəfəsini, bədii düşüncəsini, ideya-mənəvi amalı dərək etmək iqtidarında olmayan, inqilablar, çevrilişlər dövrünün havasına uyan kam-savad ideoloqlarla üz-üzə dayanaraq mübarizə aparmışlar.

Azərbaycanın görkəmli yazıçısı Yusif Vəzir Cəmənzəminli "Millət" qəzetində dərc etdiyi "Azərbaycan və azərbaycanlılar" adlı məqaləsində yazırdı: "...son zamanlar yeni şairlər vücuda gəlmişlər. Onların əsərləri yeni bir ədəbiyyat dövrünün başlanmasını duyurur. Bunların ən müqəddəri "Bahar şəbnəmləri", "Məral", "Səyax Sənan" və qeyri əsərlər müəllifi, müəllim Hüseyn Caviddir". (Sitatlar Q.Məmmədlinin "Cavid ömrü boyu" həyat və yaradıcılıq salnaməsindən götürülmüşdür. B. 1982).

Bütün bu qiymətlər sonralar "Ədəbi cığırdaşlarımız", "pantürkizmlə belə mübarizə etmək olmaz", "aprel ədəbiyyatı", "burjuva-qolçomaq ədəbiyyatı", "yaradıcılıq ixtilaflarımız" hayqaran müəlliflərə vaxtında verilmiş cavablar idi.

Ancaq zamanın çərxi öz hərəkəti ilə dövr edirdi. Azərbaycanlıların tərəqqisindən narahat olan ermənilər Azərbaycanın düşünən beyinlərini,

Bu şəkil həmin dəhşətli hadisələrdən əvvəl, Hüseyn Cavid ailəsinin fərqli günlərinin birində çəkilmişdir. (soldan) Mişkinaz xanım, Ərtəgrül, Cavid əfəndi və qızı Turan xanım.

yaradıcı dühalarını məhv etmək istəyi ilə bu çərxin qizli qollarına sığım, məkirli simasını dəyişib, bəd niyyətlərini dövlət dairələrinin əli ilə davam etdirməkdə ikən, "yeni epoxa"-nın şelinası bürünmüş sosialist, beynəlmiləlcə maddəhərlərimiz milli dəyərlərimizə xor baxan siyasət-bazılarımız, tənqidçilərimiz millətin övladlarını gözədən salır, yalana, haqsızlığa rovac, hər addımına mona verərək repressiyanı yaxınlaşan tufanına şorait yarırdırlar. Yaltaqlıq, satqınlıq, müthilik insan əxlaqında salnaməsindən götürülmüşdür. B. 1982).

Xasiyyətə inadkar, təkkinli, iradəli olan, xalqa, vətənə layiqincə xidmət etməyi həyatının qayəsi sanan, əsarət zəncirinə boyun əyməyən, gözəlliyi, sevgini öz Tanrısı bilən bu ustad sənətkarın həyatı, təleyi heç də hamar olmamışdı.

Hüseyn Cavid 1882-ci ildə bir payız günü (24 oktyabr) Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Naxçıvan şəhərində ruhani ailəsində dünyaya göz açmışdı. Onun atası Abdulla Rəsizadə, anası Ümmüleyladan ilk eşitdiyi muğam üstündə oxunan həzin moizələr, mərşiyələr olmuşdu. İnsanları haqqa, adalətə, Allah dərgahına çağıran bu ruhani səslər onun bədii zövqünün, ilayi ruhunun formalaşmasına təsir etmişdi. Atasını da özü kimi mərşiyəxan etmək istəmişdi. Anası onu döyə-döyə mollaşanaya oxumağa göndərmiş. Amma Hüseyn dünyəvi məktəbdə oxumaq istəyirdi. Həttə bir gün xəlvəti görkəmli maarifçi Məhəmməd Tağı Sidiqinin yanına gedib, onun müdir olduğu "Məktəbi-təbiiyə" də oxumaq arzusunu bildirmişdi. Bu əhvalat atını qəzəbləndirdisə də, Sidiqinin məsləhəti və nüfuzu sayəsində molla Abdulla razılaşmış olmuşdu. Çünki onun özünün də

tərəqqiyyə, mədəniyyətə meyli vardı. Onun tarixə, ədəbiyyata, elmə aid maraqlı söhbətləri, həyat təcrübəsi, dünyagörüşü haqqındakı mübahisələri Hüseynin qələbəsini həyat eşqini, yaratmaq həvəsini daha da coşdururdu.

Bir gün məktəbdə qəribə və mənalı bir əhvalat oldu. Akademik Məmməd Cəfər "Hüseyn Cavid" əsərində bu haqda belə yazırdı: "Şagirdlərdən birinin "müəllim, Hüseynin atasının səsi batmışdır, mərşiyə oxuya bilmir" replikasına cavab olaraq Sidiqi zarafatla demişdir: "Bəlkə elə oğlunun səsi atasının səsinə batır..." Hüseyn utana-utana "Mənim yaxşı səsim yoxdur", dedikdə müəllim: "Var, sənin çox yaxşı səsin var. Amma öz aramızdır, rövziyyəxanların səsinə batıran səsa oxşayır...özünü gözə, bu iki cəs bir-birini batıran səslərdir..."

Millətinin parlaq gələcəyinə inanən qoca müəllimin sözlərindəki bu hikmət heç də gəliş gözəl ifadə deyildi. O, Hüseynin baxışlarında, elmə, təhsilə marağın, işığın ilk ziyasında bu monamı görərdi.

Həyat bu müdrikliyi təsdiq etdi. Müəlliminin Hüseynə hiss etdiyi, gördüyü ilham, istedad gücündən parladı, şölələndi. Gülçin və Sadiq təxəllüsləri ilə yazdığı ilk şeirləri milli ədəbiyyatımıza yeni nəfəsin gəlişindən xəbər verirdi.

Poeziya vuruşan olan Hüseyn təhsil, elm dalınca qardaşının yanına Təbrizə getdi. "Təlibiyyə" mədrəsəsində fars, ərəb dillərini öyrənməyə başladı (1898-1903).

Lakin gözlərinin ağrısı onu arzusundan dayandırdı. O, həyat sınağında ilk dəfə əməklə üzlaşdı. Mənası, görkəmli ədib və pedaqog Abdulla Şaiqin dediyi kimi, xalqa, palaz ticarətinə qoşuldu. Çox keçmədi ki, arzularının dalınca böyük qar-

*Səbirə xanım
Əbdürrəhmanın
müdir ol-
duğu Hüseyn
Cavid adına
II dərəcəli
türk ünası (qız)
məktəbinin
müəllimləri və
şagirdləri.
1925,
I buraxılış.*

daşı Şeyx Məhəmmədin köməyi ilə İstanbula getdi (1903). Xəstəliyi burada da onu geriye--Naxçıvana qayıtmağa məcbur etdi.

Ancaq böyük türk dünyasının mərkəzi, əfsanəvi İstanbul onun yadından çıxmırdı. Səhhəti yaxşılaşandan sonra, 1906-cı ildə yenidən İstanbul gedib universitetdə ədəbiyyat fakültəsində oxudu. 1909-cu ildə ali təhsilini başa vurdu. Doğma yurdu Naxçıvanda, sonra Gəncədə, Tiflisdə, 1915-ci ildən isə Bakıda pedaqoji fəaliyyətə başladı.

Bu illər Hüseyn Cavidin pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, bədii yaradıcılığının çiçəkləndiyi dövr idi. Onun 1910-cu ildə ilk münəzzəm "Ana" pyesi, 1912-ci ildə "Maral" faciəsi, 1914-cü ildə "Şeyx Sənan"ı, 1917-ci ildə "Şeyda" dramı, 1918-ci ildə

məşhur "İblis" faciəsi Azərbaycan səhnəsində vaxtilə Sıdqi müəllimin dediyi kimi, Hüseyn Cavidin səsi daha gur eşidildi. Azərbaycan dramaturgiyasında yeni bir mərhələnin başlanğıcı oldu və milli teatrımızın inkişafına güclü təsir etdi.

Hüseyn Cavid yaradıcılığında qadın azadlığı mövzusu xüsusi yer tuturdu. Onun "Ana" pyesində nəciplik, ədəqat və mərdlik keyfiyyətləri, "Maral"da qadın azadlığı məsələsi tərənnüm edilirdi. Gözünü açandan qadının nə zillətlər çəkdiyini, cəmiyyətdə, ailədə hüquqsuzluğunu göbən şair 1911-ci ildə "İşiq" jurnalında dərc etdirdiyi şeirində özünü qadınlara tutub yazırdı:

Qadın! Ey sevgili şəfqətli mələk!
Bu qədər səbrli təhəmmül nə
demək?

O ləfəfat, o nəcabətlə sana,
Bu əsarət, bu haqarət nə rəva!
Sən nəsin?...Kəndini bil, zəfi burax!
Hər nəsinimi cənin silla dayaq?
Oluyor işte hüququn pamal,
Çalış, öyrən, ara, bul, haqqını
al!

Pərdəyi-zülmət içindən sıyrıl!
Qəhrəmanlar kimi qovğaya atıl!
Fəzlü ürfanla mücəhəz olaraq,
Cəhli yux, qəfləti yax, əzi burax!
Qadın azadlığının carçısı "Şərq qadını" jurnalının nəşrini alqışlayan Hüseyn Cavid "Peyğəmbər" dramında peyğəmbərin dili ilə qadının cəmiyyət həyatında oynadığı böyük rolu yüksək qiymətləndirən bu şeiri jurnalın 1-ci sayında dərc etdirmişdir:

Qadın, qadın?! Onu duymaq,
duymurmaq istərkən

Yaxar düşüncəmi bir şölə, bir
zəhərli tikən.
Bütün həyatı çiçəkləndirən fəqət
o...heçin,
Neçin əzilsin o, bilməm neçin
sürüklənsin?!

Qadın – Günəş, cocuq Ay...nuru
Ay Günəşdən alır.
Qadinsız ölkə çapıq məhv olur,
zavallı qalır.
Qadın əlilə fəqət bəxtiyar olur
bu cahan.
O bir mələk...onu təqdis edər
böyük yaradan.
O çox sevimli, gözəl, incə, nazlı
bir xilqət,
Onun ayaqları altındadır fəqət
cənnət.
Qadın gülərsə, su izziz mühitimiz
güləcək,
Sürüklənən bəşəriyyət qadınla
yüksələcək!

1918-ci ilin martında Bakıda müsəlman əhalisi Novruz şənliklərini keçirdiyi zaman erməniləşmiş Bakı komunasının fitvası ilə daşnaklar qanlı qırğınlar törədirdilər. Onlar cəhədən qayıdan əli silahlı ermənilərlə evlərə, idarələrə soxulub müsəlmanları öldürür, qabaqlarına qatib əsir aparırdılar. İngilis konsulu Mak Do-

nald qeyd edirdi ki, "Bakının küçələri müsəlmanların meyitləri ilə dolu idi".

Həmin dəhşətli günlərdə Hüseyn Cavid Bakıda "Təbriz" mehmanxanasında yaşayırdı. İstirahət günü idi. Yazıçı dostu Seyid Hüseyn Sadiq onun yanına gəlmişdi. Elə bu vaxt bir dəstə əli silahlı erməni mehmanxanaya coxulub 60 nəfərdən çox müsafiri əsir aparıb Mayilov (indiki opera və balet teatrı) teatrının binasına doldurdular. Onların arasında Hüseyn Cavid və Seyid Hüseyn Sadiq də vardı. Bu zaman küçədə şiddətli atışma başlandı. Ermənilər bayıra çıxanda onlar fursətdən istifadə edib qaçıb xilas oldular.

Hüseyn Cavid dostları ilə vidalaşb İrana gedən gəmi ilə Ənzəliyə, oradan Təbrizə və Naxçıvana getdi. Birinci Dünya Müharibəsi zamanı satqınlıq üstündə türk əskəri tərəfindən qulağı kəsilmiş Andranikin başçılığı ilə həmin günlərdə daşnaklar Naxçıvanda və ətraf kəndlərdə qırğınlar törətmişdilər. Amma burada əhali ayağa qalxıb köməyə gələn türk paşası Kazım Qarabəkrin komandanlığı altında xain, quldur dəstələrini darmadağın etdilər. İyulun 7-də qur-

tuluş günü təntənə ilə qeyd edildi. Həmin hadisələrin canlı şahidi Lətif Hüseynzadə öz xatirələrində qeyd edir ki, Hüseyn Cavid Naxçıvanda "Rüşdiyyə" məktəbində biza ədəbiyyatdan dərs deməyə başladı. Naxçıvan ziyalıları bu təhsil ocağına yığılıb, ədəbi məclislər keçirir, əhalini mübarizəyə ruhlandırırdılar. ("Xalq qəzeti", 9-10 aprel, 2010).

Bu qədim torpaqda həyat yenidən çalındı.

1918, avqust. Naxçıvan. Bu tarix Hüseyn Cavid ömrünün salnamasına ən əlamətdar, unudulmaz hadisə kimi nəqş olundu. Şəhəri vətənin sərhədlərindən də uzaqlara yayılmış böyük sənətkarın Naxçıvanda kiçik, sadə ocağına Mişkinaz adında zərif, nəzənin bir xanım ilə səadətli gətirdi. Həmin fərəhli əziz günləri Mişkinaz xanım belə xatırlayırdı: "Çox kiçik, xudmani toyumuz oldu. Toydan bir-iki gün sonra Cavid mənə dedi ki, axı, hardan bir cüzma-qara edibim. Görək mənə ilk oxucularımdan biri də sən olasan. Mən dedim: necə oxucu olum ki, savadım yoxdur. Cavid mənə dars deməyə başladı. Hər gün məşğələmiz olurdu. Savadlı olmaq ən böyük arzum idi. Mən onun köməyi ilə savad bəyərindim.

Cavid o zaman Naxçıvanda müəllim işləyirdi. Bir neçə aydan sonra maarif idarəsindən onu Bakıya davət edib, Bakı məktəblərindən birində dars verirdilər. Çox keçmədi böyük qarşılaşma məktub yazdı ki, mənə münasib adamla Bakıya göndərsin. Mən Cavidin kiçik qardaşı Əlirza və onun ailəsi ilə bir yerdə Bakıya gəldim. Cavid keçmiş Tatar küçəsində kiçik bir otaq kirayə tutmuşdu. Evimizdə heç nə yox idi. Naxçıvandan da bir şey gətirmişdik. Cavid orta məktəbdə myallim işləyirdi o qədər də pis dolanmırdı. Lakin xoş günlərimiz uzun sürmədi..."

Bu sətirli oxuyanda bəzi qadınlarımız, qızlarımız buna təəccüb edərlər. Bu alilikdə insanın taleyində bu, nə sadəlik idi?! Amma bu kasıblıqda, adilikdə böyük xoşbəxtlik vardı. Bəzi müasirlərimiz xoşbəxtliyi var-dövlətə, qapısında dayanan qoşa-qoşa "mercedes" maşınlarında, zərli-zibali "villalarda" görürlər. Bu parlaqlıq, zənginlik göz qamaşdırır, aqılı, kamalı kütləşdirir, əziz həyat sevincini, öz zətinə sönlükdəşdirir. Üzü bəzək, içi təzək atalar sözüni yada salır.

Örtögrül Cavid

Hüseyn Cavidin və Mişkinaz xanımın bu sadə toyu, sadə həyatı görən necə mənəlar kəsb etmişdir! Burada qərin deyil, hərlilik, bar-bəzək deyil, əsl canlı həyat vardı. Sevgi də, məhəbbət də, həyəcənli anlar da, qəm də, kədər də, sağlaml düşünə də, iztirab da, əziyyət də, şirin anlar, fərəhli günlər də vardı. Burada böyük qürur hissi, heyrtedici yaradıcılıq əlaməti, zəngin mənəvi sərvət, əbədiyaşar, həmişə əziz xatırlanan gözəl ömür salnaməsi, mənə dolu bir tarix vardır!

Məşən düşüncəli zənginlik, hərlilik, lovgə, dedi-qodu cəngində keçən ömür, həyat havaya sovrulur, heç izi də qalmır. Ancaq böyük arzu, əməl, ehtiram, ləyaqət üzərində qurulan həyat nə qədər sıxıntı, əziyyət içində olsa da, o insanlara həmişə sevinç bəxş edir.

Hüseyn Cavid və onun ailəsi belə sadə, lakin şərfli bir ömür sürmüşdü. Bu müqəddəs ocaq bədxəşlilərin gözüne tikan kimi datdığı bir dövrdə bu ailədə iki nəcib övlad dünyaya göz açdı: Örtögrül və Turan Rəsizadələr nəslində bu yeni pöhrələr ulduz kimi parladı. Hər ikisi gözəl qağayı ilə əhatə olundu, ata-ana nəvəsi ilə təbiəti edildi.

Örtögrül Cavid (1919) gözünü açandan bu ocaqda şərin, sənətin bir bulaq kimi qaynadığını gördü. Onun zərif qəlbə ilham parisi qondu. O, da atası kimi sənət somasında öz qanad-

larını açıb uçmaq, ənginliklərə qalxmaq istədi. Atasının sevimli yolu ilə gedərək Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun ədəbiyyat şöbəsinə qəbul olunub, ali təhsilini əla qiymətlə başa vurdu (1940). Ancaq atasının dostu Üzeyir bəy Hacıbəyovun Azərbaycan musiqisi sahəsindəki nailiyyətləri onu da bəstəkar olmağa həvəsləndirdi. Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlığı şöbəsində gözəl musiqi təhsili almağa başladı. Yazdığı ilk romanlar, mahnılar onun istedadından xəbər verirdi. Musiqi folklorumuzun toplanmasında fəallıq göstərir, neçə-neçə xalq həvalarını görkəmli müğənnilərin ifasında nota köçürürdü. O, sairə Nigar Rəfiyyəlinin "Məhsəti" poemasi, atasının "Şeyx Sənan" faciəsi əsasında operalar yazmaq niyyətində idi. Həmin musiqi əsərlərindən hətta ayn-ayn fragmentlər, eskizlər, hazırlıq materialları qalmışdı.

Onunla bir oxumuş böyük bəstəkarımız Fikrət Əmirov Örtögrülə xatırlayaraq deyirdi: "...Örtögrül mənə in yaxın, ən əziz dostum idi. Onun bütün varlığı musiqi ilə, sənətlə, ədəbiyyatla yığılmışdı. Həyatının yalnız bir məqsədi və qayəsi vardı. Sənət, yaradıcılıq... Bizim dostluğumuz hər ikimizin müəllimi Üzeyir Hacıbəyovun diqqətindən yayınmamışdı və o, bu dostluğa, bu ülfətə, etibara sevinirdi. ... Örtögrülün həvəsi, qabiliyyətini, ilk uğurlarını dahi müğənnimiz Bülbül Məmmədov da yüksək qiymətləndirirdi".

Azərbaycanın xalq yazıçısı Anar sonralar "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində dərc etdirdiyi "Böyük sənətkarın böyük oğlu" adlı məqaləsini bu sözlərlə bitirir: "Örtögrül Cavid qısa bir ömür sürsə də, mənəli yaşadı, dolğun yaşadı, qeyrətli oğul kimi, istedadlı, zəhmətkeş musiqiçi kimi yaşadı, görə bildiyi işləri namusla, vicdanla, səbirlə gördü, görə bildiklərinə çox heyf".

Bəli, Örtögrül çox işlər görə bilirdi. Amma amansız dövrü, acı taleyi ona aman vermədi. On səkkiz yaşında ikən, 1937-ci ildə atası "xalq düşməni" damğası ilə həbs edilib Sibirə sürgün edildi. Evlərindən qovuldular. Cavid məhəbbətinin nigarı Mişkinaz xanım iki uşaqla dar qaranlıq kiçik bir otaqda böyük "azad ölkə"nin müsibətləri ümidinə qaldı...

Həmin dəhşətli günlərdən iki il keçməmiş ölkədə daha müdhiş hadisə baş verdi. 1941-ci il iyunun 22-də İkinci Dünya müharibəsinin dalğaları Sovetlər İttifaqının sərhədlərini aşdı. 1942-ci il fevralın 22-də Örtögrül ordu sıralarına çağırıldı. Xəstəliyə tutuldu. Bir il sonra ölüm onu yaxaladı. Sənət dünyamızın bir işığı da söndü. Mişkinaz xanım göz yaşları ilə qızı Turanı bağrına basıb həyat tufanında yalqız qaldı. Bu faciədən nə ata xəbər tutdu, nə da atadan bir soraq alındı.

Hüseyn Cavidin qız yadigarı Turanı həyatda nə əzəblər çəkdi, onu bir Allah bilir. Vaxt gəldi anası Mişkinaz xanım da sitənlili dünyası ilə vıdalaşdı. Cavid ocağında, yurdunda oğul vüqarlı, qeyrətli Turan tək qaldı. Amma sarsılmadı, əylimədi. Ölkədə siyasi ab-hava dəyişəndə özündə güc-qüvvət tapıb Cavid irsini qoruyub saxlamağa başladı. Hüseyn Cavid ev muzeyinin salığına sahman düşməsində böyük zəhmət və səy göstərdi. Ata ocağının yadigarları ilə təskinlik tapdı. Onlan göz bəbəyi kimi qorudu. Onlara bəxa-bəxa mənəvi rahatlıq tapdı. Xüsusilə dövlət qağışını görəndə sevindi. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin Cavid irsina verdiyi qiymət, göstərdiyi kömək Turan xanım qol-qanad verirdi.

Böyük ərndarimiz xəstə olan və vəfat edən ili mən "Vəfa" jurnalında məsul katib işləyirdim. Heydər Əliyevin vəfatı ilə əlaqədar biz jurnalımızın xüsusi buraxılışını hazırlayanda Turan xanımdan xahiş etdik

ki, öz xatirələrini yazsın. Turan xanım böyük məmnuniyyətlə "Cavidin böyük xeyirxahı" adlı çox dəyərli xatirə məqaləsini yazdı. Həmin xatirədə deyilirdi: "...Hüseyn Cavid 19 illik repressiya əzabından sonra 1956-cı ildə bəraət aldı. Əslində isə 1956-cı ildə sanki Cavidin yaradıcılığı deyil, sadəcə şəxsiyyəti bəraət almışdı. Bütünliklə Cavid, yalnız 1981-ci ildə anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə MK-nın birinci katibi Heydər Əliyevin verdiyi qərardan sonra bu, Cavidin ədəbi həyatında tarixi bir dönüş oldu.

1982-ci il oktyabrın 26-da Heydər Əliyevin sayı nəticəsində Cavidin cəsədi Sibirədən vətəninə gətirildi. Cavidə vıdalaşmaq üçün yer 17 il (1920-1937) yaşadığı ev nəzərdə tutulmuşdu. Cavidin Bakıda son gecəsi öz evində keçdi. Heydər Əliyev də Cavidə vıdalaşmaq üçün gəlmişdi.

1982-ci il noyabrın 2-də saat 12-də cənəza Naxçıvana aparıldı. Heydər Əliyevin məqsədi burada Cavidə bir məqbərə ucaltmaq idi. Amma bu, o zaman baş tutmadı. Heydər Əliyevi Moskvaya rəhbər işə davət etdilər. Cavidə bağlı bütün işlər yarımcı qaldı. 1990-cı ildə Heydər Əliyev Naxçıvana gələrkən ilk ziyarət etdiyi yer Cavidin məzarı oldu. 1992-ci ildə Cavidin 110 illiyi oktyabrın 23-də yalnız Naxçıvanda qeyd olundu. Heydər Əliyev Cavidin məzarını ziyarət etdi, teatrda yubiley gecəsi keçirildi. 1993-cü ildə Heydər Əliyev prezident seçiləndən sonra o, yenidən Cavid məzarına qayıtdı. 1995-ci il iyunun 10-da prezidentin müşavirəsində Cavidin məqbərəsi, ev muzeyi ilə bağlı problemlər 2 saatın içində həll edildi. Cavidin xatirə muzeyi ev muzeyi olaraq Elmlər Akademiyasının sərməcamına verildi. Şəhirdə 17 il yaşayıb yaratdığı ev muzeyi Əlyazmalar İnstitutunun 3-cü mərtəbəsinə köçürüldü,

təmir edildi. ...1996-cı ildə oktyabrın 29-da Naxçıvanda Hüseyn Cavidin məqbərəsinin açılışı oldu.

Heydər Əliyev həmin günlərdə mənə an böyük, ən müqəddəs və son arzumun gerçəkləşdirərkən anamın və qardaşım Örtögrülün cənəzlərini bu məqbərəyə köçürülməsini təmin etdi..."

(Turan Cavid, 2004, "Vəfa" jurnalı)

Mən 2006-cı ildə "Hüseyn Cavidin ev muzeyi"ndə Turan xanımın görüşünə gətdim. Saçları ağarmış və mələk simalı qadınla olub keçənlərdən xeyli söhbət etdik. "Qadın, gözəllik və ülvüyyət" və "Nəsilər, ailələr, talelər" ensiklopedik toplusının üstünə avtoqraf yazıb xatirə olaraq Turan xanıma verdim. O, bu kiçik hədiyyəmi məmnuniyyətlə qəbul edib, onları Cavidin əfəndinin ruhunu yaşadan kitabların sırasına daxil etdi.

Bu görüş heç vaxt yadımdan çıxmır. O, zahirən təmkinli, gülümsər görünərsə də, gözələrində qəm vardı. Ata, ana, qardaş dərdini neçə illərdi ki, kövrək qəlbində çəkirdi. Bu nəcib qadın əzəbli ömrünü ata, ana, qardaş məhəbbətilə yaşayırdı. Birçə təskinliyi bu idi ki, atası xalqın ürəyində yaşayırdı. 24 yaşında həyatdan nigaran gətməmiş, arzuları yarımcı qalmış qardaşı Örtögrül mədəniyyət tariximizdə öz ilk izini qoymuşdu. Anası Mişkinaz xanım bu şərfli ailənin adına layiq ömür sürmüş, ailənin yükünü zərifçiləndirən daşmışdı.

Artıq bir neçə ildir ki, Turan xanıma da ədəbiyyatə qovuşub.

İndi dörd nəfərdən, dörd şəxsiyyətdən ibarət olan kiçik, lakin böyük amallı bu ailənin ruhu Bakının İstiqlal küçəsindəki ev muzeyində Cavid adına böyük ehtiram əlaməti olaraq təlatümlü Hüseyn Cavid, Mişkinaz Cavid, Örtögrül Cavid, Turan Cavid soyadı kimi yaşayır.

O, CANLI MƏNƏVİ KÖRPÜ İDİ

"Abbas müəllimin bəstə boyuna nəhəng bir milli qeyrət duyğusu sığışmırdı".

Mir Cəlal Paşayev, professor.

"Abbas Zamanov Azərbaycan mədəniyyətini Şərqlə birləşdirən canlı mənəvi bir körpüdür".

M.C. Cəfərov, akademik.

"Abbas Zamanov tanınmış və ədəbiyyatşünaslar içərisində öz sözünə sahiblik edən və bu sözə yiyə duran böyük şəxsiyyət idi. O, özü boya da bir ürək deməkdir. O, bütün bir Azərbaycan dünyasını şəxsiyyətinə hopdurub, içinə sığışdırı bilirdi".

K. Əliyev, professor.

Görkəmli ədəbiyyatşünas Abbas Zamanov bizə Azərbaycan mədəniyyəti tarixindən dərslər deyirdi. O, bu fənin bütün xırda-lıqlarına qədər açıb bizə izah edirdi, yeni təfəkkür tərzində tariximizi yaşamağı öyrətdirdi. Biz onun müəllimlərinə diqqətlə qulaq asırdıq, milli mədəniyyətimizə məhəbbətə heyran olurduq.

İmtahan zamanı suallarına cavab verərkən Abbas müəllim qəfildən mənə soruşdu: - Səbrbəyazadə kim olub?

Mən tutuldum. Bu adı suala cavab verə bilmədim. Abbas müəllim gülümsünüb dedi: - Son yaxşı tələbəsin. Universitetin icimai həyatında fəal iştirak edirsən, mətbuatda tez-tez imzın görünür. Bunlar öz yerində, ammaq bu adı sual qarşısında niyə duruxdun?! Görünür icimai işlərə başın qarışdıqından imtahana yaxşı hazırlaşmamısan. İctimai işdə fəaliyyət yaxşıdır. Amma elm öyrənmək daha vacibdir. Sənə yaxşı qiymət yazıram. Ümid edirəm ki, onu gələcəkdə ələyə qatırsan.

Öz müəlliminin sözləri mənə yaman təsir etdi. Ürəkəlib dilləndim: - Müəllim, mən rus jurnalistikası tarixindən əla qiymət almışam. Siz

yaxşı bilirsiniz ki, bu kurs daha genişdir. Həm də mənə aralar ki, öz milli mədəniyyətimizdən aşağı qiymət alım. Sağlıq olsun, sonra görürsünüz ki, mən öz mətbuat tariximizi həm sevir, həm də yaxşı öyrənməyə çalışıram.

Abbas müəllim üzümə baxıb gülümsündü: - Lap yaxşı, çağır ol-sun!

Bu əhvalat mənə yer elədi. Əla qiymətlərim arasında onun "yaxşı" qiyməti sanki məni tənbəh edirdi. "Şalala" jurnalının redaktoru Səbrbəyazadə isə qulaqlarımda cingildəyirdi. Sonralar onun özü və jurnalı haqqında elmi tədqiqat işimdə ətraflı bəhs etmişəm.

Vaxt gəldi, diplom işi yazıb müdafiə etməliydim. Mən kafedra müdüründən xahiş edib, mövzumu mətbuat tarixindən götürdüm. Elmi rəhbərim də Abbas müəllimin olmasını istədim. Mənə uşaq mətbuatı üzrə diplom mövzusu verildi. Mən "Dəbistan" (1906-1908), "Məktəb" (1911-1917) jurnallarının haqqında materiallar toplayıb diplom işi yazdım. Əlyazma halında Abbas Zamanova verdim. Səhəri onu kafedrada gördüm mənə dedi: - oxudum, apar maşına yazdır.

Mən işin üstündə onun yazılı rəyini görəndə sevindim, bir bunu soruşa bildim: "Xoşunuza gəldimi? Qeydləriniz varmı?"

- Heç bir qeydim yoxdur. Rayı oxuyarsan-deyib yenə gülümsündü. Ray bu sözlərlə qurtarırdı: "S. Məmmədovun müdafiəyə təqdim etdiyi diplom işi heç şübhəsiz ki, "əla" qiymətə layiqdir.

A.Zamanov, 10 aprel, 1957-ci il

Abbas Zamanov elini, yurdunu sevmə, bütün ömrünü vətəninə, xalqının tərəqqisi üçün çalışan nəciyə, xeyirxah bir ziyalı idi. Onun həyatında baş verən təlatümlü hadisələrə biri haqqında danışmaq istəyirəm.

1960-cı il martın 21-də biz böyük şairimiz Səməd Vurğunun amma gününü qeyd etdiyimiz zaman Bakıya xəbər çatdı ki, ermənilər yuxarılarda məsələ qaldırıblar ki, Naxçıvan Ermənistanla birləşdirilsin. Bu bədnam sənədə Moskvada, Siyasi Bürodə özünə yer eləmiş firıldaqçı A. Mikoyan da qol çəkib. Həmin ilin 28 aprelində Sovet Azərbaycanının 40 illiyi yubileyində iştirak etmək üçün Mərkəzi Komitənin Birinci

Abbas Zamanov bir qrup yazıçı və alim yoldaşı ilə. Sağdan oturanlar: Ə.Cəfərzadə, Q. Məmmədli, doktor C. Heyat, A.Zamanov, Ş. Səfərov, (ayaq üstə) H. Məmmədşad, Ə. Səfərlı, N. Həsənzadə, C. Cavadlı, F. Hüseynov, Y. Seyidov və jurnalçı P.Qasimova. 1982.

Katibi N.S. Xruşşov Bakıya gələndə bu məsələnin ermənilərin xeyrinə həll etməli, güya Azərbaycan və Ermənistan xalqlarının xahişi ilə Naxçıvan Ermənistanla birləşdirilməli idi. Necə ki, Xruşşovun istəyi ilə Krım Muxtar Respublikası Ukraynaya birləşdirilmişdir.

Abbas Zamanov Yerevanda C.M. Qənzadə haqqında material toplayan zaman bu avantürist xəbəri eşidən kimi başı alovlu Bakıya qayıtdı. Həmin gün Azərbaycan Elmlər Akademiyasının böyük salonunda keçirilən yığıncağa gəldi. O, içəri girən kimi əlini qaldırıb, bir başa xitabət kürsüsünə yanaşdı və əsəbi halda dedi: - Biz burada, Səməd Vurğunun xatirəsini yad etməyə yığılmışıq. Beynəlmilləşdikdən, dostluqdan danışırıq, amma erməni millətçiləri orada Naxçıvanı ələ keçirməyə çalışırlar...

Abbas müəllimin sözləri salonu lərzəyə gətirdi. Rəyasət heyətində əyləşənlər bir-birinə daydı.

Bu hadisə Abbas müəllimin taleyinə böyük sıxıntı, narahatlıq gətirdi.

Onu işdən çıxardılar. Partiyadan xaric etdilər. Həyatının ağır günləri başladı...

Lakin ermənilər öz çirkin iddialarından əl çəkmişdilər. Abbas müəllim həmin həyəcanlı günləri xatırlayaraq sonralar yazırdı: "Bir qrup erməni ziyalı Moskva - Mərkəzi Komitəyə məktub yazmışdı. Məktubda deyilirdi: nə qədər ki, Naxçıvan Ermənistanla birləşməyib, bu respublikada milli məsələ həll olunmayacaq".

Ermənistanla sovet hakimiyyəti quruluşunun 40-cı ildönümündə N.S. Xruşşov Yerevana gəlmişdir. Onu çox yerlərə aparıb gəzdirəndən sonra Naxçıvan məsələsini açıblar. Baş dumanlı Xruşşov deyib ki, narahat olmayın, mən bu məsələni aydınlaşdıraram. Doğrudan da Moskva qayıdandan sonra o, səadətli nəzərdən keçirib Qars müqaviləsi dördtərəfli danışıqlar zamanı imzalanan sənədlərlə tanış olduğdan sonra qəti şəkildə deyib ki, biz ərazi məsələsini heç vaxt müzakirə etməyəcəyik".

Beləliklə Bakıda Abbas Za-

manovun qaldırdığı haray dünyaya yayıldı, erməni hiyləsinin üstü açıldı. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi Naxçıvan Muxtar Respublikası xain, yad gözələrdən bir dəfəlik qorundu.

30 mart 1967. Həmin gün mən tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsinin elmi şurasında dissertasiya müdafiə edirdim. Elmi işimə yüksək qiymət vermiş, dəyərli məsləhətləri və qeydləri ilə kömək etmiş Abbas müəllim də gəlmişdi. Elmi şuranın sədri tarix elmləri doktoru, professor X.Əlimirzəyev "söz filologiya elmləri doktoru, professor Abbas Zamanova verilir" - deyəndə Abbas müəllim çıxışına bir arayıq verərək təvəkkürlə dedi: - Mən professor deyiləm, kiçik elmi işçiyəm.

Sədr yerindən tez dilləndi: - Biz səni professor bilirik.

Bu, Abbas müəllimə elm aləminin böyük məhəbbəti idi. Bu anda Abbas müəllimin başına gətirilən haqsız-

İqlar, 7 il ərzində çəkdiyi əziyyətlər gözəllərini öünə gəldi. Bu nəci insan biz gənclərin himayədarı, filologiya elminin görkəmli xadimi həyatının mayus vaxtında belə bizə öz köməyini əsirgəmir. O, çıxışına başlayanda ürayim daga döndü. Onun haqqında dediyi "Sabir Məmmədovu cavanlarımıza yaxşı nümunə kimi göstərmək istəyirəm. O, bu kürsüyə gəlib çatmaq üçün heç vaxt tələməyib. Daş yonayona, küllüq vura-vura gəlib çıxmışdır" sözləri, elmi işinə verdiyi qiymət müəllimin öz tələbəsinə olan həsn-rəğbəti idi.

Abbas Zamanov haqqında xatirələrini mən "Hər şey olduğu kimi..." memuar kitabında daha geniş yazmışam. Həmin kitabın bir nüsxəsinin üstünə belə bir avtoqraf: "Vətənimiz ırakdan, cəndan sevan, bütün mənalı ömrünü doğma xalqın azadlığı, mədəni dirçəlişiyə uğrunda mübarizəyə həsr etmiş bizim sevimli müəllimimiz, mədəni atamız, görkəmli alim, publisist, professor Abbas Zamanovun xeyirxah əməllərini, işıqlı yolunu layiqətlə yaşadan, babasının istəklə nəvəsi Gülgün xanımın ən xoş və ülvli arzularla müəllifdən kiçik, unudulmaz, kövrək bir

Abbas Zamanov
oğlu Fuad ilə

A. Zamanovun
nəvəsi Abbas

yadigar. Böyük hörmət və ehtiram hissəli Sabir Gəncəli" yazıb hədiyyə etdim. Bir nüsxəsinə də avtoqrafı Abbas müəllimin oğlu Fuada verdim.

Abbas Zamanov kim idi? O, mədəniyyət, ədəbiyyat tariximizdə necə iz qoyub? Onun haqqında deyilən, yazılan sözləri, fikirləri muncuq kimi bir-birinin ardınca düzsək, böyük bir kitab olar. Belə kitablar da var: Fərqanə Kazımova, "Abbas Zamanov (bibliografiya)", B. 1997, Gülgün

Rzayeva, "Abbas Zamanov", B. 1999, İsa Həbibbəyli, "Müasirləri Abbas Zamanov haqqında", B. 2003.

Bu əsərləri oxuyanda Abbas Zamanovun həyatı, fəaliyyəti, taleyi, şəxsiyyəti göz önündə canlanır. 82 il çox narahat, gərgin, mübarizə səhifələri ilə dolu bir ömür. Bu ömürün cəmi 9 ili Sovet hakimiyyəti dövründən əvvəl təsadüf edib. Kəsib kəndli həyatı. Amma bu illər bir rəngdə olmayıb. XX əsrin çətin-qaynayan, təlatümlü üzləşən bu illərində balaca Abbas bu hadisələrdən bəxəbər kənd uşaqlığı almində idi. Gələcəyə zillənmiş nəzərləri sonralar bu illərin – XX əsrin əvvəllərinin böyük mənasını dərk edib, əsl həqiqətləri üzə çıxaracaq, tədqiq, təbliğ edəcək, geniş mübarizə meydanına atılacaq.

Mirabbas Mirfətəh oğlu 1911-ci ilin payız günlərinin birində - oktyabrın 10-da o zaman Baş Hərşən deyilən Maxta kəndində dünyaya göz açmışdı. İlk üzləşdiyi, həyatına, taleyinə dərin iz salmış erməni məkri, erməni xəyanəti oldu. 7-8 yaşlarında ermənilərin qanlı qırğınlar, faciələr törətdiyini gördü. Əli silahlı erməni daşnakları Naxçıvanı Şərur rayo-

nunun camaatını vahiməyə salmışdı. Ermənilərin hücumlarından yaxsa qurtarmaq üçün müsəlman əhalisinin çoxu Cənubi Azərbaycana qaçdı. Abbas Zamanov həmin qara, qorxulu günləri belə xatırlayırdı: "1918-ci ildə bizim Maxta kəndinin sakinləri də İrana köçməli oldular. Anam rəhmətə getmişdi. Atam, qardaşım İsmayıl və mən Xoy şəhərinə sığınacaq tapdıq. Atam bir ərəbin yanında maddəlik edirdi. Həyat şəraiti çox çətin idi. Qardaşım bu mərhumiyyətlərə dözməyib ölüdü.

Daşnak hökuməti devrildəndən sonra kəndimizə qayıtdıq. Nə cütümüz vardı, nə də kökümüz. Belə olanda əkinçinin əli hər şeydən üzlülür. Atam da qalmışdı nəaləc". "Atam ikinci dəfə evlənmişdi. Körpə bacım-qardaşım vardı. Kişi gördü ki, ailəni dolandırma bilmir, məcbur olub məni uşağa evinə verdi. Bir müddət Naxçıvanda qaldım, sonra Bakıya göndərildim".

Bakıda, uşağ evində onun adında da dəyişiklik edildi. Mirabbasın da, atasının da adından Mir sözü, soyadlarından Seyid sözü atıldı. Mirabbas Seyidzamanov döndü oldu Abbas Fətəh oğlu Zamanov. Naxçıvanda qohum-qadaş Zamanı atıb Seyidovlar olmuşlar.

Yeni quruluş, yeni ideologiya hər şeydə dəyişiklik edir, adlara, titullara, dərəcələrə irad tutulur, milli kökə qadağalar qoyulur, milli düşüncə təqib olunurdu.

Abbas Zamanovun ömür salnaməsi sovet quruluşunun ziddiyyətli, mənfi-müsbət cəhətləri, inqilabi, qırıcı-qara rəngli çalqları ilə mənalandırılmış həyat salnaməsi idi. O, sovet uşağ evində tərbiyə almış, komсомola keçmiş, məarifpərvər əqidəli Baba bəy İsrəfilbəyovun müdiri olduğu 24-cü Şura məktəbini bitirmiş, Bakı pedaqoji texnikumunda oxumuş, muz-

dur, kəndli balalarına göstərilən etimada görə rəhbər komсомol işinə cəlb edilmiş, 6 ildən artıq Astraxanbazarıda (indiki Cəlilabad), Əli Bayramlıda, Gəncədə və Bakıda fəal komсомol işinə rəhbərlik etmişdir. 1920-ci ilin 28 aprelindən başlayan, 1937 - 1938-ci illərdə kulminasiya həddinə çatən repressiya dalğaları onun gözləri qabaqında olmuşdur. Bu hadisələr ayıq təfəkkürlü bu gəncin dünyagörüşündə, həyata baxışında əlbəttə öz izini qoymuşdu.

1937-1938-ci illərdə respublikanın adlı-sanlı ziyalıları, onsuz da az olan mütəxəssisləri həbsxanalara salınanda, sürgünlərə göndəriləndə ölkədə kədr çatışmazlığı yarananda ümid komсомolçu gənclərə qalmışdır. Hələ kifayət qədər biliyi, təcrübəsi olmayan bu gənclərə mühüm vəzifələr etibar edilmişdir. Gənc Abbas belə bir vaxtda təhsilini artırmaq üçün Azərbaycan Dövlət Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsinə daxil oldu. 1940-cı ildə institutu bitirəndə onu burada dil-ədəbiyyat müəllimi vəzifəsində saxladılar. Deyəsən Abbas müəllim həyatda öz yerini tutmağa başlamışdı. Amma elə həmin il onu Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasına direktor təyin edildilər və tezliklə buradan götürüb opera və balet teatrına direktor göndərildilər.

Bu yandan da Avropanın üzərini qara kabus kimi almış faşizm 1941-ci ilin iyun ayında cəyqəqlərini itiləyib sovetlər ölkəsinə hücumə keçdi. Başqı tarixində ən dəhşətli müharibə geniş ərazilərə yayıldı. Respublikamızın cəvan ziyalıları – Rusul Rza, Cəfər Cəfərov, Nüsrət Bağirov, Nəsir İmanquliyev, Seyfulla Əliyev, İbrahim Novruzov da cəbhəyə göndərildilər. Onların arasında Abbas Zamanov da vardı. Ağır cəbhə yolları bu gəncləri daha da mətinləşdirdi. Abbas Za-

manovun səsi "Döyüşən Krım", sonra "İrəli" cəbhə qəzetlərinin səhifələrindən eşidildi, vətənin igid oğullarının qəhrəmanlığını tərənnüm etdi. Döyüş xidmətlərinə, Qafqazın müdafiəsinə, Almaniya üzərində qələbəyə görə medallarla təltif olundu. 1947-ci ildə ordudan tərxis ediləndən sonra yenə arzusunun dalınca gedib, Azərbaycan Dövlət Universitetində baş müəllim kimi elmi-pedaqoji fəaliyyətlə başladı (1948-1960).

Ömrünün yeni, inkişaf mərhələsi başladı. O, arxivlərə, kitabxanalara girib böyük elmi-tədqiqat işləri apardı. Azərbaycanın görkəmli söz ustalarının, alimlərinin, ictimai xadimlərinin əməli və qayalarını tədqiq edib tələbələrinə, doğma xalqına çatdırdı. Səbirşünaslığın əsasını qoydu. Onun tələbəsi Şamil Qurbanovun təbiri ilə desək, bütün dövrlərin böyük şairi M.Ə. Səbiri həsr etdiyi araşdırmaları ilə "Abbas Zamanov Səbiri mədəni heykəl ucaltdı".

"Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbini, onun ardıcılarını, elmi mənbələri, mədəni sərəfətləri üzə çıxardı. Professor Fəhəd Zeynalov qeyd edirdi ki, XX əsrin böyük klassiklərinin ən gözəl tədqiqatçılarından olan Abbas Zamanov özü də artıq ədəbiyyatşünaslığımızdan canlı klassiki olub. Onun mənzili, elm, ədəbi, tarixi məxazların saxlandığı şəxsi arxiv idi".

Xalq yazıçısı Elçin yazırdı: "Abbas müəllim XX əsrin əvvəllərində xalqına xidmət edən böyük Azərbaycan ziyalıları nəslindən aldığı əxlaq, əqidə, cəsarət estafetini ən qorxulu – qadağalı illərdə belə əlindən salmayan bir qələm sahibi, bir ağsaqqal dost idi, etibarlı, təpərlidi. Ona güvənirdik".

1965-ci il onun həyatında əlamətdar il oldu. Böyük, zəngin elmi-tədqiqat işlərini cəmləşdirib Azərbaycan EA-nın ictimai elmlər bölməsi

Fuad nəvəsi Ömər ilə. (A. Zamanovun nəvəsi)

Zamanovun nəvəsi Gülgün xanımın ailəsi

Elmi Şurasının iclasında "Müasirləri Sabir haqqında" namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi. Respublikanın görkəmli filoloq alimləri, akademiyanın müxbir üzvləri, professor F. Qasımzadə, H. Araslı, C. Cəfərov, Ə. Dəmirçizadə, professor Ə. Orucov, Z. Göyüşov, K. Talibzadə, Ə. Cəfər əsərə yüksək qiymət verdilər. Elmi şuranın sədri C. Cəfərov təklif etdi ki, bu iş yüksək elmi səviyyədə yazıldığı üçün A. Zamanova filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilməsi SSRİ AAK-sı qarşısında vəsatət qaldırılsın.

Abbas müəllimin namizədlik işi AAK-da doktorluq işi kimi təsdiq edildi (1967). 1971-ci ildə professor adı aldı, Türkiyə Dil Qurumuna üzv seçildi. Qarşıda gələn illər A. Zamanovun biografiyasına elmi, pedaqoji, ictimai fəaliyyətin yüksəklişi kimi daxil oldu. Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyinin direktoru (1968-1971), ADU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri (1971-1979) vəzifələrinə irəli çəkildi. Azərbaycanın Əməkdar Elm Xadimi (1980, 14 mart), Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü (1983, 30 iyul), Koniya (Türkiyə) Səlcuq Universitetinin fəxri doktoru (1989, 27 aprel) adlarına layiq görüldü.

Bu illər Abbas Zamanov yaradıcılığının ən coşğun, qaynar çağı idi. O, böyük zəhmət çəkərək bir vaxt unudulmuş, adları yasaq edilmiş ziyalılarımızı üzə çıxarıb, Azərbaycan ədəbiyyatını, mədəniyyətini dünya miqyasında təbliğ edirdi. O, öz şəxsi hesabına bir çox ölkələrin kitabxanalarına, müəssisələrinə qalaq-qalaq kitablar, jurnallar göndərər, məktubləşirdi. Türkiyənin Ərzurum Universitetində üç otaqda onun göndərdiyi kitablar hesabına "Abbas Zamanov baxış kitabları" kitabxanası yaradılmışdır. Təbrizdəki Təbiiyyat kitab-

xanasında Abbas Zamanovun göndərdiyi mindən artıq kitab oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Amerikada, Avropada, Türkiyədə, İranda, İraqda, Orta Asiyada, Gürcüstanda və digər yerlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin təbliği işində professor A. Zamanovun böyük həvəslə çəkdiyi zəhmət bir institutun görə biləcəyi işlərə bərabər olmuşdur.

Abbas müəllim hadisələrə yeni təfəkkür tərzii ilə yanaşır, çəkinmədən cəsarətlə repressiya qurbanları haqqında ilk söz deyirdi. Belə şəxsiyyətlərdən biri də ADC-nin yaradıcılarından M. Ə. Rəsulzadə idi.

A. Zamanov ölümündən bir qədər əvvəl – 1992-ci il noyabrın 6-da "Xalq qəzeti"nə verdiyi müsahibəsinə yazırdı: "Lap cavan ikən Moskva və Lenin adına kitabxananın bağlı fondunda Məmməd Əminin "Əsrimizin Siyavuşu" əsərini oxumuşam. Sonralar da onun bəzi məqalə və əsərlərini mütləq etmişəm. Ancaq xalqımızın bu cəfakəs oğlunun qəbrini ziyarət etdiyim gün həyatımın ən işıqlı səhifəsidir. Səlcuq Universitetinin fəxri doktoru adını alanda məni Konuyaya dəvət etdilər. Yola düşməzdən əvvəl getdim Novxaniyə. Atası Hacı Axund Ələkbərin qəbrinin üstündən torpaq götürdüm. Bir dəstə də Novxanı güllü bağlatdım. Konuyada Məhəmməd Əminin qəbrinin üstünə həmin torpağı səpdim, qərənfilləri qoydum..."

Abbas müəllim vətənpərvər ruhu gəncləri çox sevdi, onlara arxayana idi. Onların elmi araşdırmalarına diqqətlə, qayğı ilə istiqamət verir, çoxunun elmi rəhbəri, opponenti olurdu. Filologiya sahəsində tanınmış Şamil Qurbanov, Yaşar Qarayev, Xeyrulla Məmmədov, Qara Namazov və onlarla başqaları onun yetimləri və əqidə dostları olmuşlar. Abbas müəllimin başqalarından

fərqli, özünəməxsus xasiyyəti vardı. Onun şəxsi keyfiyyətləri haqqında iş, əməl dostu, filologiya elmləri doktoru, professor Pənah Xəlilov çox doğru olaraq qeyd edirdi ki, Abbas müəllim insanpərvər idi, tanıdığı şəxsiyyətlərə ehtiram bəsləyirdi. Özü dikbaşlıqdan uzaq olduğu kimi, ona qarşı kobudluq və dikbaşlıq edənlərin də qarşısında quzu kimi məsum olmazdı. Yola getmək, yaxşı rəftarlı olmaq istəyən bu kişinin mənam-mənəmlik edənləri peşman qoymağa hünəri çatırdı...

Kəndli atası Mir Fəttah Seyidzadənin kişidən şəxslənən nəsil ağacının ilk budaqlarını ötən əsrin əvvəllərində iki oğlu – Abbas, İsmayıl və beş qız övladı əmələ gətirdi. Bu şəcərənin ən möhtəşəm budağına dünya şöhrətli Abbas Zamanov ucaldı. Dərin zəkası, vətənə tükənməz məhəbbəti ilə elə-obaya, ölkəyə elm nuru çiləyən Abbas müəllim ömrü salnaməsinin şəxsi həyat səhifələrində də bəzi problemlərlə üzləşsə də, gözəl, ağıllı, mədəni övladlar, nəvələr tərbiyə edib cəmiyyətə çıxartdı.

1937-ci ilin təlatümlü günlərində dünyaya göz açmış böyük oğlu Fuad Azərbaycan Politeknik İnstitutunu bitirmiş, Moskvada Daxili İşlər Akademiyasında oxuyub, ikinci ixtisası pilyənlənmiş, uzun müddət polkovnik rütbəsində daxili işlər nazirliyinin xüsusi təyinatlı idarəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. İndi bu ocaqda Fuad bəy həyat yoldaşı Dürruba xanım və oğlu Abbasla qocalıq ömrünü yaşayır. Babasının adından, nüfuzundan qürurlanan gənçə Abbas da elmə, mədəniyyətə həvəs göstərir, babası və onun dostlarının ömrü səhifələrindən bəhs edən xatirələr toplayıb "Bu dünyadan Rəsul Rza gəlib keçdi" adlı ilk

A. Zamanovun nəvələri və nəticələri

kitabını yazıb çap etdirmişdir.

Abbas Zamanovun Solmaz adlı qızı biologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. O, dünyadan köçəndə nəslin adına layiq üç övlad yadigar qoymuşdur. Rəşidi (1960) hüquq təhsili almış, iqtisad məhkəməsinin sədri, Rövşəni (1962) hüquqşünas, Azərbaycan Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. Respublikanın ictimai həyatında fəal mövqe tutan bu qardaşların ailələrində Fidan (1966), Vilayət (1989), Şükür (1995), "Esmira (2001), Fərah (1983), Nurlan (1987), Solmaz (1994) zamanovlar nəsil ağacının çəçəkləri böyüyürlər.

Gülgün Rzaşeyxə isə babasının yolu ilə gedərək filoloq olmuş, 1998-ci ildə "Abbas Zamanovun Azərbaycan ədəbiyyatının xarici ölkələrdə tədqiqi və təbliği" mövzusunda dissertasiya müdafiə edib filologiya elmləri namizədi adı almışdır. Gülgün xanım qürurla deyir ki, onu bu işə babası həvəsləndirmiş, əlindən tutub Bakı Dövlət Universitetinin auditoriyalarına gətirmişdir. O, indi bu elm, təhsil mədəninə hörmətli müəllimlərdən biridir.

Gülgün xanım üç xoşbəxt övlad anasıdır. Nigən (1996) VIII, Ənvəri (1999) II sinifdə oxuyurlar. İkisi də

əlaqıdır. Səid (2007) balası isə hələ körpədir. Onu da xoşbəxt gələcək gözləyir. Gülgün xanım ömür yoldaşı, polkovnik leytenant Fuad Əliyevlə birlikdə bu balaların təlim-tərbiyəsində böyük say göstərir, nəslin, ailənin adına layiq olmaq ruhunda böyüdürlər.

Abbas Zamanovun nəsil şəcərəsində Moskvada yaşayan sevimli nəvələri, filologiya elmləri namizədi Aygünün və kardioloq, tibb elmləri namizədi Aytının və onların gül balalarının da xüsusi yeri vardır.

Abbas müəllimin ailəsinə yaxın alim dostları onun ailəcanlı, qayğıkeş bir insan olduğunu xoş sözlərlə xatırlayırlar. Professor Qazənfər Paşayev Abbas müəllimin övladları və nəvələri haqqında kövrək hisslə yazırdı: "Novələri Aygünü və Aytını çox istəyirdi. Onlar balaca olanda çox narahət idi. Oğlu Fuad yeni ailə qurmuş, qızlar isə anaları Elmira xanım ilə qalmışdılar. Abbas müəllim hər həftə bazarlıq edib novələrini baş çəkirdi. Qızlar da Abbas müəllimi tez-tez yad edirdilər".

Abbas müəllimin kiçik oğlu Firuz (1946) ağır xəstəliyə tutulmuşdu. Bu, həyatı onsuz da kəsməkləşən, narahət olan Abbas müəllimi sarsıtmışdı.

Firuz xəstəliyin cəngindən xilas etmək üçün çox əzab-əziyyət çəkdi. Müalicəsi üçün döymədiyi qarı qalmadı. Həkimlər də aciz qalmışdılar. Ata sevimli balasını xilas edə bilmədi. Dərd Abbas müəllimin döndürmüş saçlarını qar kimi ağartdı. Bu yandan da həyat yoldaşı Asiya xanım dünyasını dəyişdi. Qocalıq, xəstəlik, üzüntülü günlər getdikcə şiddət etdi. Polad iradəli ata bu dərslərə dözməyib xəstə oğlunu tələyin ümidinə qoyub 1993-cü ildə aprelin 1-də bu dünyadan nigaran köçdü. Bir il sonra Firuz da faciəli həyatına əlvida dedi.

Abbas müəllim ədəbiyyətə qovuşdu. Ancaq məşhur təatir şairi Musa Cəlil demiş öləndən sonra ölmədi. O, böyük əqidəsi, əməli ilə həmişə bizimlədir. O, həyatda çəkdiyi əzab-lara, iztirablara baxmayaraq monalı ömrü yaşadı, arzularına çatdı. Xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyevin obrazlı dediyi kimi, o, bizim ziyalı keçmişimizlə bu günümüz arasında canlı bir körpü idi və nə yaxşı, nə qənimət ki, həmin milli ziyalı mədəniyyətini təcəssüm etdirən, onun üçün çox qiymətli olan, bəlkə də bütün ömrü boyu içində gəlişini gözləyi üç rəngli bayrağımızın bir daha ucaldığını gördü, getdi.

ONUN ÜZÜNDƏ NUR VARDI

Səidə xanım İmənəzadəni xatırlayanda XX əsrin xanımı-xatın qadınları bir-bir gözlərim önündə canlanır. Ötən bu yüz ildə çox sular axmış, neçə-neçə nəsillər tarix səhnəsində görünmüş, qanlı-qadalı hadisələrin çovğununda talelər parlanmış, talelər sönmüşdür. Bu tərəqqi və intibah əsrində qalqımız elm, mədəniyyət, ədəbiyyat, incəsənət sahəsində böyük nailiyyətlər qazanmışdır. Görkəmli, müdrik şəxsiyyətlər öz xalqına nicat vermək, onu işıqlı gələcəyə qovuşdurmaq arzusu, ideali ilə çarpışan mübarizlər yetimişlər.

Bələ nurani, pak, mehriban şəxsiyyətlərdən biri də Səidə xanım olmuşdur. Bəstə doy, zərif görkəmi və gülər siması ilə dünyada qalmış bu alicanab, nəcib qadın yüz il bundan əvvəl soyuq dekabr günlərinin birində Şəkiddə dünyaya göz açmışdır. O zaman irticanın, mövhumatın cövlan etdiyi bir dövr idi. Duzlu, məzali, şirin söhbətli və qədim məkanda insanlar sadə, sakit həyatlarını yaşayırdılar.

Şəkiddən uzaqlarda isə tələtməli hadisələr baş verirdi. XX əsr tarixə çaxnaşmalarla, inqilablarla, müharibələrlə qədəm qoymuşdu. Əsrlər boyu cəhəlat və səfalət içində yaşayan xalqlar oyanır, öz azadlıqları uğrunda haqq səslərini ucaldırırdılar. Bu oyanışın əks-sədası Şəkidi də gəlmiş çadırı. Tərəqqiyə meyilli bu şəhərdə də, bir canlanma hiss edilirdi. Yeni açılan məktəblər şəkili balalarını elm, maarif işığına çağırırdı. Bu dirçəliş Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə xüsusilə vüsət alırdı.

Səidə də bax, bu dövrdə maarif işığına doğru gedib, ibtidai təhsil əldə etdi.

İctimai-mədəni həyata hələ qədər qoymamış, 14 yaşında ikən mələk kimi saf bir qız uşağını arə verdilər. Xoşbəxtlikdən onun qismətinə düşmüş ər o dövrün tanınmış pedaqoqlarından Şakir İmənəzadə oldu. Bu izdivac gənc Səidənin gələcək həyatına, taleyinə işıq saçdı.

Taleyni maarifçilik qayəsində görən imənəzadələr ailəsi 1924-cü ildə Bakıya köçdü. O zaman oxumuş, az-çox təhsil almış qızlara, qadınlara ehtiyac vardı. Səidə həyat yoldaşının köməyinə arxalanıb, cəsarətlənib ictimai-mədəni həyata qaynayıb qarışmağa başladı. Müsəlman Şərqiada şüurları silkələyən Mərkəzi Qadınlar Klubunda yaradılmış peşə məktəbində oxudu. Buranı bitirib o zaman orta təhsil ala bilməyən fəhlə və kəndliləri ali məktəblərə hazırlamaq məqsədilə yaradılmış "Fəhlə fakültəsi"yə daxil oldu. 1934-cü ildə isə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun tarix fakültəsində ali təhsilini başa vurdu.

İyirmiinci illərin mədəni hücum dövründə ictimai işlərdə ilk addımların atan Səidə İmənəzadə, otuzuncu illərin repressiya qasırğasının yayıldığı vaxtlarda pedaqoji fəaliyyətə

başladı, əvvəlcə Pirallahı adasındakı 98 sayılı, sonra Abşeronun bir sıra məktəblərində dərslər verdi. 1941 - 1945-ci illərin müharibəsi zamanı o, Bakıda Qızlar Internatının müdiri vəzifəsinə irəli çəkildi. Səidə xanım həmin çətin, kədərli illəri xatırlayaraq deyirdi: "Atalarını müharibədə itirmiş, valideyn himayəsindən ayrı düşmüş bu qızların təhsili və taleyi məsələsi bizi çox düşündürdü. Nə qədər ağır, iztirablı anlar keçirsək də, məktəbdə təlim-tərbiyə işini yüksək səviyyədə qura bildiydik. Müəllimlərimiz və qızlara əsl analıq qayğısı göstərirdilər".

Səidə xanımın həyatının ikinci böyük mərhələsi II Dünya müharibəsindən sonrakı dövrə düşdü. O, pedaqoji fəaliyyətini Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin auditoriyalarında tarix müəllimi kimi davam etdirdi. Əməkdar müəllim adına layiq görüldü. O vaxtın ən şərəfli mükafatı sayılan "Lenin ordeni" ilə təltif olundu.

Bu zəhmətkeş qadının ürəyində elmi-tədqiqat işinə böyük maraq vardı. O, neçə illərdən bəri arzu etdiyi mövzunu - Azərbaycanda qadın azadlığı hərəkatı tarixini yazıb bitirmək istədi. Çoxlu material və sənədlər topladı. Amma mövcud ictimai-siyasi vəziyyətə, qadağalara, bərdəxahlara, burnundan uzağı görməyən mənsəbpərəstlərə ona mane oldular, yerli-yersiz iradlar tutdular, qorxutdular. Səidə xanım mövzunu bir neçə dəfə dəyişməyə məcbur oldu. Azərbaycanın və Yaxın Şərqi tarixini gözəl bilən, bu ölkələrdə qadın hərəkatının ilk tədqiqatçısı olan Səidə xanım illərdən bəri topladığı materialları istədiyi kimi obyektiv surətdə şərh edə bilmədi,

əsl həqiqətlərin izahı ürəyində qaldı. Nəhayət, dövrün ab-havasına cavab verən "Azərbaycan qadınlarının azadlığı Oktyabr Sosialist İnqilabının qələbələrindən biridir (1917-1939)" mövzusunda bir iş yazıb 1954-cü ildə müdafiə edib tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi aldı, dosent kimi 40 ilə yaxın gənclərin təlim-tərbiyəsi işində çalışdı. Yaza bilmədiklərini üstü örtülü olsa da, çəkincə-çəkincə tələbələrə anladı, onların vətənpərvər ruhda böyüməsinə səy göstərdi. Yazıb mətbuatda çap etdirdiyi məqalələrində ürəyindəkilərinin bir qismini xalqına çatdırdı. Onun "Qadınlar sülh uğrunda mübarizədə", "İslam dini və qanun", "Qadınlar cəmiyyətdə və ailədə" və s. kitabları nəşr olundu. Çox ələmətdar haldır ki, şəxsiyyətə pərəstişin dumanları içində əks etdirə bilmədiyi fikirləri, bilgiləri Səidə xanım ictimai fəaliyyətində, xüsusilə Bakı şəhər Qadınlar Şurasının sədri olduğu illərdə həyata keçirdiyi mədəni-kültürlə tədbirlərdə təbliğ etdi. Yorulmaq bilmədən çalışdı, bir sıra qadın məsələlərinin həllində, həmçinin mənzil, ailə məişət məsələlərində qadınlara kömək göstərdi.

Saçlarını maarif-mədəniyyət işində, xalqımızın tərəqqisi yolunda ağartmış, 82 il mənalı ömür sürmüş Səidə xanım İmənəzadə 60 ildən çox pedaqoji kimi çalışmış, elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olmuş, respublikada qadın təşkilatlarının formalaşmasında böyük xidmət göstərmişdir. O, dafələrlə Bakı şəhər Sovetinə deputat seçilmiş, 1961-ci ildən ömrünün axırına kimi adı Bakı "Bilik" Cəmiyyətinin fəxri kitabına yazılmışdır.

Səidə xanım tələbələrə bir müəllim, bir ana kimi qayğı göstərirdi. Universitetdə hamı onun xatirini çox istəyirdi. Öz sadəliyi, mehribanlığı ilə hörmət qazanmışdı. Gülər üzündə

"Azərbaycan qadını" jurnalı redaksiyasında respublikanı görkəmli qadın mədəniyyət və ictimai xadimləri ilə tez-tez maraqlı görüşlər keçirilirdi. Bu görüşlərdə Səidə xanım İmənəzadə fəal iştirak edirdi. Həmin görüşlərdən bir xatirə. (oturlurlar, soldan) L. Korimova, F. Bayramova, B. Əsgəri, S. İmənəzadə, S. Tağıyeva, (ayaq üstə) S. Gəncəli, G. Göycəyeva, Mədinə Gültün, X. Həslova, Z. Əliyeva, B. Əliyeva və Ə. Mehdiyev. 4. XI. 1988.

bir nur vardı. Ağayana yerisi, gülüm-sərxəşləri, insanlarla xoş ünsiyyətə bir bəstəboyl qadının köksündə böyük ürəyin olduğunu göstərirdi. O, əsl xanım-xatın qadın idi. Biz bu ağbırçək qadını görəndə elə bil anamızın ətrini duyuruq. Müəllimlərinə həvəslə qulaq asır, öyrətdiyi fənni yaxşı mənimsəməyə çalışırdı. Onun şagirdlərindən biri, görkəmli şair və alim Bəxtiyar Vahabzadə hələ sağlığında ürək sözlərini belə ifadə edirdi: "... Mən hər dəfə onun görəndə bir şagird kimi hüzurunda fərağət dayanır, yenə də onu dinləmək, onu eşitmək istəyirəm. Çünki mən onun nurani simasında gənclik hərarəti ilə yanan qaynar gözlərində və xüsusilə gülmüşü ağ saçlarında ağ çalmalı tariximi oxuyuram və sanki tarix müəllimin deyil, əzəmətli tariximin qarşısında dayanır və ona səcdə edirəm".

Səidə müəllimə beləcə hər bir tələbənin qəlbində gələcəyə, həyata ümid işığı, yazıb-yazmaq həvəsi oyatmışdır. Onun yetirdiyi yüzlərlə tələbənin içində olduğum üçün mən

də fəxr edirəm. Əziz müəllimimi, mənəvi anamı ən xoş duyğularla xatırlayıram. 1957-ci ildə universiteti bitirəndə elmi-tədqiqat işinə həvəs göstərdim. İlk fikrimi Səidə xanıma bildirdim. "Hansı mövzu üzərində işləmək istəyirən?" - deyər gülmə-sünüb soruşdu. Dedim: "XIX əsrin axırları - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda maarif və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsində Azərbaycan qadınlarının rolu".

Səidə müəlliminin üzündə sevinclə hiss etdim. O, "çox gözəl", axır ki, mənim arzularımı həyata keçirəcək bir gənc meydana çıxdı" deyib, belə bir mövzunu seçdiyim üçün mənə təbrik etdi. Universitetin tarix fakültəsində dissertant olmağıma kömək etdi. Elə o gündən də tədqiqat işimin elmi rəhbəri olmağı böyük həvəslə öhdəsinə götürdü.

Səidə xanım qayğı və həvəslə mənim araşdırmalarımı maraqlandır, öz məsləhətlərini verirdi. Yazılarımla tanış olur, öz fikirlərini bildirirdi.

Bu nəcib, xeyirxah qadının ömrü kitabını vərəqləyəndə adamın qəlbində

necə də xoş duyğular baş qaldırır. Bizim hər birimiz saflığı, təvəzükarlığı, alıcənablığı ondan öyrənirdik. Səidə xanımın qəlbi o qədər təmiz, saf idi ki, onun gözündə hər şey ülvə idi. Yaşadığı dövrün ictimai-siyasi həyatında hər şeyi pak görürdü.

Səidə xanım həyatda gördüyü inciklikləri tez unudur, nəcib vətəndaşlıq hissləri ilə yaşayır, çalışır. Qəlbindəki istəkləri tədqiqat işində həyata keçirdiyinə görə, onun mənə xüsusi rəğbəti vardı. Mənim hər bir uğuruma ona övladına sevinən kimi, sevinirdi. O, həyatda olduğu kimi, elmdə də düzgünlüyün tərəfdarı idi. Heç zaman təəbbürlü olmayıb. Qarşısındakı adamın böyük-kiçikliyinə və asılı olmayaraq, onun fikirlərini səmimiyyətlə dinləyir, hörmətlə qəbul edirdi.

Mən dissertasiyama yazıb qurtardım. Səidə xanımın gözəl rəyi ilə onu Azərbaycan tarixi kafedrasında müzakirəyə verdim. İlk müzakirədə əsər bəyənildi, bəzi qeydlər deyildi. Onları düzəldib, müzakirəyə buraxılması üçün ikinci müzakirəsini gözlədim. Amma bu, heç bir səbəb olmadan nədənsə düz 9 ay ləngidildi. Səidə xanım kafedra müdiri, professor Məmməd Əfəndiyevə "niyə ləngidirsiniz, Məmməd müəllim, iş nə vaxtdan hazırdır!" – deyə ərkəyən iradəni bildirdi.

Mən Səidə xanımın burada da diqqətini gördüm. O, mənə doğma balası kimi yağdı göstərdi. Onun bu sözündən sonra tezliklə kafedranın iclası çağırıldı. Əsər bəyənilib müdafiəyə buraxıldı. 1967-ci il martın 30-da mən Səidə xanım İmanzadənin, tarix elmləri doktoru, professor Mahmud İsmayilovun, tarix elmləri doktoru, professor Məmməd Qaziyevin, filologiya elmləri doktorları Abbas Zamanovun, Kəmrən Məmmədovun və başqa mütəxəssislərin müsbət rəyləri ilə dissertasiyama müdafiə

etdim. (bu haqda mən "Hər şeyi olduğu kimi..." xatirələr kitabımda geniş bəhs etmişəm).

Səidə xanım İmanzadə du qədər elmi, pedaqoji, ictimai fəaliyyəti ilə yanaşı, həm də öz evinin xanımı, gözəl ailə başçısı idi. O, Azərbaycan ailəsinin saflığına, möhkəmliyinə, sədaqətinə yüksək fikir verirdi. Onun "Qadınlar cəmiyyətində və ailədə" kitabı (B.1963) gənclərimiz üçün dəyərli bir vəsaitdir. Səidə müəllimə yazırdı ki, cəmiyyətdə və ailədə qadınların roluna xüsusi fikir verilməlidir. Ölkəmizin ictimai və təsərrüfat həyatında kişilərlə bir hüquqda çalışan, əmək cəhəbində xarətiqlər göstərən qadın eyni zamanda mehriban və sevgən anadır. O, ərinin sədaqətli dostu, sirdaşı, eyni zamanda ailənin ünsiyyət simvoludur. Azərbaycan qadınlarının özlərinə və ərə və arvadın qarşılıqlı etibar, sevgisi, ilqarı, sədaqət əzmi həlledici əhəmiyyətə malik olan mühüm məsələdir və ailə səsədatinin təməli daşdır.

Bu gün dünya miqyasında geniş fikir müzakirəsinə çevrilmiş, indi qadın fəallığının söhbətlərinin əsas mövzusu olmuş gender məsələsinə Səidə xanım İmanzadə hələ yarım əsr əvvəl öz elmi, publisistik məqalələrində, qadın şuraları və cəmiyyətlərində apardığı təbliğatı işlərində böyük diqqət yetirirdi. O, qeyd edirdi ki, ailə və tərbiyənin quruluşu, təşkili, məzmunu, dərindən mənəvliliyi mühüm məsələdir. Ailədə əmək tərbiyasına, əməy şüurlu münasibətə, ailə üzvləri arasında olan ülfət və sədaqətə xüsusi fikir verilməlidir.

Ailə qurmaq iki gəncin hay-küylə, təmtəraqla toy etməsi, xoş vaxtlarla əhd-peyman bağlaması ilə bitmir. Ailə qurmağa səthi baxanlar havanı aydın və sakit görüb qayıqla dəniz səyahətinə çıxanlara bənzəyirlər.

Ailənin təşkilinə səthi yanaşmaq insanın ülvə duyğusuna ləyaqətsiz

yanaşmaq deməkdir. Ailənin möhkəmlənməsində və inkişafında - ər və arvadın qarşılıqlı etibar, sevgisi, ilqarı, sədaqət əzmi həlledici əhəmiyyətə malik olan mühüm məsələdir və ailə səsədatinin təməli daşdır.

Səidə xanımın bu kitabı və tövsiyələri o zaman biz gənclərin tərbiyəsində, vətəna, xalqa, əməyə məhəbbətinin artmasında böyük rol oynamışdır. Həmin kitabın titullarında Səidə xanım "Mənim səbiq, səmimi və təvəzükar tələbəm, yaxşı qələm sahibi Sabirə, müəllifdən kiçik xatirə" 14 mart 1964. avqafını yazıb mənə hədiyyə etmişdir. Bu dəyərli əsəri və unudulmaz hədiyyəni, səmimi sözləri mən şəxsi arxivimdə ən əziz yadigar kimi saxlayıram.

Səidə xanım İmanzadə ürayında olan pak, müqəddəs hisslərini övladlarına və gözəl-göycək nəvələrinə də keçirmişdir. Oğlu Mübariz anasını, ailəsinə layiq qeyrətli bir övlad kimi tanıyırsan, respublikanın ədli-sanlı mütəxəssislərindən biri olmuşdur. Qızı bütün ömrünü anası kimi pedaqoji işə həsr etmişdir.

ƏQİDƏ MÖHKƏMLİYİ, KİŞİ QÜRURU

İsmayıl Əlizadə.
Mənzər xanım.
Ələsgər Əlizadə.

Yaşadığım ömrün ən mənalı cəhəti ondadır ki, xalqımızın mədəniyyət tarixində silinməz izlər qoymuş, şərəfli ömür yaşamış çoxlu, gözəl, nəcib, alıcənab, xeyirxah insanlarla görüşmüşəm, mədəni, ziyalı ailələrdə olmuşam, bu insanları dinləmişəm. Onlardan mənəvi dəyərlərimizi, ədəb-ərkanı, insanpərvərliyi öyrənmişəm. Onlar öz mənaaviyyət çələngindən mənim ömrü kitabıma zərif naxışlar salmışlar.

Bələ insanlardan biri də ulu Gəncəmin ən ləyaqətli, vətənpərvər oğlu Ələsgər Əlizadədir. Bu el oğlunun həyatı, arzusu və əməli, vətənin tərəqqisi, dirçəliyi üçün çəkdiyi zəhməti, gördüyü əzəmətli işləri hər bir gəncə örnəkdir, nümunədir.

Ələsgər Əlizadə ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Atası İsmayıl Rəhim oğlu Əlizadə (1907-1944) Gəncənin hörmətli, nüfuzlu şəxsiyyətlərindən biri, hüquqşünası idi. Uzun illər Gəncədə, Gədəbəydə, Dəstəfurda, Tovuzda, Qazaxda, Şəmkirdə, Samuxda xalq hakimi işləmişdir.

Anası Mənzər xanım Xəlil qızı (1912 -1967) Gəncənin məşhur ziyadxanovlar nəslindən idi. Bu nəslin adlı-sanlı oğulları milli azadlıq hərəkətinin ön cərgələrində iştirak

uğrunda mübarizə apardıkları üçün sovet dövründə təqib edilmişlər. Nəslin adı insanları da gözəndə salınmış, çətin, əzəbli ömür yaşamalı olmuşlar. Mənzər xanım da həyat yoldaşı İsmayıl kişi ilə birlikdə sadə həyat sürərək gələcəyin işıqlı övladlarını böyüdürdülər.

İsmayıl kişi o dövrdə baş verən hadisələri, haqsızlıqları görəndə mənəvi sınıtı keçirir, insanların əsl-nəcəbatına görə təqib edildiyinə görə əzab çəkirdi. İşdən evə həyəcanlı, mayus gəlirdi. İş kəsdiyi adamların taleyinə acıyırdı. Həmin ağır, qorxulu günlərə Ələsgər Əlizadə "Mənim həyatım zamanı anlamırdı" (B. 1999) kitabında hüquqi qiymət verərək yazırdı: "Mən bir hüquqçu kimi deyirdim ki, həmin dövrün qırğınına yalnız repressiya adlandırmaq mənanı tam ifadə etmir, bu "vətəndaş" var idi, o biri tərəfin belində heç kəməri də yox idi. Bir tərəf hökm edirdi ki, qatığa "qara" de, o biri tərəf cəfa və zillətlərə dözməyib, "zil qaradır qatıq" deməli olurdu. Və ya dərhal qətlə yetirilirdi. Bir tərəf intiqam almaq istəyirdi öz milli düşmənidən,

o biri tərəfə dedizdirirdilər ki, erməniylə, rusla biz qarşıyıq, bir tərəf yas saxlayır, o biri tərəf şadlanıq edirdi. Bu da bu cür vətəndaş müharibəsi idi, əlilləhlərlə əlilləhlərlə qanlı döyüş meydanı" ... Qəddar dövr idi. Hakim atam da cəza çəkirdi ...mənəvi cəza" (c.10).

O, kövrək adam idi. Mənan vicdanı qarşısında rahat olmaq üçün 1941-ci ilin dekabrın 26-da evdən nigaran könüllü cəbhəyə getdi. Mənzər xanım nəfəsini içinə çəkib, xısnı ağlayırdı. 11 yaşlı Ələsgər, 7 yaşlı Akif, 4 yaşlı Telman atasının qılçalarını qucaqlayıb "ata, getmə" deyirdilər. Heç nədən xəbəri olmayan 3 aylıq Rəsim də, sanki ayrılıq hissi edib haray qoparırdı. Gözü dolmuş ata "tez qayıdacağam, mənim bala-larım" deyib əsgər çantasını çiyninə asırdı.

Qanlı cəbhə yolları isə hey uzanırdı. 1944-cü ildə Leningrad cəbhəsində gedən döyüşlərin birində Gəncəyə qara xəbər gəldi: İsmayıl

Əlizada "vətən" yolunda həlak oldu.
Gəncədə onun ocağında ailəyə
kişilik edəcək 14 yaşlı Ələsgər böyü-
yürdü.

Mənzər xanım övladlarını bu
çətin, ağır günlərdən çıxarmaq üçün
çox əziyyətlərə dözdü. Öyilmədi,
sarsılmadı. Balalarını təhsildən ayırı
düşməyə qoymadı. Onlara həm ana,
həm ata oldu. Bütün zəhmət yükünü
öz zərif qadın çiyinə götürdü, bunu
şərəflə daşıdı. Bu anada olan iradə,
qürur, inam haradan idi?! Sonralar
Ələsgər Əlizada bu qüdrətə heyran
olaraq deyirdi: "Anamın atamla ul-
duzu barışanda, onun on altı yaşı
olub. Təhsil görməmiş, müdrik
kişilərin ağıllı, ibarətli sözlərini din-
ləməmiş, öyüd-nəsihətlərini ancaq
gözləri ilə görüb, qulaqları ilə eşitməmiş
qız xeylağı, bəs haradan ağıllı-ka-
mallı, oturuşunu bilən, ailəcanlı,
səbirli, dözümlü olmuşdur?!"

Bunun çox sadə bir cavabı var:
Bu ali, mənəvi keyfiyyətlər kökdən
gəlir. Əsl-nəcəbəti olan, əsilzadə
nasıldən.

Mənzər xanım həyatın ağırlığına,
sərtliyinə sinə gərəkək öz nəəcibliyini
qoruyub saxlamış, öz rəfləri, ağılı,
xeyirxahlığı ilə əlavə titullar qazan-
mamışdı. Qohum-qonşu ona Mənzər
bacı, kiçiklər Mənzər xala kimi doğ-
malığ bildirən sözlərlə müraciət
edirdilər. O da xeyirdə, şərəfdə həmişə
əndə olurdu. Öz ailəsinin ehtiyacı
olmasına baxmayaraq heç kəsi qapı-
dan ümidsiz qayıtmazdı. Qızlıq,
qənimlik sandıqcasını açıb, una, çörəyə
dəyişib dörd oğul, bir qızını böyütdü,
onları ev-əşiq sahibi etdi. Övladlar
da nəslinə layiq, ana-ata qədri bilən,
yüksək amallı insanlar oldular.

Evin böyük oğlu Ələsgər Əlizada
(1929) Gəncədə orta məktəbi bitirib
(1948) təhsilini artırımaq üçün Bakıya
getdi. Atasının yolunu əziz tutub
hüquqşünas olmaq üçün ADU-nun

Ə. Əlizada AKP MK-nın katibi
Sıxalı Qurbanovla Güy gül
məşasında

hüquq fakültəsini seçdi. Bu
məntəşəm təhsil ocağı onun gələcək
tələyinə işıq saçdı. Yaxşı tələbə, ic-
timai işlərdə fəallığı diqqəti cəlb
etdi. Bu, onun gələcək böyük
fəallığını başqa sənəyə yönəltirdi.
Hələ IV kursda ikən onu Bakının
keçmiş Çaparidze rayon komsomol
komitəsinin ikinci, bir qədər sonra
birinci katibi seçdilər. 1954-cü ildə
o, artıq Bakı şəhər və cəmi bir il
sonra Azərbaycan Komsomolu Mər-
kəzi Komitəsinin katibi kimi res-
publika gənclərini rəhbərlik etməyə
başladı.

1960-cı ilin yanvarında Ələsgər
Əlizada ata yurduna Azərbaycan
Kommunist Partiyası Gəncə şəhər
Komitəsinin II katibi vəzifəsində
gəldi. İki il sonra Gəncə şəhər İcraiyyə
Komitəsinin sədri seçildi. 1966-
cı ildəki bu vəzifədə, 1966 - 1970-
ci illərdə Şəhər Partiya Komitəsinin
I katibi kimi çalışdı. Həmin illər
Gəncənin intibah və inkişaf dövrü
oldu. Doğma şəhərini ürəkdan sevan,
yerli adamları yaxından tanıyan Ələs-

gər Əlizada yaradıcı rəhbər keyfiyyəti
ilə insanların böyük hörmətini
qazandı.

Mən onu ilk dəfə 1957-ci ildə
Bakıda keçirilən respublika gənclə-
rinin II yaradıcılıq festivalında
Azərbaycan gənclərinin rəhbəri kimi
görmüşəm. Necə də coşğunluq vardı
onda. O, festivalın qaliblərini həra-
rətlə salamlayıb, onları layiq görü-
lüləri diplom və medallarla təbrik
edirdi. Həmin laureatların arasında
mən də vardım. Ədəbi əsərlər üzrə
müsabiqədə "Ayna Sultanova" haq-
qında yazdığım tarixi oçerke görə
III dərəcəli diploma layiq görü-
lmüşdüm. Sevinirdim ki, laureat
medalını və diplomu mənə el oğlum
Ələsgər Əlizada təqdim edir.

Xalqımızın bu görkəmli partiya
və dövlət xadimi ilə ikinci görüşümüz
1963-cü ildə Gəncədə olmuşdur.
Onda gənclilərin sevimlisi Ələsgər
Əlizada şəhər İcraiyyə Komitəsinin
sədri idi. Mən bir jurnalist kimi
onunla görüşüb, Gəncədə görüşən
quruculuq işləri haqqında müsahibə
almaq istəyirdim. O, məni mehriban-
lıqla qarşılayıb yer göstərdi. "Lap
yaxşı" dedi. İndi yığıncağımız ola-
caq. Şəhərin təsərrüfat rəhbərləri,
mütəxəssislər bura gələcəklər. Cən
onların çıxışlarını, hesabatlarını, bi-
zim söhbətimizi dinləyə bilərsən.
Şəhərimizdə görülən işlər haqqında
geniş təsəvvürün olar.

Çox keçmədi ki, onun kabinetini
adamlarla doldu. İclas başlandı. Sədr
təminlə onları bir-bir dinləyib suallar
verir, görülən işlər və problemlər
haqqında soruşurdu.

Mən 33 yaşlı bu gənc sədrin nü-
fuzunu, təşkilatçılığını, işə canıyanan-
lığını, adamlarla necə nəzakətlə ün-
siyyətdə olduğunu ilk dəfə burada
gördüm.

Onun bir sədr kimi işə başladığı
bir il ərzində şəhərdə necə böyük

Əlizada
qardaşları:
Ələsgər
Əlizada
(oturur),
soldan: Akif,
Rasim və
Telman.

işlər görüldüyünü və görüləcəyini
hiss etdim. Sevinirdim. Onun təşəbbüsü
ilə Gəncənin yeni hazırlanmış baş
planı əsasında aparılan quruculuq və
abadlıq işləri adamı heyran edirdi.

Ələsgər Əlizada əsl qurucu rəhbər
idi. Gənclilər buna görə də onun
xətrini çox istəyir, hər bir təşəbbüsünü
alqışlayır, eyni zamanda həvəslə
həyata keçirilən tədbirlərin fəal iştir-
rakçısına çevirildilər.

60-70-ci illərdə Gəncədə görülən
işlərin qısa xronikasından: "Geniş
abadlıq işləri aparılmış, yeni parklar,
meydanlar və küçələr salınmış, Gəncə
mehmanxanası və çoxlu yaşayış və
məişət binaları tikilmişdir...Cavad
xanın məqbərəsi aşkar edilmiş,
görməli bəstəkar Qəmbər Hüseyn-
linin qəbri-xatirə kompleksi yara-
dılmışdır.

Şəhər əhalisini işlə təmin etmək
üçün alümin, alça kombinatı, ci-
hazqayırma, rabitə avadanlıqları za-
vodları, şüşə fabriki və s. tikilib is-
tifadəyə verilmişdir. Göy-göldən
Gəncəyə su kəməri çəkilmiş, Göy-
göl kurort zonası abadlaşdırılmış,
Maral gölü yol çəkilmişdir".

Ələsgər müəllim həm də öz
xeyirxahlığı, insanpərvərliyi, qayğı-
keşliyi ilə böyük hörmət qazanmışdır.

Şəhərdə yeni qəsəbələrin salınması
nəticəsində mənzilə ehtiyacı olanlar
evlə təmin edilirdi. Həmin illərdə
yenidən ailə qurmuş bacım Svetla-
nanın da mənzilə ehtiyacı vardı.
Mən bu haqda Ələsgər müəllimə
deyəndə o, xahişimi böyük qayğıkeş-
liklə qəbul etdi. Ev növbəsində olan
bacıma tezliklə yeni salınmış qəsə-
bədə iki otaqlı mənzil verildi.

Mən sonralar bu şəxsiyyətin ali-
cənablığını Azərbaycan Xarici Dillər
Institutunda prorektor işləyəndə də
gördüm. O, necə də sadə, cəməmi
idi. Yüksək vəzifələrdən müəllimlik
peşəsinə enməsinə baxmayaraq öz
təminatını saxlamışdı. Bir də ki,
müəllimliyin özü də müqəddəs iş
idi. Bu seçimi özü etmişdi. O, yüksək
vəzifələrdə çalışanda da, sözün həqiqi
mənasında müəllim idi. Yüzlərlə
təsərrüfat rəhbərinin, idarə başçısının
əsl yol göstərməni, müəllimi olmuşdur.

Ələsgər müəllim bu vətən övladlarını
layəqətli, ədalətli işçi olmağa
çağırırdı. Onları doğma yurdun
torpağına, xalqın rifahı namına çalış-
maq ruhunda tərbiyə edirdi. Onda
olan əqidə möhkəmliyi, kişi qüruru,
vüqarı, vətən, xalq üçün döyünən
ürək səfəli nasıldən, ailə tərbi-
yəsindən gəlirdi.

Ələsgər müəllimin ailəsi də bu
ruhdan böyümüşdür. Həyat yoldaşı
Zərifə xanımla birlikdə dörd gözəl
övlad böyüdü. Vətənə bəxş etmişdir.
M.F. Axundov adına Pedaqoji Rus
Dili və Ədəbiyyatı Institutunu bitir-
miş Zərifə xanım respublikanın hür-
mətli müəllimlərindən biri olmuş,
təlim-tərbiyə işində saçı ağartmış,
işqılı ömründən gənc nəslə nur bəxş
etmişdir. Bu nürdan onun öz övladları
da bəhrələnməmişlər. Böyük oğlu Elkan
(1960) xarici dillər institutunu bitir-
miş, böyük istedadlı nəticəsində rus,
türk, ərəb, fars, ingilis, fransız,
polyak, dər, gürcü dillərini öyrənmiş,
gözəl mütəxəssis olmuşdur. Hazırda
"Azalın Dubayda nümayəndəsi kimi
çalışır. Ailəsində iki gözəl - göyçək
qız böyüyür.

Qızı Gülnarə (1961) tibb institu-
tunu bitirmiş, Moskvada II Tibb İn-
stitutunda təhsilini davam etdirmiş,
bir müddət Moskvada və xaricdə
həkim işləmiş, hazırda Bakıda Ailə
Planlaşdırma məsləhətxanasında
çalışır. O, polkovnik Eldar Məmmə-
dəliyevlə ailə qurmuş, Mənzər
və Nailə adında iki qız balası ilə
şərəfli analıq həyatını yaşayır.

Ələsgər müəllimin Aygün (1966)
qızı da tibb təhsili almış, hüquqşünas
Firudin Hüseynovla xoşbəxt ailə
qurmuş, dünyaya Nərgiz və Soltan
Həmid adlı gözəl balaları gətirmişdir.
Aygün həkim kimi cəmiyyətdə yük-
sək mövqə tutur.

Ələsgər Əlizadanın nurlu ocağında
son beşiyi Polad (1968) da böyüyüb
qamətli bir ər olmuşdur. O, Moskvada
Təxəccül Şəxəsi Institutunda iqtis-
adçı mühəndis təhsili almış, bir
müddət orada işləmiş, sonra Bakıya
qayıdıb, hazırda bizneslə məşğul
olur. Həyat yoldaşı Camila xanımla
ailə qurub iki gül balasını tərbiyə
edir. Oğul balasına babasının adını
qoymuşlar. Əlizadələrin arzusu budur

Özləsgar Əlizadənin ailəsi, nəvələri, nəticələri.

ki, balaca Əzləsgər böyüyüb babası kimi ad-san sahibi olsun.

Əlizadələr şəcərəsinin möhtəşəm budaqlarını Akif, Telman, Rasim qardaşları da göylərə qaldırmişlar. Azərbaycan Sənaye İnstitutunun geologiya kəşfiyyat fakültəsini bitirmiş Akif Əlizadə (1934) əmək fəaliyyətinə Bibi-Heybət neft mədənlərində başlamış, inkişafa gedən həyat yolları hamışa uğurlu olmuşdur. O, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor rütbəsinə çatmış, Beynəlxalq Mineral Ehtiyatları Akademiyasının akademiki, Rayasət Heyətinin üzvü və Azərbaycan bölməsinin sədri seçilmiş, Azərbaycan Dövlət Mükafatı laureatı adına layiq görülmüş, neft

və qaz yataqlarının geologiyası, axtarışı və kəşfiyyatı üzrə elm sahəsində görkəmli mütəxəssis kimi tanınmışdır. 220-dən artıq elmi əsərin, o cümlədən 12 monoqrafiya və kitabın, 10 ixtiranın müəllifi olan Akif Əlizadə hazırda Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətində şöbə müdiri vəzifəsində çalışır. Yaxşı ailəsi bar. Həyat yoldaşı, dosent Elmira xanımın oğlu Elmaz və qızı Ülvəyye ilə gözəl, mədəni, ziyalı ömrü yaşayır.

Telman Əlizadə (1937) qardaşı Əzləsgərin yolu ilə gedərək ictimai həyatda fəal mövqə tutmuş, komso-mol təşkilatlarında bir sıra rəhbər vəzifələrə irəli çəkilməmiş, 1977-1982-ci illərdə Tofiq İsmayilov adına Bakı

"Kosmik Tədqiqatlar" Elmi İstehsalat Mərkəzində baş direktorun müavini, 1983-1993-cü illərdə Xalq Təhsili Nazirliyində idarə rəisi, sonra bir müddət Bakı Slavyan Universitetinin prorektoru vəzifələrində fəaliyyət göstərmişdir.

Telman Əlizadə də həyat yoldaşı Ofeliya xanımın gözəl ailə qurmuş, birlikdə dörd oğul - Samiri, Seymur, Elçini və Rövşəni böyüdüüb ərşəyə çatdırmışlar. Ali təhsil almış bu oğullar müxtəlif sahələrdə çalışır, nəslin başını uca edərək əlizadələr şəcərəsinə yeni pöhrələr artırır.

Ata üzü görməyən, ana istisi, qayğısı ilə böyüyüb başa çatmış Rasim Əlizadənin (1941) bioqrafiyası

da əlamətdar səhifələrlə doludur. Ali təhsilini Xarkovda Nəqliyyat Mühəndisləri İnstitutunun mexanika fakültəsində almış bu istedadlı gənc elm, tərəqqi yollarını pilla-pilla addımlamış, SSRİ EA Maşınqayırma Elmi Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında oxumuş, akademik İ.İ. Artobolevski və professor N.İ. Levitskinin rəhbərliyi altında dissertasiya müdafiə edib texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almış, sonra texnika elmləri doktoru, professor olmuş, ötən əsrin 60-cı illərin axırlarından başlayaraq Azərbaycanda maşın mexanizminin inkişafı ilə bağlı ciddi nəzəri axtarışları ona alim şöhrəti gətirmişdir. Onun böyük elmi araşdırmaları və səyi ilə toxuculuq və yeyinti sənaye maşınları kafedrası və bu kafedra əsasında Gəncədə Texnologiya İnstitutu yaradıldı.

Rasim Əlizadə Azərbaycan Texniki Universitetin prorektoru da, kafedra müdiri də oldu. Əsərləri Azərbaycan sərhədlərindən uzaqlarda - ABŞ-da, İngiltərədə, İspaniyada, Almaniyada Çində, Türkiyədə, Hindistanda, Rusiyada çap edildi, 8 ixtiranın müəllifi kimi tanındı. Hazırda o, elmi-tədqiqat işlərini Amerika maşın və mexanizmlər nəzarətiyyəsi məktəbinin yaradıcılarından F. Freydenşteyn (Kolumbiya Universiteti), D. Daffi (Florida Universiteti) və D. Sandor (Penseller Politeknik İnstitutu) ilə birlikdə tədqiqat işi aparır, Türkiyənin İzmir Texnoloji Universitetində fəaliyyətini davam etdirir. Bu dünya miqyaslı alimin səmimi, mehriban ailəsində böyüyən Nəminə qızı və İsmayıl babanın adını daşıyan oğlu ilk uğurlu addımlarını atırlar.

Mən əlizadələr şəcərəsinin əzəmətinə Əzləsgər müəllimin Muğam teatrında keçirilən 80 illiyi yubileyində bir daha gördüm. Onun övlad-

ları, nəvələri, nəticələri, qardaşlarının uşaqları öz istiqanlılığı, səmimiyyəti, hərarətli çıxışları ilə məclisə toplaşanları heyran qoymuşdular. Onlar Əzləsgər babanı dövrəyə alıb, qucaqlayıb öpür, təbrik edirdilər. O gənc Əzləsgər baba necə də xoşbəxt idi. Nəsil ağacının bu fidanlarını görüb sevinir, fəxr və qürur hissi keçirirdi.

Əzləsgər müəllimi istəyib onun ad gününə toplaşanlar da sevinc içində idilər. Gözəl, mənalı ömür sürmüş, xalqına, Vətəninə ləyaqətlə qulluq etmiş, mədəniyyət və mənafeyyət tariximizdə silinməz iz qoymuş bu görkəmli şəxsiyyətlə öyünürdülər. Çoxlu, mənalı çıxışlar oldu. Mən də Əzləsgər müəllimə həsr etdiyim bu şeiri oxudum:

Xəyalə dalıram, keçir gözümündən
Tarixlər şahidi, vüqarlı Gəncə.
Gör necə oğullar yetişir Gəncə!
Nizami, Məhsəti, Bəhmənyar

kimi,
Dünyaya daxil bəxş edib Gəncə!

Burda at oynadıb, qılınç
çalıbdır, ləğid cavadınlar yurdu Gəncə.
Hər zaman durubdur bir qala kimi,
Düşməni qabağında ordudu Gəncə.

Gəncə vüqarımız, qeyrətimizdir,
Ruhumuz, gücümüz, mənliliyimizdir.
Bizə ilham verən əbədi yaşar,
Ləyaqət, ictimaiyyət mənbəyimizdir.

Nurani nəvələr, aqıl babalar,
Burda iz qoyublar neçə nəsil!
Müddət övladların sıralarında,
Mətin addımlarla durub Əzləsgər.

Dünyaya göz açdı ulu Gəncədə,
Böyüdü, ucaldı Qoşqar dağı tək.
Fikri, düşüncəsi yaratmaq oldu,
Elə dayaq oldu şərəf tağıtək.

Bir dövlət xadimi, bir alim kimi,
Nəcib xidmət edib vətənimizə.
Böyük işlər ilə, əməllərlə,
Nurlu yol göstərib gəncliyimizə.

Zirvələrdən baxdı gözəl Gəncəyə,
Kəpəzədən, Göy göldən o, ilham
aldı.
Qurub-yaratdığı nəcib işlərdən,
Tarixdə əbədi bir izi qaldı.

Şair təbiətli bir memar kimi,
Şan-şöhrət gətirdi qədim
Gəncəyə.

Ümid, işıq saçdı, sevinc bəxş
etdi,
O, neçə ailəyə, neçə ürəyə.

Hər alın qırışı mənə çıxırı,
İllər sıralı çəkdi ağ saçlarına.
Çox sadə, mehriban ömür yaşadı,
Hər günü incilər düzdü ağına.

Yığılmış başına qədərbilənlər,
Səksən illiyini bayram edirlər,
Arzular, təbriklər deyir ürəkdən,
Yüz il yaşayasan aziz Əzləsgər.

Bu fərəhli gündə, bu xoş gecədə,
Dostlara uzandı Əzləsgər əli.
Düzdü misralara yadigar üçün
Ürək sözlərini Sabir Gəncəli.

İllər, qərnlər ötüb keçəcək,
Yurdunda iz qoyan yaşayacaqdır.
Hər bir gəncəlinin qürur qəlbində
Əzləsgər yaşayır, yaşayacaqdır!

Sabir Gəncəli.
06. 11. 2009.

BİR ŞƏKİLİN İZİ İLƏ

Görkəmli şairimiz Əhməd Cavadın böyük oğlu Niyazi atasının bir nəcəşkilini NKVD-dən qoruyub saxlaya bilibmiş. Bu şakillərdən biri 1980-ci illərin sonunda Azərbaycan televiziyasının Əhməd Cavada həsr edilmiş verilişində göstərilmiş, 1991-ci ildə şairin "Yazıçı" nəşriyyatında buraxılan "Şeirlər, poyemlər" kitabında, 1996-cı ildə yazıçı-publisist Rafael Hüseynovun "Rəfibəylilər" kitabında çap olunmuşdur. Şakildə Əhməd Cavadla yanaşı qızı Almasın, bacısı Akifənin və Pedaqoji texnikumun tələbəsi Nigar Rəfibəylinin adları göstərilmiş, ön planda dayanan, başı kələğaylı 17-18 yaşındakı qız haqqında heç bir məlumat verilməmişdir.

(sağdan) xalq şairi Nigar Rəfibəyli, Əhməd Cavadın yeganə qızı Almas, Ə. Cavad, baldızı Akifə, Dilarə İmamquliyeva.

Abdulla Ağayev

qardaş olmuşlar, böyük qardaş - Məşədi Hüseynqulu, ortancıl - Məşədi Əlibala, kiçik qardaş - Məşədi Muxtar. Hər üçü də əvvəl atalarından, sonra da mədrəsədə aldiqları təhsil və şəxsi mütaliələri sayəsində dövrlərinin bilikli və savadlı adamları olmuş, bunu öz övladlarına da aşılmişlar.

Mən hələ 1990-cı ildə "Azərbaycan qadını" jurnalının birləşmiş 9-10-cu nömrəsində (səh 30-31) "Ağayevlərin qaragünlü taleləri" başlıqlı məqaləmdə bu nəslə haqqında ətraflı yazmışdım. Lakin şəklin sahibinin tapılması bir sıra məsələlərin aşkarlanmasına aydınlıq gətirdi.

Onlar- Ağa kişinin övladları üç

da (Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı 2001-ci il) hərtərəfli və geniş məlumat verilmişdir.

Ağa kişinin ortancıl oğlu Məşədi Əlibala sovdəgar imiş. Gəncədə indiki Cavadxan və Mərilə Qaşqay küçələrinin kəsişdiyi yerdə parça dükənləri varmış. İrəndən gətirdiyi müxtəlif parçaları satıb ailəsini dolandırır, kasıb-kusuba da kömək edərmiş. Məşədi Əlibalanın oğlu Abdulla Gəncənin ilk əcazələrindən biri olub. 1917-ci ildə Xarkov universitetinin tibb fakultəsinin əcazəçilik şöbəsinə bitirərək Gəncəyə qayıtmış, burada atasının dükənlərindən birini özünə aptek edib, ixtisası üzrə işləmişdir. Bu elə bir dövr idi ki, onun əmisi oğlu Həsənbəy Ağayev və sonralar Gəncənin ilk azərbaycanlı general - qubernatoru olmuş Xudatəbəy Rəfibəyli birlikdə "Yelizavetpol tibb cəmiyyəti"ni yaratmışdılar, Xudatəbəyin xəstəxanasında həkimlik edirdilər. Xəstəliklərin baş alıb qetdiyi bu dövrdə bu iki dost Gəncədə səhiyyənin qaydaya düşməsi üçün əllərindən gələni edirdilər. Kasıblara, imkansızlara dərman yazdıqda, reseptə işarə qoyub, xəstəyə tövsiyə edərmişlər ki, dərmanı Abdulla bəyin aptekindən alsınlar. O, da reseptləri işarəni görüb, dərmanı xəstələrə pulsuz vermiş. Həkimlər sonra onun dəyərlərini özləri ödəyərmişlər.

Təəssüflər olsun ki, gənc əcazəçinin ömrü uzun olmamışdır. XI qızıl ordı Gəncənin küçələrində tügəyən edən zaman, o, apteki bağlayıb özünü ölümdən qurtarmaq üçün aptekin arxasındakı babası evinə qacarkən, küçə qapısının girəcəyində kürəyindən aldiği güllədən həlak olmuşdur. Bu, Ağayevlər nəslinin ilk faciəsi idi. Abdulla bəyin anası Nərgiz xanım

Nərgiz Ağayeva

Əmir Ağayev
və Tuqra xanım

Dilarə və Fəxrəddin
İmamquliyevlər

Əli İmamquliyev

danışmış ki, qapımızda güllə səsi eşidib küçəyə çıxdım. Onu gördüm ki, bir rus əskəri yere yıxılmış Abdullanın başını dizinin üstünə qoyub ağlayır. Abdullanın diplomu da əşgərin əlində idi. Görünür üstündəki xəstəliklərini yoxlaymış, kimliyini bilmək istəmiş. Diplomda onun Xarkov Universitetini qurtardığını görüb, mənə dedi ki, "мама мы с тобой человека убили". Nakam getdi yazıq balam, hələ heç evlənməmişdi də. Üstündən heç 3 ay keçmədi, əmisi oğlu Həsənbəy Ağayev də Tiflisdə bu düşmənlərlə tanış olmuşdu.

Abdulla bəyin özündən kiçik qardaşı Əmir Ağayevin taleyi daha tələtümli olmuşdur. İki yaşında atası vəfat etmiş, qohumlarının maddi köməyi və öz səyi nəticəsində Gəncədə Molla Məhəmməd Pişnamzadənin məktəbini, gimnaziyasını, sonra da 1911-ci ildə müəllimlər seminariyasını bitirmişdir. Bir nəcə il müəllimlik etdikdən sonra təhsilini davam etmək üçün anası Nərgiz xanımla Bakıya köçmüş, burada pedaqoji texnikumda dərslər deməklə yanaşı, Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda həm dərslər demiş, həm də təhsil almışdır. İnstitutu 1926-cı ildə bitirmişdir.

Hələ Gəncədə ikən Ağayevlər, Rəfibəylilər, Əhməd Cavad, tanınmış müəllim İdris Axundzadə ailəvi dost olmuşlar. Bakıda bu dostluq

daha da möhkəmlənmiş, Mikayıl Müşviqlə Dillər xanım Axundzadənin ulduzları da bu ailələrin sayəsində birləşmişdir. Əmir müəllimlə Tuqra xanım ailə qurduqdan sonra onların mənzili böyük ədəbimiz Hüseyn Cavid və Mişkinaz xanımın, Əhməd Cavadın və Şükryyə xanımın, Mikayıl Müşviq və Dillər xanımın ən əziz yerləri olmuş, onlar tez-tez buraya yığılaraq Nərgiz xanımın bəşirdiyi ləziz Gəncə xörək-lərinə qonaq olarmışlar. Vaxtaşırı Abdulla Şaiq və Səməd Vurğun da yollarını buraya salarmışlar.

1928-ci ildə Əmir müəllimin və Tuqra xanımın ilk övladları dünyaya gələndə məclisə başçılığı edən Hüseyn Cavid valideynlərə müraciət edərək demişdir- Əmir əfəndi, Tuqra xanım, bu yavrunun adını mən qoydum Azər!

Elə həmin o illərdə, Əmir müəllimin o xoş günlərində bacısı Kubra xanım qızı Dilarəni və oğlu Fəxrəddini dərslərini davam etdirmək üçün Bakıya, qardaşının yanına göndərmişdi. Dayıların işi cox olduğundan uşaqların qayğısını nənələri Nərgiz xanım çəkirdi. Lakin valideynləri də övladlarını diqqətdən qoymurdular. Atası Əli Cəfər oğlu İmamquliyevin və anası Kubra xanımın bir ayaqları Bakıdaydı. Son dərəcə qayğıkeş, bir-birinə və övladlarına bağlı olan bu insanlar ömürlərinin

Əli İmamquliyev, 1945

sonundakı onların dayağı və pənahi yeri olmuşlar. Elə buna görə də nəvələri, hətta nəticələri onları dədə və ana deyib çağırırlarmış.

Dilarə xanım Bakıda uşaqlıq dostları Nigar xanım Rəfibəyli, Əhməd Cavadın bacısı Akifə və ailələri ilə tez-tez görüşürdülər. Əhməd Cavadın onlarla çəkdiyi şəkildə elə günlərdən qalan xatirədir.

Dilarə xanım təhsilini Bakıdakı 2-ci dərəcəli 33 nömrəli məktəbdə davam etmişdir. Müəllim ailəsində böyüməsi balaca Dilarədə bu sənətə böyük həvəs oyatmışdır. Elə bu həvəslə rəfiqələri ilə birlikdə tez-tez Bakıdakı Əli Bayramov adına qadınlar klubuna (indiki Səadət Sarayı) gedər, burada yaşlı qadınlara savad öyrədərmiş. 1930-cu ildə məktəbi bitirdikdən sonra Gəncəyə qayıtmışdır.

Təəssüflər olsun ki Əmir müəllim

Təlatündən bir
nəçə ay əvvəl.
Əmir Ağayev və
Tuqra xanım oğlu
Azar və qızı Soltmaz.
1937

Sürgündən ərizə

Səhnə Ağayeva

İki əmi qızı-Yaqut və Kübra

Zeynal Ağayev

Ədil Tanrıverdiyev

ni, doğum və ölüm günlərini onun qəbir daşı üzərində həkk etdirib, nakam ata və oğlu bir-birinə qovuşdurdular.

Məşədi Əlibalanın bir oğlu da olub – Zəki. Cəncədə gimnaziyanı bitirdikdən sonra bütün ömrü boyu burada mühasib işləmiş, birtəhər başını qoruya bilməmişdir. Əmir müəllimin həbsdən sonra Nərgiz xanım Gəncəyə qayıdıb ömrünün sonunadək oğlu Zəkinin və qızı Kubranın himayəsində yaşayıb. Baş nələrlə cəkməyib bu biçarə qadının?!

Ağa kişinin kiçik oğlu Məşədi Sadıq qısa bir ömür sürüb. Bütün qayğılar ömür-gün yoldaşı Səhnə xanımın boynuna düşüb. Zəhmətli və kişi xasiyyətli bu qadın uşaqlarının boya-başa çatmasına, təhsil almasına çox zəhmət cəhəb. Dörd övladı olub: Yaqut, Almas, Zeynal və İslam. Qızları Yaqutu və Alması öz iradəsi ilə ev-şik edib. Yaqutu özündən yaşca çox böyük, lakin ailəsinə və xalqına hədsiz dərəcədə sədaqətli, Qarabağın tanınmış şəxsiyyətlərindən biri olan

Zülfüqar bəy Tanrıverdiyevə arə verib. Bu, Zülfüqar bəyin ikinci nikahı imiş. Nə yazıq ki Zülfüqar bəy də evləndikdən sonra az yaşayıb. Lakin bu müddətdə Ədil və Sara adlı iki övladı olub. Yaqut xanım Zülfüqar bəyin əvvəlki zövcəsindən olan, özü yaşındakı övladlarına doğma ana kimi baxıb. Onlar da Yaqut xanıma belə münasibət bəsləyiblər və bütün həyatları boyu bu sədaqət və səmimiyyəti qoruyub-saxlayıblar, Ədilin və Saranın təhsil almalarına, həyata qədəm atmalarına az zəhmət cəkməyiblər. Ədil Tanrıverdiyev Respublika komсомolunda və hökumətində yüksək vəzifə sahibi, Sara xanım isə kənd təsərrüfatı elmi və təhsili sahəsində sayılıb-seçilən mütəxəssis olmuşdur.

Yaqut xanım Zülfüqar bəyin ölümündən sonra Azərbaycan Tibb İnstitutuna daxil olmuş, oranı 1930-cu ildə bitirmişdir. Elə həmin il də Xanlar (İndiki Göy-göl) rayonunun ucqar dağ kəndi Toğanaya göndərilmişdir. Burada o, öz əli ilə yarat-

dığı həkim məntəqəsində yerli qızlardan hazırladığı tibb bacıları ilə birlikdə 20 ildən artıq bir müddətdə işləyib, təkcə bu kəndin deyil, at belinə qalxaraq Kəpəz dağının ətrafındakı ətraf kəndlərin əhalisinə də xidmət göstərmiş, böyük ad san qazanmışdır. Yaqut xanım bu kəndlərin insanları ilə o qədər doğmalaşmışdı ki, onu doktor deyil, Yaqut ana deyə çağırırlarmışlar. Yaşlı nəsləndən olan, qədrilən Toğanalılar indi də onu bu adla yad edirlər.

Məşədi Sadıqın və Səhnə xanımın ikinci qızı Almanın həyat yoldaşı böyük bəstəkarımız Fikrət Əmirovun dayısı İdris Bağirov idi. İki övladları olub - Rimma və Tamilla. Tale bu ailənin də üzünə gülməyib. 1937-ci il bu körpə qızları da atasız qoyub. Onlar artıq yaşa dolmuş, hazırda Bakıda yaşayırlar.

Zeynal Ağayev uzun müddət "Azərbaycan" redaktor işləmişdir. Yüksək dərəcədə bilikli, ziyalı və mədəni insan imiş. Kəcən əsrin 40-cı illərinin sonunda növbəti repressiya

Almas xanım,
onun həyat yoldaşı
İdris Bağirov və
Sara xanım
Tanrıverdiyeva.

*

Almas xanımın
qızları Rimma
və Tamilla.

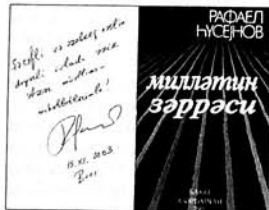
Əzər Ağayev

limin xoş günləri uzun sürməmiş. 1937-ci ilin burulğanları dostlarından sonra ondan da yan keçməmiş, NKVD-nin müstəntiqi Tevosyanın "səyi" və Troykasının qərarı ilə 10 il müddətində həbs edilərək uzaq şimalda Arxangel'sk vilayətindəki həbs düşərgəsində meşə sındırmağa məhkum edilmişdir. O zaman oğlu Azərin 9, qızı Soltmazın isə 1 yaşı vardı. Əmir müəllimin 73 il bundan əvvəl Xalq Daxili İşlər Komissarlığının Arxangel'sk Vilayətindəki Oneqa Əlahiddə Tikinti Məntəqəsindən SSRİ Baş prokuroruna göndərdiyi, ailəsində saxlanılan, illərin təsirindən saralmış, parça-parça olmuş şikayət məktubu əlimin altındadır. Məktub rus dilindədir, arəb əlifbası ilə yazdığı sonluqda, ailəsindən xəbərsizdir ki, hər nəcə olursa olsun, onu Baş prokurora çatdırırlar. Məktubda oxuyuruq: "həbs olunmamı barədə hökm çıxarılmasına əsas verən səbəblər mənə mə'lum

deyildir, mənə yalnız məhkumluq müddətini bildirmişlər. İstintaqın gedişindən və müstəntiqin mənə verdiyi suallardan çıxardığım nəticələrə görə Müsavat partiyasına üzv olduğuma və Bakı şəhər fəhlə fakultəsində bir yerə işlədiyimiz Türkiyə konsulluğunun katibi Ruhi ilə tanış olmağıma görə günahkar hesab edilərəm". Şikayət məktubu bu sözlərlə bitirilmişdir: "Mənim 27 illik müəllimlik fəaliyyətim, Sovet hakimiyyətinə sədaqətliyimi nəzərə alaraq, xahiş edirəm həbsimlə əlaqədar olan sənədləri yoxlayıb, mənə azad edib, sevimli peşmə və körpə övladlarıma qaytarasınız."

Bu, Əmir müəllimin ikinci məktubu idi. Birinci məktubu isə Bakı vəqzalından göndərmişdi. Tuqra xanım məktubu alan kimi dərhal yerinə çatdırıqda, başına nə müsibət gətirmişdirlərsə, dəniz kənarındakı binadan küçəyə çıxanda nəinki evinin ünvanını, öz adını da unutmuşdur. Odu ki, bu ikinci məktubu hec üzə də çıxara bilməmişdir. Əmir müəllim uzaq şimalın sərt iqliminə, həbs düşərgəsinin işğəncələrinə dözməyərək həbsdən 4 il sonra, 1941-ci ilin 12 dekabrında dünyasını dəyişmişdir. Həbs olunduqdan 20 il, ölümündən 16 il sonra Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin qərarı ilə günahsız hesab edilərək, bəraət qazanmışdır.

Əmir müəllimin oğlu Azər tez-

tez Hüseyn Cavidin qızı Turan xanımla, yazıçı-publist Rafail Hüseynovla görüşər, onlarla xatirələrini bölüşürmüş. Bu görüşlərdən birində yazıçı ona "Millətin Zərrəsi" kitabını bağışlaymış. Azər həmişə bir arzu ilə yaşayırmış ki, atasının həbsdə olan nəşini gətirib, vətəndə doğma torpağa tapşırınsın. O, bu arzusuna çatı bilmədi. 2007-ci ilin aprelində 79 yaşında dünyasını dəyişdi. Doğmaları onun arzusunu yerinə

Zəki Ağayev

yetirərək Hüseyn Cavidin adqoyma günündə dediyi sözləri, atasının əksi-

zamani Zeynal bəy də əmisi oğlanlarının və yeznasının arxasınca gedər-gəlməyə göndərilib. Oradan vaxtaşırı bacısı Yaquta göndərdiyi məktubu başqalarının adına ünvanlamış ki, o, bundan xata görməsin.

Bəli, şəkillər də bir tarixdir, şəkillər bizi keçmişlərə, ötən illərə qaytarır, həqiqətləri üzə çıxarır. Bu məqalədə Dilarə xanımın şəklinin izinə düşərək Ağayevlər nəslinin, onların qohumlarının həyatının qarancılıq qalan səhifələrini açmağa çalışdıq. Hələ nə qədər də açılmamış qaldı. Dilarə xanım Gəncəyə qayıtdıqdan sonra müəllimliyi özünə peşə seçib, ömrünün sonunadək şərəfli müəllim adını uca saxlamış, minlərlə vətən övladına savad, təhsil vermişdir.

Fəxrəddin İmamquluyev

Dilarə xanımın qardaşı Fəxrəddin İmamquluyev isə Dağ-madən texnikumunu bitirib, bir müddət bu sahədə işləmişdir. Lakin hakimiyyə olan həvəsi onu Azərbaycan Tibb İnstitutuna aparmış, 1941-ci ildə müharibə başlananda IV kursu qurtarıb cəbhəyə getmişdir. Müharibə illərində və sonra da hərbi həkim kimi fəaliyyət göstərmişdir. Tibb təhsilini başa çatdırıb Türkmənistanın və Ukraynanın xəstəxanalarında baş həkim, vətənə qayıdandan sonra isə ömrünün sonunadək Gəncədə həkim-kardioloq vəzifəsində işləmişdir. Gəncənin tanınmış həkimlərindən biri olmuşdur.

XEYIRXAHLIQ VƏ ZİYALILIQ

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində ölkəmizdəki müəllimlər seminariyaları və onların məzunları xalqımızın savadlanması və maariflənməsində müstəsna rol oynamışlar. Bu məzunlardan biri də Gəncə müəllimlər seminariyasını bitirmiş İmran Tağızadə olmuşdur.

Cox erkən yaşlarında anasını itirən İmran Tağızadə Gəncənin tanınmış insanları – babası Hacı Ələkbər Hacıyevin, xalası Almasın və atası Məşədi Məhərrəmin himayəsində böyümüşdür. Babası Gəncə Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin üzvü və rəhbərlərindən biri kimi yüzlərlə uşağın təhsilində kömək göstərmişdir. Atası Gəncədə İttihad partiyasının sonatkarlar bölməsinin rəhbəri olmuş, dahi şairimiz Məhəmməd Hadi ilə məsləhətlik və dostluq etmişdir. Fars və rus dillərini, şərq ədəbiyyatını, tarix və coğrafiyanı kamil bilən bu insan, xalqına bağlılığı və vətənpərvərliyi ilə fərqlənmişdir. Siyasi əqidəsinə və fəaliyyətinə görə həm Çar, həm də Sovet hakimiyyəti tərəfindən dəfələrlə repressiyaya uğramış, dünyasını də sürgündə, uzaq Sibirə dəyişmişdir. Atasının müsibətləri oğlu İmranın da həyatından yan keçməmiş, o, bütün ömrü boyu bu qayğılarla yaşamışdır.

Valideyinləri onun müəllim olmasını istəmiş, onu bu ruhda böyütmüşlər. Bu həvəsi onda Gəncə müəllimlər seminariyasının ilk məzunları olan və artıq təcürbəli müəllim kimi tanınan xalası Almas və onun həyat yoldaşı Cəlal Mirzə öyatmışdılar. O, hələ şəhər gimnaziyasında oxuyarkən tez-tez xalası ilə gedər, buradakı dərsləri və Cəlal müəllimin atası, böyük müfəkkir, yazıçı

Məşədi Məhərrəm Tağızadə, oğlu İmranla

İmran Tağızadə

İmran Tağızadə və həyat yoldaşı Dilarə xanım

Dilarə xanım müəllimə yoldaşı Dürdanə və şagirdləri arasında

və dramaturq Mirzə Məhəmməd Axundzadənin əsərlərini oxuyarmış. Bunlardan biri Cəlal müəllimin o zaman ona hədiyyə verdiyi, ədibin ərəb əlifbası ilə çap olunmuş "Seyx Nizami" əsəri İmran müəllimin ailəsində indi də əziz bir xatirə kimi saxlanılır.

İmran Tağızadə gimnazianı bitirdikdən sonra şəhər müəllimlər seminariyasına daxil olmuşdur. Bu elə bir dövr idi ki, ölkədə savadsızlığın ləfvi ilə əlaqədar kütləvi tədbirlər keçirilməyə başlamışdı. Bu məqsədlə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı kolleqiyasının qərarı ilə 1921-ci ildə ibtidai məktəblərdə dərslər demək üçün müəllimlər hazırlayan pedaqoji kurslar yaradılmışdı. İmran müəllim hələ seminariyada oxuduğu illərdə bu kurslarda dərslər deməyə cəlb edilmişdir.

Seminariyanı 1924-cü ildə bitirdikdən sonra ham fabrik, zavodlarda işləyən və axşam məktəblərində oxuyan yaşlı insanlara, həm də gündüz kütləvi təhsil məktəblərində dərslər demişdir. O, zaman Gəncəyə bir ziyalı axını başlamışdı. Respublikanın başqa seminariyalarını qurtarmış gənc müəllimlər burada işləməyə göndərilmişdilər. İmran müəllim, sonralar görkəmli elm, maarif, mədəniyyət, incəsənət və dövlət xadimləri olacaq Yusif Məmmədliyəv, Zəhid Xəlilov, Səməd Vurğun, Həmid Araslı, Mir Cəlal, Möhsun Poladov, İsmayıl Əfəndiyev və başqaları ilə birlikdə işləmiş, onlarla dostluq və yoldaşlıq etmişdir. Azərbaycan dili və ədəbiyyatından dərslər deməyə cəlb edilmişdir. Bu məqsədlə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı kolleqiyasının qərarı ilə 1921-ci ildə ibtidai məktəblərdə dərslər demək üçün müəllimlər hazırlayan pedaqoji kurslar yaradılmışdı. İmran müəllim hələ seminariyada oxuduğu illərdə bu kurslarda dərslər deməyə cəlb edilmişdir.

Sürxay Tağızadə və oğlu Namiq

mədəliyəv, Zəhid Xəlilov, Səməd Vurğun, Həmid Araslı, Mir Cəlal, Möhsun Poladov, İsmayıl Əfəndiyev və başqaları ilə birlikdə işləmiş, onlarla dostluq və yoldaşlıq etmişdir. Azərbaycan dili və ədəbiyyatından dərslər deməyə cəlb edilmişdir. Bu məqsədlə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı kolleqiyasının qərarı ilə 1921-ci ildə ibtidai məktəblərdə dərslər demək üçün müəllimlər hazırlayan pedaqoji kurslar yaradılmışdı. İmran müəllim hələ seminariyada oxuduğu illərdə bu kurslarda dərslər deməyə cəlb edilmişdir.

İmran müəllim 1931-ci ildə ömrünün yoldaşı Dilarə xanım İmamquluyeva ilə ailə qurduqdan sonra, 10 il onunla birlikdə öz sevimli peşəsinin davam etdirmişdir. Təəssüflər olsun ki, ikinci Dünya müharibəsinin başlaması, hamı kimi bu ailənin də istək və arzularını alt-üst etmişdir. Müharibənin ilk günlərindən cəbhəyə

Sürxay müəllim və Solmaz xanım

gedərək 223-cü milli Azərbaycan diviziyasının tərkibində böyük döyüş yolu keçib, şimalı Qafqazın, Moldovanın, Ukraynanın, Bolqarıstanın, Yuqoslaviyanın, Macarıstanın, Avstriyanın faşizmdən azad edilməsindəki döyüşlərdə iştirak etmişdir. Qafqazın müdafiəsində, Belqradın azad edilməsində, Budapeştin, Vyannanın alınmasında, döyüş xidmətlərinə və 1941-1945 illərdə Böyük vətən müharibəsində Almaniya üzərində qələbəyə görə medallarla təltif edilmiş, Ali Baş Komandanın bir çox təşəkkürmələrinə layiq olmuşdur.

Müharibə dövründə İmran müəllimin dərslərini də öz üzərinə götürən Dilarə xanım yaranmış çətinliklərə baxmayaraq, bir gün də olsun işdən qalmamışdır. Əsl müəllim və doğma ana qayğısı ilə tez-tez şagirdlərin

Sürxay Tağızadə və Solmaz xanımın övladları: Namiq, İmran və Aytən.

evlərinə gedir, valideynləri ilə görüşür, onları məktəbə getməyə həvəsləndirir, dərslərdən yayınmağa qoymurmuş.

İmran müəllim 1945-ci ilin sonlarında ordudan tərxis olunduqdan sonra öz peşəsinə qayıtsa da, çox işləyə bilməmiş, müharibədə aldığı yara və uzun sürən xəstəlik nəticəsində həyatını dəyişmişdir. Dilarə xanım isə pənsiyyəyə çıxanadək işləmiş, sonra da ömrünün sonunadək nəvələrinin qayğısı ilə məşğul olmuşdur. Qəşməqəşli həyatına baxmayaraq İmran müəllim nikbin, gülürlü, son dərəcə qayğıkeş və istiqanlı bir insan, dövrünün tanınmış pedaqoqu və müəllimi olmuş. Vətəninə və xalqına layəqətlə qulluq etmişdir. Onu tanıyanların və bu gün artıq çoxdan ixtiyar yaşına çatmış şagirdlərinin xatirəsində də o, belə qalmışdır.

Bu fədakar insanlar-İmran müəllim, Dilarə xanım həm də gözəl ailə başçıları və valideyn olmuşlar. Onların oğlu Surxay Tağızadə Respublikanın tanınmış dövlət və ictimai xadimlərindən biridir. O, hələ Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı institutunda və aspiranturada oxuduğu illərdə, bundan sonra da Respublikanın ictimai həyatında fəal iştirak etmiş, təşkilatçılıq, təşəbbüskarlıq və yenilikçiliyi ilə fərqlənmiş, harada işləmişsə özündən bir iz qoymuş, kənd təsərrüfatı elminin və təcrübəsinin öncül təbliğatçısı olmuşdur.

Gəncə şəhər qəzetində kənd təsərrüfatı şöbəsinin müdiri, Özbəkistan və Azərbaycan Elmi Tədqiqat Baytarlıq İnstitutlarında şöbə müdiri, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində təbliğat idarəsinin rəisi, müxtəlif illərdə Azərbaycan KP MK kənd təsərrüfatı və aqrar sənaye şöbəsinin müdirinin müavini və müdiri, Kənd Təsərrüfatı Nazirinin və Dövlət Plan Komitəsi Sədrinin müavini, Kənd Təsərrüfatı işçiləri Həmkarlar

Validə xanım
həyat yoldaşı
Alim və
övladları:
Tariel, Dilarə,
Kənan və Kəyan

İttifaqı Respublika Komitəsinin sədri, Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Şurasının katibi vəzifələrində işləmişdir. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Baytarlıq İnstitutunda elmi – texniki informasiya şöbəsinin, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində nəşriyyat şöbəsinin, "Azərbaycanlıq" elmi-istehsalat birliyinin, Kürdəmir rayonunda ixtisaslaşdırılmış yemçilik təsərrüfatının, Qax rayonunun Süskənd kəndində və Ağdam rayonunun Abdal Gülablı kəndində kənd əməkçiləri üçün sənatoriyaların yaradılması onun adı ilə bağlıdır. Respublikada heyvandarlığın və quşçuluğun ixtisaslaşdırılması, sənaye əsaslarına keçirilməsi, ətlə, südülük heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi, yem bazasının möhkəmləndirilməsi, Azərbaycan camaatının və Qarabağ qoyun cinsinin Qaradolax qolunun qorunub saxlanması sahəsində onun xidmətləri böyükdür. Respublikanın aqrar sahəsinin inkişafındakı xidmətlərinə görə o, iki "Qırmızı Əmək Bayrağı" ordeni, "Xalqlar Dostluğu ordeni", bir çox medallar, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin və Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Şurasının "Fəxri Fərmanları" ilə təltif edilmişdir. Ona "Respublikanın əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi" adı verilmişdir.

Respublikamız müstəqilliyini bə-

pa etdikdən sonra Surxay Tağızadə Respublika Fermerlər İttifaqının yaradıcılarından biri olmuş, sonra da Azərbaycan Fərmproqres (Fermerin tərəqqisi) Beynəlxalq Elmi-Texniki Əlaqələr Mərkəzinə və "Azərbaycan Fermeri" jurnalına təsis etmiş, onların fəaliyyətinə 7 ilə yaxın bir müddətdə rəhbərlik etmişdir. Hazırda o Azərbaycan Baytar Həkimləri Assosiasiyasının fəxri sədri və Respublika Veteranlar Şurası sədrinin birinci müavini.

Surxay müəllimin həyat yoldaşı Solmaz xanım da kənd təsərrüfatı mütəxəssisi, alim-aqronom, tərəvəzçilik sahəsində bir sıra elmi-tədqiqat işinin müəllifidir. Onun birlikdə 3 övlad böyüdüb boya-başa çatdırmışlar. Oğlanları Namik və İmran hüquqşünas, qızları Aytən isə musiqi müəllimidir.

İmran müəllimin və Dilarə xanımın qızı Validə Tağızadə də müəllimdir. 40 ildir ki, fasiləsiz olaraq Gəncədəki 28 sayılı orta məktəbdə ingilis dilindən dərs deyir. Həyat yoldaşı Alim Hacıyev isə aqronomdur. Övladları Kənan və Tariyel iqtisadi, Kəyan texnoloq, Dilarə isə ailə ənənəsini davam etdirərək müəllim peşəsinə yiyələnmişlər.

İndi bu ailədə İmran da, Dilarə də var. Surxay müəllimin oğlu İmran, Validə xanımın qızı Dilarə babalarının və nəvələrinin adını şərəflə daşıyırlar.

KİŞİ QEYRƏTLİ VƏTƏN QIZI

Nadir Verdiyev

Yurdumuzun bu müqəttər qızının həyat salnaməsinə (1935-2010) dünyanın neçə-neçə ölkəsinin, şəhərinin adı həkk olunmuşdur. Bu mənalı ömrün ilk səhifəsi Tiflisdə açılmışdır. Cənubi Qafqazın qədim mədəniyyət ocağında dünyaya göz açan Zəmfirənin uşaqlıq çağları Bakıda keçmişdir. O, 189 nömrəli məktəbdə orta təhsilini başa vurduqdan sonra yüksəlişə gedən həyat yolu ilə addımlamışdır. Zəmfira Verdiyeva Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda təhsil almış ümidverən bir gənc olduğuna görə həmin institutda saxlanmışdır. Adı laborantlıqdan başlanan əmək fəaliyyəti çox uğurlu olmuşdur. Elmi-pedaqoji işə böyük həvəsi onu öz ixtisasını daha da artırmaq üçün İngiltərənin Oksford, Kembrid universitetlərinin auditoriyalarına çəkib aparmışdır.

Cəmi altı ilin içində o, iki dəfə yüksək elmi kursuya qalmış, 1965-ci ildə namizədlik, 1971-ci ildə isə doktorluq dissertasiyasını müvafiqyyətlə müdafiə edib, xarici dillər üzrə ilk filologiya elmləri doktoru, bir il sonra professor olmuşdur.

Zəmfira xanım yalnız dissertasiya yazıb elmi ad almaqla kifayətlənən

Səriyyə xanım Abdinova

alim deyildir. O, daim ünsiyyətə olan, yazıb-yaradan, elmi-nəzəri, publisistik məqalələri ilə mətbuatda çıxış edən, auditoriyada böyük ilhamla mühazirə oxuyan qabaqcıl mövqeli bir alim və görkəmli ictimai xadim idi. Respublikamızda gənclərin təhsili, təlimi, mədəni-təbiiyət məsələləri Zəmfira xanımı daim düşündürən problemlər olmuşdur. Onun mətbuatda bu sahədəki çıxışları həmişə böyük əks-səda doğurmuşdur.

Zəmfira xanım Verdiyeva 200-ə qədər monoqrafiya, dərslər, dərs vəsaiti, lüğət, proqram, 382 məqalə müəllifidir. Bu məqalələrdən 31-i İngiltərə, ABŞ, İran, Hindistan, İraq, Rusiya, Qazaxıstan, Gürcüstan və b. ölkələrin qəzet və jurnallarında dərc edilmişdir.

Zəmfira xanım ingilis dili mütəxəssisi olmasına baxmayaraq bütün vətənlə bağlı bir alim, bir vətəndaşı idi. O, başqa dillərin öyrənilməsində ana dilinin bir dəyər olması fikrini əsas tutmuş, bütün elmi-pedaqoji fəaliyyətində bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət vermiş, tədqiqatlarını həmin istiqamətə aparmışdır. Zəmfira xanım Azərbaycan dilinin nəzəri və praktik

Zəmfira xanım Verdiyeva

məsələlərinə dair bir sıra qiymətli əsərlər yazmışdır.

Zəmfira Verdiyeva eyni zamanda öz peşəsinə sevan, tələbkar pedaqoq və bacarıqlı ali təhsil təşkilatçısı kimi də tanınmışdır. 1973-cü ildə Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutuna rektor təyin olundandan sonra Zəmfira xanımın elmi, pedaqoji və ictimai fəaliyyətinin ən parlaq, coşğun dövrü başlamışdır. Onun 20 il bu ali təhsil ocağına başçılıq etdiyi dövrdə institutun həyatı daha da canlanmışdır. İnstitutun təşkilatı olduğuna vaxt 8 elmlər doktoru, 20 professor, 128 elmlər namizədi, o cümlədən 85 dosent pedaqoji və elmi fəaliyyət göstərirdi. Həmin illərdə institut 20 mindən artıq xarici dil mütəxəssisi hazırlamışdır. Bu zaman kəsiyində rektor Zəmfira Verdiyevanın böyük səyi və təşəbbüsü ilə Respublikanın digər ali məktəbləri ilə geniş elmi-metodik əlaqələr yaradılmış, müstəqil şəkildə aspirant və dissertantlar hazırlanması, dissertasiyaların müdafiə

Zemfira xanım və Samra Özal

edilməsi, elmi-nəzəri və pedaqoji işlər yüksək səviyyədə təşkil olunmuşdur. Təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilmiş, şifahi niyyət laboratoriyası üçün dərslər, lüğətlər, metodik vəsaitlər hazırlanmışdır. Zemfira xanımın təşəbbüsü ilə institutda lüğət şöbəsi yaradılmış və onun rəhbərliyi ilə 4 ildən ibarət ingilis dilinin lüğəti tərtib olunaraq nəşr edilmişdir. İnstitutda müasir texniki avadanlıqlar, xarici dillərdə rəngli tədris filmlərinə malik zəngin tədris bazası yaradılmışdır. Bu təhsil ocağı xarici ölkələrin ənənəvi dillər institutları ilə birbaşa əlaqəyə girib təcrübə mübadiləsi aparmaya qadır bir səviyyəyə çatmışdır. Zemfira xanımın səyi nəticəsində institutun tarixində ilk dəfə olaraq İngiltərə, Almaniya, Fransa, Amerika ali təhsil ocaqları ilə qarşılıqlı təhsil haqqında müqavilələr imzalanmışdır. 1990-cı ildə Zemfira xanım Çində olmuş, Çendu Universiteti ilə birbaşa müqavilə bağlamış, 5 nəfər azərbaycanlı tələbə təhsil almaq üçün ora göndərilmişdir. Onlar ingilis dili ilə yanaşı çin dilini və çin tarixini öyrənən ilk azərbaycanlı mütəxəssis olmuşlar.

İngiltərənin Oksford və Kembrijdə, ABŞ-in Corstaun universitetlərində ingilis və fransız dillərini mükəmməl öyrənmiş, öz ana dili ilə yanaşı rus, türk dillərini bilən Zemfira xanımı dünyanın bir sıra ölkələrinin təhsil ocaqlarında mühazirələr oxumaqda davam etdirirdi. Bir sıra ölkələrdə keçirilən konfranslarda, yığıncaqlarda və müşavirələrdə çıxışları maraqla qarşılanırdı.

Professor Zemfira Verdiyeva 10-a qədər elmlər namizədi yetirmiş, bir çox namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının opponenti olmuşdur. O, respublika daxilində və bir sıra xarici ölkələrin elm ocaqlarının ixtisaslaşdırılmış elmi şuraların üzvü seçilmişdir.

Zemfira xanım 40 ilə yaxın respublikanın ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etmişdir. Gənclik illərindən fəal ictimaiyyətçi olan Z. Verdiyeva ötən əsrin 70-ci illərində dəfələrlə Nəsimi rayonu, 1980-1985-ci illərdə Bakı şəhəri, sonrakı illərdə Respublika Ali Sovetinin deputatı seçilmiş, Azərbaycan KP Bakı şəhəri və Nəsimi rayonu komitələrinin büro üzvü, Maarif, Ali Məktəb və Elmi Mərkəzlər İşçilərinin Respublika Həmkarlar İttifaqları Mərkəzi Komitəsinin üzvü seçilmişdir.

1989-cu ildə onun ictimai fəaliyyətinin yeni dövrü başlandı. O, Azər-

baycanda ilk qadın təşkilatı – Respublika Qadınlar Şurasının sədri təyin olundu. Bu təşkilatın mübarizə səhifələri ilə dolu olan maraqlı bir tarixi vardı. Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin bir söbəsi kimi 1920-ci ildən fəaliyyətə başlayan bu xoş məramlı təşkilatda Azərbaycanın ilk mübariz ziyalı qadınları Ayna Sultanova, Xanımna Müftizadə, Güllər Köylü qızı, Klavdiya İşkova, Mina xanım Mirzəyeva, sonralar Hökumə Sultanova, Əzizə Cəfərzadə, Ruqiyə Əliyeva, Səidə İmanzadə və başqaları qadınlar arasında böyük ictimai-siyasi iş aparan, Şərqi aləmdə qadın hərəkatına istiqamət verən, yol göstərən mübariz, nüfuzlu bir məktəb yaratmışdılar. Qadınların taleyində mühüm rol oynayan bu məktəbin ənənələrini və böyük fəaliyyətini davam etdirmək, iş metodlarını yeni təfəkkür tərzində yenidən qurmaq üçün böyük səy, iradə, bacarıq lazım idi.

Zemfira xanım bu çətin və şəərəli vəzifənin öhdəsindən məharətlə gəlirdi. Təşkilatın adı da, görəcəyi işlərin məzmunu da, ideya istiqaməti də müasir tələblərə uyğunlaşdırıldı. Azərbaycan Qadınları Cəmiyyəti adı ilə fəaliyyətini davam etdirdi. Respublikada bu ilk qadın təşkilatı bu gün də ictimaiyyətçi qadınların fikri, mərkəzi mərkəzidir. Cəmiyyətin xətti ilə görülməli işlərin əsas məqsədi xeyriyyəçilikdir, qadın hüquqlarını qorumaqdır, qaçqınlara, köçkünlərə, əlillərə, tənha analara, gənclərə, uşaqlara qayğıdır, maddi və mənəvi köməkdir. Zemfira xanım Cəmiyyətin fəalları ilə birlikdə neçə-neçə əil gəncin ictimai həyata qoşulmasında, ailə vəziyyətinin və səhhətinin yaxşılaşmasında, müalicəsində, həftə evlənməsində kömək etmiş, toyunda iştirak etmişdir. Belə acı taleli gənclərdən biri də qoltuq ağacına möhtac olmuş Xaçmaz sakini Nəbi Rəyayev

idi. O, 1969-cu ildən alil olmuşdur. Həyatdan alini üzümüş Nəbi bir gün "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində Zemfira xanımın "Xasiyyət heç vaxt dəyişmir" sərlövhəli məqaləsini oxuyanda ürəyində ümid hissi oyandı, xeyirxah insanlara inamı artdı. O, dərhal Zemfira xanıma məktub yazdı. Bu alicənab qadın çox keçmədi ki, Xaçmaza gedib Nəbiyə baş çəkdi, oxumaq arzusunda olduğunu öyrəndi. Onun evdə imtahan verməsini təşkil etdi. Nəbi Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinin qiyabı şöbəsinə qəbul olundu. Onun evlənmək arzusunu yerinə yetirdi, elçi gedib ailə qurmasına kömək etdi. Nəbi bu xeyirxahlığı həmişə kövrək hisslə xatırlayır: "Zemfira xanım həyatımı mənalandırıb və heç vaxt mənə tərk qoymayıb. Ona da, onu mənə qismət edən böyük Yaradana dərin minnətdaram".

Belə kövrək, həyəcanlı görüşlər, xeyirxah işlər çox olub.

Respublikamızı dünya miqyasında tanımaq, onun Qarabağ dördünü, xalqımızın arzu və istəklərini, mədəni səviyyəsini beynəlxalq aləmə çatdırmaq üçün Zemfira xanım Cəmiyyətin üzvləri ilə birlikdə fəal ictimai iş aparmırdı.

Zemfira xanımın böyük səyi nəticəsində Beynəlxalq İşgüzar Cəmiyyətə, Dünya Ərzaq Proqramı, UNİSEF və Dünya Sağlamlıq Təşkilatı ilə geniş əlaqələr yaranmışdır. Bu istiqamətdə fəaliyyəti nəzərə alaraq 1996-cı ildə İngiltərənin kraliçası Yelizavetanın himayədarlığı etdiyi Cəmiyyəti Zemfira xanım Verdiyevanı öz fəxri üzvü seçmişdir.

1989-1990-cı illərdə Azərbaycanın üzlaşdığı faciələr zamanı Zemfira xanım haqsızlığa, ədalətsizliyə qarşı kəskin mübarizəyə qoşulmuşdu. Onun 1989-cu il noyabr ayının 22-23-də Moskvada keçirilmiş Sovet Qadınları

Zemfira xanım Verdiyeva övlədləri ilə

Komitəsinin plenumundakı çıxışı millətlər arasında çətinləşmə salan erməni daşnaklarına qarşı kəskin ittiham kimi səslənmişdi. Bundan əzə sonra, Sov. İKP XXVIII qurultayında fasilə zamanı M. Qorbaçova şəxsən məktub təqdim etmiş və bildirmişdir ki, "Mən bu məktubu sizə - SSRİ prezidentinə Respublika Qadınlar Şurasının sədri kimi, bir anı kimi bütün Azərbaycan qadınları adından təqdim edirəm. Azərbaycan qadınları səbirsizliklə sizdən bu suallara cavab gözləyirlər: Nə vaxtdakı günahsız balalarımızın qanı axıdılacaq? Nə vaxtdakı səksəkəli günlər keçirəcəyik, doğma yurdumuzda top-tüfəng səsi eşidiləcək? Erməni quldurlarının vəhşiliklərinə nə vaxt son qoyulacaq?"

Azərbaycan nümayəndələrinin sorğularına qurultayda cavab verilmədiyini görən Zemfira Verdiyeva "Partiya, Sovetlər, ictimai təşkilatlar və hərəkatlar" bölməsində çıxış edərək məsələni daha kəskin şəkildə qətiyyətlə qoymuşdur: "...Əgər İttifaq hakimiyyət orqanları bu və ya digər səbəblər üzündən Azərbaycan əhalisini qoruya bilmərsə, onda bunu açıq deməli və xalqa öz təhlükəsizliyini qorumağa imkən verilməlidir".

1990-cı ilin qanlı yanvar günlərində Zemfira xanımın nə gündüzü,

nə gecəsi olmuşdur. Onun yanıqlı harayı bütün ərza yayılmışdır. Erməni millətçilərinin fitna-fosadı üzündən xalqımızın sağa gətirilmiş müsibətləri bütün ölkə və dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün o, böyük səy göstərmiş, respublikamızda baş verən hadisələr haqqında demək olar ki, hər həftə ölkənin qadın şuralarına sənədlər, materiallar və foto şəkillər göndərirdi. Onun təşəbbüsü ilə bütün respublikaların qadın şuralarına müraciət qəbul olunmuşdu.

Azərbaycan tarixində "Qara yanvar" kimi daxil olmuş həmin dəhşətli günlərdə şəhidların və yarananların ailələrinə yardım işində Zemfira xanım Respublika Qadınlar Cəmiyyətinin fəalları ilə birlikdə yaxından iştirak etmişdir.

Zemfira Verdiyeva bir ictimai xadim kimi respublikamızın suverenliyi və tərəqqisi uğrunda fəal mübarizə aparan, Azərbaycan qadınlarının xarici ölkələrlə siyasi və mədəni əlaqələrinin yaranması işində də böyük fəallıq göstərirdi. 1990-cı ildə onun dəvəti ilə Türkiyə prezidentinin xanımı Samra Özalın Azərbaycana gəlişi respublikamızın mədəni və siyasi həyatında əlamətdar bir hadisə olmuşdur. Türkiyədə bir cürə xeyriyyə təşkilatlarının təsisçisi

Səmrə Özəl Türkiyənin və Azərbaycanın bayraqları ilə bəzədilmiş Bakı Aeroportunda Azərbaycan Ali Sovetinin sədri Elmira xanım Qafarova, respublika Ali Soveti sədrinin müavini Rəfiqə xanım Qaziyeva, Respublika Nazirlər Soveti sədrinin xanımı A. Həsənova, Respublika Qadınlar Şurasının sədri Zəmfirə xanım Verdiyeva, Azərbaycanın xarici ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin sədri Nəbi Xəzri, Türkiyənin Sovet İttifaqındakı səfiri Volkan Vural və arvadı qarşılaşmışlar. Milli geyimli qızlar qonağı gül-çiçəklə qarşılayanda Səmrə Özəl demişdir: "Azərbaycana gəlməyi çoxdan arzulayırdım, odur ki, bu dəvəti məmnuniyyətlə qəbul etdim. Xoşbəxtəm ki, bütün Azərbaycan xalqının qonağıyam..."

Zəmfirə xanım böyük qızı Rəna, kürəkəni Akif və nəvələri ilə

M. Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında respublika ictimaiyyəti ilə keçirilən görüşdə Zəmfirə xanım Verdiyeva salona toplaşanlar arasında Səmrə Özəl salamlamış, Azərbaycan və Türkiyə xalqlarını birləşdirən münasibətlərdən, dostluq əlaqələrindən danışmış və demişdir: "Çox hörmətli Səmrə xanım! Qoca Şərqi elə bir torpağına qədəm basmışınız ki, burada qadına daima hörmət qoyulub. Bu xalq üçün Ana müqəddəs and yeri olub. Azəri anası, türk anası öz sədaqəti ilə, dəyanəti ilə həmişə seçilib..."

Səmrə Özəl çıxış edib, bu səmimi dəvət və görüş üçün Azərbaycan Respublikası Qadınlar Cəmiyyətinə öz təşəkkürünü bildirmiş və demişdir: "Uzun illərin həsrətini unudaraq, bir-birimizlə yaxından əlaqə saxlayaq. Bütün biliyimizi, bacarığımızı xalqlarımızın səadətinə həsr edək..."

Necə də təmiz, ilti bir qayə! Ürəyi insanlara məhəbbətlə dolu olan türk qadını, Azərbaycan qadını belə düşünə bilər.

Zəmfirə xanım kiçik qızı Naila, kürəkəni Əli, nəvələri Abbas və Mədinə ilə

Həmin görüşdə Zəmfirə xanım beş nəfər türk gəncini ali təhsil almağa Azərbaycana dəvət etdi. Səmrə Özəl də beş azərbaycanlı gənci oxumaq üçün çağıracağını bildirdi.

Səmrə Özəl belə kövrək, unudulmaz görüşlərdən biri də Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda olmuşdur. Bu təntənəli görüş zamanı Zəmfirə xanım tələbələrə təlim-tərbiyə sahəsində görülən işlərdən, qayğılardan söhbət açmışdır. Səmrə xanım bu hərarətli görüşdən məmnun olduğunu bildirmiş, üzərində "Qoy bu kitab qardaşlığımızın rəmzi olsun" sözləri yazılmış "Türkiyənin böyük tarixi" kitabını instituta bağışlamışdır. Böyük salonda tələbələr hörmətli qonağı müxtəlif dillərdə salamlamış, onun şərafinə konsert vermişlər.

Azərbaycana səfərinin sonuncu – beşinci günü Səmrə Özəl "Moskva" Məhmanxanasında Respublika Qadınlar Cəmiyyətinin fəalları ilə görüşmüş, onun şərafinə ziyafət verilmişdir. Yola düşməzdən əvvəl Səmrə Özəl dağıstı parkdakı şəhidlər xiyabanını ziyarət etmişdir.

Səmrə Özəlın dəvəti ilə Zəmfirə xanım Verdiyeva başda olmaqla respublikamızın 28 nəfər adlı-sanlı qadını da Türkiyəyə getmişdir. Burada da eyni qonaqpərvərlik və səmimi görüşlər olmuşdur. Azərbaycan qadınları nümayəndə heyətinin başçısı Zəmfirə xanım Türkiyə Ana vətən partiyası İstanbul Təşkilatının sədri Səmrə Özəla respublikamızın ictimai-siyasi həyatından, Azərbaycanın və Türkiyənin qadın təşkilatları arasında əməkdaşlığı daha da genişləndirməyin zəruriliyindən söhbət açmışdır. Zəmfirə xanımın təşəbbüsü ilə Azərbaycan və Türkiyə əməkdaşları istiqamətində maraqlı proqram müəyyənləşdirilmiş, Türkiyənin Ali Təhsil Şurasının sədri, professor

Zəmfirə xanım Verdiyeva cəmiyyətinin fəalları ilə

İhsan Doğramacı ilə söhbətdə hər iki respublika ali məktəbləri arasında tələbə mübadiləsi məsələsi barəsində razılaşma olmuşdur...

Zəmfirə Verdiyeva dünya miqyaslı ictimai xadim idi. O, bu nəcib fəaliyyətlə əlaqədar olaraq dəfələrlə Avstriyada, Əlcəzairdə, Belçikada, Macarıstanda, Türkiyədə, İngiltərədə, Hollandiyada, Almaniyada, İspaniyada, Misirdə, İranda, İraqda, Hindistanda, İtaliyada, Kubada, Kanadada, Çində, Meksikada, Polşada, Pakistanda, Rusiyada, ABŞ-da, Fransada, İsveçdə, Cənubi Koreyada, ərəb ölkələrində, keçmiş sovet respublikalarında, bir sözlə 65-dən çox ölkədə olmuş, bu ölkələrin ictimai və mədəniyyət xadimləri və qadın təşkilatları ilə görüşmüş, Azərbaycan haqqıqlarından söz açmış, Azərbaycana rəğbəti olan dostlar tapmış, elmi, mədəni əlaqələrin yaranması işində xeyirxah xidmətlər göstərmişdir. Bu işgüzar səfərlərin, çalışmaları nəticəsidir ki, o, 15-ə yaxın ölkənin mükafatına layiq görülmüşdür. Onların arasında İngiltərənin Kenbridge Universitetinin "İlin qadını" (1998 -

2007), "Əsrin qadını" (2000), "Şərəf nişanı" ordeni (1985), Beynəlxalq Sülh Federasiyası, Dünyada Sülh uğrunda Dirlər arası Beynəlxalq Federasiyası tərəfindən verilmiş "Sülh məramlı səfir" (2004) fəxri adlar və diplomlar da vardır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilmiş bu nəcib qadın haqqında kitab, mətbuatda, bir sıra ensiklopedik toplularda çoxlu məqalə, qerək dərd edilmiş, adı 1998-ci il Nyu-Yorkda Beynəlxalq Biografiya soraq kitabına daxil edilmiş, "Azərbaycanlım" kino studiyasında haqqında film çəkilmişdir.

Zəmfirə xanımla mənim də tanışlığımın maraqlı tarixi və unudulmaz xatirələrim var.

Mən bu Cəmiyyətin fəxri üzvü kimi Zəmfirə xanımla vaxtaşırı əlaqə saxlamış, burada keçirilən tədbirlərin bir qismində iştirak etmişəm. Qadın hərəkatının tədqiqatçısı kimi mənim sado əməyimə və fəaliyyətimə Zəmfirə xanım yüksək qiymət vermişdir. Jurnalımızda sağlam ailə, qadın-kəşi, gender və mədəniyyət məsələlərinin işıqlandırılmasına, tarix boyu qadın

məsələsinin tədqiqi sayəsində xidmətlərimi nəzərə alaraq Zəmfirə xanım mənə "Dirlər arası və Beynəlxalq Sülh Federasiyası tərəfindən "Sülh məramlı səfir" fəxri adın verilməsinə təqdim etmişdir.

2006-cı ilin bir payız günü Bakıda "Avropa" məhmanxanasında keçirilən yığıncaqda bu fəxri adın təsisçisi, doktor San Nyunq Min həmin diplomu mənə təqdim etmişdir.

Zəmfirə xanım "Azərbaycan qadını" jurnalı redaksiyası ilə yaxından əlaqə saxlayırdı. O, Xəlilə Həsəlova ilə dost idi. Mən ilk dəfə Zəmfirə xanımla redaksiyamıza gələndə görüşmüşdüm. Elə o vaxtdan da bizim əlaqələrimiz yaranmışdır. Bu müqəddir qadının publisistik məqalələrinin jurnalımızda dərc etmişim. Mən onun haqqında ilk böyük məqaləni "Yurddaş" qəzetində və 1994-cü ildə "Hər səfərdə bir tarix...", 2001-ci ildə "Qadın, gözəllik və ulviyyət" adlı ensiklopedik toplularında vermişəm.

Zəmfirə xanıma mənim xüsusi hörmətim və ehtiramım olub. Onun yaxşıqlarını ürəyimdə əziz xatirə

kimi yaşadıram. O, kişi qeyrətli vətən qızıdır.

Həyatda insanlar cürbəcür olur. İnsan var ki, ona bəxş olunmuş ömrünü yalnız özü üçün yaşayır və belə adanın tarixdə izi-tozu qalmır. İnsan da vardır ki, ürayını məşəl edib həyata, dünyaya işıq saçır. Belə nurlu ürəklər xeyirxahlıqla, insana qayğı ilə döyünür, yaşayır, yaşadır, cəmiyyətə xeyir verir, hər nəcib əməli bir tarix olub yaddaşlara həkk edilir. Xalqımızın vətənpərvər qızı Zemfira Verdiyeva da belə ürayın sahibi idi.

Bu yüksək insani keyfiyyətlərin mənbəyi haradandır?! Əlbəttə, nəsilədən, ailədən. Zemfira xanım ziyalı bir ailədə dünyaya göz açıb. Onun atası Hadir Verdiyev (1909) Gəncədə anadan olmuş, Tiflisdə Dəmiryolu Mühəndisləri İnstitutunda ali təhsil almış, ailəsi ilə Bakıya köçüb, ömrünün axırına kimi bu sahədə çalışmış, general rütbəsinədək qalmış, mənalı bir ömür yaşamışdır.

Anası Səriyyə Abdinova (1913) Tiflisdə anadan olmuş, Dəmiryolu Mühəndisləri İnstitutunda oxumuş, tələbə yoldaşı Hadirə ilə həyatı qurub, ömrünün 30 ilini dəmiryolu texnikumunda pedaqoji işə həsr etmişdir.

Bu zəhmətkeş ocağını nurlandıran Zemfira xanım Verdiyevlər nəslinə

iki istedadlı qız bəxş etmiş, onları yüksək intellektual səviyyədə böyüdürek cəmiyyətin layiqli vətəndaşları etmişdir. Böyük qızı Rəna xanım (1959) anası kimi ingilis dili mütəxəssisi olmaq üçün Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda, sonra Moris Torez adına Moskva Xarici Dillər İnstitutunun aspiranturasına oxumuş, 1985-ci ildə filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Anasının yolu ilə gedərək o, da Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda müəllimlik etmiş, dosent vəzifəsi tutmuş, pedaqoji işlə yanaşı elmi-tədqiqat işi yazıb elmlər doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün 2006-cı ildə dissertasiya müdafiə etmişdir.

Daim inkişafa, tərəqqiyə can atan bu işgüzar qadın hazırda "Şəffaflıq –Azərbaycan" İctimai Birlikdə icraçı direktor vəzifəsində çalışır. O, bu qədər elmi-pedaqoji, ictimai işlərlə yanaşı müasir ziyalı bir ailənin da xanımidir. Övlad sarıdan da anasının yolu ilə gedərək dünyaya iki qız balası bəxş etmişdir. Nərminə adlı qızı Bakıda Qərb Universitetini, İngiltərədə Nottinqem Universitetini bitirib maqistra dərəcəsi almışdır. Nərminə Akif qızı Sadiqova hazırda xarici şirkətdə menecer vəzifəsində işləyir. Nərminə də ailə qurmuşdur.

Onun həyat yoldaşı Fuad Hacıyev BDU-nu və aspiranturayı bitirmişdir. Hüquq elmləri namizədidir.

Rəna xanım Səfəraliyanın Nərgiz adlı qızı hələ tələbədir. Xəzər Universitetində IV kursda oxuyur. Taleyini Akif Kəmal oğlu ilə bölüşmüşdür. Bu gənc ailə də böyük arzularla yaşayır. Akif tibb elmləri namizədidir.

Zemfira xanım Verdiyevanın Nailə adlı qızı (1961) ADU-da hüquq təhsili almış, hazırda Bakı şəhər prokurorluğunda məsul vəzifədə çalışaraq qanun keşiyində dayanmışdır. Ədliyyə müşaviridir. Nailə xanım da iki övlad dünyaya gətirmişdir. Oğlu Abbas və qızı Mədinə məktəblidirlər. Həyat yoldaşı polkovnik-leytenant, hüquqşünas Əli Əliyevlə birlikdə bu fidan balaların təlim-tərbiyəsi işinə böyük diqqət və qayğı göstərir, onları ailənin və nəslin adına, şərəfinə layiq vətəndaş kimi böyütməyə çalışırlar.

Bütün bu uğurlar Zemfira xanımın zəhməti, qayğısı, ana məhəbbəti, ictimaiyyət arasında olan böyük nüfuzu, hörməti sayəsində olmuşdur. Bu gün Verdiyevlər ocağını, nəslinin qol-budaqlarında bahar çiçəkləri kimi açılmış Sadiqovlar, Əliyevlər ailələri Zemfira xanımın ocağı başında da şərəfli ömür sürürlər.

*Dünya tarixini oxuduqca
hər hansı bir hünər, rəşadət,
yaxud hadisə məni təəcüb-
ləndirdikdə arzu edərdim o
şeylər içərisində qadın gö-
rəydim ki, gizli, örtülü şeylər
arasında düünəni qadınlar
idarə edir.*

*H. Heyne (1797-1856),
alman şairi*

MAHMUD MÜƏLLİMİN XEYİR-DUASI İLƏ

E lmi-tədqiqat işimi davam etdirmək lazım idi. Pedaqoji-ka institutunda yazıb-yarımçıq qalmış doktorluq işimi harada müdafiə edim? Gözümün qabağında bu, bir dağ kimi görünürdü. Kəməyima yə-nə əziz Mahmud müəllim gəldi. O, tərəddüd etdiyimi görüb dedi:- Namizadlik işin tarix elmi üzrə idi. Doktorluq işi də bu aspektdə gət-məlidir. Dissertasiyanı hazırla. Gətir, müzakirə edib müdafiəyə buraxaq.

Mən təşəkkür edib dedim: - Tarix elmləri üzrə müdafiə etmək üçün əsərə yenidən baxıb, əl gəzdirməli-yəm.

Lap yaxşı, yubanma, işə başla. Bu xeyir-dua mənə yeni həvəs gətirdi. 700 səhifəlik elmi işi ixtisar edə-edə onun adında, mündəricatında, məzmununda müəyyən dəyişiklik edib tarixi aspektdə hazırladım. Azər-baycan EA A. A. Bakıxanov adına Azərbaycan Tarixi İnstitutuna təqdim etdim. Mahmud müəllimin rəhbəri olduğu yeni dövr tarix şöbəsində əsər müzakirə olundu.

Nəhayət, bu uzun, əzəbli, əzi-yətli, narahat yolu mən qısa bir vaxtda keçib, elmi işi 1995-ci ildə başa vurdum. Həmin əlamətdər gün-lərdən, çətin imtahanlardan yadigar qalan iki mühüm sənəd – Azər-baycan EA-nın müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor Mahmud İsmayilovun imzaladığı yeni dövr tarix şöbəsinin 6 may 1994-cü il tarixli iclasının 6 nömrəli protokolundan çıxarışı və Azərbaycan EA Şərəfşünaslıq İnstitutunun nəzdindəki D.004.23.01 ixtisaslaşdırılmış Elmi Şuranın 20 sentyabr 1996-cı il tarixli iclasının stenogrammasını (protokol 20) xatırlamaq istəyirəm.

Məhəmməd Peyğəmbər:
"Elm xəzinə, onun açarları isə suallardır".
"Sual elmin yarısıdır".

Atatürk:
"Həyatda ən böyük mürsüd elmdir".

C. Viko:
"Elm insanın tacı, var-dövlət isə boğazdan asılan doyunbağıdır".

Mahmud İsmayilov

Mahmud İsmayilovun imzaladığı, Azərbaycan Tarixi İnstitutunun di-rektoru, professor İqrar Əliyevin imzası ilə təsdiq olunmuş və AAK-na təqdim edilmiş sənədin bir neçə cümləsini diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

"Tarix elmləri namizədi Sabir Gəncəli-Məmmədovun doktorluq elmi dərəcəsi alınmaq üçün müdafiəyə təqdim etdiyi "XIX əsrin ikinci yansı – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan qadınlarının maarifləndirilməsi uğrun-da mübarizə (1920-ci ilə qədər)" adlı dissertasiyası Azərbaycan tarix elminin çox mühüm və əhəmiyyətli sahəsinin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur.

Müəllif tədqiqat işində ilk dəfə olaraq tarixşünaslıq ədəbiyyatında böyük bir sahədəki boşluğu doldur-mağı, milli mədəniyyətimizin inki-şafında Azərbaycan qadınlarının təh-sili, maariflənməsi və mədəni yük-səliş uğrunda mübarizəsini və bu mübarizə tarixində ziyalı qadın-larımızın böyük rolunu göstərməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur...

Dissertantın 40 ilə yaxın bir mü-dət ərzində öyrəndiyi, araşdırdığı bu tədqiqat işinin ən gözəl nəticəsi budur ki, müəllifin mövzuya dair Azərbaycan, rus, ingilis, ərəb, fars dillərində 9 kitabı nəşr olunmuş, Azərbaycan Ensiklopediyasında qadın təhsili, qadın məsələsi, qadın azadlığı, qız məktəbləri və Azər-baycanın maarifpərvər qadınları haqqında onlarla məqaləsi, elmi nəşr-lərdə 78 məqaləsi, 34 qəzet məqaləsi, tarixi öçerki dərc edilmişdir. Həmin çap məsulunun ümumi həcmi 95 çap vərəqindən artıqdır..."

Azərbaycan EA-nın Şərəfşünaslıq İnstitutunun nəzdindəki İxtisas-laşdırılmış Elmi Şuranın 20 sentyabr 1996-cı il tarixli iclasının protokolu-nu ixtisarla verirəm. İclas səhər saat 10-da başladı. İclasda ixtisaslaş-dırılmış Elmi Şuranın aşağıda adları qeyd olunan üzvləri iştirak etdirlər: Akademiklər Ziya Musa oğlu Bün-yadov, Cəmil Bahadır oğlu Quliyev, Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü Mahmud Əliabbas oğlu İsmayilov, tarix elmləri doktorları, professor Yaqub Mikayıl oğlu Mahmudov, Nailə Məmmədli qızı Vəlixanova, İqrar Həbib oğlu Əliyev, Oqtay Əb-dülkərim oğlu Əfəndiyev, Fəridə Cəfər qızı Məmmədova, Şövkət Əzizəğa qızı Tağıyeva, Adil Əli

Mahmud İsmayilov alim həmkarları ilə

oğlu Məmmədov, Yusif Bəhlül oğlu Yusifov, Ruhulla Abbas Mirzə oğlu Orucov, Tağı Əbülfəz oğlu İbrahimov, Məhəd Mahmud oğlu Sofiyev, fəlsəfə elmləri doktorları Vəsim Məmmədali oğlu Məmmədaliyev, Rafiq Yəhya oğlu Əliyev, fəlsəfə elmləri namizədi Abutalıb Mütəllib oğlu Məmmədov.

Bələ bir mötəbər alim heyətinin qarşısında söz demək, böyük elm aləminə qoşulmaq üçün müdafiə etmək, deyiləcək fikirlərə münasibət bildirmək heç də asan məsələ deyildi. Təbii ki, həyəcan hissi keçirirdim. Yürdümüzün bu görkəmli alimlərinin üzündəki səmimiyyəti, mehribanlığı görəndə mənə xoş münasibət olduğunu hiss etdim.

Rəsmi opponentlər – tarix elmləri doktoru, professor Tamilla Musayeva, Mahmud müəllimin ömür yoldaşı, tarix elmləri doktoru,

professor Şövkət Tağıyeva və tarix elmləri doktoru, professor Mehdi Salahov idi.

Rəsmi opponentlərim rəylərini oxuyandan sonra tarix elmləri doktoru, professor Fəridə xanım Məmmədova, akademik Cəmil Quliyev, Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü Mahmud İsmayilov, tarix elmləri doktoru, professor Məhəd Sofiyev və b. çıxış edib elmi işimə yüksək qiymət verdilər. Mahmud müəllimin və Şövkət xanımın qayğısını xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Mahmud müəllimin səmimi ürəklə dediyi "Sabir çoxdan doktor olmağa layiq elm adamıdır. Onun gördüyü iş çox böyük işdir. O, 1967-ci ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə edəndə onun opponenti olmuşam. O, dissertasiyasında H.Z. Tağıyevin mədəniyyət tariximizdə gördüyü xeyriyyəti işlərinə ilk dəfə müsbət qiymət

vermiş, Hacınin yaratdığı qız məktəbinin maarifçilik tariximizdə oynadığı rolundan bəhs etmişdir. O zaman H.Z. Tağıyev haqqında xoş söz demək, həqiqəti söyləmək heç də asan məsələ deyildir. Tağıyev dəyəni susdururdular. Ancaq Sabir yazdı və müdafiə etdi. O vaxtdan keçən müddət ərzində Sabir Gəncəli elmi-tədqiqat işini ardıcıl davam etdirmiş, çoxlu kitab yazmışdır. Bu gün hamımız böyük məmnuniyyətlə onun elm sahəsindəki xidmətlərinə qiymət veririk".

Hörmətli rəsmi opponentim Şövkət xanımın çıxışı da qəlbimi rıqqətə gətirdi. Necə də səmimi, xeyirxah münasibət idi. Onun müəllif kömək məqsədilə söylədiyi iradları və qeydləri məmnuniyyətlə qəbul etdim. O, çıxışında tövsiyə edirdi ki, Cənubi Azərbaycan qadınlarının həyatı, taleyi haqqında da elmi

araşdırma aparım. Bu, mənim də arzum idi. Ancaq o zaman İrana, Cənubi Azərbaycana, eləcə də Türkiyəyə gedib bu xeyirxah işi aparmaq mənə nəsib olmamışdır...

Bu iki gözəl ziyalının, alimin xeyir-duası çoxlarına olub. Onlar tarix elmimizdə, ictimai-mədəni həyatda qoşa qanad kimi silinməz iz qoyublar.

Mahmud müəllimin ömür salnaməsi hər bir azərbaycanlı üçün gözəl bir nümunədir. Bu mənalı salnamənin ilk səhifəsi Şəki şəhərindən başlanır. 1920-ci ilin sentyabrın 1-də Şəkinin Gəncəlilər məhəlləsində tacir Əliabbasın ailəsində üç qız uşağından sonra ilk oğlan Mahmud dünyaya göz açdı. Əliabbasın da, onun ömür yoldaşı Nurehanın da sevinci yərə-göyə sığmırdı. Bu oğul balanın necə deyərək ayağı sayalı oldu. Ailədə ikinci oğul da – Məbud dünyaya gəldi.

Böyük qohum-əqrəbəli olan Əliabbas ocağında 6 övlad parvazlanmağa başladı. Özü də necə! Hər biri ağıllı, fərsətli çıxdı. Gözüaçıq, mədəniyyəti, tərəqqini sevən ata övladlarının tərbiyəsi, təhsili qayğısına qalaraq, onların cəmiyyətdə layiqli mövqe tutmaları üçün hər cür şərait, imkan yaratdı. Taleyin qisməti ilə o, ailəsini 1934-cü ildə götürüb bəd nəzərlərdən uzaqlaşaraq Bakıya köçdü. Bakı mühiti bu uşaqların taleyində böyük rol oynadı. Onlar oxudular, ali təhsil aldılar. Evin ilk övladı Xəvər ali təhsilə alıb həkim oldu. Bacıları Səriyyə də, Ruqiyyə də bu yolu tutub getdilər. Səriyyə tibb bacısı, Ruqiyyə isə tibb elmləri namizədi olub, ömürlərini çox nəcib işə həsr etdilər. Məbud da tibb elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alıb, ömrünün sonuna kimi həkim işlədi, adan qazandı. Ailənin son beşiyi Sevil isə biologiya elmləri namizədi oldu.

Mahmud İsmayilov

Şövkət Tağıyeva

Mahmud İsmayilovun ailəsi

Mahmud da bu ailəyə şən-şöhrət gətirdi. Onun qəlbində həyat eşqi, yazıb-yaratmaq həvəsi bülül bulaq kimi qaynamağa başladı. O, 1937-ci ildə Bakıdakı 14 nömrəli məktəbi əla qiymətlərlə və xüsusi mükafatla bitirib ADU-nun tarix fakültəsində oxumağa başladı. Valideynlərinin zəhmətsevərliyi, işgüzarlığı onun canına, qanına hopmuşdu. O, hələ tələbə ikən oxuya-oxuya nəşriyyatda işləmişdi. Universitetə qəbul olunduğu il də, qurtardıqı il də tarix səhifələrinə dəhşətli hadisələr kimi düşdü. Bunun ikincisi – 1941-ci il onun romantik, poeziyaya qanadlanan coşğun həyatına narahat iz saldı. O, ali təhsili gənc tarix müəllimi kimi Qusar rayonunun Ənik və Hil kəndlərində dərs deməyə başlamışdı ki, ölkənin üzərini müharibə qasırğası

bürüdü. Mahmud da cəbhəyə gön-dərilən əsgərlərin cərgəsinə qatıldı (1942). Döyüşən ordu sıralarında oldu, odlu-əlovlu cəbhə yolları keçdi. 1946-cı ildə cəbhədən salamat qayıdıb yenidən yaradılmış Azərbaycan Elmlər Akademiyasının tarix institutuna gəldi, alimlərin cərgəsinə qoşulub, əvvəl laborant kimi işə başladı. Elə həmin il onu aspirantura-ya qəbul etdilər.

İlk gəncliyində məhəbbət, sevgi, vətən eşqi duyğuları ilə poeziya səmasında öz yerini axtaran Mahmud İsmayilov vətən tarixinin öyrənilməmiş səhifələrini araşdırmağa başladı, bu yolun gözəl tədqiqatçısı kimi yazdı, yaratdı, tanıdı, sevildi. 1949-cu ildə hələ aspirantura müddətindən qurtarmasına bir neçə ay qalmış tədqiqat işini yekunlaşdırıb

"Azərbaycan neft sənayesində iltizam sisteminin ləğv edilməsi" mövzusunda dissertasiyasını müdafiə edib, tarix elmləri namizədi adına layiq görüldü.

Azərbaycan tarixinin bütün dövrləri, problemləri bu vətənpərvər şair təbiətli ziyalının maraq dairəsində idi. O, Azərbaycan ərazisində qədim saklar dövründən tutmuş Şirvanşah İbrahim dövrünə və müasir tarixşünaslığın bütün problemlərinə qədər elmi-nəzəri fikirlər aləmində söz demək iqtidarında olub. 1952-ci ildən Azərbaycan tarixi institutunun yeni tarix şöbəsinə başçılıq etməyə başlayan Mahmud İsmayilov ömrünün axırındakı həyatını, elmi bədii fəaliyyətini bu şöbə ilə bağlamış, "elmi rəhbəri olduğu akademik Ə.S. Sumbatzadə ilə birlikdə XIX-XX əsrlərin Azərbaycan iqtisadiyyatını öyrənmək elmi məktəbin yarıdırıcılardan biri olmuşdur". Heç təsadüfi deyildir ki, 1954 – 1968 və 1983-cü ildən ömrünün axırına 2001-ci il avqustun 16-a kimi tarix institutu direktorunun elmi işlər üzrə müavini işləmiş Mahmud İsmayilov 1961-ci ildə doktorluq elmi işini də XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafı məsələlərinə həsr etmişdir.

Mahmud İsmayilov daim yazıb-yaradan alim və yazıçı olmuşdur. Onun nəşr edilmiş elmi, publisistik və ədəbi əsərlərinin ümumi həcmi 200 çap vərəqindən çoxdur.

1987 - 1990-cı illərin milli azadlıq hərəkatı, 20 yanvar hadisələri, erməni millətçilərinin satqınlığı, xəyanəti və qəsbkarlıq niyyətləri yenə baş qaldıranda Mahmud İsmayilov alim həmkarları ilə birlikdə mübarizə meydanına atılıb, tarixi həqiqətləri dəlil-sübutla mətbuat səhifələrinə çıxarmışdır. Bu dövrdə yazdığı məqalələr, kitablar Azərbaycan tari-

xinin açılmamış, yasaq edilmiş səhifələrinə yeni işıq salmışdır.

Mahmud müəllim Azərbaycan tarix elminin başında duranlardan biri olmaqla yanaşı, bu elmlə birlikdə boy atıb yüksəlmişdir. O, 1963-cü ildə professor adı almış, 1983-cü ildə Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü seçilmiş, 1990-cı ildə Azərbaycanın Əməkdar Elm Xadimi fəxri adına layiq görülmüşdür. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev vətən qarşısında elmi, ədəbi və ictimai fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək 2001-ci ildə anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə onu "Şöhrət" ordeni ilə təltif etmişdir.

Mahmud müəllim ikinci dünya müharibəsinin iştirakçısı kimi orden və 10 medalla təltif olunmuş, 1995-ci ildə Hacı Soltan adına "Paklıq" mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür.

Mahmud İsmayilov Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü idi. O, ədəbiyyat tariximizdə tarixi romanlar müəllifi kimi də özünəməxsus yer tutur. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərinin hadisələrindən bəhs edən "Qafqaz aşırımında", "Kür qırağında", "Buğatay", "Anam Tomris" və b. hekayələrində, "Ağ yapınçı" (1979), "Xaqani" (1983), "El üçün yan" (1986), "İki od arasında" (1987), "Uzun Həsən" (1990), "Qara Yusif" (1991) tarixi romanlarında xalqımızın azadlıq duyğularının, yadelli işğalçılara qarşı mübarizəsinin, qəhrəmanlığının bədii salnaməsini yaratmışdır.

XVIII əsrin 30-40-cı illərində Şəki əyalətində xalq azadlıq hərəkatından bəhs edən "Ağ yapınçı" tarixi romanı əsasında yazdığı pyesi Şəki dram teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

Mahmud İsmayilov həm də gözəl, lirik şeirlərin müəllifi idi. Onun bədii ədəbiyyata marağı hələ universitetin tələbəsi olduğu vaxtdan başlamışdı.

Bu lirik şeirlərdə məhəbbət, vətəna sevgi hissləri tərənnüm olunurdu. Həmin bədii nümunələri o zaman o, çapa verməmişdi. Ancaq bəzi şeirlərindən tarixi romanlarında öləri də olsa istifadə etmişdir.

1939-cu ildən bəri müxtəlif illərdə yazdığı şeirlərini seçib "Şən-Şövkət" adlı kitabını 1996-cı ildə nəşr etdirmişdir. Kitabı 150-dən çox şeir və "Kəpəz dağı" poemasını toplamışdır. Həmin kitabın bir nüsxəsinin üstündə "Əziz dostum Sabirə ən xoş arzularla, 25. III. 97". avtoqrafını yazıb məna hədiyyə etmişdir. Bu şeirləri oxuyanda Mahmud müəllimin poetik düşüncəsi, bədii təfəkkürünü, elə-obaya, ailəyə, həyat yoldaşına, övladına olan ülvə məhəbbətini görürük. O, "Sizə bağlıdır" şeirində yazırdı:

"Vətən müqəddəsdir, Vətən
anadır,
Ana, Vətən sözü vahiddir, təkdir.
Ananı, Vətəni sevnələr üçün,
Ailə ocağı da ana Vətəndir.
Sevirəm oğlumu, gözəl gülümü,
Sevirəm ailəmi öz canım qədər.
Ailədən, Vətəndən ayrı düşəndə,
Xoş gün olanda da, yer edir kədər.

Sizsiz bir dəqiqəm, günüm
olmasın,
Yaşayıb, dünyada yaşatdın məni.
Sizsiz saraylarda yaşamaqdanca
Sizinlə seçərim quru məskəni.
Şeirdə cah-calal, dövlət nəyimə
görəkdir deyən, əsl dövləti övladında
görən şair ata məhəbbətini belə ifadə
edirdi:
Ey mənim ən böyük dövlətim
olan,
Canım, şən-şöhrətim, əziz
Şövkətim,
Bir sənə bağlıdır, bir də oğluma,
Həyat məhəbbətim, qüvvəm,
qüdrətim.

Bu hisslər, bu duyğular "Vətən oğlu" şeirində yadelli işğalçılara qarşı vuruşlarda böyük igidliklər göstərən Azərbaycanın qəhrəman oğulları tərənnüm olunur.

1941-1945-ci illərin müharibəsinin dəhşətlərini gözləri ilə görmüş Mahmud İsmayilov insanlığa fəlakət, ölüm gətirən müharibəyə nifrət edərək yazırdı:

"Nəyçün göyə çıxsın ahu-
amanlar,
Nəyçün axıdırıl günahsız
qanlar?!"

Cəbhə yoldaşı Qafur Məmmədov haqqında şeirində (1944) "Qafur uzanmışdı bir yerdə mənlə" deyə onun qəhrəmanlığından, sinəsinə qabağa verib komandirini qüllə yağışından xilas etməsindən danışır. "Sinəm doludur" şeirində (1944)

cəbhəyə getməsinə, anasını, sevgilisini, onu necə yola salmalarını xatırlayır. Şeyrin bu son misrələrini oxuyanda qəhər adamı boğur:

"Yetişdi nəhayət növbə anama,
Məni qucaqlayıb öpdü alnımı.
Sizin toyunuza "Quran"- deyərək,
Basdı sinəsinə o nişanlımı.

Şair "Kəpəz dağı" (1956) poemasını Şəhriyarın məşhur "Heydər baba" əsərinə nəzəri kimi yazmış, Heydər baba, Kəpəz, Şah dağları və Araz çayının başına gələn fəlakətləri poetik dillə təsvir edir və axırda "o gün gələcək, igidlər at belinə qalxacaq, qızlar sinələrinə lələ taxacaq, Vətən abad olacaq" deyirdi.

Mahmud müəllim müharibədən qayıdandan sonra öz arzusunə qovuşmuş, istəkli Şövkət xanım Tağıyeva ilə nəcib, xoşbəxt ailə qurub, İs-

Şövkət xanım oğlu İlhamla

mayilovlar nəsil ağacının möhkəm budaqlarını şaxələndirmişlər. Şövkət xanım da elm yolunun yolçusu, sədaqətli həyat və əməl yoldaşı olmuşdur.

Bütün ömrünü Azərbaycanın yeni və ən yeni tarixi, milli azadlıq hərəkatı, aqar münasibətlər və s. məsələlərin öyrənilməsinə həsr etmiş bu görkəmli alim qadın Bakıda məşhur zərgər Əzizə Tağıyevin ailəsində (1926, 11 iyun) dünyaya göz açmışdır. Bu sənətkar ailəsində iki sənətkar da – Azərbaycanın xalq rəssamı Tağı (1917) və əməkdar rəssam Mahmud Tağıyev (1923) qardaşları böyüyüb yetişmiş, respublikanın adlı-sanlı ziyalıları nəslinə qoşulmuş, öz al-əlvan rəsmləri və rəngkarlıq əsərləri ilə Azərbaycan incəsənətinin, rəssamlığının inkişafında nəcib xidmətlər göstərmişlər.

Körpəlikdən atasının yaratdığı zərif, gözəl zərgərlik incilərinə heyranlıqla baxan, elmə, mədəniyyətə rəğbət bəsləyən Şövkət xanımın qəlbində bu sahələrin birində öz sözünü demək, yazıb-yaratmaq həvəsi oyanmışdı. Ancaq orta məktəbi bitirən kimi o, sonadlarını ADU-nun Şərqşünaslıq fakültəsinə verdi,

M. İsmayilovun oğlu İlham, qəlini Bahar, nəvələri Xəvər və Nigar

ali təhsili başa vurub, ilk məzunlardan biri olaraq Azərbaycan EA Tarix İnstitutunun aspiranturasını bitirdi. Şərq ölkələri, o cümlədən İran tarixi üzrə ixtisasını artırıb, 1954-cü ildə Moskvada, SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunda "1917-1920-ci illərdə İran Azərbaycanında milli azadlıq hərəkatı" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi.

Şövkət xanım 1948 -1958-ci illərdə tarix institutunda və 1958 -1976-cı illərdə Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda baş elmi işçi kimi fəaliyyət göstərdi. 1976-cı ildən burada onun təşəbbüsü və sayı ilə Cənubi Azərbaycan tarixi söhbəsi yaradıldı və ona rəhbərlik etməyə başladı. Şöbədə işlərin qaydaya düşməsinə bu bacarıqlı tarixçi özünü elmin təşkilatçısı kimi də göstərmiş, işə cəlb etdiyi gənclərdən iki əsrə yaxın ayrılıq nəticəsində İranın tərkibində qalmış Cənubi Azərbaycanın tarixi üzrə ixtisaslı kadrların hazırlanmasında böyük rol oynamışdır. Onun rəhbərliyi altında 6 nəfər gənc namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Şöbənin əməkdaşları bir neçə monoqrafiya yazmış, "Cənubi Azərbaycan tarixinin öçməki (1828-1917) və "Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri" kitabları nəşr edilmişdir.

Şövkət xanımın tədqiqatları Azərbaycan və o cümlədən İran tarixşünaslığında yeni səhifələr açmışdır. Onun yazdığı "XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində İranda torpaq mülkiyyəti formaları və torpaqdan istifadə qaydaları" (1964), "XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində İran kəndlilərinin vəziyyəti" (1969), "İran Azərbaycanında 1917-1920 -ci illərdə milli azadlıq hərəkatı və Şeyx Məhəmməd Xiyabani" (1982) və başqa iri həcmli kitabları Bakı və Moskvada nəşriyyatlarında çap olunmuşdur.

Yüzdən artıq elmi əsərin müəllifi tarix elmləri doktoru, professor (1967) Şövkət xanım Tağıyeva elmi fəaliyyəti dövründə XIX - XX əsrlər Azərbaycan tarixşünaslığının cənub üzrə öz məktəbini yaratmağa və bu sahədə öz ardıcıllarını yetirməyə nail olmuşdur.

Həyatın hər cür çətinliyini, sirt, yumşaq üzünü görmüş bu iki ailəcanı, insan, gözəl ziyalı həm də ailəcanı, qayğıkeş, mehriban ata-ana olmuşlar.

Bu sadə, zəhmətkeş ailədə 1954-cü ildə bir oğul dünyaya göz açdı. Adını İlham qoydular. Mahmud müəllim ailəsində, oğluna olan məhəbbətin böyük sevincə belə ifadə edirdi:

Əzizim, göz işığı, ey balaca

İlhamım,

Ey mənim can-ciyarım, ey sevimli

amalı.

Səni basıb sinəmə, mən qeucuram

dünyanı,

Sən də aç qollarını bağrına bas

ananı.

İlhamlı atanın, nəvəzişli ananın tərbiyəsi ilə böyüdü İlham. Ali təhsil alıb, bu alimlər ocağına yeni nəfəs gətirdi İlham. O da valideynləri kimi elm yolunu, idrak yolunu seçib, həyatının mənası etdi. Tədqiqat işi aparıb fəlsəfə elmləri namizədi alimlik dərəcəsi aldı. İndi neçə illərdir ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunda idrak nəzəriyyəsi şöbəsində elmi işçi vəzifəsində çalışır. Onun həyat yoldaşı Bahar xanım isə elmi işçi kimi Akademiyanın Azərbaycan Tarixi İnstitutunda Mahmud müəllimin şöbəsində işləyir.

Bu ailədə İlhamın və Bahar xanımın gözəl-göyçək incəsənət ruhlu, poetik düşüncəli iki qızı-Xəvər (1978) və Nigar (1983) dünyaya göz açılar. Həkim bibisinin adını daşıyan Xəvər uşaqlıqdan incəsənətə,

rəssamlığa maraq göstərmiş, Əzim Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbində və sonra M.F. Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda ali təhsil almışdır. Xəvər də İsmayilovlar şəcərəsinə yeni budaqlar əlavə etmişdir. Bir oğlu və bir qızı vardır. Oğlu Əli Nuralızadə II sinifdə oxuyur. Qızı Nurchan isə 4 yaşında xoşbəxt uşaqlıq dünyasını yaşayır.

Nigar İsmayilova musiqini sevib, bu sahə üzrə Bakı Musiqi Akademiyasında fortepiano şöbəsində mükəmməl ali təhsil alıb. Bu istedadlı qız fortepiano və Arqan musiqi alətlərində dünya və Azərbaycan bəstəkarlarının klassik əsərlərini məharətlə çalır, öz sənətinin incəliklərini gənclərə öyrədir. Bayramlarda, əlamətdar günlərdə onu təbirlərə çağırır, ifasına heyranlıqla qulaq asırlar.

İncəsənət, rəssamlıq, musiqi ruhu ilə yaşayan bu bacılar İsmayilovlar ocağına bahar tərəvəzi gətirirlər.

Bələcə, sadə, zəhmətkeş İsmayilovlar ocağına Mahmud - Şövkət işığının şölələnməsi ilə elm, mədəniyyət, incəsənət harmonik şəkildə uzlaşaraq nəslin övladlarına ötürülür.

Şövkət xanımın nəvəsi Xəvər və onun həyat yoldaşı Hüseynlə

ÖVLAD MƏHƏBBƏTİ

Şahnabat Nasibova

Əhməd Cəlilov, övladları Həmzə, Teybə və Rafiqə xanım

Hər dəfə televiziya ekranında kimsəsiz, baxımsız qocalar haqqında verilişləri görəndə adamın ürəyi gəyir. Büzülb yumağa dönmüş, gözlərindən həyatın nuru, şövqi çəkilibmiş bu yaşlı anaların, ixtiyar ataların qəmli üzlərinə baxmaq olmur. İllah da ki, onlar kövrək kövrək danışanda. Düşünürsən bu qocaların övladları, nəvələri yoxdurmu? Necə də ürəkli adamlar varmış İlahi! Burada böyük şairimiz M.Ə. Sabirin bu misraları yada düşür: Daş qəlbli insanları neylərdin,

İlahi?!

Bizdə bu soyuq qanları neylərdin,

İlahi?!

Artıqca həyasızlıq olur el

mütəhəmmil,

Hər zülmə dözən canları

neylərdin, İlahi?!

Bu qocaların taleyi ilə maraqlandıqda məlum olur ki, onların hər biri həyatda bir müvqə tutmuş, neçə illər işləmiş, çalışmış, övlad, nəvə-nəvə görmək arzusu ilə yaşamışdır. Amma ömürlərinin bu həssas çağında, üzüllüb heydər düşmüş, qayğıya, isti nəvəzişə möhtac olduqları bir vaxtda bu ixtiyar ata-analar qocalar evində özlərinə sığınacaq tapmışlar.

Nə acı tale! Allah heç kimə göstərməsin!

Məni bu yazıq qocaların qəmli taleyi ilə yanaşı, bir məsələ də narahat edir. O da bəzi "qeyratlı" oğulların, əziz-xələf nankor övladların atalarına biganəliyi, qəddar münasibəti, heç bir normal mədəniyyətə, əxlaqa sığmayan hərəkətləridir. Deyirəm, görəsən bu kəslər düşüncələrini ki, onlar da qocalaqlar, qayğıya möhtac olacaqlar...

Bu düşüncələr içində ikən redaksiyada qapımı açıb gülə-gülə yanıma gələn Həmzə adlı bir dostum sevinçək dedi: "Məni təbrik edə bilərsiniz. Azərbaycan Nazirlər Sovetinin 24 avqust tarixli qərarı ilə ananın vaxtı ilə direktor olduğu məktəb onun adını daşıyacaq!"

- Xoşbəxt olasan, - dedim. Bayağı ağır, üzücü düşüncələrdən ələ bil yüngülləşdim. Dostumun fərəhi, nurlu gözlərinin işığı ürəyimə ümid qığılcımı saçdı. Düşündüm ki, dünya xali deyil, belə oğullar da var.

Bəli, Həmzə Cəlilov kimi oğullarımız az deyil. Çox şükür ki, bizim ata-anaya olan məhəbbətimiz, ehtiramımız hələ sönməyib. Həmzənin həyatı, fəaliyyəti, insanlara münasibəti

gözlərim önündə canlandı. Ömrünü xeyirxah işlərə sərf etməkdən həzz alan bu işgüzar, zəhmətkeş insan gözümə bir qədər də ucaldı.

Həmzə anası Şahnabatın adını əbədiləşdirmək üçün çox çalışmış, çox qapılar döymüşdür. Anası haqqında danışarkən o, nə qədər daxil qürur hissi keçirir.

Bu gün Qazax bölgəsinin İkinci Şıxlı kənd orta məktəbinin Şahnabat Nəsimovanın adı ilə adlandırılması məhz övlad sədaqətinin, anaya olan oğul məhəbbətinin nəticəsidir. Bu, həm də Qazaxın qədirbilən camaatının, rayon rəhbərliyinin öz el qızına olan dərin ehtiramının nəticəsidir.

Həmzə ata-ana haqqını uca tutan, onları müqəddəs varlıq kimi sevən gözəl, nəci ziyalı bir övladdır. Qazaxın İkinci Şıxlı kəndində anasının direktor işlədiyi məktəbin həyatında onun büstünün qoyulmasına necə böyük say göstərdiyi günləri xatırlayırıq. Həmin büsti heykəltəraş Münəvvar Rəzayeva düzəltdi. Məktəbin qarşısındakı bağda qoyulmuş bu abidənin açılışında respublikamızın mədəniyyət, maarif və ictimai xadimləri - Rafiqə Qaziyeva,

Şahnabat xanımın büstü önündə

Mehriban bəldizlər və gəlinlər.
Rəfiqə xanım bəldizləri (sağdan)
Teybə xanım, Tünzalə xanım və
onun gəlini Səbinə xanım

Xalidə Həsəlova, Tofiq Əhmədov, Akif Səməd, Fəridə Ləman, Nicat Vərdizadə və b. iştirak etmişdilər.

Bir qədər uzaqda, dağlar arxasında xain erməni millətçilərinin haray qoparıb, fitnə-fəsad törətdikləri həmin narahat günlərdə Azərbaycan kəndində görkəmli maarif və dövlət xadimi, el qızımızın şərafinə abidə qoyulması, xidmətlərinin anılması Qazaxa, Şıxlı kəndinə vətənpərvərlik duyğusunu coşdurən bir fəxr, qürur hissi gətirmişdi. Həmin əlamətdar hadisəni biz "Azərbaycan qadını" jurnalının 1990-cı il dekabr sayında qeyd etdik.

Qazax ölkəşünaslıq muzeyinin ekspozisiyasında Şahnabat Nəsimovanın həyat və fəaliyyətini əks etdirən gəşənənin də təşkilində Həməzənin böyük rolu olmuşdur.

Ata-anasını, doğma kəndini ürəkdən sevən Həməzə valideynlərinin dərş dedikləri təhsil ocaqlarına, onların müəllim yoldaşlarına da baş çəkməyi unutmur. Qayğı, diqqət, xeyirxahlıq onun həyatının mənasıdır.

Həməzə öz övladlarını və nəvələrini də bu ruhda böyüdüb tərbiyə edir. Bugünkü gənc ailələrimizə nümunə ola biləcək Nəsimovlar - Cəlilovlar ailələri haqqında xoş bilgiləri oxucularımızla bölüşmək istəyirəm.

Əvvəlcə Şahnabat Nəsimova haqqında:

1916-cı ildə İkinci Şıxlı kəndində Yusif kişinin ailəsində dünyaya göz açmış bu qızın həyatının ilk baharı bəzənli, çişkinli olub. Bu, elə bir dövr idi ki, köhnə dünya ilə yeni dünya üz-üzə dayanmışdı. Qara buludlar göydə bir-biri ilə toqquşub çaxnaşmış kimi, yerdə də zülmədən, məşəqqətli həyatdan cana doymuş insanlar tufan qoparırdılar. Ölkədə inqilab tügen edirdi. Erməni daşnakları bu qarışıqlıqdan istifadə edib, qırğınlar törədirdi, onsdan da yoxsul olan kəndliləri çalıb-çıpırdılar. Bu qasırğanın bir dalğası da Azərbaycan kəndlərinin üzərindən keçirdi.

Yusif kişinin ailəsi bu təlatümlü illərdə daha bir qəm-kədərlə üzlaşmalı oldu. Cəmi iki il əvvəl yeddi yaşlı Şahnabatın əlindən tutub, böyük arzu ilə qızını məktəbə gətirən Yusif kişi həyatla vıdalaşdı. Yenincə dirçəlməyə başlayan ailənin dərşəri artdı. Teybə ana yasdən çıxıb qızının taleyi haqqında düşündü. Məktəbin müdiri Bilal Əhmədov ona ürək-dirək verib dedi: "Qoy dərşə davam etsin. Hər cür köməklik edərək. O, kəndimizin ilk təhsil görmüş qızlarından olacaqdır..."

Şahnabat ilk qayğı, xeyirxahlığı Bilal müəllimin simasında gördü.

1928-ci ildə o, kənd məktəbini əla qiymətlərlə bitirib, təhsilini artırmaq üçün Gəncəyə getdi. Burada pedaqoji

texnikumda oxudu, ictimai həyatda fəal iştirak etdi. 193-cü ildə texnikumu fərqlənmə diplomu ilə bitirib, iki il Qazaxda müəllim işlədi, sonra öz doğma kəndindəki məktəbə direktor təyinatı aldı. O, işdən ayrılmadan Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat fakültəsini də bitirdi.

Bu vaxt Azərbaycan kəndində kollektivləşmə adı ilə əyintilərə yol verilir, sinfi mübarizə gedirdi. Bütün ömrü boyu torpağa bağlı, lakin dünyanın gərşindən xəbərsiz olan kəndlilər siyasi cəhətdən şübhə altına alınıb, yatsa belə yuxusuna girməyən ittihamlara, şərə düşər olur, təmiz adlarına qara ləkə yaxılırdı. Bütün bunlar gənc Şahnabatın gözləri önündə qəb verirdi. Kəndin adlı-canlı, hətta adı adamları heç nəyin üstündə həbs olunur, sürgünə göndərilirdi. Şahnabat böyük cəsəret göstərərək, nüfuzundan istifadə edərək neçə-neçə belə adamları şərdən, ağır cəzadan, həbsdən qorumalı olurdu. Belə bir vaxtda, kadr-lara ehtiyac duyulanda Şahnabat irəli çəkilməmiş, elə həmin il o, Qazax rayon Komsomol Komitəsinin I katibi, 1938-ci ildə Respublikanın Baş Sovetinə ilk dəfə keçirilən seçkilərdə deputat seçilmiş, daldadal üç çağırış

bu nüfuzlu adı layiqincə doğrultmuşdur. Belə bir dövrdə rəhbər vəzifədə olmaq bəlkə də Şahnabat xanımın ürəyindən deyildir. Bəlgədə təsərrüfat da, adamların əhval rəhiyyəsi də sarsılmışdı. Bu gərgin, psixoloji məqamda camaatda ruh yüksəkliyi yaratmaq, həyatı öz axarına salmaq heç də asan məsələ deyildi. Şahnabat elin - obanın ictimadını doğrultmaq ürəklərdəki dərşdi, kədəri unudurmaq üçün gecəni gündüzə qatıb işlədi, bir təhər bəlgənin ictimai həyatında canlanma yarada bildi. Deputat səlahiyyəti ona ən ağır məsələlərin həllində kömək etdi.

Lakin çox keçmədi ki, daha bir fəlakət qapını döydü. Böyük Vətən müharibəsi başlandı. Kəndin, şəhərin başpapaqları cəbhəyə çağırılırdı. Vəziyyət daha da ağırlaşdı. Şahnabat nişanlısı Əhməd müəllimi cəbhəyə yola salıb, camaata qoşuldu. Səsi gah tarlalardan, gah hərbi komissarlıqdan, gah da mitinqlərdən gəlirdi. O, məktəbli qızları, qadınları əmək meydanına səslədi, cəbhəyə ərzaq və geyim toplamaq komitəsinə başçılıq etdi. Onun Qazax bəlgəsinə başçılıq etdiyi dövrdə Şıxlı kəndində, Qırmızı körpünün yanında ilk elektrik stansiyası yaradıldı. Kəndlərdə işıq çəkildi. Kəndli evlərinə yanan bu işıq ürək-lərdə ümid şöləsini artırdı. Dədə-babadan miras qalmış tozlu-torpaqlı kənd yolları yenidən quruldu, abadlaşdırıldı. El qızının bu işlərini gərşən sevimli şairimiz Səməd Vurğun deyirdi: "Azərbaycan torpağının mird, qeyrətli qızı Şahnabata halal olsun! Bu el qızının - raykom katilərinə ehtiyac duyulanda Şahnabat irəli çəkilməmiş, elə həmin il o, Qazax rayon Komsomol Komitəsinin I katibi, 1938-ci ildə Respublikanın Baş Sovetinə ilk dəfə keçirilən seçkilərdə deputat seçilmiş, daldadal üç çağırış

Həməzə həyat yoldaşı Rəfiqə xanım, oğlu Azər və gəlini Nigar xanım.

Aynur və Şahnabat bacıları. 2005

Bütün bu işlərin nəticəsidir ki, 1943-cü ildə Qazax rayon Partiya Komitəsinin katibi vəzifəsi ona etibar edildi. O, 1955-ci ilə kimi bu vəzifədə çalışdı. Şahnabat xanım vətən qarşısında xidmətlərinə görə "Qırmızı Əmək Bayrağı", "Şəraf nişanı" ordenləri və digər mükafatlarla təltif edildi.

Şahnabat xanım həm də ailə-canlı bir qadın-ana idi. O, cəbhədən qayıdan nişanlısı Əhməd Cəlilovla ailə qurmuş, vətən üçün gərəkli övladları böyütməyə başlamışdı. İkinci Şıxlı kəndindən olan xalq şairi

Osman Sarıvəlli bu ailəyə xüsusi hörmət bəsləyirdi. Hər dəfə görüşəndə deyirdi: "Sizin ikiniz də bu torpağın yetirdiyi nürsünüz. Siz təkcə bir ailənin, bir kəndin deyil, bütün Qazax mahalının fəxrisiniz". Ömrün xoşbəxtlik çağları başlandı vaxtsız ələ ona bu xoşbəxtliyin bəhrəsini görməyi qismət etmədi. O, 1957-ci ildə 41 yaşında dünyasını dəyişdi. Onun arzuladığı günləri həyat yoldaşı - respublikanın görkəmli maarif xadimi Əhməd müəllim yaşatmış, Şahnabat adına layiq üç mədəni övlad - Həməzə, Teybə, Tünzalə və qeyrətli nəvələr böyüdüb ərşəyə çatdırmışdır.

Əhməd Cəlilov (1913-1992) Qazaxın İkinci Şıxlı kəndində anadan olmuşdur. Atası kəndli, anası evdar qadın idi. Bu zəhmətkeş ailədə üç oğul - üç qardaş Əhməd, Cəlil və Cəlal böyümüş, ali təhsil almışdılar. Əhməd ADU-nun kimya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, Azərbaycan Maarif Nazirliyində metodist kimi yenincə pedaqoji fəaliyyətə başlamışdı ki, 1941-ci il iyulun 21-də ordu sıralarına çağırılmışdır. O, 1945-ci ilin qışda günlərinə qədər döyüşən ordunun sıralarında faşizmin yuvasına kimi ağır cəbhə yollarını mərdliklə keçmiş, sinəsini bəzəyən "Qırmızı ulduz", "Vətən müharibəsi" ordenləri və igidliyə görə medallarla 1946-cı ildə doğma yurduna qayıdıb, ailə saadətində qovuşmuşdur.

Əhməd müəllim 1947-ci ildə Qazax pedaqoji məktəbinin direktoru təyin edilmiş, rayon sovetinə bir neçə dəfə deputat seçilmiş, pedaqogika və psixologiyadan dərş demiş, "Qabaqcıl maarif xadimi" adına layiq görülmüşdür.

Şahnabat və Əhməd müəllimin ocağında boya-başa çatmış, gözəl

bir ailənin başçısı olmuş Həmzə Cəlilov da uzun illər ictimai işlərdə çalışmış, böyük bir müəssisənin baş mühəndisi, direktoru vəzifələrinə qədər yüksəlmiş, cəmiyyətdə layiqli yer tutmuşdur.

Həmzə həm də ailəcanlı ata, mehriban baba kimi övladları və nəvələri yanında böyük nüfuz və hörmət sahibidir. Onun ömür yoldaşı həkim Rafiqə xanım qurduğu ailə öz nəəcibliyi ilə çoxlarına nümunə ola bilər. Onların böyüdüb tərbiyə verdiyi övladları doğma ocağa vəfalı çıxmışlar. Böyük qızı Aynur (1974) Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunu bitirmiş, bibisi kimi Ə.Qarayev adına uşaq xəstəxanasında həkim işləyir. Aynur Ülfət adında qabiliyyətli bir gəncə ülfət bağlayaraq nəslinin adına layiq bir ailə qurmuş, iki gözəl övlad anasıdır. Oğlu Valeh 5-ci, qızı Ayan isə 1-ci sinifdə oxuyurlar.

Ana ülvyyətinə əziz tutan Həmzə ikinci qızına anasının adını qoymuş, Şahnabatın ruhunun, əqidəsinin bu ailədə yaşamasını arzulamışdır. Nəvə Şahnabat da atasının istəklərini həyata

tında layiqincə doğruldu, nənasının adını şərəflə daşıyır. O, nənasının yolunu davam etdirərək müəllimlik peşəsini seçmiş, 26 yaşında ikən filologiya üzrə elmlər namizədi olmuşdur. Hazırda Odlar yurdu Universitetində dərş deyir. Onun həyat yoldaşı Eldar Dövlət Əmlak Komitəsinə şöbə müdiri vəzifəsində işləyir. Bu gənc ailənin hələ körpə olan Elvin və Sevil adlı balaları ilk addımlarını atırlar.

Həmzə və Rafiqə xanım yeganə oğlu Azəri (1981) də xoşbəxt ailə sahibi olmuşlar. İqtisadiyyat Universitetini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Onun yaxşı ailədən evləndiyi Nigar xanım da ali təhsilli uşaq həkimidir.

Şahnabat xanımın Teybə qızı da müəllimlik peşəsini sevmiş, onu həyatının mənası etmiş, Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun fransız dili fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, aspiranturada oxumuş, dissertasiya yazıb filologiya elmləri namizədi adına layiq görülmüşdür. Övlad sarıdan onun

da bəxti gətirmiş, böyüdüb ərsəyə çatdırdığı böyük oğlu Sonan iqtisadçı (1961), hüquqşünas oğlu Kənan (1983) öz nəcib işləri ilə cəmiyyətdə yüksək mövqə tutmuşlar. Kiçik oğlu İsa (1993) orta məktəbi bu il əla qiymətlərlə bitirib, iqtisadiyyat universitetinə qəbul olunub.

Tünzələ Cəlilova da gözəl uşaq həkimini kimi tanınmışdır. Neçə illərdir ki, respublikanın ən mötəbər səhiyyə ocaqlarından biri Ə. Qarayev adına uşaq xəstəxanasında şöbə müdiri vəzifəsində çalışaraq vətən balalarının sağlamlığı keşiyində dayanmışdır. İki oğul anasıdır. Ceyhun (1974) ali təhsilli iqtisadçıdır. Evlidir. Onun da iki övladı – qızı Leyla 3-cü, oğlu Kəmrən isə 2-ci sinifdə oxuyurlar.

Tünzələ xanımın Emin adlı oğlu (1977) İqtisad Universitetini bitirmiş, AzaBankda şöbə müdiri vəzifəsində çalışır.

Nasibovlar-Cəlilovlar şəcərəsi üzərində kök atmış bu möhkəm budaq – ailələr getdikcə şəxsləri, müstəqil yurdumuzun ləyaqətli övladlarını ərsəyə gətirirlər.

Cəlilovlar ailəsinin övladları və nəvələri

BELƏ ÜLFƏTƏ, ÜLVİYYƏTƏ ÇATMIŞLAR

Maarifpərvər, ziyalı, gözəl xanım, hamının xeyir-şərinə yarayan, pedaqoji, musiqi və tibb məktəblərinin ilk məzun olmuş Tamarə xanım Verdiyevanı (1915-1977) Gəncədə tanımayan az tapılar. Bu, bəstəboy, ağbəniz qadın kəşmə-kəşli ömür sürmüş, amma həyatın hər cür əzab-əziyyətindən üzü ağ çıxmışdır.

Tamarə xanımın atası Məşədi Yunis bəy qimnaziya təhsili görmüş savadlı və bacarıqlı bir insan idi. Onun qardaşları ilə Moskvada, Bakıda və Gəncədə baqqal və gül mağazaları olub. Yüksək zövqlə düzətdiyi gül buketləri, şirniyyatları verdiyi dizayn və bəzəklər şöhrət qazanmışdı. Gəncədə maqnoliya ağacı, indi hər yerdə çox yayılmış uzun (butulka) zoğal ağacı ilk dəfə Məşədi Yunis kişinin həyatında yetişdirilib. O, əsl təbiət və gözəllik vurgunu idi.

1918-ci ildə Gəncədə baş vermiş hərc-mərclik zamanı Yunis bəy ermənilər tərəfindən öldürülmüş, qızı Tamarə körpə ikən atasız qalmışdır. O, birinci sinif qədər Gəncədə, sonra bir müddət Bakıda əmisi Qafarın evində qalmışdı.

Tamarənin anası Xuraman xanım da adlı-sanlı, varlı bir ailənin qızı olmuşdu. O, ucaboylu, şuxqamətli xanım-xatın bir qadın idi. O vaxt dövlətli ailələr qonaq gədənən uşaqlarını qızıl ziynət əşyaları ilə bəzəyirdilər. Xuraman xanım da qızı Tamarəni Bakıya yola salarkən qiymətli daş-qaşlarını onun boynuna taxıb göndərmişdi. Balaca qız burada da həyatın müsbətlərini ilə üzləşmişdi. Quldurlar əmisinin evini talan edəndə o, nənasından, anasından qalan dar gününün yadigarı daş-qaşından məhrum oldu.

Xuraman xanım bir müddətdən sonra Cənubi Azərbaycandan gəlmiş Xəlil bəy-Azərbaycan adlı məşhur bir şəxsə ailə qurmuş, ondan beş uşağı olmuşdur. Xəlil bəy Azərbaycan Demokrat Firqəsinin üzvü, 21 Azər hərəkatının görkəmli fədalərindən biri, Ərdəbilin formandan olmuşdur.

Xəlil bəy gülərlü, mehriban, mülayim xasiyyətli, igid bir azadlıq

İsmayıl Atakişiyev

Tamarə xanım anası Xuraman Mustafayeva və bacıları (sağdan) Xuraman, Sədaqət və Həqiqət.

carçısı idi. Böyük arzularla yaşayırdı. O, övladlarını və Tamarəni çox istəyirdi. Onun məsləhəti ilə Tamarə tibb texnikumunda oxumuş, 1934-cü ildə orta tibb təhsili alan ilk məzunlardan olmuşdur.

Lakin tale yenə bu ailəni məyus etmişdir. Otuzuncu illərin represiyaları yavaş-yavaş səngiyəndə 1939-cu ildə İran təbəsinə olanlar İrana sürgün olundular. Onların arasında Xəlil bəy də vardı. O, balalarından və istəklərindən ayrılırdı. Təskinliyi ürək sızıldadan məktublardan alırdı. İrandan yazdığı məktublarında övladlarını və Tamarəni Vətənə sadıq olmalarını, vəziyyətdən heç vaxt sui istifadə etməmələrini, həmişə darda olana əl uzatmaqlarını və tibbi yardıma ehtiyacı olanlara təmənnsiz kömək etməyi tövsiyyə edirdi. 16 yaşında məmaliq texnikumunu bitirmiş Tamarə atasının bu vəsiyyətlərinə daim

riayət etmişdir. Yaşadığı küçədə, qohum-əqrabada neçə-neçə körpənin dünyaya göz açmasında bir mama kimi xeyirxah əməyi olmuşdur. Maddi ehtiyacı olmasına baxmayaraq o, nə doğuş vaxtı, nə iynə vurmaq üçün pul almazdı.

İncəsənətə böyük marağı hələ uşaq vaxtı onu Məşədi Cəmil Əmirovun rəhbərlik etdiyi musiqi məktəbinə gətirmişdi. Sonralar isə musiqi texnikumunu bitirmişdir. Tamarə görkəmli bəstəkarlar Fikrət Əmirovla, Qənəbə Hüseynli ilə, tarzən Zərif Qayıbovla, Tahir Əlizadə ilə bir sinifdə oxumuş, onların ailələri ilə sonralar da sıx əlaqə saxlamışdı.

1930-cu ildə Üzeyir Hacıbəyovun təklifilə xalq çalğı alətləri ansamblı yaranarkən Tamarə xanım da həmin ansamblın tərkibinə daxil edilmişdir. Həmin illərdə azərbaycanlı qızların ifaçı olması, əllərində tar, kaman musiqimizin təbliğində fəaliyyət

Xəlil Azərbaycan

Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının mübarizləri barəsində 1962-ci ildə nəşr edilmiş "Azadlıq yolunun mübarizləri" kitabında Xəlil Azərbaycan haqqında da məqalə verilməmişdir. Həmin kitab Azərbaycan Demokratik Fırqası tərəfindən 1963-cü il 8 aprel tarixli avtoqrafı ilə yadigar olaraq Xəlil bəyin qızı Tamara xanıma hədiyyə edilmişdir.

Gəncə, 2 nömrəli məktəbin müəllimləri, (soldan) Tamara xanım Verdiyeva

qızı olub. Lakin bu xoşbəxtlik də uzun çəkmədi. Həyat yoldaşı məni-git olduğundan uzun müddət xəstə yatıb, 1938-ci ildə vəfat etmişdir. Elmira atasının kəcəbasından tutub ilk dəfə ayağa qalxmışdır. O zaman yerli qəzetdə adlı-sanlı fizika müəlliminin vəfatı barədə çoxsaylı başsağlığı dərəcəsi verilmişdir.

Onsuz da maddi cəhətdən sıxıntı keçirən ailənin yükü Tamara xanımın üzərinə düşdü. İki öz uşağı, beş bacı-qardaşı, anası və atasının vaxtından kimsəsiz qalıb onları tərk etməyən qulluqçu Nemətulla.

Tamara xanım ər evindən atası evinə köçməli oldu.

İl-ildən ağır gəldi. Avropanı cənginə alan II Dünya müharibəsinin dəhşətli dalğaları sovetlər ölkəsinə də yayıldı. Tamara xanımın Ələmdar adlı qardaşı ordu sıralarına çağırıldı. Siyasi rəhbər vəzifəsində idi. 1943-cü ildə ölüm kağızı gəldi. Ailənin vəziyyəti daha da ağırlaşdı. Heç yandan köməyi olmayan ailə yavaş-yavaş evdə olan əşyaları satıb dolanırdı. Tamara xanım hospitallara gedib əlindən gələni yararlanılardan əsir-gəlmirdi.

Daha bir qara xəbər İrəndən gəldi. Xəlil bəy mühərribə illərində İrəndə milli

hərəkətdə iştirak etdiyi üçün həbs olundu, onu dar ağacına çəkildilər. Həmin faciəli günlərdən bəhs edən "Kommunist" qəzeti 1943-cü il 23 aprel tarixli sayında yazırdı: "16 dekabr. Ərdəbil üçün ən acınacaqlı gündür. Burada öldürülənlər o qədər çox idi ki, yollardan keçmək mümkün deyildi. Xəlil dayını (Azərbaykanı) üç dəfə dara çəkildilər, hər dəfə onu yarıncan huşa götürüb yenidən asdılar. Tarixdə belə bir qanlı cinayətin hələ misli olmamışdır. Ərdəbilin fərmandan Azərbaycan dar ağacının altında uca səslə dedi: "Mən haqq yolunda öldürülürəm. Son qələbə haqq və azadlıqdır. Yaşasın azad İran!"

Gəncədə isə dər-dəqəm içində yaşamaq, mövcud olmaq uğrunda mübarizə gedirdi.

1944-cü ildən 1949-cu ilə qədər Tamara xanım məktəbdən ayrılıb

Tamara xanım övladları ilə. 1961

Tamara xanım və qızı Alida.

şəhər diyarşünaslıq muzeyində və kinoteatrda direktor vəzifəsində çalışdı.

1945-ci ildə o, təmiz ürəkli, mühərribədi yaralanıb gəlmiş İsmayıl adlı bir gəncə ikinci dəfə ailə qurdu. İsmayıl o zaman kinoteatrda mexanik işləyirdi. Onun ailəsi iki uşaqlı qadınla evlənməsinə narazı olubğundan İsmayıl Tamara xanımın evinə köçdü. Onların Naida, Alida və Qəbil adlı uşaqları dünyaya göz açdılar.

Tamara xanım 1949-cu ildən ömrünün sonuna kimi 2 nömrəli məktəbdə ibtidai sinif müəllimi işlədi, gənc nəslin təlim-tərbiyəsində nəcib xidmət göstərdi. O, övladlarının savadlı, cəmiyyətə yararlı bir insan kimi yetişməsində, necə deyirlər özünü oda-közü vurub, gecəni gündüzə qatıb çalışdı. Yay aylarında pioner düşərgələrində müəllim və direktor işləyirdi. O, uşaqların korluq çəkməyə qoymur, onların mədəni əyləncəsi və təhsili qayğısına qalır, tez-tez kinoteatrlarda gedən bədii filmlərə və teatr tamaşalarına aparar, evdə onların mizakirəsini təşkil edərdi.

Tamara xanımın böyük qızı Elmira 4 övladı var. Hicran musiqiçi, Türkan və Nurlan- müəllim, Xəlil isə mühəndisdir.

Tamara xanımın yeganə arzusu nəvələrinin hansınsa hakim olması

Tamara xanım və böyük qızı Elmira Həsənova.

idi. Onun bu arzusu çin olmuş, 66 sayılı məktəbdə müəllim işləyən qızı Alidənin iki övladı həkim olmuşdur. Leyla uşaq həkimi, oğlu Fuad Quliyev isə Türkiyədə təhsil almış və hazırda vaxtilə Tamara xanımın müalicə aldığı Mərkəzi Onkoloji Klinikanın Urologiya şöbəsinin müdürüdür.

Yunis müəllimin yadigarı Tamara xanım tələyin daşlı-kəsikli yollarında beləcə sınımamış, ürəyində olan ülv arzuların qanadında əsl mübariz kimi özünü göstərmiş, ziddiyyətli bir cəmiyyətdə öz ağılı, fərsəti, qabiliyyəti ilə hörmət, izzət, vətəna layiq övladlar tərbiyə edib böyütmüşdür. Bütün bunların müqabilində 1975-ci ildə təqaüdə çıxanda "Əmək veteranı" medalı və Gəncə şəhər təhsil şöbəsi onu səmərəli pedaqoji fəaliyyətinə görə "Fəxri fərman"la təltif etmişdir.

Tamara xanımın ocağına yeni nəfəs, ab-hava bəxş edən övladları

artıq hərsi bir evin, bir ailənin başçısı olmuşdur. 1972-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirmiş Naida xanım öz taleyini həmyerlisi, böyük nəsl-kökü olan mülükovların alim övladı Oqtay Məlikovla bağlamış, müasir, mədəni ailə qurmuş, iki gözəl övlad dünyaya gətirmişdir. Oqtay Məlikov (1935-2010) Azərbaycan Neft Kimya İnstitutunu bitirmiş, geologiya mineralogiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almış, 2005-ci ildə "Mezo-

Məlikovlar ailəsi.

zoy-kaynazoy çöküntülərinin dərisi tikanlıları və onların stratiqrafik əhəmiyyəti" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Naida xanım bu istedadlı alimlə birlikdə Azərbaycan Neft Akademiyasında uzun illər müəllim işləmişdir. Oğlu Vəsil elektronika üzrə mütəxəssisdirdi. O, respublikanın ziyalı ailələrindən Asif Cahangirovun qızı Zöhrə xanımla ailə qurmuş, iki oğul anası olmuşdur. Qızı Cəvdə Məlikova isə kimya-technologiya ixtisasına yiyələnmişdir. Onun Məlikovlar ailəsində Firuzə adlı gözəl bir qızı böyüyür.

Əziz dostlar!

Milyonlarla illəri arxada qoymuş qoca planetimiz hamımızın – Yer kürəsində yaşayan bütün xalqların vətənidir. Onun hər guşəsi biz insanlar üçün əzizdir, doğmadır. Bu gözəl, yaşıl dünyamızın yarandığı vaxtdan daşına çox fəlakətlər gəlmişdir. Onun başı üstündən neçə-neçə sivilizasiyalar keçmişdir! Şimal və

SON SÖZ

getdikcə öz ali keyfiyyətlərini, müqəddəs hissələrini itirməyə başladılar. İndi bunların fəsadlarını getdikcə cırlaşan ailə münasibətlərində də görürük. Bu aşılama insan mənəviyyətinə ağır zərbələr vurur. Dünya bu gün global sözünü ortaya atıb dünyada baş verən hadisələrdən, istiləşmədən, yer üzünü bürüyən qasırğalardan, tufanlardan, sel-suyun artmasından danışır, narahatlıq keçirir. Görəsən planetimizin taleyi necə olacaq? Dünyanın sonudurmu? Allah böyük həvəslə, ümidlə yaratdığı insandan üzümü döndərib?

Dünyamızın başına gələn fəlakətlərin səbəblərini düşünən, ax-taran müdrik insanlar, alimlər necə illərdi baş sındırırlar ki, planetimizin gələcəyi, insanların taleyi necə olacaqdır?! İki düşünce, iki fikir var. Bir qrup alim bunları təbii hadisə sayır, digəri insan faktorunu əsaslandırır. Bəli, ikinci mülahizəyə görə təbiətin dəyişməsində insan faktorunu 20 faiz təşkil etsə də, bu, çox böyük rəqəmdir, düşündürücü məsələdir. İki əsərdir ki, insanlar tərəqqi adı ilə təbiətə həmlə edir, Allahın yaratdıqlarına məhəl qoymur, havanı, təbii gözəllikləri korlayırlar. Unut-mayaq ki, insanın özü təbiətin bir

hissəsidir. Amma insanlar təbiətdən uzaqlaşdıqları. Ekoloji mədəniyyətə fikir vermirlər. Dövlətlər tərəfindən bu sahədə təşəbbüslər edilərsə də, müəyyən tədbirlər görülsə də, insanlar bu global problemin həllində fəal deyillər. Hər öz hayındadır, üzlaşdığı çətinliklərlə alləşir.

Nə isə, bu haqda çox danışmaq olar. Amma bizi bir məsələ düşündürməlidir. Bu da ekologiyanın canı, təməli olan insan mənəviyyətinin getdikcə aşılmasıdır.

Yaşının ixtiyar çağı, peşəmin insan amili ilə bağlı olması, Beynəlxalq Dünya Sülh və Dinlərarası fəderasiyalarının mənə "Sülh məramlı səfir" fəxri adına və diplomuna layiq görməsi haqq verir ki, üzümü insanlara tutub deyim:

-Ey dünyanın əsrəfi sayılanlar, bir olan ulu Tanrımızı heç zaman unutmayın! Allah kəlamlarını ürəyinizdə, əməlinizdə əziz tutun! Həlləliqlə yaşayın, ədalətlə, insafı dolanın. Bir-birinizə hörmətlə yanaşın, insafı olun. Qayğı göstərin. "Qurani-kərim" in müqəddəs ayələrini, müdrik babalarımızdan, nur üzlü nəvələrimizin öyüd-nəsihətlərini unutmayın. Nə din, nə əqidə, nə də millət fərqi Sizi haqq yolundan azdırmasın. Millətlər, xalqlar arasında nifaq salanları nəcib, xeyirxah əməlinizlə, ağıllı sözlərinizlə töhmətləndirin! Ayrıq olun! Siyasi oyunlara uymayaq. Ağıllı, bilikli olsaq heç bir qüvvə bizə güc gələ bilməz. Birlik olan yerdə dirlik olar. Dünyamızda həmişə sülh, əmin-amanlıq, dincilik olsun! Dostluq olsun!

Balalarınızı ata-anaya məhəbbət, böyüyə hörmət, qayğıkeşlik və insanpərvərlik ruhunda böyüdün.

Ailə mənəviyyətimizi qoruyun. Xırda-para narazılıqlara yol verməyin. Hər sözü, söhbəti şirin dillə, zərif ünsiyyətlə yerinə qoyun. Sevgi, məhəbbət hissənizi, etik qaydaları həmişə uca saxlayın. Çünki həyat sevgi və istək üzərində qurulub. Ailədə, cəmiyyətdə ədəb qaydalarına əməl edin. Onda hər şey qaydasında olar.

Kasıba, kimsəsizə, əlil adamlara həyan olun. Onlara imkanınız dairəsində kömək əlinizi uzadın. Ətrafınızda baş verən qüsurlara, haqsızlıqlara biganə qalmayın.

Ümumi evim olan planetimizi qorumaq hər birimizin müqəddəs borcudur. Onun başına gələn fəsadlardan ibrət dərsi götürmək lazımdır. Hər öz sahəsində yaradıcı, qurucu, təbiətin mühafizəçisi olsa, öz insanlıq ləyaqətini saxlasa, hər gündə bir-birinə dayaq dursun Allah dünyamızı da, biz insanları da hər cür fəlakətdən qorusun.

Hörmətli yurddaşlarımız! Gəlin əl-ələ verib əl edək ki, vətənimiz daha da çiçəklənsin. Xalqımız azad, bəxtiyar yaşasın! Müstəqil dövlətimiz əbədi olsun! Əməllərimiz yaxşı olarsa, Allaha da xoş gədar, bəndəyə də. Allah günahlarımızı bağışlar. Ulu tanrımız bizi xata-bəladan uzaq eləsin, heç bir müsibət bizə göstərməsin.

Bu toplu insana olan sevgidən yararlanıb. Burada verilən hər bir yazı, hər bir fikir görəyiniz olar. Onları bir yadigar və vəsiyyət kimi Sizə ərməğan edirik.

Xalq artisti Nəsihə Zeynalova ilə "Azərbaycan qadını" jurnalı redaksiyasında görüş. (sağdan) H. Bəhri, N. Həsilova, N. Zeynalova, G. Güycayeva, F. Vəliyeva, S. Gəncəli, (ayaq üstə) Ə. Mehdiyev, R. Şahverdiyeva və N. Zahidova.

1971

Şərq qadını, 1923, №1

MÜƏLLİFDƏN

"Şərq qadını" adı ilə 1923-cü il noyabr ayından nəşrə başlamış qadın mətbuatımızın əcnəblərini yasağan "Azərbaycan qadını" jurnalı Şərqdə qadın məsələsinə, ev, ailə problemlərinə, gənc nəslin sağlamlığı, təlim-tərbiyəsi işinə həmişə diqqət yetirmişdir. Həmin məsələlərin qoyuluşu, həlli, işıqlandırılması onun məzmununda əsas yer tutmuşdur. Bu jurnal milli mədəniyyətimizin inkişafında görkəmli rol oynamışdır.

88 il inkişaf yolu olan bu xeyirxah niyyətli, sağlam əqidəli jurnalın tarixində mənim jurnalistik və elmi fəaliyyətimin yarım əsrlik tarixi vardır. Burada qadın məsələsinə, qadınlarımızın məarif və mədəniyyətinin inkişafı yolunda xidmətlərini

əks etdirən yüzlərlə yazı, məqalə, öçerk yazıb, dərc etdirmişəm. Anabacılarımızın, gənc qızlarımızın ürək sözlərini, arzularını, təkliflərini dinləyib, çıxışlarını təşkil edib, jurnal səhifələrinə çıxarmışam. Kitablaramın yaranması ideyası da ələ bu jurnalda bağlıdır. Mən sevimli jurnalımızın 75 illiyi münasibətilə onun maraqlı tarixi haqqında 600 səhifəlik rəngli, ağ-qara illüstrativ materiallarla zəngin bir toplu yazıb tərtib etdim. Burada evdarlığa, kulinariyaya, gigiyenə və təbabətə aid bölmələrdə qadınlarımız, qız-gəlinlərimiz üçün faydalı məsləhətlər verildir. Ancaq təəssüf ki, maliyyə dəstəyi olmadığı üçün nəşr etdirmək mümkün olmadı.

Ensiklopediya, yaxud ensiklopedik toplu yazmaq tək bir adamın işi deyil. Burada çoxlu mütəxəssis sözü, fikri lazım olur. Həmin işi bir redaksiya, elmi şöbə yerinə yetirir. Bu ağır, zəhmət və səriştə tələb edən işi öhdəmə götürərkən müxtəlif məxəzlərdən illər uzununu zərər-zərrə topladığım materiallara əsaslanaraq bu xeyirxah işi yeni variantda görməyi özümə borc bildim. Məqsədim gözəl, mədəni ailə yaratmaqda, xoşbəxt, mənalı ömür sürməkdə gənclərimizə bu xəzinənin incilərini öyrətmək və müqəddəs ailə ənənələrindən nümunə götürməyi tövsiyə etməkdir.

"Ailə" ensiklopedik toplu yaratmaq fikrim çoxdandır. Bu ideyanın ilk bəhrəsi 2006-cı ildə nəşr etdirdiyim "Nəsillər, ailələr, tələlər" ensiklopedik toplusunda öz əksini tapmışdır.

"Ailə" adı ilə indi oxuculara təqdim etdiyim ensiklopedik toplu isə həmin kitabın II hissəsidir. Bu da jurnalımızın nəci, xeyirxah fəaliyyəti ilə bağlıdır. Orada dərc olunmuş bir sıra yazılarla oxucularımızı tanış etmək, ailə məsələlərində qadınlarımızı, gənc qızlarımıza istiqamət vermək məqsədilə onların bir qismini toplumuza daxil etmişik.

"Ailə" ensiklopedik toplu təkcə bunlarla məhdudlaşmır. Onu daha səmaliyyət üçün mənbələri göstərilməklə bir çox mütəxəssislərin əsərlərinə, ensiklopedik ədəbiyyatlara da müraciət etmişik. Bu xeyirxah işə başa çatdırmaqda alimlərimizin, yazıçılarımızın, pedaqoqlarımızın, rəssamlarımızın adları, soyadları, yazılarının nəşr tarixləri göstərilməklə dəyərli fikirlərinə görə onlara böyük hörmət və ehtiramla öz minnətdarlığımı bildirirəm.

Sabir Gəncəli,

"Azərbaycan qadını" jurnalının məsul katibi, tarix elmləri doktoru.

Vəfa İbrahim qızı Allahyarova (1965) gözəl rəsmləri ilə tanınmış istedadlı rəssam və nəci bir xanımdır. O, 70-dən çox kitabın, o cümlədən bizim 4 ensiklopedik toplusunun bədii tərtibində xeyli zəhmət çəkmişdir. Buna görə ona təşəkkür edirik.

O, Bakıda anadan olub. 1990-cı ildə M.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət İnstitutunu bitirib. Çəkdirdi rəsmlər tələbəlik illərindən respublika və xarici mətbuatda dərc edilir. Həmin ildən pedaqoq-rəssam kimi fəaliyyət göstərir. 2000-ci ildən Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının "Qrafika" kafedrasında müəllim, 2004-cü ildən isə baş müəllim işləyir. Dosent və dekan müavini (2010). Bir çox elmi məqalənin, metodik göstəricinin, proqramın müəllifidir.

Rəssamlar ittifaqının (1991) üzvü Vəfa xanım, 2006-cı ildən Azərbaycan Karikaturaçı Rəssamlar Birliyinin İdarə heyətində çalışır. FEKO- Beynəlxalq Karikaturaçılar Təşkilatları Federasiyasının Azərbaycan bölməsinin üzvüdür.

Vəfa İbrahim qızı neçə illərdi ki, dəyğ qrafikası və kitab tərtibatı ilə məşğul olur. Əsərləri sərgilərdə nümayiş etdirilir. Bu xeyirxah fəaliyyətinə görə bir sıra medallar və mükafatlarla təltif olunmuşdur.

Sabir Gəncəli –Məmmədov Sabir Süleyman oğlu Gəncədə anadan olmuşdur (1932). Burada M.Ə. Sabir adına orta və ibtidai rəssamlıq məktəblərini bitirib, ADU-nun filologiya fakültəsi jurnalistika şöbəsində ali təhsil almışdır (1952-1957). Həmin illərdə bədii yaradıcılığa maraq göstərmiş, şeirlər, öçerklər, sənədli hekayələr yazmışdır.

Təhsili başa vurandan sonra "Bakı" qəzeti (1958 -1963), "Azərbaycan qadını" jurnalı redaksiyalarında ədəbi işçi (1963 -1967), məsul katib (1967 - 2010), Azərbaycan ETPI-də baş elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır.

1967-ci ildə "XIX əsrin axırları – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda maarif və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsində Azərbaycan qadınlarının rolu" mövzusunda namizədlik, 1996-cı ildə "Azərbaycanda qadın təhsili və Azərbaycanın tarəqqipərvər qadınlarının maarifçilik fəaliyyəti (XIX əsrin ikinci yarısı -1920-ci ilə qədər)" mövzusunda doktorluq dissertasiyaları müdafiə edib. Azərbaycan, rus, ingilis, ərəb, fars dillərində 23 adda 274 çap vərəqi həcmində kitabları, 4 ensiklopedik toplu, müxtəlif janrlarda minə yaxın məqalə, öçerki çap olunub. İki dəfə "Qızıl qələm" mükafatı laureatı, 2006-cı ildə Beynəlxalq Dinlərarası və Dünya Sülh Federasiyalarının "Sülh məramlı səfir" fəxri adına və diplomuna layiq görülmüşdür.

№ 2011
2127

20.00

Ailə nədir? O necə və nə vaxt yaranmışdır?
İlk ev nə zaman yaranmışdır?
Şərq müdrikləri əxlaq və mənəviyyət haqqında
nə deyiblər?

Ailə ənənələrindən nələr götürməliyik?

Ailə səadətinin açarı haradadır?

Ağ gəlinlik paltarını ilk dəfə harada, kim
geyib?

Sevmədən, məcburiyyət qarşısında qurulan
ailədə xoşbəxtlik olarmı?

Müasir qadın necə olmalıdır?

Cinsi tərbiyə nədir?

Xanım kimə deyilir?

Gəlin-qayınana münasibətləri necə olmalıdır?

Dünya ailə modelləri arasında nə kimi fərqlər
vardır?

Çadranı ilk dəfə harada örtmüşlər?

Boşanmaların sayı nə üçün artır? Səbəb nədir?

Xoşbəxtlik çoxlarına niyə qismət olmur?

Ailədə ər-arvad münasibətləri necə olmalıdır?

Ailədə qadının və kişinin vəzifəsi nədən ibarətdir?

Bəzi qadınlar ərlərindən niyə narazıdırlar?

Hansı ölkədə kosmetikadan birinci istifadə
edilmişdir?

Evlənən oğlanla qız arasında yaş fərqi nə qədər
olmalıdır?

Qadın üçün nə eyibdir?

Gözəlliyin mənbəyi haradadır?

III Napoleon arvadından niyə gizləndirdi?

L.N. Tolstoy evindən niyə getdi?

MİN BİR SUAL...

355 4

Siz bu topluda yüzrlərlə belə suallara cavab
taparsınız. Mənəviyyətə, məişət məsələlərinə,
uşaq və yeniyetmələrin tərbiyəsinə aid alimlə-
rin, müdrik insanların, pedaqoqların məslə-
hətləri ilə tanış ola bilərsiniz.